

Rosi Enroos
Mikko Mäntysaari
Satu Ranta-Tyrkkö (toim.)

Mielekäs tutkimus

Näkökulmia
sosiaalityön
tutkimuksen
missioihin

Mielekäs tutkimus

**Rosi Enroos
Mikko Mäntysaari,
Satu Ranta-Tyrkkö (toim.)**

Mielekäs tutkimus

Näkökulmia sosiaalityön tutkimuksen missioihin

Tämä teos on lisensoitu Creative Commons
Nimeä-EiKaupallinen-EiMuutoksia 4.0
Kansainvälinen -lisenssillä

Graafinen suunnittelu ja taitto
Sirpa Randell

Kannen kuva
Tyyni Lamponen

ISBN 978-952-03-0605-2 (nid.)
ISBN 978-952-03-0606-9 (pdf)

2017 TUP ja tekijä

Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2017

Sisällysluettelo

Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta <i>Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari</i>	7
---	---

OSA I

Monimuotoisia näkökulmia mielekkyyteen ja missioihin

Toppuuttelua, kannustamista ja kehittämistarpeita – Jatko- opiskelijoiden rekrytointi ja väitöskirjojen luonne sosiaalityön professorien kuvaamana <i>Hannele Forsberg & Marjo Kuronen & Aino Ritala-Koskinen</i>	41
Muutoksen ja ajan moninaisuus sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa <i>Anneli Pohjola</i>	69
Kuntoutustutkimuspoliklinikan sosiaalityön mielekkyyttä pohtimassa <i>Ulla Maija Kauppinen-Perttula</i>	93
Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa <i>Satu Ranta-Tyrkkö</i>	113

OSA II

Lastensuojelututkimuksen mielekkyys ja missiot

Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä <i>Tuija Eronen & Riitta Laakso</i>	141
Koulukoti tapaustutkimuksen kohteena <i>Elina Pekkarinen</i>	163
Kamppailu lastensuojelututkimuksen paikasta ja puitteista <i>Tarja Heino</i>	193
Towards a new theory of professional discretion – the importance of reaching for the difficult <i>Marit Skivenes</i>	227
Epilogi <i>Satu Ranta-Tyrkkö & Mikko Mäntysaari</i>	243
Kirjan kirjoittajat	249

Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä ja missiosta

Rosi Enroos & Mikko Mäntysaari

Mielekkyyden ongelma

Joskus kuulee kysyttävän, tarvitaanko yhteiskuntatieteissä eri ammatteihin kytkeytyviä erillisiä tutkimusalueita, joita kutsutaan soveltaviksi yhteiskuntatieteiksi. Eikö sosiaalitieteeksi riitä sosiologia eri osa-alueineen? Harva kuitenkaan kyseenalaistaa esimerkiksi lääketieteen tarpeellisuutta siksi, että luonnontieteet ovat olemassa. Tässä kirjassa tarkastellaan sosiaalityön tutkimusta, yhtä soveltavaa yhteiskuntatieteen alaa. Teoksen poikkileikkaava, erilaisia aihepiirejä ja kirjoittajia yhdistävä teema on sosiaalityön *mielekäs tutkimus*. Kirjassa tarkastellaan sosiaalityön tutkimuksen ja tutkimisen mielekkyyttä useista näkökulmista. Sosiaalityön tutkimuksessa on pohdittu vain vähän sitä, millaista merkitystä tutkimuksella ajatellaan olevan ja millaisista elementeistä sosiaalityön tutkimuksen mielekkyys ja merkitys rakentuvat. Mielekkyydellä viittaamme pohdintoihin muun muassa siitä, onko sosiaalityön tutkimus vaativine tutkimusaiheineen oma missionsa, ja jos niin millainen? Mitä ovat sosiaalityön tutkimukselle ominaiset asiat ja miten se erottuu muista tieteistä? Onko sosiaalityön tutkimuksella muihin tieteenaloihin verrattuna erilaisia moraalisia tai eettisiä velvoitteita?

Mielen ja merkityksen teemoja pohtineista yhteiskuntatieteilijöistä nimekkäimpiä on saksalainen Max Weber, joka *Wirtschaft und Gesellschaft* (1921/1980) suurteoksensa alussa pohtii sosiologian peruskäsitteitä ja määrittelee sosiologian tieteeksi, joka tutkii sosiaalista toimintaa. Samalla myös mieli ja merkitys (*Sinn* ja *Bedeutung*) tulevat määritellyiksi. Sosiaalinen toiminta on Weberin mukaan sellaisissa inhimillisissä suhteissa tapahtuvaa toimintaa,

johon osallistuvat liittävät subjektiivisen mielen (*Sinn*), ja toiset kykenevät orientoitumaan tähän toimintaan tavalla tai toisella. Sosiologisesti kiinnostava mielekäs toiminta eroaa yhden yksilön kannalta subjektiivisesti mielekkäästä toiminnasta liukuvasti eikä kovin tarkkarajaisesti. Yhteiskuntatieteiden kannalta toiminnan mielekkyys on kuitenkin tarkastellun toiminnan yhteiskuntatieteellisen ymmärtämisen edellytys. Weberin mukaan voimme ymmärtää vain mielekästä toimintaa, sen merkitysten (*Bedeutung*) kautta. Weberille merkitys oli keskeisesti kausaalista merkitystä – sosiaalisen toiminnan ymmärtävä selittäminen edellyttää toimintaan vaikuttavien kausaalisten ehtojen ymmärtämistä. Tällainen ymmärtäminen on hänen mukaansa myös edellytys sille, että asioita voidaan muuttaa. (Weber 1921/1980, 1–3.) Mitä sitten on *mielekäs yhteiskuntatieteellinen tutkimus*? Varmaankin tutkimusta, jolla on merkitystä tutkijalle, tutkimukseen osallistuville ihmisille, sosiaalisille ryhmille sekä myös tiedeyhteisölle. Mielekkyys ja merkitys tulee tutkimukseen tutkimuksen teon tavoitteesta, jota tässä kutsumme *missioksi*.

Sosiaalityön tutkimuksen erityisluonteesta on olemassa kansainvälistä kirjallisuutta (esim. Gibbs 2001; Shaw 2007; 2016; Shaw ym. 2010), mutta toistaiseksi kotimainen sosiaalityön tutkimuksen erityisluonnetta koskeva keskustelu on ollut vähäistä. Vuonna 2005 Mirja Satka (2005, 311) peräänkuulutti sosiaalityön (ja sosiaalipolitiikan) tutkimuksen tarkempaa analyysia: ”*Olisi mielenkiintoista, jos joku innostuisi analysoimaan oppialojemme ihmiskuvia, käytäntösuhteita ja tutkimuskohteita viimeaikaisen tutkimuksen valossa.*” Toistaiseksi tällaista tutkimusta ei ole laajassa mittakaavassa tehty. On aika kummallista, että ylipäätään empiiristä sosiaalityön tutkimuksen tutkimusta on tehty Suomessa kovin vähän¹.

¹ Joitain tutkimuksia kuitenkin löytyy. Esimerkiksi Mäntysaari ja Haaki (2007) tarkastelivat kotimaisten sosiaalityön väitöskirjojen teoria- ja metodivalintoja. Paasion (2014) ammatillinen lisensiaatintutkimus käsitteli Web of Science -tietokannan avulla näytöön perustuvia käytäntöjä koskevaa sosiaalityön tutkimusta ja osoitti tämänkaltaisen suomalaisen tutkimuksen niukkuuden. Voi kysyä, mistä tämä empiirisen sosiaalityön tutkimuksia koskevan tutkimuksen niukkuus kertoo. Muualla maailmassa sosiaalityön tutkimuksen tutkimusta tehdään enemmän. Pohjoismaisessa sosiaalityön tutkimuksessa erityisesti ruotsalaiset Peter Dellgran ja Staffan Höjer ovat julkaisseet runsaasti sosiaalityön tutkimusta koskevaa empiiristä tutkimusta (esim. Dellgran & Höjer 2003; 2006).

Sosiaalityön tutkimuksen erityisyyttä koskevassa kirjoittelussa on usein normatiivinen näkökulma. Tällöin halutaan esittää, millaista tutkimuksen tulisi olla. Esimerkiksi ohjelmallisessa kirjoituksessaan sosiaalityön tutkimuksen erityislaadusta, eurooppalaisen sosiaalityön tutkimuksen seuran ensimmäinen puheenjohtaja professori Ian Shaw esitti kuusi kriteeriä, jotka hyvän sosiaalityön tutkimuksen tulisi täyttää (Shaw 2007). Shawn mukaan sosiaalityön tutkimuksen erityislaatuisuudesta (hyvässä mielessä) voidaan puhua, mikäli tutkimus:

- tähtää metodologiseen korkealaatuisuuteen siitä riippumatta, millaisesta metodologiasta on kyse
- pyrkii tarkkuuden, monipuolisuuden, syvyyden ja edistymisen kaltaisiin määreisiin
- ylläpitää aktiivista keskustelusuhdetta sosiaalitieteellisen tiedeyhteisön kanssa
- säilyttää jatkuvan yhteyden sosiaalityön yleisiin tavoitteisiin²
- seuraa huolella ja vakavissaan sosiaalityötä sivuavaa muuta tutkimustoimintaa
- koettaa purkaa omia ennakkoluulojaan niitä tutkimusalueita kohtaan, jotka ovat näennäisesti etäällä sosiaalityöstä.

Lisäksi Shaw toteaa, että sosiaalityön tutkimuksella on paljon opittavaa sosiaalityön palvelujen käyttäjiltä siitä, mitä tulee pitää hyvänä tutkimuksena (mt. 665).

Shawn puheenvuoro on kirjoitettu tilanteessa, jossa eurooppalainen sosiaalityön tutkimus oli järjestäytymässä omaksi tieteelliseksi seurakseen. Vaikka sosiaalityön koulutus on levinnyt suurin piirtein kaikkiin moderneihin yhteiskuntiin ja koulutusta toteutetaan usein yliopistoissa, silti Euroopassakin sosiaalityön tutkimuksen erityisasemasta keskusteltiin vielä noin kymmenen vuotta sitten uutena, määrittelyä kaipaavana asiana. Keskustelun viimeaikai-

² Yleisiin sosiaalityön tavoitteisiin Shawn mukaan kuuluu sosiaalityön teoria- ja tiedontuotannon kehittäminen, puolueettoman näytön ja tiedon tarjoaminen päätöksenteosta ja sen tueksi, käytäntöjen parantaminen ja organisaatioiden oppimisen tukeminen, elettyjen kokemusten merkitysten korostaminen ja siihen liittyvän ”käytännöllisen viisauden” sekä oikeudenmukaisuuden, sosiaalisen muutoksen ja sosiaalisen inklusion edistäminen.

suutta selittää se, että sosiaalityön tutkimuksen asema suhteessa toisiin yhteiskuntatieteisiin on monissa Euroopan maissa vakiintunut vasta 1990-luvulta lähtien. Näinhän on myös Suomessa: sosiaalityö oppiaineena itsenäistyi sosiaalipolitiikasta 1990-luvun puolivälistä lähtien, Ruotsissa jo 1980-luvulla. Suomi, Ruotsi ja Viro ovat eurooppalaisissa yliopistoissa kuitenkin poikkeuksia. Esimerkiksi Britanniassa, missä sosiaalityön tutkimuksella on pitkät ja vahvat perinteet, sosiaalityön väitöskirjat tehdään edelleen muihin yhteiskuntatieteisiin, ja Saksassa yliopistollista sosiaalityön tutkimusta tehdään sosiaalipedagogiikassa (Lorenz 2008). Vaikka tässä kirjassa ei keskitytä sosiaalityön oppiaineen oikeutuksen kysymyksiin, on hyvä muistaa, että akatemisoituneella sosiaalityöllä on varsin lyhyt historia.

Tietääksemme sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyttä ei ole Suomessa aiemmin käsitelty tässä laajuudessa. Tutkimuksen mieli ja merkitys syntyvät laajasti ajateltuna tieteenalan itseymmärryksestä, mutta osaltaan myös tutkijan mielessä olevasta käsityksestä tutkimuksesta. Miten sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyttä voi sitten tarkastella? Mitä kaikkea mielekkyys sisältää? Tämä teos käsittelee sosiaalityön mielekkyyden kysymyksiä ja sen eri ulottuvuuksia artikkeleissa, joiden kirjoittajina on joukko suomalaisia sosiaalityön tutkijoita. Kirjan artikkelit valottavat samalla sosiaalityön tutkimuksen missioita erilaisista suunnista. Tutkimuksen merkitykset ja mielekkyys tulevat näkyviin muun muassa kirjoittajien henkilökohtaisina muisteluina, sydäntä lähellä olevina tutkimusaiheina tai maailman parantamisen eetoksena. Kokonaisuutta täydentää norjalaisen politiikan tutkijan, professori Marit Skivenesin, näkökulma vertailevaan lastensuojelututkimukseen ja sen mielekkyyteen.

Kirjan inspiraationa on ollut Tampereen yliopiston sosiaalityön professori Tarja Pösön monipuolinen ja mittava tutkimustyö. Kirjaa ovat olleet tekemässä hänen tutkijanuraansa tavalla tai toisella kietoutuvat kollegat, aikalaiset, entiset väitöskirjaohjattavat, tutkijat ja ystävät, jotka ovat halunneet osoittaa 60-vuotismerkkipäivän yhteydessä arvostuksensa sille moninaiselle ja rikkaalle tutkimustyölle, jota Tarja Pösö on edistänyt. Tämä kirja ei ole kaiken kattava yleisesitys sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä, vaan pikemminkin osoitus siitä, kuinka vähän aihetta on käsitelty ja miten moniulotteisesti sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyttä voidaan lähestyä.

Tarja Pösö (2000) on halunnut osallistua keskusteluun sosiaaliryön tutkimuksen asemasta ja erityislaadusta tamperelaisen sosiaaliryön tutkimuksen historiaa ja erityisesti Reino Saloa koskevassa kirjoituksessaan. Pösö pohtii erityislaatuun liittyviä kysymyksiä seuraavasti:

... miten sosiaaliryön tutkimus voisi olla riittävän herkkä tavoittamaan sosiaaliryön käytäntöjen moni-ilmeisyyttä ja monitasoisuutta ja miten sitä voidaan tehdä tavalla, jossa yhdistyy niin akateemisten yhteisöjen kuin sosiaaliryöntekijöiden arvostus. Tai miten rakennetaan sellaista sosiaaliryön tutkimusta joka jakaa joitakin sosiaaliryön ammatin eettisiä tavoitteita ja on sitä kautta merkityksellistä erilaisissa marginaalisissa tilanteissa eläville ihmisille – vai pitääkö tuota asiaa mieltää lainkaan. (Pösö 2000, 38).

Tässä kirjan alkuluvussa tarkastelemme ensin sosiaaliryön tutkimuksen misioita. Pohdimme myös sosiaaliryön tutkimuksen suhdetta käytäntöön, sillä käytäntösuhde nähdään usein sosiaaliryön tutkimuksen olennaisimpana erityispiirteenä. Lisäksi avaamme sitä, miten sosiaaliryön tutkimuksen erityisyyttä voidaan etsiä sen käsittelemistä vaikeista teemoista ja tutkimuksen erityisestä kyvystä nostaa esiin näkökulmia, jotka muuten jäisivät pimentoon. Lopuksi esitämme joitakin johtopäätöksiä sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyydestä.

Sosiaaliryön tutkimus – millainen missio?

Yksi näkökulma tutkimuksen mielekkyyteen on tarkastella tutkimusta mission näkökulmasta. Edellä esitetyt Weberin luonnehdinnat ymmärtävän sosiologian perusteista ovat sittemmin tulleet myös sosiaaliryön tutkimuksen kaltaisten soveltavien yhteiskuntatieteiden perusnäkemyksiksi, ainakin mitä tulee hänen kantaansa sosiaalisen toiminnan mielekkyyden keskeisyydestä erityisesti kvalitatiivisen tutkimuksen metodologisena perustana. Sen sijaan Weberin kanta tutkimuksen missiosta on vähintäänkin kiistanalainen. Kuu-luisassa esseessään Tiede ammattina ja kutsumuksena (1919/2009) hän esittää, että tutkijan tulee etsiä totuutta, ja että tämä on oikeastaan ainoa hyväksytävä missio, joka hänellä tutkijana toimiessaan voi olla. Omatunto on opettajan ankarin kriitikko, ja sitä seuraava tutkija torjuu ideologioiden, uskontojen tai politiikan houkutukset tutkimustyössään ja opetuksessaan. (Mt. 51–52.)

Weberin mukaan tutkijan on kyettävä erottamaan arvot ja tosiseikat toisistaan ja sijoitettava kummatkin näistä omille paikoilleen. Weberin arvovapausteesi karkeasti yksinkertaistettuna tarkoittaa tutkimuksessa sitä, että arvot ovat tärkeitä tutkimusaihetta valittaessa ja ehkä tutkimuksen johtopäätöksistä keskusteltaessa, mutta muuten tutkijan pitää olla tarkkana, että ei käsittele omia arvojaan tosiseikkoina.

Sosiaalityön kaltaisen soveltavan yhteiskuntatieteen kannalta puhdas piitäytyminen vain totuuden etsimisen missiossa tuntuu vaikealta. Soveltavassa tutkimuksessa puhdasta totuutta ei pidetä ainoana tai riittävänä arvona, vaan tutkimuksen on lunastettava oikeutuksensa useammalla rintamalla, esimerkiksi tuomalla jotakin uutta käytännön työhön tai sen reunaehtojujen ymmärtämiseen. Jo itse soveltavan tutkimuksen ideaan on sisäänrakennettu ajatus siitä, että syntyy tutkimustietoa voidaan tavalla tai toisella hyödyntää alan käytännöissä (ks. laajemmin yhteiskuntatieteissä esim. Rolin, Kakkuri-Knuutti & Henttonen 2006). Tämän tosiseikan myöntäminen ei kuitenkaan poista Weberin esittämiä kiusallisia kysymyksiä sosiaalityönkään agendalta. Kun yleisesti ajatellaan, että vain tosiasioista voidaan kiistellä ja arvot ovat seikkoja, joiden välillä ei ole helppoa käydä rationaalista keskustelua, on tietysti perusteita väittää Weberin tavoin, että tutkijan olisi syytä pitää omat arvonsa ja tutkimuksen tekeminen toisistaan erillään. Yksi ratkaisu Weberin arvovapausteetin aiheuttamaan haasteeseen voisi olla kanta, jonka mukaan vain sellainen tutkimus, jonka tekijä sitoutuu sosiaalityön kansainvälisesti hyväksytyihin arvoihin, voi olla sosiaalityön tutkimusta. Sosiaalityön tutkimusta olisi vain sellainen tutkimus, jossa nojaututaan arvoihin, joihin ammatillinen sosiaalityö on kansainvälisesti sitoutunut (International Federation of Social Workers 2017) tai suomalainen sosiaalityöntekijöiden liitto Talentia (2017) hyväksynyt. Näin ajatellen sosiaalityön tutkimuksen missiota voitaisiin pitää jossakin mielessä globaalina, yleisiin sosiaalityön tavoitteisiin kytkeytyvänä. Toisaalta voidaan perustellusti kysyä, miksi juuri näitä (IFSW:n ja Talentian) arvoja tulee pitää universaaleina. Esimerkiksi sosiaalityön keskeisinä arvoina pidetyt ihmisoikeudet ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus voivat joskus olla keskenään jopa ristiriidassa, jonka vuoksi sosiaalityön arvoperustan tulisi olla universalistisen sijaan pluralistinen (esim. Hugman & Bowles 2012, 150–155). Myös

Butler (2002), joka on laatinut erityisesti sosiaalityön tutkimusta käsittelevät tutkimuseettiset ohjeet, näkee, että tutkimuseettinen koodisto on arvokas sen tuottaman keskustelun ja kritiikin näkökulmasta, eikä niinkään universaalina ohjenuorana.

Sosiaalityölle ominaisten *tutkimusaiheiden valinta* voidaan nähdä merkittävänä juuri yhteiskuntatutkimuksen humanistisen ja eettis-poliittisen tehtävän näkökulmasta (Plummer 2001, 90–91; Pösö 2008, 95). Tietyn aiheen tutkittavaksi ottaminen voidaan nähdä eettisenä valintana (Pohjola 2003, 59–60) ja siten sosiaalityön missioon kiinnittyvänä elementtinä. Sosiaalityössä tutkitaan usein aiheita, jotka eivät kiinnosta valtavirtaa, joista ei haluta tietää tai jotka halutaan jopa unohtaa (esim. Laitinen 2004; Pösö, Enroos & Vierula 2010). Yhtenä sosiaalityön tutkimukselle tyypillisenä missiona, vaikka ei välttämättä ainutlaatuisena, voidaankin nähdä esimerkiksi yhteiskunnan marginaalissa olevien ihmisten asioiden ajo tai esille tuominen (Pösö 1986; 1993; Metteri 2004; 2012; Ellonen & Pösö 2014; Nikupeteri 2016; Enroos, Heino & Pösö 2016; vrt. esim. Suoranta & Ryyänänen 2014). Sosiaalityön tutkimuksen yhteydessä puhutaan esimerkiksi ”äänen antamisesta”. Suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa alettiin 1980-luvulta alkaen kiinnittää enemmän huomiota Jokisen ja Juhilan (2005, 292) mukaan muun muassa asiakkaan asemaan ja oikeuksiin, joista he mainitsevat esimerkkeinä Rostilan (1988), Niirasan (1990) ja Pohjolan (1994) tutkimukset. Sosiaalityön tutkimus yrittää tehdä ymmärrettäväksi heikompiensaisten ihmisten tilanteita: yleiset asenteet esimerkiksi työttömiä, asunnottomia, päihteidenkäyttäjiä tai psyykkisesti sairastuneita kohtaan voivat olla joskus varsin kovia ja yksilöitä tuomitsevia. Missio ei voi kuitenkaan jäädä vain näkyväksi tekemiseen tai äänen antamiseen. Sosiaalityön tutkimuksen tehtävänä on huomion kiinnittäminen esimerkiksi yhteiskunnallista eriarvoisuutta luoviin rakenteisiin ja käytäntöihin (esim. Sipilä 1979; Pohjola, Laitinen & Seppänen 2014).

Ammatillisessa sosiaalityössä on hyvin pitkään lähdetty siitä, että auttaminen tulee mahdolliseksi vain yhdessä tekemällä (ks. esim. Laitinen & Niskala 2013). Tästä lähtökohdasta voidaan puhua esimerkiksi yhteisenä toimijuutena (Eskola 1991; Rostila 1988) tai dialogisuutena (Seikkula & Arnkil 2009). Palvelujen käyttäjien ottaminen mukaan tutkimuksen suunnitteluun

ja toteuttamiseen on sekin tullut yhä tärkeämmäksi hyvän tutkimuksen kriteeriksi (Beresford 2000; Beresford & Evans 1999). Nähdään, että asiakasnäkökulma tulee ottaa huomioon jo tutkimuskysymysten asettelussa. Esimerkiksi Isossa-Britanniassa kriittinen sosiaalityön tutkimusperinne on vahva, ja sen missiona nähdään olevan yhteiskunnallisten muutosten aikaansaaminen asiakkaiden eduksi. Suomalaisessakin kontekstissa radikaali asiakasnäkökulma on ollut aikanaan paljon esillä, mutta välillä taas kadonnut kuta kuinkin näkymättömiin. Mirja Satka (2005, 312) kirjoittaa, että 1960–70-lukujen radikaalista sosiaalityöstä nousseen asianajotehtävän mukaan sosiaalityön tulee ”*taistella kohtuuttomuuden kohteeksi joutuneiden sijasta oikeudenmukaisen hyvinvointipolitiikan toimeenpanon puolesta kaikilla niillä välineillä, jotka oma osaamisemme sosiaalisen asiantuntijoina meille mahdollistaa.*” Tällä hetkellä näyttää siltä, että radikaali, rakenteellista työtettä korostava näkökulma on tekemässä paluuta, vaikka etsiikin vaikuttamisen väyliä. Uusi sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 7 §) korostaa rakenteellisen sosiaalityön merkitystä. Yliopistot reagoivat lisääntyvään osaamistarpeeseen muun muassa toteuttamalla rakenteelliseen sosiaalityöhön suuntautuvan sosiaalityöntekijöiden erikoistumiskoulutuksen vuosina 2016–2018 (ks. Sosnet 2017).

Hyvinvointivaltion murtuminen ja eriarvoistumiskehityksen vahvistuminen voidaan nähdä asiana, joka korostaa sosiaalityön nykytutkimuksen miseria ja merkittävyyttä. Tutkimuksella voi olla paljon annettavaa eriarvoisuutta koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Sosiaalityön tutkijoiden onkin helppo yhtyä taloustieteilijä Thomas Pikettyn kantaan, jonka mukaan yhteiskunnallinen eriarvoisuus on tila, josta meille kaikille kertyy kokemusta ja josta voidaan muodostaa poliittisia kantoja. Tutkimusta tarvitaan muodostamaan perustaa, jolta eriarvoisuudesta voidaan käydä rationaalista väittelyä. Piketty (2016) kirjoittaa, että

ilman tarkkaan määritelyjä lähdeaineistoja, menetelmiä ja käsitteitä siitä voidaan väittää mitä tahansa. Yhden mielestä tuloerot vain kasvavat ja vääritys valtaa alaa maailmassa. Toisen mielestä tuloerot kaventuvat luonnostaan ja tasoittuvat itsestään eikä siunattua tasapainoa pidä missään tapauksessa järkyttää puuttumalla siihen. (Mt., 15.)

Pikettyyn (2016) mukaan tutkimus auttaa tarkentamaan keskusteluasetelmaa, paljastamaan hämäyksen ja näennäistotuudet sekä arvioimaan kriittisesti kaikkea. Tällä tavalla toimiessaan tutkimus voi johtaa maailman muuttumiseen paremmaksi. Suomalaista yhteiskuntatieteellistä tutkimusta ja sen yhteiskunnallista tehtävää on tarkasteltu seikkaperäisesti kirjassa *Tutkimuksen kansallinen tehtävä* (Muhonen & Puuska 2014). Sosiaalityön tutkimusta haasteineen, vaikeuksineen ja tavoitteineen voidaan katsoa myös osana näitä kirjassa kuvattuja kysymyksiä (erityisesti Ronkainen, Suikkanen & Kunnari 2014).

Myös tavoitteet ja ihanteet liittyvät missioon ja tutkimuksen mielekkyyden ja merkityksellisyyden perustelemiseen. Sosiaalityön tutkimuksen etiikka on sosiaalityön tutkimuksen mission näkökulmasta merkittävä osa tutkimusta. Brittiläinen Roger Smith (2009) tarkastelee kirjassaan *Drivers, demands and constraints in social work research* sosiaalityön tutkimusta tekemään ajavia seikkoja, sosiaalityön tutkimukseen liitettyjä vaatimuksia ja tutkimuksen rajoituksia sekä sitä, mitä sosiaalityön tutkimuksella yritetään tavoitella (mt. 17–35). Smithin mukaan sosiaalityön tutkimuksen aiheet eivät ole vain valintakysymyksiä:

Meidän tulee hyväksyä, että sosiaalityön tutkimus ei ole, eikä sitä voi tai tule tarkastella puhtaasti pelkkänä tutkimuksena. Tämä siksi, että kentän ja tutkimuskohteiden ihmiset ovat niitä, joihin tutkimuksen tulokset vaikuttavat ja jotka voivat hyvin olla suoraan osallisina tutkimusprosesseissa. (Smith 2009, 20–21.)

Missio voi olla luonteeltaan myös metodologinen tai epistemologinen. Sosiaalityön tutkimuksen epistemologisia ja ontologisia valintoja ei ole viime aikoina pohdittu sosiaalityön kannalta kovin paljoa. Historiallisten tapahtumakulkujen suunnasta tätä kysymystä ovat katsoneet Arja Jokinen ja Kirsi Juhila (2005), jotka kuvaavat sosiaalityön tutkimuksen lähihistoriaa, aikaa 1980-luvun alusta 1990-luvun lopulle sosiaalityön tutkimuksen ja siinä tapahtuneiden siirtymien kautta. He arvioivat 1980-luvun alun yhteiskuntalähtöisten kontrollia korostavien makroteorioiden ja sosiaalityön ammatista lähtevien normatiivisten jäsenysten välimatkan melkoisen suureksi ja näkivät, että näiden kahden näkökulman välistä puuttui sosiaalityölle olennainen pala (mt. 291; ks. myös Hänninen 1990). 1980-luvulla yhteiskuntatieteissä voimistui laadullinen tut-

kimus ja kiinnostus ihmisten toimintaan, kokemuksiin sekä kulttuuriseen näkökulmaan. Laadullinen tutkimus nivoutui moniin sosiaalitieteellisiin keskusteluihin, joista Jokinen ja Juhila (2005) nimeävät sosiaalityöhön vaikuttaneiksi suuntauksiksi sosiaalipsykologian (ihmisten toiminta sosiaalisissa yhteyksissään), naistutkimuksen (käsitteiden problematisointi, sukupuolierityiset käsitteet ja osallisuuden näkökulma esiinnousu) sekä elämäntapa- ja kulttuuritutkimuksen (mt. 292–294). Aiemmin Ulla Mutka (1998) käsitteli kirjassaan *Sosiaalityön neljäs käänne* sosiaalityötä siinä yhteiskunnallisessa murroksessa, jossa tieteellisen tiedon etuoikeutettu asema alkoi kyseenalaistua. Hän näki, että erityisesti kirjoittaminen ja pienet tarinat arjesta tekevät sosiaalityöstä merkityksellistä ja ymmärrettävää.

Jokisen ja Juhilan mukaan (2005, 295) laadullisen tutkimuksen vahvistuminen suuntasi pohtimaan todellisuuskäsityksen ja laadullisten aineistojen analyysin yhteyksiä ja pohdinta johti ihmistieteiden kielelliseen/diskursiiviseen käänteeseen. Vaikka käänne oli yleinen, sitä voidaan Jokisen ja Juhilan näkemyksen mukaan kuvata myös sosiaalityölähtöiseksi, sillä sosiaalipoliittisten makroteorioiden riittämättömyys sosiaalityön jäsentämiseen ja tarve kehittää aiempaa asiakaslähtöisempiä ammattikäytäntöjä haastoiivat käytäntöjen vuorovaikutukselliseen tutkimiseen (mt. 297–301). Muutos tutkimusorientaatiossa liittyi siihen, että tarvittiin sosiaalityön omista kysymyksenasetteluista lähtevää tutkimusta, jota Jokisen ja Juhilan (2005) mukaan syntyikin runsaasti sosiaali- ja auttamistyön, ammattikäytäntöjen ja niihin liittyvien asiakaskokemusten suunnista. He myös näkivät, että sosiaalityön käytäntöjä koskevien tutkimustapojen monimuotoistuttua olisi tarpeen analysoida edelleen niitä painotuksia ja suuntauksia, joita tutkimuskentiltä löytyy nykyisin (mt. 301).

Vuonna 1999 ilmestyneessä teoksessa *Reconstructing social work research*, jonka toimittajina olivat Synnöve Karvinen, Tarja Pösö ja Mirja Satka, tavoitteena oli puolestaan antaa käsitys suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen silloisista ajankohtaisista teemoista ja metodologioista. Kirja korostaa, että sosiaalityössä on tärkeää käyttää sellaisia tutkimusmetodologioita ja -strategioita, jotka tavoittavat sosiaalityön ammatillista, vuorovaikutteista, sosiaalista ja eettistä erityisyyttä. Nähtiin, että erityisesti laadulliset menetelmät toimivat

tällaisessa tehtävässä. Kyösti Raunio (2001) tulkitsee edellä mainittua kirjaa kirja-arviossaan *Sosiaalityön tutkimuksen uusi suunta?* siten, että sosiaalityön tutkimuksen ominaispiirteitä ovat *paikallisuus, arvositoutuneisuus, moraalisuus ja poliittisuus, refleksiivisyys sekä merkityksellisen tiedon tuottaminen*. Raunio kiteyttää, että sosiaalityön tutkimus näyttäytyy kvalitatiivisin menetelmin tapahtuvana arjen vuorovaikutuksellisten käytäntöjen tutkimisena, jolloin metodologisina lähtökohtina korostuvat erityisesti etnografia, etnometodologia ja konstruktionismi. (Mt. 501–502.)

Laadullisessa tutkimuserinteessä on pohdittu kontekstisidonnaisuutta (esim. Gubrium & Holstein 2009). Sosiaalityön tutkimuksen ydintä voidaan nähdä olevan sellaisten sosiaalisten kontekstien, käytäntöjen tai ongelmien, joiden pitäisi tutkijan ymmärryksen mukaan tulla yhteiskunnallisen huomion kohteeksi (Orme & Briar-Lawson 2010). Sosiaalityön tutkimus ei keskity ainoastaan yksilöihin, vaan sosiaalisiin suhteisiin, ilmiöihin ja rakenteisiin ja siksi sosiaalityön tutkimukselle ominaista on tutkittavan ilmiön kontekstin perinpohjainen ymmärtäminen ja sen vahva huomioon ottaminen (ks. Gibbs 2001). Yksi viime vuosina kiinnostusta herättänyt tapa tarkastella toimijuuden ja rakenteiden suhdetta on kriittinen realismi. Kriittistä realismia soveltavia sosiaalityön tutkimuksia luonnehtivat usein pyrkimys välittömiltä empiirisiltä havainnoilta piiloon jäävien yhteiskunnallisten lainalaisuuksien tunnistamiseen ja kriittisyys vallitsevia yhteiskunnallisia, poliittisia ja taloudellisia valtarakenteita kohtaan (Mäntysaari 1991; 2005; Pekkarinen 2015a, 37–38).

Laadullinen ja konstruktionistinen tutkimus on kuitenkin edelleen valtavirtaa suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa. Onkin pohdittava sitä, millaisia rajoituksia tai mahdollisuuksia laadullisen ja konstruktionistisen tutkimuksen painot tuottaa sosiaalityön tutkimukselle ja tulosten hyödynnettävyydelle tai toisaalta laajemmalle yhteiskuntapoliittiselle argumentoinnille tutkimustulosten pohjalta. Missä määrin sosiaalityön tutkimuksen tulee tuottaa ja missä määrin se tuottaa tietoa päätöksenteon tueksi? Tarkastelu herättää myös pohtimaan sitä, mikä on sosiaalityön tutkimuksen merkitys juuri tässä ajassamme? Onko sosiaalityön tutkimus valtakunnallisen kehittämisen tukena tai otetaanko tutkimustietoa huomioon?

Erityinen käytäntösuhde

Sosiaalityön tutkimuksen erityislaatuisuuden voisi sanoa johtuvan ensi sijassa sen erityisestä käytäntösuhteesta. Sosiaalityön tutkimus kietoutuu usein monia muita yhteiskuntatieteitä vahvemmin ammatillisiin käytäntöihin. Kun sosiaalityön ammatilliset tehtävät ja paikat yhteiskunnassa näyttävät hyvin monimuotoisilta ja jännitteisiltä (ks. Juhila 2015), suhde tutkimuksen ja käytännön välillä ei myöskään ole mitenkään selkeä, vaan päinvastoin ristiriitainen ja hankalakin.

Kyösti Raunio (2004) kirjoittaa *Oleellinen sosiaalityössä* -kirjansa esipuheessa, että sosiaalityöstä tutkimuksena ja koulutuksena ei ole mahdollista puhua ilman yhteyttä käytäntöön. Raunion mukaan suomalaiselle sosiaalityölle on ollut ominaista vahva kytkös yhteiskunnallisen järjestelmän määrittämiin tehtäviin ja sosiaalityö on mahdollistunut osana palvelujärjestelmää. Kytkös on myös tarkoittanut vahvaa ammatillistumista. Parhailtaan on meneillään murrosvaihe, kun sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyötä tiivistetään ja ammattilaisten roolit muuttuvat. Viime vuosina ”sosiaalisen” esillä pitäminen on nähty tärkeänä, kun SOTE-uudistusta on kritisoitu sosiaalipoliittisen näkökulman unohtamisesta ja terveydenhuollon uudistamistarpeista lähteväksi (esim. Kröger 2017). Perustellusti voi kysyä, miten sosiaalinen ja sosiaalityö näkyvät tulevassa palvelujärjestelmässä ja mitä uudistuva toimintaympäristö tarkoittaa sosiaalityön tutkimukselle?

Raunion mukaan suomalaisen sosiaalityön toiminnalliset lähtökohdat kiinnittyvät arvojen ja tiedon lisäksi vahvasti myös yhteiskunnalliseen ympäristöön. Tämän vuoksi on tärkeää tarkastella sosiaalityön käytäntöä myös toimintamuotoina, toimintatapoina ja toiminnallisina perspektiiveinä.

Sosiaalityön perustana oleva tieto on moninaista ja jännitteistä. Varsinkin tieteellinen tutkimus ja tätä tekevät instituutiot pyrkivät vaikuttamaan sosiaalityön perustana olevan tiedon määrittämiseen. Tieteellisen tiedon korostaminen on myös professionaalista asemaansa parantamaan pyrkivän sosiaalityön ammattikunnan tavoite. Tutkimuksen tuottama tieto on kuitenkin jännitteisessä suhteessa välittömästi käytännön toiminnassa saatuun tietoon. Jännitteitä käytännössä työskenteleville aiheuttaa myös tieteellisen tutkimuksen asettama vaatimus reflektiivisen ja vuorovaikutteisen tiedonmuodostuksen omaksumisesta. (Raunio 2004, 100.)

Mirja Satka (2005, 312) näkee, että kun ammattilaiset kykenevät liittämään kansalaisten kokemuksia erilaisiin professionaalisiin ja institutionaalisiin yhteyksiin ja kun kyseistä ”tietoa tulkitsee samanlaisen käytännöllis-tieteellisen tiedon läpikotaisin tunteva sosiaaliryön tutkija ... ollaan ihmiskeskeisen yhteiskuntatutkimuksen ytimessä”. Satka (2005, 312) myös mainitsee sosiaaliryön tutkimuksia, jotka ylittävät tieteenalojen, instituutioiden sekä tieteellisen ja käytännöllisen tiedon rajoja lähtökohtanaan kansalaisten elämänculun ja järjestelmien tai hyvinvointivaltion ammattilaisten kohtaamisen perspektiivi (mm. Metteri 2004; Pohjola 1994; Granfelt 1998).

Sosiaaliryön tiedeluonnetta on joskus pyritty kartoittamaan kokonaisvaltaisesti. Yksi merkittävimmistä yrityksistä on ollut Silvia Staub-Bernasconin (2007) järkälemäinen ”*Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft*”, jossa kirjoittaja kehittää teoriaa sosiaaliryöstä toimintatieteenä, nojaten syvälliseen oppialan historian tuntemukseen. Staub-Bernasconi erottaa toisistaan tieteellisen ja toimintatieteellisen työskentelyn. Tieteen tehtävänä on ”vain” totuuden tavoittelu, mutta toimintatieteellisen työn pitää pyrkiä tutkimuksen keinoin muuttamaan maailmaa ja auttamaan ihmisiä heidän käytännöllisissä ongelmisissaan (Staub-Bernasconi 2007, 245–246). Staub-Bernasconin näkemys tulee lähelle erityisesti englanninkielisissä maissa yleistä näkemystä sosiaaliryön tutkimuksesta valtaistamisen (nk. empowerment-eetos) välineenä. Suomessa Lapin yliopiston tutkija Liisa Hokkanen (2014) on tarkastellut valtaistamista väitöskirjassaan erityisesti sosiaaliryön näkökulmasta ja rakentanut teoreettista mallia valtaistavan sosiaalisen asianajon orientaatiosta.

Sosiaaliryöllä ja sen tutkimuksella voidaan nähdä olevan erityinen yhteiskunnallinen näköalapaikka. Käytännön sosiaaliryössä kertyy monenlaista kokemustietoa ihmisten vaikeista tilanteista. Monien sosiaaliryön tutkijoiksi lähtevien tutkimuskiinnostus on saattanut viritä käytännön sosiaaliryöstä ja ihmisten kohtaamisista (ks. esim. Holmberg 2014). Satkan (2005, 313) mukaan sosiaaliryön kokemustieto sisältää mahdollisuuksia kertoa yhteiskunnallisista ongelmista ja niiden muutoksesta jo paljon ennen kuin tilastoja tai isoja aineistoja käyttävä sosiaalitieteellinen tutkimus tavoittaa niitä. Sosiaaliryön tutkijat pääsevät näin jo varhaisessa vaiheessa tutkimattomien asioiden äärelle. Sosiaaliryön tutkimukselle onkin ominaista jopa näkymättömien il-

miöiden äärellä oleminen ja tutkittavaksi ottaminen (esim. Pösö, Enroos & Vierula 2010; Pekkarinen 2015b). Tutkimus on näin yksi mahdollinen väline yhteiskuntakritiikkiin.

Kokemustemme mukaan sosiaalityön tutkijat näkevät tutkimuksen mielekkyyden olevan vahvasti yhteydessä sosiaalityön ammatillisiin käytäntöihin. Tutkimusten tuloksilla on merkitystä erityisesti silloin, kun ne välittyvät ammattilaisille. Kun tutkija asettuu vuoropuheluun kentän toimijoiden kanssa, sosiaalityöntekijät tai asiakkaat voivat myös esittää omia tulkintojaan, kyseenalaistaa tai jopa kiistää tutkijan tuloksia. Tutkimustulosten kestävyyttä voidaan arvioida erityisesti siitä suunnasta, miten tulokset otetaan vastaan kentällä. On nähty, että sosiaalityön tutkimusta ei ole mahdollista edes täysin erottaa sosiaalityön käytännöstä (Orme & Briar-Lawson 2010). Käytäntöyhteys ei kuitenkaan missään nimessä tarkoita teoriattomuutta, vaan tutkija tarjoaa käytännön tueksi uusia jäsennyksiä, käsitteitä ja näkökulmia. Mielekkyyks rakentuu tällöin siitä, että teoria auttaa jäsentämään tutkittavaa asiaa uudella tavalla ja tuottaa toimintakäytäntöjen tai ajattelun muutoksia. Sosiaalipsykologi Kurt Lewin (1951) kuuluisa lausahdus ”*mikään ei ole niin käytännöllistä kuin hyvä teoria*”, on siis erityisesti sosiaalityön tutkimuksen merkityksen relevantti arviointiperuste.

Aina tutkimustiedon ja käytännön vuoropuhelu ei ole yksinkertaista. Yksi tutkimustiedon välittymisen ongelma johtuu esimerkiksi julkaistun tutkimuksen volyymin jatkuvasta kasvusta, tiedon pirstaloitumisesta ja vaikeasta saavutettavuudesta. Kansainvälisten tieteellisten lehtien säännöllinen seuraaminen on haasteellista sekä käytännön ammattilaiselle että ammattitutkijalle, sillä tieteellisiä lehtiä on valtava määrä, ja hyvinkin rajalliseen tutkimustee- maan liittyviä tieteellisiä lehtiä voi olla kymmeniä. Uusia lehtiä perustetaan koko ajan lisää. Kotimaisen tieteellisten lehtien julkaisufoorumien JUFO:n tietokannassa on noin 18 000 tieteellistä lehteä ja sosiaalityönkin lehtiä on runsaasti. Lehtiä, joiden nimessä esiintyy sana ”social work” on JUFO:n tietokannassa 46 kpl, ja Jyväskylän yliopiston Ex libris tieteellisten lehtien hakuportaali löytää niitä 85 kpl (20.5.2017). Julkaisujen suuri määrä on tietysti erinomainen asia, mutta siitä seuraa myös vaikeuksia tieteellisen keskustelun seuraamisel-

le, ellei tiedeyhteisö kehittä mielekkäitä ja käytännön ammattilaisten kannalta toimivia keinoja tutkimustulosten tiivistämiseen ja yhteen vetämiseen.

Terveystieteissä tutkitun tiedon käytettävyyttä helpotetaan laatimalla meta-analyyseja ja systematisoituja kirjallisuuskatsauksia. Meta-analyysien laatimiselle on runsaasti materiaalia, sillä jo vuonna 2009 arvioitiin, että vuosittain ilmestyi MEDLINE:ssa 2500 uutta englanninkielistä systemaattista kirjallisuuskatsausta (Liberati ym. 2009). Vuonna 1994 käynnistynyt ja nykyään 130 maahan levinnyt Cochrane-yhteistyö perustuu terveydenhuollon ammattilaisten ja tutkijoiden saumattomaan yhteistoimintaan ja olennaisilta osiltaan vapaaehtoistyöhön. Sosiaalialalla vuonna 2000 syntynyt Campbell yhteistyö³ ei ole oikein ollut samanlainen menestystarina. Näyttöön perustuvien käytäntöjen on epäilty tuhoavan sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyyden koska orientaatio voi johtaa sellaisiin menetelmällisiin valintoihin, joita vierastetaan sosiaaliryön eetoksen vastaisina (esim. Adams, Matto & LeCroy 2009). Evidenssillä on itse asiassa sosiaaliryön historiassa ollut joskus merkittävä rooli. Yksilökohtaisen sosiaaliryön perustajana pidetty Mary Richmond kirjoittaa vuonna 1917 ilmestyneessä teoksessaan *Social Diagnosis* pitkään ja perusteellisesti näytön eli evidenssin, merkityksestä tapauskohtaisen sosiaaliryön tietoperustana (Richmond 1917, 55–63). Toisaalta myös 2000-luvulla on esitetty näkemyksiä siitä, että työntekijällä tulee olla eettinen velvoite käyttää ensisijaisesti sellaisia toimenpiteitä, joiden vaikuttavuudesta on olemassa tutkimusperustaista näyttöä (mm. Ainsworth & Hansen 2005). Tätä teemaa on Suomessa pitänyt esillä esimerkiksi ylisosiaaliryneuvos Aulikki Kananoja (esim. Kananoja 1998). Myös yhteiskunnallisesti perusteltua olisi niukkojen resurssien tehokas käyttö oikeisiin toimenpiteisiin tehottomien toimien sijaan (Ainsworth & Hansen 2005).

Sosiaaliryön tutkimus on monessa maassa painokkaasti kvalitatiivista tutkimusta, ja laadullisin menetelmin kerätyn tutkimuksen yleistettävyyys on hankala kysymys, eikä meta-analyysien laatiminen lääketieteellisen tutkimuksen tapaan ole helppoa. Ongelma on osin keinotekoinen, sillä kvalitatiivisen tutkimuksen tuloksia voidaan toki yhdistää systemaattisesti toisiinsa (esim.

³ Campbell yhteistyössä Pohjoismailla on ollut vahva rooli, ja yhteistyötä koordinoidaan nykyään Oslost. <https://www.campbellcollaboration.org/>

Gingerich & Peterson 2013). Muun muassa narratiivinen yhdistäminen on perinteinen ja hyväksytty tapa kuvata, mikä on yleinen käsitys asioiden tilasta. Aikanaan professori Antti Eskolan aikanaan paljon luetut sosiaalipsykologian oppikirjat rakensivat eri puolilla maailmaa tehdyistä tutkimuksista tällaista kokoavaa narratiivia. Esimerkiksi Eskolan kirja *Vuorovaikutus, muutos, merkitys* (Eskola 1982) esitti perusteellisen synteessin sosiaalipsykologiasta, mutta se on samalla myös taitavasti kerrottu tarina, korosti Jouko Jaakkola kirja-arviossaan (Jaakkola 1982).

Sosiaalityön tutkimuksen kaltaisen soveltavan tutkimuksen kannalta nykyinen tiedepolitiikka, joka arvostaa lähinnä englanninkielisissä tieteellisissä lehdissä julkaisemista, on tuottanut tilanteita, joissa tärkeäkään tutkimustulokset eivät päädy kotimaisten lukijoiden käsiin – etenkin jos yliopistokirjastojen sähköisten lehtien tietokantoihin ei ole pääsyä. Suomeksi julkaiseminen ja rinnakkaisjulkaisu ovat tärkeitä, mutta tutkijoille tutkijanuran kannalta tärkeämpää voi olla seuraava englanninkielinen julkaisu mahdollisimman korkealle arvioidussa lehdessä – ei niinkään Eskolan tavoin suurten synteessien rakentaminen ja niistä keskusteleminen kotimaisilla areenoilla.

Oli miten oli, sosiaalityön tutkimuksen pitäisi löytää alalle sopivia tapoja helpottaa tutkimuksen seuraamista. Kyse on osin siitä, että sosiaalityö on niin kiireistä, että lukemiseen ei tahdo jäädä työssä lainkaan aikaa. Lisäksi tutkimuksen tempo ja aikajänne ovat hyvin erilaisia kuin käytännön sosiaalityön tempo. On myös muistettava, että tutkijalla on vastuu välittää tutkimustuloksiaan kentälle. Eri asia on sitten se, miten tätä aktiivisuutta palkitaan tiedeyhteisössä.

Siihen nähden, miten runsasta keskustelua sosiaalityön tutkimuksen käytäntösuhde on eri muodoissaan herättänyt, ainakin suomalaisessa sosiaalityön tutkimusta koskevassa keskustelussa on pohdittu varsin vähän tutkimuksen sisältöön liittyviä erityislaatuksuuksia. Mikä oikeastaan erottaa sosiaalityön tutkimuksen muusta yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta?

Tutkimuksen herkkyyks, sensitiivisyys ja henkilökohtaisuus

Pelkästään erityinen käytäntösuhde ei tee sosiaalityön tutkimuksesta mielekäästä. Yksi tapa pohtia sosiaalityön tutkimuksen erityislaatua on miettiä sen kykyä nostaa esille kysymyksiä, jotka ilman tutkimusta jäisivät piiloon. Tätä voisi kutsua (paremman käsitteen puutteessa) tutkimuksen herkkyydeksi. Eettisesti sensitiivisiä aiheita tutkitaan toki kaikissa yhteiskuntatieteissä. Sosiaalityön tutkimuksen erityispiirteitä on etsitty myös tutkimuseetikasta (esim. Butler 2002). Kyse on myös muusta kuin tutkimuseetikasta – toki herkkyyks, sensitiivisyys ja henkilökohtaisuus kietoutuvat vahvasti osaksi tutkimuseettisiä pohdintoja.

Sosiaalityön tutkimuksessa on usein kysymys erityisen vaikeista ja haastavista teemoista, jotka tutkija on enemmän tai vähemmän itse valinnut tutkimuksen kohteeksi. Voidaankin pohtia sitä, onko vaikeilla ja emotionaalisesti kuormittavilla tutkimusaiheilla sosiaalityön tutkimuksessa jokin erityinen tarkoitus? Kuten edellä esitimme, heikompiosaisten puolustaminen tutkimuksen asianajotehtävänä voi olla paitsi yleinen sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyteen ja missioon liittyvä erityispiirre, myös henkilökohtainen missio, kuten pitkäaikaistyöttömien tukeminen (Kotiranta 2008) tai lastensuojelun tietopohjan vahvistaminen (Heino 2016). Tällöin sosiaalityön asiantuntijuus ja tutkijuus kietoutuvat yhteen.

Monesti sosiaalityön tutkimuksen teemat ovat sensitiivisiä. Perhetutkimuksen näkökulmasta sensitiivisyyttä tarkastelevat Kallinen, Pirskanen ja Rautio (2015, 15) erottavat sensitiiviset aiheet, sensitiiviset kohderyhmät ja sensitiivisen tutkimuksen toisistaan. Jaottelu on ehkä hiukan keinotekoinen, mutta osoittaa sensitiivisyyden monimuotoisuutta. Kirjoittajien mukaan sensitiivinen aihe voi olla sellainen, josta tutkimukseen osallistuvalla on omakohtaisia, esimerkiksi häpeää aiheuttavia kokemuksia. Erilaiset aiheet voivat olla eri tavoilla sensitiivisiä. Sensitiivisiä teemoja tutkittaessa on tärkeää koettaa tarkastella tutkimusasetelmaa tutkimukseen osallistuvan ihmisryhmän näkökulmasta. (Kallinen ym. 2015, 15–20.) Tutkittavien oman näkökulman huomioimisen tärkeydestä kertoo, että Britanniassa tutkimuseettiseen käsittelyyn liittyy nykyään aina tutkittavien edustajien kuulemismenettely (Ramon 2016).

Sosiaalityön tutkimuksen yksi erityislaatu on se, että monet tutkimusaiheet ovat tutkijalle emotionaalisesti raskaita. Esimerkiksi parisuhdeväkivalta (Lindqvist 2009; Nyqvist 2001), vaino (Nikupeteri 2016) tai lasten seksuaalinen hyväksikäyttö (Laitinen 2004) ovat teemoja, joita tutkimalla joutuu pohtimaan perusteellisesti omaa suhdettaan tutkittavaan asiaan. Tutkijan on löydettävä tapa käsitellä esimerkiksi omia surun, vihan, säälin, epätoivon ja ahdistuksen tunteitaan. Muun muassa lastensuojelussa on hyvin runsaasti teemoja, joiden tutkiminen edellyttää tutkijalta henkilökohtaisia pohdintoja (ks. esim. Forsberg & Autonen-Vaaranieniemi 2012; Aarnio 2016). Pösö (2006, 122) pohtiikin, että ehkä kaikki huono-osaisuuteen, erilaisuuteen ja syrjäytymiseen liittyvä tutkimus on emotionaalisesti kuormittavaa. Emotionaalisuus voidaan hänen mukaansa nähdä osana kriittisen tietämisen tapaa, vaikka se sisältääkin monia haasteita. Joskus voimakkaiden tunteiden voidaan pelätä ohjaavan tutkimusta tai tulkintaa liiaksi (Pösö 2006). Millainen paikka tunteilla tutkimuksessa sitten on? Tutkijan tunteet voidaan nähdä myös tutkimusaineistona ja tutkimuksen oleellisena tietoa tuottavana elementtinä, kuten Pösö kuvaa:

Se, että joidenkin haastattelujen lukeminen kerta toisensa jälkeen sai kyyneleet silmiini, oli ilman muuta kuormittavaa, mutta samalla ne olivat toistuva muistutus siitä, että kerrottu oli jossakin määrin kohtuutonta, surullista ja julmaa. Ja muistutus siitä, että muistiinpanot eivät olleet vain tekstuaalista maailmaa vaan elivät suhteessa konkreettisten, elävien – pahoinpideltyjen, toistuvasti hylättyjen ja väärinkäytettyjen – ihmisten kertomaan ja sen kuulemiseen. (Pösö 2006, 124–125.)

Ote tuo näkyviin, että sosiaalityössä ja sen tutkimisessa ollaan vahvasti kiinni ruumiillisuudessa, henkilökohtaisuudessa ja intiimisyudessa. Sosiaalityö ei ole vain byrokratiaa, vaan myös tuoksuja, likaa, tunteita, mustelmia ja niin edelleen (ks. esim. Ferguson 2011.) Tämä on yksi perustelu sille, miksi konstruktionistisen tutkimuksen rinnalle kaivattaisiin erilaisia tutkimusotteita, jotka aavaavat realistista maailmaa ja ihmisten elämää uusin tavoin.

Sosiaalityön tutkimuksen edellä koottujen ihanteiden tai tavoitteiden, kuten kontekstin ymmärtämisen, monivivahteisen tiedon tavoittamisen ja osallisuuden vahvistamisen huomioon ottaminen tutkimuksessa tarkoittaa sitä, että tutkija laittaa itsensä monin tavoin alttiiksi ja asettuu myös itse katseiden, arviointien ja analyysien kohteeksi (Pösö 2006, 121; Granfelt 2004;

1998; Aarnio 2016). Tämän luvun alussa lainattu Ian Shaw (2007) piti tutkimuksen asettumista sosiaalityön palveluja käyttävien ihmisten arvioitavaksi niin tärkeänä, että se voidaan nähdä yhtenä hyvän sosiaalityön tutkimuksen kriteereistä. Tutkijan osallistuminen ja itsensä alttiiksi laittaminen muuttaa Pösön (2006, 124) mukaan tarkastelua, ja tutkittavasta asiasta voi alkaa näkyä yllättäviäkin asioita, sillä

se, mikä tuntui olevan lähellä, voi kadota hetken kuluttua kauas, Katset, aistit, tunteet ja kosketukset sitovat läheltä eri tavoin kuin kaukaa. Puhetta-kaan ei voi säädellä ja lukea vain paperilta, vaan on kohdattava se ihminen, joka puhuu. Hiljaisuus tai sanattomuus kuuluu läheltä eri tavoin kuin kaukaa. Tutkija ei siis vain mene paikan päälle vaan paikka menee tutkijaan. (Pösö 2005, 120.)

Herkkyyden ja tunteiden mukana olo sosiaalityön tutkimuksessa johtuu osaltaan tutkimuksen käytäntöyhteydestä ja henkilökohtaisuudesta.

Myös tutkimusten raportointi on sosiaalityön tutkimuksessa joskus varsin henkilökohtaista – vaikka kaikki tieto ei olekaan helposti sanallistettavissa tutkimusraportin muotoon (Pösö 2006). Leena Eräsaaren (1990) elämästään kirjoittama raportti Helsingin kaupungin sosiaaliviraston huoltotarkastajana on edellä esitetyn lainauksen lisäksi tästä hieno esimerkki. Sosiaalityön tutkijat kohtaavat myös erilaisia ympäristön esittämiä (moraalisia) kannanottoja tutkiemiensa aiheiden tiimoilta, jotka voivat vaikuttaa tutkijan elämään (esim. Hurtig 2013).

Tutkimuseettisillä kysymyksillä on erityinen merkitys, kun tutkimus kohdistuu ihmisiin haavoittuvissa elämäntilanteissa (esim. Davidson 2004). Tutkijan arvot ja ymmärrys tulevat näkyviksi erilaisin tavoin tutkijan käyttämässä käsitteistössä (Granfelt 2004, 149; Helavirta 2011, 50; Enroos 2015). Yhteiskunnan marginaaleissa elävien ihmisten elämää tutkittaessa tutkimuskohdetta arvottavat, käsitteellisten valintojen kautta tehtävät sitoumukset nähdään sosiaalityön tutkimuksessa hyvin merkityksellisinä (Granfelt 2004, 149; Pohjola 1994, 7–27). Mikäli tutkimus soveltaa kritiikittä tutkimuskäsitteitä tai luokittelee ihmisiä siten, että tutkimus uusintaa erilaisia tutkittaviin kohdistuvia leimoja, ei sosiaalityön mission voida nähdä toteutuvan (ks. esim. Strier 2007). Viime vuosina yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa onkin ko-

rostettu huolellista tutkimuseettisten kysymysten tarkastelua osana tutkimusprosessia. Laitinen ja Uusitalo (2007, 317) kirjoittavat sensitiivisen tutkimuskäsitteiden näkökulmasta, että ”*eettisesti kelvollinen tutkimus vaatii tutkijalta luovimista ristiriitaisten suhtautumistapojen, asenteiden ja tunteiden sävyttä-
mässä kontekstissa.*”

Erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa etiikan on nähty kietoutuvan normiperustaisen tutkimusetiikan sijaan vahvasti koko tutkimusprosessiin: tutkimusaiheen, näkökulman, käsitteiden ja metodien valinnasta lähtien aina tutkimusten tulosten vaikutuksiin saakka (Pösö 2008). Sosiaalityön tutkimuksessa yritetään välttää esimerkiksi marginaaleissa elävien ihmisten patologisoimista ja leimaamista sekä rakenteellisten ongelmien nimeämistä yksilöiden heikkouksiksi, tai erilaisia normatiivisia asenteita (Granfelt 2004, 150; Pösö 2008). Käsitteiden ja metodien lisäksi myös tutkijan vuorovaikutus tutkimuskohteen kanssa osaltaan rajaa tutkimusta (Pösö 2005, 127). Pösö toteaa, että vaikeissa ja sensitiivisesti haastavissa aiheissa rajausta ja valikointia voi tapahtua paljon. Toisin tietäminen ei ole vapaa odotuksiin ja normeihin sopeutumisesta tai niiden vastustamisesta sopivalla tavalla. Tavoitteena on nähdä tarkasti, läheltä ja toisin.

Epävarmuuden ja eettisen herkkyyden voidaankin nähdä olevan merkittävä osa sekä sosiaalityöntekijän että sosiaalityön tutkijan ammattitaitoa vaikeiden asioiden ja ihmisyden äärellä, vaikka Pösön (2006, 129) mukaan sosiaalisten ongelmien ja elämäntilanteiden tutkimuksessa on tällaiselle lähestymistavalle nykyään yhä harvemmin tilaa, kun peräänkuulutetaan tarkkoja tuloksia, tutkijan selityksiä ja selkeitä toimenpide-ehdotuksia ongelmien poistamiseksi.

Sosiaalityön tutkimuksen mielekkyys, missio ja ominaispiirteet

Edellä esitetty tarkastelumme osoittaa, että sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyttä ja missiota voidaan lähestyä monin tavoin, mutta yksinkertaista tai selkeää vastausta siihen, mitä mielekkyys erityisesti sosiaalityön tutkimuksessa tarkoittaa ja mikä sen erottaa muista yhteiskuntatieteistä, ei voida suoralta kädeltä antaa. Väitämme kuitenkin, että sosiaalityön tutkimukseen liittyy

joitain erityispiirteitä, jotka painottuvat yksittäisissä tutkimuksissa ja lähestymistavoissa eri tavoin.

Olemme tarkastelleet sosiaalityön mielekästä tutkimusta ennen muuta soveltavana yhteiskuntatieteellisenä tutkimuksena (vrt. Muhonen & Puuska 2014). Soveltavaa tutkimusta voidaan pitää tyypillisenä sosiaalityössä, vaikka myös perustutkimuksen kaltaista sosiaalityön tutkimusta on olemassa. Sel-laiseksi voisi kutsua kaikkea sitä tutkimusta, joka luo perustaa muulle sosiaalityön tutkimukselle. Tyypillistä soveltavalle sosiaalityön tutkimukselle on käytäntösuhde, joka sisältää paitsi oletuksen tuotettavan tiedon käytettävyydestä päätöksenteon tukena ja hyödynnettävyyttä koskevia oletuksia ammatillisessa auttamisessa, myös käsityksen siitä, että tutkimukseen osallistuvien ihmisten tulee voida vaikuttaa tutkimuksen toteuttamiseen. On jopa esitetty, että sosiaalityön tutkimus on yksi sosiaalityön ilmenemismuoto (Fraser 2009). Sosiaalityön tutkimuksissa mainitaan usein äänen antaminen tai asianajo, jotka ovat myös sosiaalityön käytäntöihin kietoutuvia asioita. Tästä näkökulmasta soveltava sosiaalityön tutkimus voi olla mielekäs paitsi tutkijalle itselleen, myös esimerkiksi sosiaalityöntekijöille ja muille tutkimuksessa mukana olleille ihmisille (asiakkaille).

Mielekäs tutkimus tuo eri osapuolille kokemuksia siitä, että tutkimuksen avulla voidaan tuottaa tietoa yhteiskunnallisista epäkohdista, kehittää käytäntöjä ja vaikuttaa asioihin. Mielekkyys on tällöin myös henkilökohtaista. Ammatillisen mielekkyyden näkökulmasta kysymys on siitä, millaista mielekkyyttä ja merkityksiä tutkimuksella on sosiaalityön toimintaympäristöjen, käytäntöjen ja sosiaalityöntekijöiden kannalta. Mielekkyys syntyy esimerkiksi toimivien ja asiakkaita auttavien käytäntöjen selvittämisestä tai uusien käsitteellisten jäsenysten luomisesta, joita voidaan hyödyntää erilaisilla sosiaalityön kentillä. Koska sosiaalityön tutkimuksessa tutkittavat ilmiöt ja käytännöt koskevat usein haastavissa elämäntilanteissa olevien ihmisten elämää, tutkimus on vahvasti henkilökohtaisiin ja ammatillisiin arvoihin sidottua: sosiaalityön tutkimukset voivat olla puheenvuoroja esimerkiksi eriarvoistumista vastaan. Herkkyyden, sensitiivisyyden ja tunteiden läsnäolo sosiaalityön tutkimuksessa johtuu osaltaan tästä vahvasta käytännön ja tutkimuksen yhteenkietoutumisesta sekä arvosidonnaisuudesta. Sosiaalityön tutkija ei pääse

helpolla, mikäli hän ottaa vakavasti ja monipuolisesti huomioon nämä sosiaalityön tutkimuksen ominaisuudet.

Sosiaalityön tutkimuksessa keskeisenä pidetään tiedon tuottamista sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. Koska sosiaalityön tutkimus tavoittaa etulinjassa suurten yhteiskunnallisten muutosten merkityksiä ihmisten arkielämässä, sosiaalityön tutkimuksella voidaan nähdä olevan isojen rakenteellisten ja ammatillisten käytäntöjen muutoksessa merkittävä rooli tehdä myös moraalisia kannanottoja sen suhteen mitä muutokset tarkoittavat ihmisille. *Sosiaalityön yhtenä merkittävimmistä missioista voidaankin pitää sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoittelua* (ks. Orme & Briar-Lawson 2010). Mielekkään sosiaalityön tutkimuksen tehtävänä voi nähdä muun muassa uuden tiedon tuottamisen epätasa-arvoisista tilanteista, yhdessä tutkimisen sekä eettisesti kestävät, ihmisiä kunnioittavat ja ilmiöille oikeutta tekevät metodologiset ja käsitteelliset avaukset. Mielekkyyttä on tärkeä katsoa myös siitä näkökulmasta, mitä annettavaa tutkimuksella on yleisemmin sosiaalityön tutkimukselle tai muulle yhteiskuntatieteelliselle tutkimukselle: onko tutkimus tyypillisesti paljon tutkittu aihe ja metodisesti valtavirtaa, vai kenties uudenlaista orientaatiota esiin nostava? Tai millaisia teoreettisia ja käytännöllisiä tuloksia tutkimus tuo tutkimuskenttään ja -keskusteluihin? Merkityksellinen, mielekäs sosiaalityön tutkimus on ilmiöperustaista ja yhdistelee eri tieteenalojen tietoa ja tapoja tutkia – kontekstia unohtamatta.

Peräänkuulutamme myös jatkossa sosiaalityön tutkimuksen tutkimisen tarkastelua. Tässä olemme keskittyneet erityisesti suomalaisen sosiaalityön tutkimukseen. Sosiaalityön tutkimus on viime vuosina voimakkaasti kansainvälistynyt. Erityisesti tämä koskee eurooppalaista sosiaalityön tutkimusta, kun vertauskohtana on amerikkalainen tutkimusperinne, joka on aika itseriittoista. Eurooppalaisella sosiaalityön tutkimuksella on omat erityispiirteensä jotka johtuvat esimerkiksi monessa maassa vielä vahvana olevasta universalistisesta sosiaalipolitiikasta (Lorenz 2008). Samoin kuin on mahdollista väittää, että eurooppalainen sosiaalityön tutkimus on jossakin määrin omanlaistaan verrattuna esimerkiksi kehittyvissä maissa tehtävään sosiaalityön tutkimukseen tai yhdysvaltalaisiin tutkimustraditioihin, suomalaisellakin tutkimuksella on erityiset piirteensä verrattaessa sitä muuhun eurooppalaiseen tutkimuk-

seen. Suomalainen tutkimus tulee pieneltä kielialueelta ja tutkimusperinne on meillä vielä varsin lyhyt. Tutkijoilla, jotka tutkivat pääasiassa suomalaisten sosiaalipalvelujen ja sosiaaliryön kannalta relevantteja kysymyksiä suomeksi, on edelleen paikkansa tutkimuskentässä. Esimerkiksi implementaatio- ja evaaluaatiotutkimuksia tarvitaan, vaikka niitä tuskin voi kutsua sellaiseksi huippututkimukseksi, jollaista opetus- ja kulttuuriministeriön, Suomen Akatemian ja yliopistojen johdon strategiapapereissa havitellaan.

Yhteenvetona voimme todeta, että sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyys voi näyttäytyä hyvin monenlaisena riippuen siitä, mistä suunnasta sitä tarkastelee. Tutkimuksen erilaiset kohdeyleisöt ovat olennaisia tutkimusta arvioitaessa. Tutkimus voi olla mielekässtä paitsi asiakkaiden näkökulmasta, myös yleisesti kansalaisten kannalta. Tutkimus voi tuottaa sosiaalipoliittisesti merkittäviä seurauksia, poliittiseen prosessiin tuotettuina ”ammuksina”: sosiaaliryön tutkimuksen tuloksia voidaan käyttää vaikkapa eduskuntakeskusteluissa väiteltäessä eriarvoisuuden lisääntymisestä tai syrjäytymisen ehkäisystä.

On hyvä kysyä, kenelle tutkimus on mielekässtä ja millaista mielekkyyttä se pitää sisällään. Kun yleisiä tieteen missioita ovat esimerkiksi totuuden etsiminen ja tieteen edistäminen, sosiaaliryön tutkimuksen ominaispiirteiden ja merkitysten tarkastelu on tuonut näkyviin sosiaaliryön tutkimuksen missioita, kuten huomion kiinnittämisen yhteiskunnallista eriarvoisuutta luoviin rakenteisiin ja käytäntöihin. Sosiaaliryön tutkimukselle tyypilliset missiot sisältävät myös ammatillisia ja henkilökohtaisia missioita, jotka kietoutuvat toisiinsa monenlaisin tavoin ja painotuksin. Mielekäs sosiaaliryö ja sen tutkimus tarvitsee monimuotoisia käsityksiä ja näkökulmia. Näitä erilaisia lähestymistapoja sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyteen ja missioon tulee näkyviin tämän kirjan artikkeleissa.

Kirjan rakenteen esittely

Kirja avaa sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyyttä monista suunnista, erilaisin puheenvuoroin ja menetelmin. Tekstit tuovat näkyviin miten monimuotoisista elementeistä sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyys koostuu. Sosiaaliryön tutkimuksen mielekkyyttä ja muuttuvia merkityksiä tarkastellaan muun

muassa oman työn näkökulmasta, uusina käsitteellisinä tai tutkimuksellisinä metodologisina pohdintoina, osana historiallista kehitystä, mutta myös henkilökohtaisella tasolla muistellen. Näin näkyviin tulee myös erilaisia missioita.

Kirja koostuu kahdesta osasta, jotka kummatkin sisältävät neljä lukua. Kirjan ensimmäinen osa, *Monimuotoisia näkökulmia mielekkyyteen ja missioihin*, alkaa Hannele Forsbergin, Marjo Kurosen ja Aino Ritala-Koskisen artikkelilla, jossa he tarkastelevat sosiaalityön tutkimusta hyvin käytännöllisestä näkökulmasta, jatko-opiskelijoiden rekrytoinnin valossa. He pohtivat muun muassa sitä, millaisia mielekkyyden kysymyksiä uusien sosiaalityön tutkijoiden kouluttaminen tuo näkyviin, miten laajempi yhteiskunta- ja koulutuspoliittinen ilmasto näkyy uusien sosiaalityön tutkijoiden rekrytoinnissa ja mitä tutkimusaiheita pidetään mielekkäinä. Artikkelit herättelee pohtimaan sitä, miten tulevia sosiaalityön tutkijoita voitaisiin ohjata erilaisten tutkimusorientaatioiden äärelle ja mikä olisi esimerkiksi rekrytointikäytännöissä mielekästä sosiaalityön tutkimuksen kannalta.

Anneli Pohjola puolestaan katsoo artikkelissaan sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyttä muutoksen ja ajan moninaisuuden käsitteellisinä ja metodisina kysymyksinä. Muutosta pohditaan sosiaalityötä luonnehtivana keskeisenä elementtinä, johon myös aika väistämättä kiinnittyy.

Kuten edellä kirjoitimme, käytäntöjen ja tutkimuksen yhteenkietoutuminen on yksi merkittävä mielekkään sosiaalityön tutkimuksen elementti. Omassa tekstissään Ulla Maija Kauppinen-Perttula tarkastelee kuntoutustutkimuspoliklinikan sosiaalityön mielekkyyttä. Aihe tuo konkreettisesti näkyviin sen, että käytännön sosiaalityössä ja sen tutkimisessa ollaan ihmisyyden, kohtaamisen ja eettisyyden ytimissä. Työ on kuormittavaa: haastavat ja mielekkäät työtehtävät ja tutkimusaiheet muokkaavat ihmistä ja vaikuttavat jopa ihmisen identiteettiin. Tarkastelussaan Kauppinen-Perttula etsii sosiaalityön uusia merkityksiä, jotta käsitys sekä itsestä että asiakkaista voisi muuttua.

Kirjan ensimmäisen osan viimeisessä artikkelissa Satu Ranta-Tyrkkö tarkastelee sosiaalityön tulevaisuuden etiikkaa epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa. Teksti herättelee pohtimaan muun muassa kysymystä siitä, miten tässä ajassa tulkitaan sosiaalityön perustavaa sitoumusta köyhien ja haavoittuvissa asemassa olevien suojelemiseksi: mitä sosiaalityössä ja sen tut-

kimuksessa tarkoittavat globaalit, monimuotoiset ongelmat ja miten meidän tulisi niihin suhtautua. Tekstiin sisältyy vahva missio sosiaalityön (tutkimuksen) näkökulman laajentamiseen.

Kirjan toinen osa, *Lastensuojelututkimuksen mielekkyys ja missiot*, koostuu neljästä lastensuojeluun kiinnittyvästä tekstistä, joissa lastensuojelua katsotaan monista ulottuvuuksista ja erilaisin ottein. Lastensuojelututkimus tuo näkyviin monia sosiaalityön tutkimukselle ominaisia elementtejä, kuten heikompien puolella oleminen ja yhteiskunnan marginaalien tutkimisen, eettiset kysymykset, sensitiivisyyden sekä tutkijan tunteet. Kirjan lastensuojelua koskevat tarkastelut lähestyvät lastensuojelua läheltä ja kaukaa, sisältä ja ulkoa päin.

Lastensuojelu tulee tutkimuksen kohteeksi lähietäisyydeltä Tuija Erosen ja Riitta Laakson tekstissä, jossa he kiinnittävät katseensa sijaishuoltotyön vaatiin tilanteisiin sosiaalityöntekijöiden ja sijaishuollon toimijoiden kertomana. Heidän tarkastelunsa osoittaa sosiaalityön tutkimukselle ominaisen kontekstin ymmärtämisen merkityksen. Vaativat tilanteet sijaishuollossa näyttäytyvät monenlaisina kysymyksinä ja yllättävinä asioina silloin, kun tutkimusta tehdään yhdessä käytännön toimijoiden kanssa. Tarkastelu tekee tutkimuksesta mielekäästä sekä tutkijoille että ammattilaisille.

Elina Pekkarinen puolestaan käsittelee tekstissään koulukoteja tapaus-tutkimuksen kohteena. Hän katsoo koulukotien nykyistä tehtävää ja asemaa peilaten sitä aiempaan tutkimukseen. Teksti on osaltaan metodologinen puheenvuoro, sillä Pekkarinen pohtii myös sitä, miksi sosiaalityölle ominainen instituutiolähtöinen laadullinen tapaus-tutkimus on merkityksellistä, ja mitä lisäarvoa kriittinen realismi voi kyseiselle lähestymistavalle antaa.

Tarja Heino tarkastelee lastensuojelututkimuksen mielekkyyttä (tai jopa mielettömyyttä) Suomessa artikkelissaan *Kamppailu lastensuojelututkimuksen muuttuvaa kenttää kolmen vuosikymmenen ajalta henkilökohtaisena kokemuksena*. Teksti tuo näkyviin, miten tutkimuksen missio voi olla hyvin henkilökohtainen ja millaista sitkeyttä marginaalisten aiheiden tutkimisen puolesta puhuminen voi joskus vaatia.

Kirjan viimeisessä artikkelissa norjalainen Marit Skivenes tarkastelee lastensuojelututkimusta laajimmasta perspektiivistä. Hän avaa lastensuojelututkimuksen mielekkyyttä kansainvälisen vertailevan tutkimuksen näkökulmasta. Skivenes osoittaa artikkelissaan, että vaikka vertaileva tutkimus on vaikeaa – ja joskus jopa mahdotonta, lastensuojelujärjestelmien vertailulla on merkitystä. Skivenesin tarkastelu tuo näkyviin, että tutkimuksen avulla voidaan löytää eri maiden järjestelmistä yhteisiä perusolettamuksia, mutta myös perustavaa laatua olevia eroja.

Toivomme, että kirjan artikkelien erilaiset lähestymistavat ja näkökulmat inspiroivat edelleen miettimään ja jäsentämään sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyttä ja missiota uusilla tavoilla.

Kirjallisuus

- Aarnio, Noora (2016) Huostaanoton jälkipuinti ja uudet oivallukset. Eräs huostaanotto-prosessi äidin näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 291–315.
- Adams, K. B. & Matto, H. C. & LeCroy, C. W. (2009) Limitations of evidence-based practice for social work education: Unpacking the complexity. *Journal of Social Work Education* 45(2), 165–186. DOI: 10.5175/JSW.2009.200700105.
- Ainsworth, Frank & Hansen, Patricia (2005) Evidence based social work practice. A reachable goal? Teoksessa Andy Bilson (toim.) *Evidence-Based Practice and Social Work*. London: Whiting & Birch, 51–67.
- Beresford, Peter (2000) Service-users' knowledges and social work theory: Conflict or collaboration? *British Journal of Social Work* 30(4), 489–504.
- Beresford, P. & Evans, Clare (1999) Research and empowerment. *British Journal of Social Work* 29(5), 671–677.
- Butler, Ian (2002) A Code of Ethics for Social Work and Social Care Research. *British Journal of Social Work* 32(2), 239–248.
- Davison, Judy (2004) Dilemmas in research: Issues of vulnerability and disempowerment for the social worker/researcher. *Journal of Social Work Practice* 18(3), 379–393.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2003) Topics and epistemological positions in Swedish social work research. *Social Work Education* 22(6), 565.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2006) Pluralism på gott och ont? Om forskningen och den akademiska kunskapsproduktionen i socialt arbete. Teoksessa A. Meeuwisse, S. Sunesson & H. Swärd (toim.) *Socialt arbete. En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur, 348–367.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2014) Hesitation as a system response to children exposed to violence. *International Journal of Children's Rights* 4(22), 730–747.
- Enroos, Rosi (2015) *Vankila, vanhemmuus ja lapsi – näkökulmia perhekäytäntöihin*. Acta Poenologica 2. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2016) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio. Sosiaaliraportti*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eskola, Antti (1982) *Vuorovaikutus, muutos, merkitys. Sosiaalipsykologian perusteiden kriittinen tarkastelu*. Helsinki: Tammi.
- Eskola, Marjatta (1991) Metodisuus ja ohjautuminen sosiaalityössä. Teoksessa *Sosiaalityö ja työnhajaus. Sosiaalityön vuosikirja 1991*. Sosiaalityöntekijäin liitto ry. Helsinki: VAPK kustannus, 54–75.
- Ferguson, Harry (2011) *Child protection practice*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan.
- Forsberg, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) (2012) *Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö*. Tampere: Vastapaino.

- Fraser, Heather (2009) Trying to Complete Just, Politically Sensitive Social Work Research. *Journal of Social Work* 9(1), 87–98.
- Gibbs, Anita (2001) The Changing Nature of Social Work Research. *British Journal of Social Work* 31(5), 687–704.
- Gingerich, Wallace J. & Peterson, Lance T. (2013) Effectiveness of Solution-Focused Brief Therapy: A Systematic Qualitative Review of Controlled Outcome Studies. *Research on Social Work Practice* 23(3), 266–283.
- Granfelt, Riitta (1998) *Kertomuksia naisten kodittomuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Granfelt, Riitta (2004) Hetkeksi jaetut maailmat? Kokemuksia vankilasta ja tuetun asumisen yhteisöstä. *Janus* 12(2), 134–154.
- Gubrium, Jaber F. & Holstein, James A. (2009) *Analyzing narrative reality*. SAGE.
- Heino, Tarja (2016) Lastensuojelusta tietäminen – julkisen vallan vastuu. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 72–102.
- Helavirta, Susanna (2011) *Lapset hyvinvointitiedon tuottajina*. Acta Universitatis Tamperensis: 1669. Tampere: Tampere University Press.
- Hokkanen, Liisa (2014) *Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimitukset*. Lapin yliopisto. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 145.
- Holmberg, Suvi (2014) ”Eräänlainen vedenjakaja elämässäni” – arjen muuttuva rytmi rintasyöpään sairastuneiden naisten elämässä. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalisuus*. Jyväskylä: PS-kustannus, 207–241.
- Hugman, Richard & Bowles, Wendy (2012) Social Work Values, Ethics and Professional Regulation. Teoksessa Karen Lyons, Terry Hokenstad, Manohar Pawar, Nathalie Huegler & Nigel Hall (toim.) *The SAGE Handbook of International Social Work*. Los Angeles: Sage, 150–162.
- Hurtig, Johanna (2013) *Taivaan taimet: uskonnollinen yhteisöllisyys ja väkivalta*. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Jorma (1990) *Suomalainen sosiaalityökeskustelu tulkintojen tuotoksena ja kohteena*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikan Laitoksen Tutkimuksia A.
- International Federation of Social Workers (2017) <http://ifsw.org/policies/statement-of-ethical-principles/> (luettu 5.6.2017).
- Jaakkola, Jouko (1982) ”Seitsemäs systeemityyppi on ihminen”. Kirja-arvostelu Antti Eskolan teoksesta Vuorovaikutus, muutos, merkitys. *Alkoholipolitiikkaa* 47(5), 316–317. <https://www.julkari.fi/handle/10024/128524>.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (2005) Käänteinen käytäntöjen tutkimiseen sosiaalisuudessa. 1980- ja 1990-lukujen aikalaistekstejä ja omia muistoja tulkittamassa. *Janus* 13(3), 289–305.

- Juhila, Kirsi (2015) *Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat*. Tampere: Vastapaino.
- Kallinen, Kati & Pirskanen, Henna & Rautio, Susanna (2015) *Sensitiivinen tutkimuksessa. Menetelmät, kohderyhmät, haasteet ja mahdollisuudet*. Ei paikkaa: United Press Global.
- Kananoja, Aulikki (1998) Arviointi ammattilaisen eettisenä veloitteena. *FinSoc news. Uutiskirje sosiaalihuollon menetelmien arvioinnista* 2/1998, 5–6.
- Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (1999) *Reconstructing social work research. Finnish methodological adaptations*. Jyväskylä: SoPhi.
- Kotiranta, Tuija (2008) *Aktivoiminnan paradoksit*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kröger, Teppo (2017) Sosiaali- ja terveystalouden reformaatio. *Janus* 25(2), 160–165.
- Laitinen, Merja (2004) *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet – tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Niskala, Asta (toim.) (2013) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino.
- Laitinen, Merja & Uusitalo, Tuula (2007) Sensitiivisen haastattelututkimuksen eettiset haasteet. *Janus* (15)4, 316–332.
- Lewin, Kurt (1951) *Field theory in social science: Selected theoretical papers* (toim. D. Cartwright). New York, NY: Harper & Row.
- Liberati, A. & Altman, D. G. & Tetzlaff, J. & Mulrow, C. & Gøtzsche, P. C. & Ioannidis, J. P. A. & Moher, D. (2009) The PRISMA statement for reporting systematic reviews and meta-analyses of studies that evaluate health care interventions: explanation and elaboration. *Journal of Clinical Epidemiology* 62(10), e1–34. DOI: 10.1016/j.jclinepi.2009.06.006.
- Lindqvist, Raija (2009) *Parisuhdeväkivallan kohtaaminen maaseudun sosiaalityössä*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research. Jyväskylän yliopisto.
- Lorenz, W. (2008) Towards a European Model of Social Work. *Australian Social Work* 61(1), 7–24.
- Metteri, Anna (2004) *Hyvinvointivaltion lupaukset ja kohtuuttomat tapaukset*. Edita.
- Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Acta Universitatis Tamperensis 1778. Tampere: Tampere University Press.
- Muhonen, Reetta & Puuska, Hanna-Mari (toim.) (2014) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Mutka, Ulla (1998) *Sosiaalityön neljäs käänne: asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen*. SoPhi. Jyväskylän yliopisto. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/47886/SoPhi27_978-951-39-6478-8.pdf.
- Mäntysaari, Mikko (1991) *Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana. Byrokratiatyö, sosiaalinen kontrolli ja tarpeitten sääntely sosiaalitoimistoissa*. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Realism as a Foundation for Social Work Knowledge. *Qualitative Social Work* 4(1), 87–98. DOI: 10.1177/1473325005050202.

- Mäntysaari, Mikko & Haaki, Raili (2007) *Suomalainen sosiaalityön väitöskirjatutkimus vuosina 1982–2006*. *Janus* 15(4), 357–366.
- Niiranen, Vuokko (1990) Asiakkaat sosiaalityön toimintaympäristössä. Näkökohtia yhteistyön tutkimiseen. Teoksessa *Suomalainen sosiaalityö*. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 157–166.
- Nikupeteri, Anna (2016) *Vainottuna – Eron jälkeisen vainon tunnistaminen ja uhrien kohtaaminen*. Acta Universitatis Lapponiensis 336. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Nyqvist, Leo (2001) *Väkivaltainen parisuhde, asiakkuus ja muutos*. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, julkaisu 28.
- Orme, Joan & Briar-Lawson, Katharine (2010) Theory and Knowledge about Social Problems to Enhance Policy Development. Teoksessa Ian Shaw, Katharine Briar-Lawson, Joan Orme & Roy Ruckdeschel (toim.) *The SAGE Handbook of Social Work Research*. London: Sage, 49–63.
- Paasio, Petteri (2014) *Näyttöön perustuva sosiaalityön käytäntö – järjestelmällinen katsaus vuosina 2010–2012 julkaistuista tutkimuksista*. Ammatillinen lisensiaatin tutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pekkarinen, Elina (2015a) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Helsinki: Nuorisotutkimussäätiö. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ ja _lastensuojelu.pdf (luettu 1.10.2017).
- Pekkarinen, Elina (2015b) Näkymättömiksi suojellut lapset. Teoksessa Antti Häkkinen & Mikko Salasuo (toim.) *Salattu, hävetty, vaiettu – Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä*. Tampere: Vastapaino, 264–300.
- Piketty, Thomas (2016) *Pääoma 2000-luvulla*. Helsinki: Into.
- Plummer, Ken (2001) *Documents of Life 2. An Invitation to a Critical Humanism*. London, Thousand Oaks & New Delhi: SAGE.
- Pohjola, Anneli (1994) *Elämän valttikortit. Nuoren aikuisen elämänsuuntaus toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa*. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pohjola, Anneli (2003) Tutkijan eettiset sitoumukset. Teoksessa Anneli Pohjola (toim.) *Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus*. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 53–67.
- Pohjola, Anneli & Laitinen, Merja & Seppänen Marjaana (toim.) (2014) *Rakenteellinen sosiaalityö*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Kuopio: UNIpress.
- Pösö, Tarja (1986) *Naisesta naisvanki? Tutkimus naisten rikollisuudesta*. Tutkimuksia 83. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia: tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis Ser. A Vol. 388. Tampere: Tampereen yliopisto.

- Pösö, Tarja (2000) Tamperelainen sosiaalityön tutkimus – Reino Salosta nykypäivään. Teoksessa Jari Heinonen & Ritva Nätkin (toim.) *90 vuotta tamperelaista sosiaalipolitiikkaa. Sosiaalipoliittinen yhdistys 90 vuotta*. Tampere: Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos, 7–46.
- Pösö, Tarja (2006) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Pösö, Tarja (2008) Kiistanalaiset perhesuhteet ja tutkimisen moraalit. Teoksessa Eija Sévon & Marianne Notko (toim.) *Perhesuhteet puntarissa*, 93–107.
- Pösö, Tarja & Enroos, Rosi & Vierula, Tarja (2010) Children Residing in Prison With Their Parents: An Example of Institutional Invisibility. *The Prison Journal* 90(4) 516–533.
- Ramon, Shulamit (2015) Participatory Action Research / Co-produced research with service-users. Luento Jyväskylän yliopistossa, Lokakuu 2016.
- Raunio, Kyösti (2001) Sosiaalityön tutkimuksen uusi suunta? Kirja-arvio. Yhteiskuntapolitiikka 66(5), 501–505. <http://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/100456/015raunio.pdf?sequence=1>.
- Raunio, Kyösti (2004) *Olennainen sosiaalityössä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Richmond, Mary (1917) *Social Diagnosis*. New York: Russell Sage Foundation.
- Rolin, Kristiina & Kakkuri-Knuutila, Marja-Liisa & Henttonen, Elina (2006) *Soveltava yhteiskuntatiede ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Ronkainen, Suvi & Suikkanen, Asko & Kunnari, Marika (2014) Tieteellinen tieto ja tutkimuksen yhteiskunnallinen tehtävä. Teoksessa Reetta Muhonen & Hanna-Mari Puuska (toim.) *Tutkimuksen kansallinen tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Rostila, Ilmari (1988) *Subjektina sosiaalitoimistossa? Asiakassuhteen analysointia toimeentulotuki-, PAV- ja lastensuojeluasiakkaiden kokemusten avulla*. Sosiaalihallituksen julkaisuja 7.
- Satka, Mirja (2005) Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön suhde. Puheenvuoro. *Janus* 13(3), 306–315.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil, Tom Erik (2009) *Dialoginen verkostotyö*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Shaw, Ian (2007) Is Social Work Research Distinctive? *Social Work Education* 26(7), 659–669. DOI:10.1080/02615470601129834.
- Shaw, I. & Briar-Lawson, K. & Orme, J. & Ruckdeschel, R. A. (toim.) (2010) *The SAGE handbook of social work research*. London: SAGE.
- Shaw, Ian (2016) *Social Work Science*. New York: Columbia University Press.
- Sipilä, Jorma (1979) *Sosiaalisten ongelmien synty ja lievittäminen*. Helsinki: Tammi.
- Smith, Roger S. (2009) *Doing Social Work Research*. McGraw-Hill/Open University Press.
- Sosnet (2017) *Rakenteellinen sosiaalityö*. <http://www.sosnet.fi/Suomeksi/Koulutus/Erikoistumiskoulutus/Uusimuotoinen-erikoistumiskoulutus/Erikoisalat/Rakenteellinen-sosiaalityo> (luettu 7.10.2017).

- Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301> (luettu 1.10.2017).
- Staub-Bernasconi, Silvia (2007) *Soziale Arbeit als Handlungswissenschaft. Systemtheoretische Grundlagen und professionelle Praxis – Ein Lehrbuch*. Bern-Stuttgart-Wien: Haupt Verlag.
- Suoranta, Juha & Rynänen, Sanna (2014) *Taisteleva tutkimus*. Helsinki: Into kustannus.
- Strier, Roni (2007) Anti-Oppressive Research in Social Work: A Preliminary Definition. *British Journal of Social Work* 37(5), 857–871.
- Talentia (2017) *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön eettiset ohjeet*. <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/> (luettu 5.6.2017).
- Weber, Max (1921/1980) *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der Verstehenden Soziologie*. 5. Auflage. Studicausgabe. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Weber, Max (1919/2009) *Tiede ja politiikka. Kutsumus ja ammatti*. Suomentanut Tapani Hietaniemi ja Risto Hannula. Tampere: Vastapaino.

OSA I

Monimuotoisia näkökulmia mielekkyteen ja missioihin

Toppuuttelua, kannustamista ja kehittämistarpeita

Jatko-opiskelijoiden rekrytointi ja väitöskirjojen luonne sosiaalityön professorien kuvaamana

Hannele Forsberg & Marjo Kuronen & Aino Ritala-Koskinen

Johdanto

Sosiaalityön tutkimuksella ja jatkokoulutuksella on Suomessa vakiintuneet perinteet. Väitöskirjat ovat pitkään muodostaneet keskeisen osan sosiaalityön tutkimuksesta. Ne tuottavat uutta tutkimustietoa, heijastavat tutkimuksen perinteitä, trendejä ja edustavat tutkimuksen eturintamaa. Väitöskirjan tekijöiksi värvättävistä muodostuu aikanaan uusi sosiaalityön tutkijoiden ja yliopistojen opettajien sukupolvi. Lisäksi väitelleillä tohtoreilla on merkittävä paikkansa yliopistokentän ulkopuolella erilaisissa alan suunnittelu- ja johtamistehtävissä ja asiakastyön kehittäjinä. Jatko-opiskelijoiden rekrytoinnin kysymysten tutkiminen avaa tärkeän näköalan sosiaalityön tutkimukseen ja tulevaisuuteen. Tarkastelemme tässä artikkelissa sosiaalityön jatkokoulutukseen¹ rekrytointia, väitöskirjatutkimuksen luonnetta ja sen reunaehtoja professoreiden kokemusten ja olemassa olevan tutkimuksen valossa.

Jatko-opiskelijoiden rekrytoinnin kontekstit ja kehykset vaihtelevat paitsi tieteenaloittain, myös paikallisesti, valtakunnallisesti ja globaalisti. Suomessa ollaan juuri nyt kahden erilaisen tutkimuspoliittisen ”episteemisen kehyksen” (esim. Campbell & Caraynasis 2013) risteyskohdassa. Pitkään vallalla oli *informaali tutkijankoulutuksen kehys*, jossa jatko-opiskelijoiden rekrytointi oli mel-

¹ Käytämme termejä jatkokoulutus, tohtorikoulutus ja tutkijakoulutus ja puhumme myös väitöstutkimuksesta samaa tarkoittavassa merkityksessä.

ko vapaamuotoista ja oppiainetasolla vapaata. Kehys kutsui mukaan kirjavaa ja runsasta jatko-opiskelijoiden joukkoa. Motiiviksi jatko-opintoihin usein riitti yleinen ”kiinnostus aiheeseen” (Hiltunen & Pasanen 2006). Opinnäytetutkimusta saattoi tehdä omaan tahtiin, joskus vuosikymmenten ajan. Uudempi *formaali tutkijakoulutuksen kehys* on seurannut viime vuosien yliopistouudistuksia ja jatko-opiskelijoiden valinnassa painottuvat nyt selkeät, läpinäkyvät valinnan kriteerit, parhaiden hakemusten valinta, kansainvälisyys ja lyhyet koulumuotoiset tohtoriohjelmat (Husso 2005; Suomen Akatemia 2011; Tieteen tila 2016).

Sosiaalityön maistereiksi valmistuvista, potentiaalisista jatko-opiskelijoista valtaosa on kiinnostunut hakeutumaan käytännön sosiaalityöhön ja yliopiston ulkopuolisten työmarkkinoiden imu on kova. Jatko-opiskelijaksi hakeudutaan usein myöhemmin, jonkin aikaa käytännön sosiaalityön tehtävissä toimittua. Käytännön työ on saattanut virittää tutkimuksellisen kiinnostuksen sellaisiin ammatillisiin käytäntöihin ja kysymyksiin, jotka muuten jäisivät akateemisen tutkimuksen ulottumattomiin. Sama ilmiö on tunnistettu myös kansainvälisesti (esim. Anastas & Kuerbis 2009; Scourfield & Maxwell 2010).

Tutkimuspoliittista keskustelua hallitsevat kulloisetkin normit ja ihanteet. Kiinnostavaa on, miten uusi tutkijakoulutuksen kehys mahdollisesti muuttaa tai on jo muuttanut jatko-opiskelijaksi rekrytointia sosiaalityössä ja mitä se merkitsee tutkimuksen luonteen ja painopisteiden kannalta. Rekrytoinnin avaintoimijoita ovat alan professorit. Rekrytointia voi ajatella opiskelijavalintana, työhön ottona ja valintoihin liittyvänä päätöksentekona. Valintoja tehdään joillakin kriteereillä ja tavoitteilla, joiden osuvuutta on mahdollista myös arvioida. Mielenkiintoista on, miten pohdittuja ja päämäärätietoisia valinnan prosessit ovat sekä millaisia kokemuksia valintojen seurauksista niitä tekevillä väitöskirjojen ohjaajilla on.

Sosiaalityön jatkokoulutukseen rekrytointia ei ole varsinaisesti tutkittu Suomessa eikä muuallakaan (ks. kuitenkin Yhdysvalloissa esim. Goodman 2015; Johnson-Motoyama, Petr & Mitchell 2014). Ylipäättään olemassa oleva tieto akateemisesta jatko-opiskelusta on Suomessa yhtäältä numeerista tilastotietoa jatko-opiskelijoiden määristä, työllistymisestä ja urapoluista. Toisaalta aikaisempi tutkimus on keskittynyt jatko-opiskelijoiden käyttäytymisen ja

ajattelun tarkasteluun, esimerkiksi tutkimalla jatko-opiskelijaksi hakeutumisen motiiveja (Hiltunen & Pasanen 2006) tai jatko-opiskelijoiden kokemuksia tohtorikoulutuksesta (Vuolanto & Pasanen 2007). Kansainvälisesti sosiaalityön jatkokoulutuksesta ja väitöskirjoista on olemassa runsaastikin tutkimusta ja akateemista keskustelua. Monissa maissa on ilmestynyt tutkimuksellisia puheenvuoroja, joissa on analysoitu sosiaalityön tohtorikoulutuksen tilaa, merkitystä ja valmistuneita väitöskirjoja (esim. Ruotsissa Dellgran & Höjer 2002; 2012; Suomessa Mäntysaari & Haaki 2007; Britanniassa Orme 2003; Scourfield & Maxwell 2010; Kanadassa Shera 2003; Rothwell ym. 2015; Taiwanissa Shek ym. 2007; Uudessa Seelannissa Tirrito, Davis & Kim 2002), tehty eurooppalaista eri maiden tohtorikoulutusten vertailua (Lyons 2003) ja tarkasteltu kansainvälisiä tohtorikoulutusohjelmia (Leskošek & Matthies 2017). Yhdysvalloissa, missä yksinomaan sosiaalityön tohtoriohjelmien määrä on yli 70 (Acquavita & Tice 2015), on tutkittu muun muassa kansallisten sosiaalityön tohtoriohjelmien trendejä, tavoitteita, rakenteita ja opetus suunnitelmia sekä laatua ja tuloksia (esim. Anastas & Kuerbis 2009; Bentley 2013; Drisko ym. 2015; Goodman 2015; Kurzman 2015; Petr ym. 2015). Erityisesti yhdysvaltalainen koulutusjärjestelmä eroaa suomalaisesta siinä määrin, että näiden tutkimusten tuloksia ei voi suoraan hyödyntää suomalaisen tohtorikoulutuksen tarkastelussa.

Kytkemme tarkastelumme osaksi viime vuosina eri maissa virinnyttä tutkimuksellista kiinnostusta sosiaalityön tutkijakoulutukseen sekä laajempaan jatko-opiskelun ja tieteen tutkimuksen kenttään. Kyse on myös oman työn tutkimisesta, sillä olemme myös itse yliopiston opettajina ja väitöskirjojen ohjaajina rekrytoimassa jatko-opiskelijoita ja toteuttamassa ja kehittämässä jatkokoulutusta².

Aluksi luomme katsauksen suomalaisen sosiaalityön jatkokoulutuksen kehittymisen historiaan. Sen jälkeen tarkastelemme sosiaalityön professoreiden kokemuksia jatko-opiskelijaksi rekrytoinnin kysymyksistä sekä näkemyksiä

² Olemme seuranneet toistakymmentä vuotta jatkokoulutuksen muutosta ohjaajan perspektiivistä ja myös osaltamme olleet sitä tuottamassa ja toteuttamassa. Tietenkin meillä on myös omakohtaista kokemusta jatko-opiskelijaksi rekrytoinnista 1980–1990-lukujen taitteesta. Sisääntulomme kiertyi tuolle ajanjaksolle poikkeuksellisesti tutkimusryhmän ympärille.

väitöstutkimuksen luonteesta ja merkityksestä sosiaalityön tutkimuksena. Professoreiden kokemukset perustuvat pienimuotoiseen sähköiseen lomakehaastatteluun, jonka keräsimme sosiaalityön jatkokoulutuksen avaintoimijoilta loppuvuodesta 2016. Lopuksi pohdimme sosiaalityön jatkokoulutuksen tulevaisuuden suuntia, tarpeita ja jännitteitä.

Sosiaalityön tohtorikoulutuksen kehittyminen Suomessa

Suomessa sosiaalityö oppialana on akateemisempaa kuin useimmissa Euroopan maissa. Monissa maissa maisterikoulutuskin on vasta kehitteillä eikä sosiaalityön oppiaineeseen voi väitellä. Tällöin väitöskirjat tehdään johonkin muuhun oppiaineeseen, kuten muihin yhteiskuntatieteisiin tai psykologiaan, tai tohtorikoulutukseen on hankkiuduttava ulkomaille. Suomea onkin pidetty esimerkkinä vahvasta sosiaalityön tutkimuksesta ja tohtorikoulutuksesta. (Esim. Orme 2003; Lyons 2003.)

Suomessa sosiaalityön väitöskirjoja voi katsoa valmistuneen ainakin 1980-luvulta saakka. Monet 1980-luvulla ja sitä ennen ilmestyneistä tärkeistä sosiaalityön tutkimuksista olivat kuitenkin lisensiaatintutkimuksia. Pitkään sosiaalityön substanssiin liittyviä väitöskirjoja tehtiin muihin oppiaineisiin, erityisesti sosiaali- ja yhteiskuntapolitiikkaan. Varhaisimpana sosiaalityön väitöstutkimuksena pidetään määrittelijästä riippuen joko Reino Salon kunnallista lastensuojelutyötä koskevaa tutkimusta Yhteiskunnalliseen korkeakouluun vuodelta 1956 tai Sirkka Laaksovirran sosiaalipolitiikan oppiaineeseen Turun yliopistossa tehtyä tutkimusta *”Sydäninfarktipotilaan kuntoutusura erityisesti sosiaalityön näkökulmasta tarkasteltuna”* vuodelta 1982 (Haaki & Mäntysaari 2007; Kananoja & Lähteinen 2017). Vasta itsenäisen oppiainestatuksen muotoutumisen myötä 1990-luvulta alkaen on voinut väitellä sosiaalityön oppiaineeseen. Mikko Mäntysaaren *”Sosiaalibyrokraatia asiakkaiden valvojana”* (1991) oli ensimmäinen väitöskirja, jonka tieteenalan määrittymisenä oli sosiaalipolitiikka, *erityisesti sosiaalityö*.

1980-luvulla sosiaalityöhön liittyviä väitöskirjoja valmistui vain muutamia, mutta 1990-luvun puolivälin jälkeen niiden määrä alkoi nopeasti lisääntyä, kuten tapahtui myös muilla aloilla. Tähän vaikutti paitsi alan akateeminen itsenäistyminen, myös vuonna 1995 perustettu *Sosiaalityön ja sosiaalipalvelui-*

den valtakunnallinen tutkijakoulu ja yleinen lisääntynyt panostus jatkokoulutuksen kehittämiseen. Vuonna 2000 aloitettiin niin ikään valtakunnallisena yhteistyönä vuoteen 2016 jatkunut sosiaalityön ammatillinen lisensiaattikoulutus³, jonka myötä viimeistään lisensiaatintutkinto tieteellisenä jatkotutkintona jäi käytännössä historiaan ja tieteellinen jatkokoulutus keskittyi tohtorikoulutukseen.

Yhteiskuntatieteissä tutkijakoulujärjestelmään suhtauduttiin ennen sen perustamista epäilevästi. Opetusministeriö nimesi 1980-luvun lopulla työryhmän selvittämään tutkijakoulujen perustamisen mahdollisuuksia yhteiskuntatieteissä, jonka osa-aikaisena sihteerinä toimi yksi kirjoittajista (Marjo Kuronen). Niin professorit kuin jatko-opiskelijatkin olivat varsin yksimielisiä siitä, että luonnontieteiden mallin mukainen formaali ja koulumainen tutkijakoulujärjestelmä, jollaiseksi se miellettiin, ei voisi toimia yhteiskuntatieteissä. (Ks. myös Vuolanto & Pasanen 2007, 8.) Opetusministeriö päätyi kuitenkin perustamaan tutkijakoulujärjestelmän 1995, toiminta vakiinnutettiin vuonna 1999 ja tutkijakouluja perustettiin myös yhteiskuntatieteellisille aloille, sosiaalityö mukaan lukien. Opetusministeriö teki päätökset perustettavista tutkijakouluista hakemusten perusteella ja Suomen Akatemian tieteellisen arvioinnin pohjalta. Järjestelmä perustettiin ja sitä kehitettiin tutkijakoulutuksen tehostamiseksi, laadun turvaamiseksi, päätoimisuuden lisäämiseksi, väitöskirjatyöhön käytettävän ajan lyhentämiseksi ja väittelyän alentamiseksi. Kehittäminen liittyi myös Bolognan prosessiin eli eurooppalaisten tutkintojen yhtenäistämiseen ja sen niin kutsuttuun kolmanteen sykliin. (Tohtorikoulutuksen kehittäminen 2006.) Näyttäisi siltä, että sosiaalityössä kuten muillakin yhteiskuntatieteellisillä aloilla päädyttiin valtakunnalliseen tutkijakouluun osana yleistä korkeakoulupoliittista uudistusta ilman, että tarve ja aloite tutkijakoulutuksen sisällölliseen kehittämiseen olisi noussut alan sisältä.

Sosiaalityössä valtakunnallista yhteistyötä oli ollut jo aiemmin peruskoulutuksessa ja tutkijakoulutusyhteistyön rakentaminen oli tältä pohjalta suhteellisen helppoa. Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tutkijakoulu ja

³ Emme käsittele tässä ammatillista lisensiaattikoulutusta, koska se poikkeaa oleellisesti tohtorikoulutuksesta ja edellyttäisi aivan oman tarkastelunsa (ks. Hietämäki & Kantola 2010).

valtakunnallinen yhteistyö toivat lisää resursseja väitöskirjojen ohjaukseen ryhmäohjauksen muodossa ja jatko-opiskelijoille kaivattua vertaistukea (Laitinen ym. 2007). Tutkijakoulu lisäsi myös sosiaalityön jatkokoulutuksen taoudellisia resursseja, vaikkakin rahoitettujen tutkijakoulupaikkojen määrä oli koko tutkijakoulun 20-vuotisen elinkaaren ajan vaatimaton, yleensä kuusi paikkaa kullakin nelivuotisella kaudella, joita useimmiten jaettiin lyhyempinä jaksoina usean jatko-opiskelijan kesken. Jokaiselle kaudelle paikkoja haettiin huomattavasti enemmän. Myös Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriön sosiaalityön kehittämissuunnitelmassa vuodelta 2005 (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 71–73) esitettiin Opetusministeriölle, että sosiaalityön tutkimusperustan vahvistamiseksi tutkijakoulun paikkamäärä tulisi lisätä 26 paikkaan. Puolestaan Karvinen-Niinikoski, Hoikkala ja Salonen (2007) arvioivat 2007 julkaistussa selvityksessään, että sosiaalityön tohtoreiden tarve työelämässä oli tuolloin noin 20 ja vuonna 2010 noin 30 uutta tohtoria vuodessa, mikä sekin perusteli tohtorikoulutuspaikkojen huomattavaa lisäämistä (emt. 56). Esitetty paikkamäärä ei kuitenkaan toteutunut.

Valmistuneiden sosiaalityön väitöskirjojen kokonaismäärän arvioiminen on jokseenkin haasteellista, sillä erityisesti varhaisempien väitöskirjojen alanimäilytys ei ole yksiselitteistä. Mikko Mäntysaari ja Raili Haaki (2007) ovat laskeneet, että vuosina 1982–2006 ilmestyi 79 sosiaalityön väitöskirjaa. Synnöve Karvinen-Niinikoski, Susanna Hoikkala ja Jari Salonen (2007, raportin liite 2) ovat saaneet vuosina 1994–2005 valmistuneiden sosiaalityön väitöskirjojen määräksi 83. Tuoreimman Aulikki Kananojan ja Sanna Lähteisen (2017) kokoaman laskelman mukaan sosiaalityöstä on vuosina 1994–2015 valmistunut reilut 180 väitöskirjaa. Näistä Sosiaalityön ja sosiaalipalveluiden tutkijakoulussa valmistui 55 väitöskirjaa, mikä kattaa sekä rahoitetuilla tohtorikoulutuspaikoilla olleiden että niin kutsuttujen oheispaikkalaisten väitöskirjat. (Emt. 496.) Lisäksi sosiaalityön väitöskirjoja valmistui Perhetutkimuksen tutkijakoulutusta ja SOVAKO:n Kielen ja vuorovaikutuksen tutkimuksen tutkijakoulusta, sekä muulla rahoituksella ja ilman erillistä tutkimusrahoitusta työn ohessa toteutettuna.

2000-luvulla sekä valtakunnallisessa tutkijakoulussa että yliopistojen laitoksilla on panostettu tohtorikoulutuksen, kuten muunkin tutkimus- ja jul-

kaisutoiminnan, kansainvälistymiseen⁴. Sosiaalityön tutkijakoulun aloittees-
ta ja koordinoimana toteutui vuosina 2009–2013 NordForskin rahoittama
Nordic-Baltic Doctoral Network in Social Work, joka järjesti kansainvälisiä tohtorikoulutus-
kursseja. Rahoituksen päätyttyä yhteistyö on jatkunut vuosittai-
sen kesäkoulun merkeissä. Lisäksi yhteistyötä on viritelty viime vuosina Kii-
naan *Graduate School of Chinese Academy of Social Sciences* kanssa. (Sosnetin
toimintakertomus 2015, 9–10.) Jyväskylän yliopiston sosiaalityön oppiaine on
osallistunut 2004 käynnistyneeseen, Ljubljanan yliopiston koordinoimaan
INDOSOW-tohtorikoulutusohjelmaan (Leskosek & Matthies 2017). Lapin yli-
opisto on ollut aktiivinen tohtorikoulutusyhteistyössä erityisesti Baltian mai-
den kanssa ja Tampereen yliopisto on puolestaan tukenut Afrikan maista tule-
via jatko-opiskelijoita. Kaikkiin yliopistoihin on alettu rekrytoida ulkomaisia
jatko-opiskelijoita, vaikka heidän integroimisessaan suomalaisen jatkokoulu-
tusrjestelmään ja rahoituksen löytämisessä on ollut ongelmia.

Valtakunnallinen tutkijakoulujärjestelmä ajettiin alas vuoden 2015 lopus-
sa ja vastuu jatkokoulutuksen järjestämisestä ja resursoinnista siirrettiin takai-
sin yliopistoille, joiden edellytettiin perustavan omia tutkijakoulujaan (Suo-
men Akatemia 2011). Tietyllä tavalla tämä tarkoitti paluuta lähtöruutuun. On
esitetty huolta siitä, miten sosiaalityön jatko-opiskelijat selviytyvät kilpailussa
niukoista rahoitetuista tohtorikoulutuspaikoista, miten sosiaalityön substans-
siosaaminen turvataan uusissa tohtorikoulutuksen rakenteissa ja sisällöissä ja
ymmärretäänkö yliopistojen ja tiedekuntien monialaisissa valintaprosesseissa
sosiaalityön tutkimuksen erityisluonne. Sosnet on päättänyt jatkaa tärkeäk-
si koettua valtakunnallista yhteistyötä tohtorikoulutuksessa muun muassa
alan substanssiosaamisen varmistamiseksi.

⁴ Tätä ennen toteutettiin joitakin suomalais-ruotsalaisia sosiaalityön jatko-opiskelijoi-
den ja professoreiden tutkimusseminaareja 1990-luvulla. Ne perustuivat pikemminkin
professorien henkilökohtaisille suhteille kuin systemaattiselle kansainvälistymispoliti-
kalle. Suomalaisia jatko-opiskelijoita, erityisesti Tampereen yliopistosta, osallistui myös
aktiivisesti NorFan rahoittamaan tutkijankoulutusyhteisöön *Language, Interaction and
Social Care in the Nordic Welfare Systems* vuosina 1995–2001.

Sosiaalityön tohtorikoulutukseen rekrytointi

Valtakunnallinen yliopistoverkosto Sosnet toteutti vuosina 2003–2006 kartoituksen, jossa selvitettiin eri menetelmin sosiaalityön jatkokoulutuksen tilaa laitoksilla ja valtakunnallisesti (Karvinen-Niinikoski, Hoikkala & Salonen 2007). Hankkeessa muun muassa haastateltiin laitosten professorikuntaa jatko-opiskelijaksi valikoitumisen prosessista, jatkokoulutuksen organisoinnista, jatkotutkimusten sisältökysymyksistä, pedagogisesta kehittämisestä ja laadunvarmistuskäytännöistä, kansainvälistymisestä ja liikkuvuudesta, tutkimushankkeista ja -ryhmistä, sosiaalityön tutkimuksen tulevaisuuden haasteista ja toiveista jatkokoulutuksen kehittämisen suhteen (emt. 58–59).

Kartoituksen mukaan 2000-luvun alkuvuosina sosiaalityön jatko-opiskelijoiksi hakeutuvien määrä vaihteli laitoksittain ja hakijamäärä aaltoili. Rekrytoinnista todettiin, että jatko-opiskelijaksi valikoitumisen prosessi ja käytännöt olivat laitoksilla rakentumassa. Rekrytointi näytti herättäneen jonkinlaista huolta, sillä raportissa todetaan tärkeäksi perusopiskelijoiden tutkimuksellisen orientaation ja tutkijanuran houkuttelevuuden vahvistaminen hyvien jatko-opiskelijoiden rekrytoimiseksi. (Karvinen-Niinikoski ym. 2007, 61.) Sosiaalityön tohtorikoulutukseen rekrytoinnin suomalaisista nykykäytännöistä ei ole olemassa systemaattista tietoa. Seuraavassa tarkastelemme, millaisena jatko-opiskelijoiden rekrytointi sosiaalityön professoreiden kuvamana näyttäytyy.

Kokosimme professoreiden kokemuksia ja näkemyksiä jatko-opiskelijoiden rekrytoinnista pienimuotoisella sähköisellä lomakehaastattelulla syysyllä 2016. Kutsu haastatteluun ja linkki haastattelulomakkeeseen lähetettiin kaikille vakinaisille sosiaalityön professoreille (yhteensä 17), joista 12 vastasi. Ajankäytöllisistä syistä päädyimme sähköiseen haastatteluun henkilökohtaisten haastattelujen sijasta, jotka olisivat luultavasti tuottaneet paljon runsaaman ja monimuotoisemman aineiston. Myös jotkut vastaajat kommentoivat, että kysymykset olivat liian laajoja kirjallisesti vastattavaksi.

Taustatietoina kysyimme yksikön jatko-opiskelijoiden ja professorien ohjaamien väitöskirjojen määriä. Haastattelumme keskeiset kysymykset koskivat tohtorikoulutettavien rekrytointiprosesseja ja väitöskirjojen merkitystä sosiaalityön tutkimuksina. Kysymyksemme apukysymyksineen olivat tarkoituksel-

lisesti hyvin väljiä, jotta haastateltavat voisivat vastata niihin mahdollisimman vapaasti ja nostaa esiin niitä seikkoja, jotka heidän omasta näkökulmastaan olivat tärkeitä tai askarruttavia. Osa haastateltavista vastasi kysymyksiin melko formaalisti, kun taas osa esitti varsin rohkeita ja kriittisiäkin näkemyksiä. Analyysimenetelmänä käytimme temaattista sisällönanalyysia ja tulkinallisenä apuvälineenä rekrytoinnin ja väitöskirjojen luonteen tarkastelussa Thomas Gieryn (1999) tieteentutkimukseen lanseeraamaa ja Pia Vuolannon (2013) edelleen hoitotyön tutkimukseen kehittämää rajatyön käsitettä: tieteen- tai oppialan periaatteiden, normien ja rajojen määrittäminen (tieteenalan sisäinen rajatyö), oman alan vertailu muihin tieteenaloihin (tieteiden välinen rajatyö) ja alan yhteiskunnallisen merkityksen pohtiminen (tieteen ja yhteiskunnan välinen rajatyö) (emt.). Koska haastateltavien joukko on pieni ja helposti tunnistettava, emme identifioi tekstissä käytettyjä sitaatteja yliopistoittain tai henkilöittäin.

Virallisen valinnan formalisoituminen

Tutkimukseen osallistuneet professorit luonnehtivat sosiaalityön jatkokoulutukseen rekrytoinnin kehystyvän nykyisin ennen kaikkea yliopistonsa, tiedekuntansa tai laitoksensa rekrytoinnin muodollisten kriteereiden ja virallisen valintaprosessin pohjalta. He tuovat esiin tapahtunutta muutosta tohtoriopintoihin valinnassa korostamalla eroa aiempiin, vapaamuotoisempiin rekrytoinnin käytäntöihin. Muutoksen taustalla on tulkittavissa edellä mainittu yleisempi tiede- ja koulutuspoliittinen suunnanmuutos formaaliin tutkijakoulutuksen kehykseen. Tässä mielessä sosiaalityön tohtorikoulutukseen valinnan kriteerit eivät eroa muista oppialoista.

Yliopistoissa jatko-opiskelijaksi hakeutumisen muodollisia prosesseja on viime vuosina selkiytetty ja systematisoitu ja valinnan kriteerejä on myös kirjoitettu enemmän näkyviksi, kuten haastatellut professorit esittävät:

Rekrytointi on kaksi kertaa vuodessa hakemuksesta. Prosessi on tiukasti tiedekunnan ohjaama.

Muodollista tiedekuntatasolla tapahtuvaa valintaprosessia on pyritty selkeyttämään ja tekemään läpinäkyväksi. Valinta kaksi kertaa vuodessa.

Edellä esitetyissä sitaateissa rekrytoinnin käytäntöjä ei juuri kommentoida, eikä niihin oteta kantaa. Sosiaalityön oppialan kannalta muutos aiempiin rekrytointikäytäntöihin nähden näyttäytyy voittopuolisesti hyvänä asiana, muutoksena parempaan. Muodollista valintaprosessia arvostetaan, sillä sen nähdään edesauttavan valintojen avoimuutta ja takaavan riittävän korkeatasoisten jatko-opiskelijoiden sisään ottamisen:

Järjestelmä on nykyään läpinäkyvä ja valinta pohjautuu valitsijaryhmän näkemykseen. Systeemi on parempi kuin entinen, jossa opiskelijoita valittiin sisään ilman vahvaa tutkimussuunnitelmaa.

Valinnassa tärkein kriteeri on tutkimussuunnitelman taso; hyvät erottaa melko helposti heikommista (sellaisista, joiden toteuttamisessa on ennakoitavissa vaikeuksia).

Valittavien jatko-opiskelijoiden korkeatasoisuuden keskeisimpänä kriteerinä pidetään siis yleisesti laadukasta tutkimussuunnitelmaa. Lisäksi edellytetään soveltuvan ohjausresurssin olemassaoloa eli oppiaineesta on jo ennen jatko-opiskelijaksi hyväksymistä löydyttävä professori, jonka tutkimusintresseihin hakijan tutkimusaihe sopii ja jolla on mahdollisuus ottaa uusi jatko-opiskelija ohjaukseensa. Jatko-opiskelijoiksi hyväksyttävien määrä suhteutetaan näin entistä vahvemmin käytettävissä oleviin resursseihin ja tutkimuksen painopistealueisiin. Sopivan ohjaajan tai ohjausresurssien puuttuminen on peruste evätä hyväkin hakemus. Aina tutkimuksen painoalojen linjasta poikkeavia tutkimusaiheita ei kuitenkaan hylätä – joissain vastauksissa todetaan, että kriteereistä saatetaan poiketa, jos hakija ja hänen suunnitelmansa vaikuttavat erityisen lupaavilta.

Valinnan muuttuminen aiempaa formaalimmaksi on merkinnyt haastatteluvien mukaan jatko-opiskelijaksi pääsyn tiukentumista: ”*karsintaa tehdään enemmän kuin ennen*”. Sosiaalityön jatko-opiskelijaksi hyväksyminen ei ole itsestäänselvyys, kuten se paljolti aiempina vuosikymmeninä nähtiin olevan. Suunta on se, että ohjausresurssija pyritään kohdistamaan akateemisesti parhaisiin opiskelijoihin ja ulkopuolelle rajataan akateemisin kriteerein katsottuna vähemmän potentiaaliset hakijat. Tässäkään suhteessa ei tehdä rajaa muihin tieteenaloihin tai korosteta sosiaalityön erityisluonnetta vaan sosiaalityön

jatko-opiskelijoiden rekrytointi näyttäytyy samanlaisena kuin yliopiston tai tiedekunnan muidenkin alojen.

Osa haastatelluista professoreista katsoo, että suoraan maisterikoulutuksesta tulevilla on paremmat valmiudet sopeutua jatkokoulutuksen nykylinjaan, jossa odotetaan nopeahkoa, koulumaista etenemistä, riittävää kielitaitoa ja kansainvälistä suuntautumista. Samantapaisia kokemuksia löytyy tutkimusten perusteella ulkomaisista sosiaalityön tohtorikoulutusta tarjoavista yliopistoista (Goodman 2015; Johnson-Motoyama ym. 2013). Professorit näkevät sosiaalityön tutkimuksen kansainvälistyneen ja englanninkielisten artikkeliväitöskirjojen yleistyneen. Siksi valmius kirjoittaa englanniksi ja osallistua kansainvälisille foorumeille on tärkeää. Kansainvälistymiseen liittyy myös ulkomaisten jatko-opiskelijoiden määrän lisääntyminen, vaikka heidän aktiivisesta rekrytoinnistaan kukaan vastanneista ei mainitse. Mikäli ulkomaisilla hakijoilla on ennestään yhteys oppiaineeseen esimerkiksi yhteistyöyliopiston kautta ja heidät jollain tavalla tunnetaan, heillä on mahdollisuus menestyä paremmin valintaprosessissa kuin täysin tuntemattomien ulkomaisten hakijoiden. Nämä hakijat pyritään vähintään haastattelemaan ja siten hyvän tutkimussuunnitelman ohella varmistumaan heidän kelpoisuudestaan jatko-opiskelijoiksi.

Aineistossa näyttäytyy kuitenkin myös toinen juonne, jossa sosiaalityön tutkimuksen ja jatkokoulutukseen hakeutuvien ero muihin tieteenaloihin tunnistetaan ja nostetaan esiin. Sosiaalityön oppialaa nähdään lävistävän vahva ammattisuuntautuneisuus ja erityinen käytäntösuhde (ks. myös tämän teoksen johdanto).

Tohtoriopinnoista kiinnostuneiden ja yliopiston intressit eivät kohtaa silloin, kun henkilö haluaa opiskella työelämästä käsin, ja tutkia omaehtoisesti painottuvia aiheita. Sosiaalityön jatko-opiskelijoiden tavoitteet ovat usein hiukan erityyppisiä, enemmän käytännön kehittämiseen tähtääviä kuin tutkijakoulutuksen nykytavoitteet. Sosiaalityön jatko-opiskelijat usein näyttäytyvät vähemmän teoreettisesti orientoituneina, vähemmän julkaisseina jne.

Sosiaalityön jatko-opiskelijaksi hakeutuu tyypillisimmin henkilö, joka on ollut jo jonkin aikaa valmistumisensa jälkeen työelämässä. Myös jatkotutkimuksen aihe kumpuaa työelämästä. Jatko-opiskelu näyttäytyy jonkin uu-

den – tiedon tai ympäristön – etsimisenä. Tätä reittiä tulevilla nykymallinen jatkokoulutus on haasteellinen.

Käytännön työelämästä jatko-opiskelijoiksi pyrkivät piirtyvät formaalin rekrytoinnin kulttuurissa akateemisilta ansioiltaan vaatimattomina ja osaa-mattomina muiden (yhteiskuntatieteellisten) alojen opiskelijakuntaan nähden. Osa professoreista sanoo suoraan, että sosiaalityölle tyypillinen ”käytän-tösidos” ei täysin istu formalisoituneeseen ja puhtaasti akateemisia kriteereitä painottavaan valinnan kulttuuriin. Sosiaalityön ammattisuuntautuneisuutta edistää se, että valmistuville maistereille on sosiaalityöntekijän työpaikkoja hyvin tarjolla, kun taas jatko-opiskelijaksi ryhtyminen merkitsee useimmiten epävarmaa taloudellista tulevaisuutta ja katkonaista uraa. Vaikka tieteenalojen vertailusta ei ole olemassa tutkimustietoa, käytännön kautta jatkokoulutetta-vaksi hakeutuminen lienee yksi sosiaalityön tutkijakoulutuksen ja -koulutet-tavien ominaispiirre.

Jos sosiaalityön tutkimuksen tavoitteena ja tehtävänä on palvella sosiaali-työn käytännön kehittämistä ja vahvemman käytäntösuhteen rakentaminen (ks. esim. Howard 2016; Orme 2003; Satka 2013), näyttäytyy niin jatko-opis-kelijoiden rekrytoinnin kuin koko tohtorikoulutuksen nykysuuntaus proble-maattisena. Esimerkiksi voimakas kansainvälistymisen tai väittelyaikojen lyhentämisen korostaminen ei välttämättä suosi työn ohessa väitöskirjojaan tekeviä tai työelämästä tutkimuksen pariin palaavia jatko-opiskelijoita, joita sosiaalityössä perinteisesti on ollut paljon. Yksi professoreista pitääkin mah-dollisena, että ”*nykyinen (rekrytoinnin) malli voi kadottaa tärkeitä käytän-nöstä kumpuavia tutkimusaiheita.*” Sosiaalityötieteen yhteiskunnallinen herk-kyys saattaa kaventua. Tosin se, mitä käytäntöä palveleva tutkimus tarkoittaa, voidaan ymmärtää eri tavoin, ja siitä olisi syytä käydä sosiaalityön tutkimuk-sen piirissä laajempaa keskustelua.

Vastanneista professoreista osa katsoo kuitenkin nykyisten tiedepoliittis-ten linjausten mahdollistavan edelleen myös osa-aikaisen, työn ohessa tapah-tuvan jatko-opiskelun. Näin tapahtuu muillakin aloilla kuin sosiaalityössä (Vuolanto & Pasanen 2007). Mukaan mahtuu myös käytännön työelämän kautta tulevia etenemisen tapoja ja aiheita. Lisäksi lisensiaatin tutkinnon

tuottava ammatillinen erikoistumiskoulutus mainitaan kanavana, joka on tuonut yksiköihin käytännöstä ponnistaneita jatko-opiskelijoita⁵.

Tohtorikoulutuksesta käytävässä yleisemmässä tiedepoliittisessa keskustelussa näyttäisi olevan tapahtumassa jälleen jonkinlainen suunnanmuutos, jossa akateemisen tutkijakoulutuksen ohella painotetaan myös työelämän tarpeita palvelevien valmiuksien tuottamista. Tieteen ja yhteiskunnan välinen raja on noussut tiedepoliittisen keskustelun kohteeksi muun muassa siten, että se korostaa tutkimustiedon merkitystä ja hyödyntämistä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa. Tutkijakoulutuksessa tämä näkyy siten, että sen halutaan tuottavan monipuolisempaa asiantuntijuutta yhteiskunnan tarpeisiin. Esimerkiksi Tampereen yliopiston rehtori Liisa Laakso (2017) kirjoittaa Tieteessä tapahtuu -lehden pääkirjoituksessa:

On hyvä miettiä, millaisia opiskelijoita yliopistot kouluttavat. Tohtoriopiskelijoiden valinnoissa edellytetään relevanttia tutkimusaihetta ja sille löytyvää ohjausta, hyvää tutkimussuunnitelmaa ja lahjakkuutta, kuten erinomaista gradua. Mutta kysytäänkö hakijoiden urasuunnitelmista tai heidän halutaan vaikuttaa yhteiskuntaan laajemmin? Entä arvostetaanko työelämäkokemusta tai erilaisten opintopolkujen kautta hankittua monitieteistä osaamista? ... Yliopistojen on kyettävä kouluttamaan tohtoreita, joilla on kyky suuntautua uusille alueille, yhdistää perustutkimusta ja soveltavaa tutkimusta sekä puolustaa ja edistää tutkitun tiedon asemaa koko yhteiskunnassa. (Emt. 1–2.)

Tällainen tieteen ja yhteiskunnan rajoja ylittävä asenne- tai suunnanmuutos voisi olla paremmin linjassa sosiaalityön tohtorikoulutuksen ja tohtorikoulutettavien tarpeiden ja tavoitteiden kanssa.

Epäviralliset valinnan prosessit

Haastatellut professorit myöntävät muodollisen, virallisen valinnan rinnalla olevan erilaisia epävirallisia valinnan ja karsinnan käytäntöjä. Näissä prosesseissa tehdään tieteenalan sisäistä rajatyötä, jossa paitsi valikoidaan lupaavia jatko-opiskelijoita, myös määritellään oppialan periaatteita, normeja ja rajoja (Vuolanto 2013). Niillä vahvistetaan kuvaa toivottavasta sosiaalityön tohto-

⁵ Vuoden 2015 loppuun mennessä ammatillisia lisensiaatintutkimuksia oli valmistunut yhteensä 148 (Kananoja & Lähteinen 2017).

riopiskelijatyypistä, halutuista tutkimusaiheista, lähestymistavoista, hakijan taustoista ja motiiveista.

Jatko-opiskeluprosessiin kuuluu hakua edeltävä yhteydenotto oppiaineen professoriin, jossa virallinen valinta ja epäviralliset taustalla olevat sisään pääsyn neuvottelut limittyvät toisiinsa. Esiin piirtyy yhtäältä epäsuora rajatyö, joka tarkoittaa erilaisia pehmeitä esikarsinnan, toppuuttelun ja poiskäännyttämisen käytäntöjä. Epäsuoran rajatyön rinnalla professorit tekevät myös aktiivista rajatyötä, jolla sopivaksi katsottuja jatko-opiskelijakandidaatteja kannustetaan hakeutumaan virallisen valinnan prosessiin. Molemmat rajatyön muodot tukevat vallitsevan formaalin valintaprosessin pelisääntöjen juohevaa toteutumista. Pehmeä, toppuutteleva toiminta on professorien kuvauksissa kuitenkin aktiivista sisään kutsuvaa toimintaa yleisempää.

Toppuuttelu viriää esimerkiksi sellaisten jatko-opiskelusta kiinnostuneiden opiskelijoiden kohdalla, joiden aiempi opintomenestys, tutkimussuunnitelma ja rahoitusnäkyvät ovat vaatimattomat. Toppuuttelulla rajataan sisään pyrkijöiden joukkoa jo ennen varsinaista virallista haku- ja valintaprosessia, kuten seuraavat otteet tuovat esiin:

Epävirallisen keskustelun aikana tapahtuu aika paljon ”poiskäännyttämistä” mikäli aihe on sellainen, ettei siihen löydy laitokselta asiantuntemusta ja/tai ohjaajaa tai hakijan aiempi opintomenestys ei ole riittävän hyvä.

Ohjaajien haluttomuus voi liittyä joko tutkimusaiheeseen tai ohjausresursseihin (liikaa ohjattavia). Tällöin hakijan annetaan ymmärtää, että oppiaine ei tule puoltamaan hakemusta.

Ei ole järkevää aktiivisesti rekrytoida jatko-opiskelijoita ellei rahoitusmahdollisuuksia ole.

Käytännön työelämästä omaehtoisesti jatko-opintoihin hakeutuvien kohdalla käydään monenlaista neuvottelua. Nykylinjaus myös sosiaalityön tohtorikoulutuksessa on, että jatko-opiskelun pitää olla tavoitteellista toimintaa ja oletusarvo on, että opinnoista suoriudutaan kohtuullisessa ajassa ja kohtuullisella ohjausmäärällä. Tämä linja tarkoittaa sitä, että ”harrastuspohjalta” jatko-opintoihin halukkaita, usein jo hieman pidempään käytännön työelämässä olleita hakijoita, ei välttämättä voida tai haluta hyväksyä ja erityisesti heidän kohdallaan tehdään aiempaa enemmän epävirallista poiskäännyttämistä:

Ulkopuolelle karsitaan liian käytännönläheiset aiheet ja lähestymistavat.

Aikaa ei haluta käyttää ”harrastelijoihin” (ikävä termi), joka on parempi huomioida jo (ennen virallista prosessia).

Silloinkin, kun jatko-opiskelijaksi hakevan tutkimussuunnitelma on ansiokas, paikka saatetaan jättää myöntämättä. Pääsääntöisesti ”toppuuttelu” kuitenkin suuntautuu niihin, joiden lähtökohdat tulkitaan vähemmän lupaaviksi.

Virallisen valinnan taustalla tapahtuu kuitenkin myös aktiivista ja määrätietoista rekrytointia, jolla sopivaksi katsottuja jatko-opiskelijakandidaatteja kannustetaan hakeutumaan virallisen valinnan prosessiin. Selvimmin aktiivinen rekrytointi näkyy pyrkimyksenä uuden jatko-opiskelijapolven kasvatamiseen. Jo graduseminaarissa lahjakkaiksi osoittautuneita ja mahdollisesti professorin tutkimusintresseihin liittyviä ja hänen hankkeisiin tutkielmansa tehneitä opiskelijoita voidaan kannustaa jatko-opintoihin:

Opinnoissa erityisen hyvin menestyneitä ja gradussa erinomaisia tutkijantaitoja osoittaneita valmistuvia opiskelijoita kehoitetaan harkitsemaan jatko-opintoja.

Olen kehottanut jatkamaan maisterista, kun lahjakas.

Lupaavilta vaikuttavia opiskelijoita saatetaan jo graduvaiheessa värvätä tutkimusapulaiseksi ja sitä kautta ikään kuin sisältäpäin integroida tutkijan polulle. Tällöin myös laadukkaan tutkimussuunnitelman kirjoittamiselle saa luontaisesti tukea:

’Kannustettavat’ löytyvät usein tutkielmaseminaarista ja heidän tutkimusintressinsä liittyvät professorin ja hänen tutkimusryhmänsä omiin tutkimusaiheisiin. Tällaisilla hakijoilla saattaa olla parhaat mahdollisuudet myös tulla valituiksi (esim. heidän tutkimussuunnitelmaansa on saatettu jo ennakolta kommentoida ja sitä kautta vahvistaa).

Toisinaan haetaan myös potentiaalisia jatko-opiskelijoita tutkimusavustajiksi rahoitettuihin hankkeisiin.

Joissakin yksiköissä integroituminen tutkimusprojekteihin on jopa pääsääntöinen jatko-opiskelijaksi värväämisen kanava:

Suurin osa tohtoriopiskelijoistamme on rekrytoitu tutkimusprojekteihimme. Kriteereinä on opintomenestys ja mielenkiinnon kohteet. Projektin johtaja ja senioritutkijat ovat tällöin luontevia valintoja ohjaajiksi. Yksi ohjaajista

on usein ”ulkopuolinen”, esim. tiedekunnan puolelta. Koska tohtorinkoulutettavamme ovat usein osa suurta tutkimusprojektia heidän (usein rahoitetut) opinnot linkittyvät luontevasti kansainvälisyyteen, monitieteisyyteen ja huippututkimukseen. Kääntöpuolena on tietynlainen temaattinen kapeus.

Näissä epävirallisissa prosesseissa sosiaalityö ei näyttäisi poikkeavan muista tieteenaloista. Tutkimusprojektien kautta tapahtuva aktiivinen rekrytointi on kuitenkin poikkeus yleislinjassa, joka näyttää pitävän sisällään monikanavaisempia valintaan liittyviä rajatyon käytäntöjä ja sallivan erilaisia jatko-opiskelun tapoja ja motiiveja. Tässä valossa sisään kannustettavien sosiaalityön jatko-opiskelijatyypin kirjo on lopulta moninainen.

Väitöskirjojen merkitys sosiaalityön tutkimuksena

Aiempiina vuosikymmeninä sosiaalityön väitökset olivat alan tutkimuksen merkkitapauksia, joista monet tunnettiin hyvin myös käytännön kentällä. Tutkimuksemme osallistuneiden professorien näkemykset väitöskirjojen merkityksestä sosiaalityön tutkimuksena nykyisin jakaantuvat pääsääntöisesti kahteen, lähes vastakkaiseen leiriin. Osa korostaa väitöskirjojen tärkeyttä sosiaalityön tutkimuksen vahvistajana ja edistäjänä. Toiset puolestaan näkevät väitöskirjojen tutkimuksellisen merkityksen vähentyneen. Muutaman professorin vastauksista löytyvät molemmat näkemykset: väitöskirjoissa on tutkimuksellista voimaa, mutta on myös tekijöitä, jotka nakertavat niiden painoarvoa.

Väitöskirjojen tärkeys

Haastatteluumme osallistuneet professorit näkevät väitöskirjoilla olevan painoarvoa sosiaalityölle oppialana. Heidän kuvauksissaan painottuu tieteenalan sisäinen rajatyö, jossa määritellään sosiaalityön oppialan identiteettiä ja vahvistetaan sitä (Vuolanto 2013). Vastanneet professorit luonnehtivat väitöskirjojen olevan ”*sosiaalityön tutkimuksen edistämisen pääfoorumi*”, sosiaalityön ”*tutkimuksen edistäjä suomalaisessa kontekstissa*” ja ”*oleellinen osa sosiaalityön tiedontuotantoa*”.

Professorit hahmottavat väitöskirjojen tärkeyttä niiden tehtävien kautta. Vastauksissa tehtävinä mainitaan tutkijoiden kouluttaminen, käytännön so-

siaalityön kehittäminen ja tutkimuksen itsensä jatkuva kehittäminen. Nämä periaatteet luonnehtivat sosiaalityötä tieteenalana. Väitelleiden tutkijoiden roolista sosiaalityön yliopisto-opetuksen parissa professorit eivät juuri keskustele, mutta voi olla, että tämä tehtävä koetaan itsestäänselvyyttenä (vrt. Kurzman 2015; Maynard ym. 2017). Sen sijaan he esittävät tutkijoille olevan tarvetta ja työmahdollisuuksia esimerkiksi erikoisasiantuntijoina sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteiden uudistusprosesseissa. Tällöin korostetaan työelämän tarpeita ja alan käytännön kehittämistyötä ja määritellään tieteenalan yhteiskunnallista merkitystä.

Väitöskirjatutkimuksen tehtävistä vastaajia puhuttavatkin käytäntörelevanttisyys ja siihen liittyen sosiaalityön tutkimuksen luonne. Professorit arvioivat suuren osan sosiaalityön väitöskirjoista olevan ”*erinomaisen käytäntörelevanttejä*” ja ”*usein käytännöstä nousevia jo ongelmanasettelultaan*”.

Käytäntörelevanttisyys ja yhteiskuntarelevanttisyys ovat sosiaalityön väitöskirjoissa yleensä ottaen varsin mainio, eri asia on, onnistutaanko tutkitun tiedon levittämisessä sinne, missä sitä kaivattaisiin, myös sosiaalityön ulkopuolella.

Professorit näyttävät tyypillisesti ajattelevan että ”*sekä ammatilliselle että tieteelliselle väitöskirjalle on kysyntää*”. Sitaatissa mainitaan ammatillinen väitöskirja, jonka tarpeesta erillisenä ja erilaisena väitöskirjatutkimuksena ajoittain keskustellaan sekä sosiaalityössä että yleisemminkin tutkijakoulutuksen yhteydessä. Kukaan professoreista ei kuitenkaan tuonut esiin, että tällaista erillistä tutkintoa tarvittaisiin. Ammatillisuutta ja tieteellisyyttä ei haluta nähdä vastakkaisina ilmiöinä, sillä ”*hyvä teoria on myös käytäntöä palvelevaa*”. Tällaisena käytäntöä(kin) palvelevana väitöstutkimuksen kontribuutiona haastatellut professorit tuovat esille lastensuojelun syventyneen tutkimuksellisen tietoperustan. Keskustelu tieteenalan yhteiskunnallisesta hyödyistä ilmentää tieteen ja yhteiskunnan rajatyötä (Vuolanto 2013). Kuten rekrytointiteeman kohdalla jo tuli esiin, useissa kansainvälisissä sosiaalityön tohtorikoulutusta käsittelevissä puheenvuoroissa sitä perustellaan vahvasti sosiaalityön käytännön kehittämisen tarpeilla, alan teoriaperustan ja tutkimusperustaisen käytännön vahvistamisella (esim. Orme 2003), mutta myös alan koulutuksen ja tutkimuksen tarpeilla (esim. Goodman 2015). Samalla ollaan kuitenkin huo-

lissaan siitä, että muiden tieteenalojen edustajat ja tutkimuksen rahoittajat eivät tunnista sosiaalityön tutkimuksen käytäntösuhteen ja käytännön kentältä tulevien jatko-opiskelijoiden erityisyyttä ja merkitystä akateemisessa yhteisössä. Suomalaisista professoreista harva painottaa yhtä vahvasti väitöskirjojen suoraa käytäntörelevanssia, vaikka se olikin vastauksissa esillä.

Kolmas väitöskirjojen merkitystä korostava näkökohta liittyy sosiaalityön tutkimuksen laatuun ja tieteelliseen kontribuutioon. Väitöskirjojen tärkeyttä korostavissa näkemyksissä väitöskirjatutkimuksen laadun arvioidaan parantuneen, vaikkakaan:

Sosiaalityön teorian kehittäminen ei ole yhtä tärkeää kuin 20–30 vuotta sitten. Vahvimmillaan sosiaalityön oman teoriapohjan kehittäminen näyttäisi olevan isommassa, tiettyyn aiheeseen tai menetelmään keskittyvissä tutkimusryhmissä.

Useampi haastattelumme osallistunut professori mainitsee sosiaalityön väitöstutkimusten parantuneen laadun tärkeänä taustatekijänä valtakunnallisen tohtorikoulutusyhteistyön tutkijakoulun puitteissa.

Tutkimusmetodien professorit näkevät kaiken aikaa monipuolistuneen ja metodikoulutuksen tason nousseen huimasti tohtorikoulun organisoinnin ansiosta. Toisaalta väitöskirjojen tutkimusmenetelmät saavat osakseen myös kritiikkiä:

vaikka sisällöllisesti väitöskirjojen tematiikka on laaja, on se metodologisesti kapea (jos käytämme jakoa kvanti–kvali-tutkimuksiin). Laadullinen tutkimus pienehköine aineistoineen valtavirtaa.

Osa vastanneista professoreista näkee, että ”tarvetta olisi myös kvantitatiivisille tutkimuksille ja isojen aineistojen käytölle”. Tästä on keskusteltu suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen piirissä jo melko pitkään. Laadullisen tutkimuksen korostuminen ei ole kuitenkaan yksinomaan suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen piirre, vaan koskee useita muita maita sekä kansallisesti muitakin yhteiskunta- ja ihmistieteitä. Samansuuntaisia arvioita ovat esittäneet ainakin Mäntysaari ja Haaki (2007) Suomesta, Dellgran ja Höjer (2002; 2012) Ruotsista ja Scourfield ja Maxwell (2010) Britanniaista. Myös Yhdysvalloissa käydään keskustelua sosiaalityön tohtorikoulutuksen metodologisen pluralismin tarpeellisuudesta. Sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista osaamista pidetään

tärkeänä ja pikemminkin kaivataan vahvempaa kvalitatiivisten menetelmien hallintaa (esim. Goodman 2015, 36).

Yksi haastatelluista professoreista korostaa keskittymistä tiettyihin lähestymistapoihin ja metodeihin tutkimuksen tasoa vahvistavana, positiivisena asiana:

Tietyt lähestymistavat ja aiheet vahvistuvat joinakin aikoina yleensä ihan järkeenkäyvistä syistä. Toisaalta vahvistuminen ei tapahdu itsessään vaan vaatii osaavia ja innostuneita (ja uusi tutkijoita innostavia) tutkimusryhmiä ja ohjaajia sekä toimivia kansainvälisiä yhteyksiä. Suomalaisella sosiaalityön tutkimuksen kentällä on tilaa monenlaisille aiheille ja lähestymistavoille kunhan em. vahvistumisen edellytykset ovat kunnossa.

Sitaatissa voi nähdä yleisemminkin tiedepolitiikassa viime vuosina esillä olleen tavoitteen vahvoihin tutkimusryhmiin ja huippuyksiköihin, joissa eri tutkijanuran vaiheissa olevat tutkijat yhdessä kehittävät tietyn tutkimusaiheen, teoreettisen tai metodologisen lähestymistavan osaamista. Puolestaan kansainvälisen julkaisemisen lisääntymisen uskotaan edesauttavan suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen tunnettavuutta maailmalla ja siten nostavan väitös- tutkimusten akateemista painoarvoa.

Väitöskirjojen tutkimuksellisen merkityksen väheneminen

Väitöskirjojen moninaista tärkeyttä korostavan näkemyksen rinnalla professorit tuovat esiin myös täysin vastakkaisia näkemyksiä väitöskirjojen merkityksestä. Tällöin väitöskirjojen roolin tieteellisenä tutkimuksena arvioitiin vähentyneen.

Merkitys on kaiken kaikkiaan heikentynyt ajasta, jolloin väitöskirja saattoi olla tutkijan keskeinen tutkimustyö, jonka kaupallinen kustantaja myös julkaisi.

Väitöskirja on nykyään entistä enemmän oppinnäyte ja etenkin monografi-aväitöskirjat leviävät huonosti tutkimuksen lukijakunnalle. Toki tästä on useita poikkeuksia.

Hallitsevana valtakunnallisena ja yliopistojen tutkijakoulutuksen suuntauksena professorit pitävät sitä, että varsinaisen tutkijauran ajatellaan alkavan vasta väittelyn jälkeen. Sama kehityskulku on vastaajien mielestä tunnistet-

tavissa muillakin tieteenaloilla. Tällaiset näkemykset ilmentävät sitä, että sosiaalityön tohtorikoulutuksen nähdään seurailevan tohtorikoulutuksen yleisiä vallitsevia trendejä. Kehityskulkua haastateltavat eivät edes sanottavammin problematisoi.

Toisaalta sosiaalityön professorien vastauksista on luettavissa kaipuuta menneeseen, ”vanhoihin hyviin aikoihin”. Väitöskirjojen statuksen muutos on osa Suomessa harjoitettua tiedepolitiikkaa ja sosiaalityön kehittymistä tieteenalana ja kehityskulkujen nähdään erottelevan ”vanhempia” ja nykyisiä väitöskirjoja.

Nykyään en edes tunne kaikkia suomalaisia sosiaalityön väitelleitä tutkijoita enkä ole lukenut heidän väitöskirjojaan. Ja luulen etten ole tässä ollenkaan yksin. Tämä on aika iso muutos entisestä, jolloin sosiaalityön väitöstilaisuus ja uusi väitöskirja olivat tärkeitä valtakunnallisia tapahtumia.

Luulen, että väitöskirjojen merkitys oli suurempi 10–20 vuotta sitten, jolloin väitökset olivat harvassa ja tutkimukset olivat ehkä itsenäisempiä töitä. Jokainen sosiaalityön väitöskirja ei ole enää sellainen ’tapaus’ kuin mitä ne aiemmin olivat.

Yleiseen tiedepolitiikkaan liittyy myös se, että eräs vastaajista näkee tutkimusrahoituksen poliittisen ohjailun lisääntyneen ja kantaa huolta sen vaikutuksista sosiaalityön tutkimuksen menestymiselle rahoituksesta kilpailussa. Tutkimusrahoituksen muuttuneet ehdot nähdään siis yhtenä mahdollisena sosiaalityön väitöstutkimuksen merkitystä heikentävänä tekijänä.

Olen myös huolissani ns. strategisen rahoituksen vaikutuksista ja siitä miten vaikeaksi tutkimusrahoituksen saaminen muodostuu. Miten paljon tutkimustematiikkaa ohjailtaan?

Kun väitöstutkimuksen tärkeyttä korostaneiden professoreiden keskuudessa väitöskirjojen yksi keskeinen kontribuutio asettui niiden antiin käytännön sosiaalityölle, vastakkaisessa näkemyksessä käytäntösuhteeseen ja -relevanssiin otettiin kantaa hyvin kriittisesti:

Ammattirelevantteja väitöskirjoja tehdään liian vähän. Käytäntörelevanttia arvostetaan liian vähän. Tosiasia on, että kenttä pitää sosiaalityön tutkimusta etäisenä ja liian maalailavana ja sfäärejä syleilevänä. Tästä syntyy uskottavuusongelma. Sosiaalityön tutkijoiden kentätuntemus usein ohutta.

Tällöin väitöskirjojen merkityksen vähenemisellä ei viitata niiden akateemiseen merkitykseen tai tutkimusten tasoon vaan niiden vähäiseen antiin sosiaalityön käytännölle. Otaksutun käytännön arvostuksen puutteen ohella tunnistetaan muuttuneisiin väitöstutkimuksen ehtoihin liittyviä syitä heikenevälle käytäntörelevanssille:

Kansainvälisen julkaisemisen paine saattaa heikentää uusimman väitöstutkimuksiin pohjautuvan tutkimustiedon hyväksikäyttöä sosiaalityössä.

Ajatuksena kaiketi on, että käytännön sosiaalityöntekijöiden on haastavampaa seurata englanniksi ja kansainvälisillä foorumeilla julkaistua alan tutkimusta. Professorit siis yhtäältä näkevät, että sosiaalityön tohtorikoulutus ja väitöskirjojen statuksen muutos on seurannut, ja sen ehkä tuleekin seurata, yleistä tohtorikoulutuksen muutosta, mutta toisaalta he näkevät sen haitat väitöskirjojen roolille alan kehittämisessä.

Puutediskurssi ja kehittymistarpeet

Professorien pohdintaa väitöskirjojen merkityksestä läpileikkaa niin niiden tärkeyttä kuin merkityksen vähenemistä korostavissa näkemyksissä eräänlainen ”puutediskurssi”. Tämän termin käyttäjä kommentoi kriittisesti yhtä apukysymystämme, joka koski sitä, millaisia väitöskirjoja sosiaalityöhön kaivattaisiin esimerkiksi tutkimuskentän puutteiden ja aukkopaikkojen valossa ja viittasi toistuvaan puhetapaan sosiaalityön tutkimuksen puutteista:

Sosiaalityön väitöskirjoista/tutkimuksesta puhuttaessa käytetään usein ’puutediskurssia’; on ihan liian vähän sosiaalityön teoriaa kehittävää, kvantitatiivista, näyttöön perustuvaa jne. tutkimusta. Kääntäen diskurssissa tullaan sanoneeksi, että ’tällaista ja tällaista’ tutkimusta on jo ihan riittämiin.

Osa vastaajista sanoo olevansa kyllästynyt jatkuvaan puheeseen sosiaalityön tutkimuksen puutteista.

Tämä puutteista puhuminen kyllästyttää minua, enkä siten aio osallistua siihen.

Olen lopen kyllästynyt kvali-kvanti vääntöön; se vaan on vanhanaikaista; molempia on ja molempia tarvitaan.

Suurin osa professoreista kuitenkin tuo esiin tutkimuksen ”puutteita” väitöstutkimusten kehittämistarpeiden mielessä. Haastatteluissa ilmi tulleiden

kehittämistarpeiden kooste sisältää toiveita niin tutkimuksen aihealueista, lähestymistavoista ja metodeista kuin väitöstutkimuksen tekemisen ehtoista ja puitteista: esimerkiksi suuremmista tutkimusryhmistä ja aineistoista, vaikuttavuus- ja interventiotutkimuksesta, sosiaalityön teorian kehittämisestä, kokonaan uusista ja rohkeista temaattisista avauksista sekä lisäohjajista.

Vastajaat perustelevat tutkimuksen kehittämistarpeita monesta suunnasta. Tyypillisiä perusteluja ovat väitöstutkimusten ja sitä kautta sosiaalityön tutkimuksen monipuolistaminen ja sosiaalityötä koskettavien ilmiöiden tietoperustan laajeneminen ja syventäminen, meneillään olevan sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen luoma paine esimerkiksi sosiaalityön vaikuttavuudesta parhaiden käytäntöjen erittelyssä sekä väitösaikojen kohtuullistaminen. Toiveet ja odotukset nousevat monesta suunnasta ja liittyvät sekä tutkimusten substanssiin, teoreettisiin ja metodologisiin lähtökohtiin, käytäntösuhteeseen että väitöstutkimusten laajuuteen ja luonteeseen. Ensimmäisessä niissä on kuitenkin kyse väitöskirjatutkimusten merkityksestä ja panoksesta sosiaalityön tiedeperustan ja tiedontuotannon vahvistamisessa, sekä alan sisäisestä että muiden tieteenalojen suuntaan tehtävästä rajatyöstä. Väitöskirjoilla siis nähdään oma merkittävä asemansa sosiaalityön tutkimuksena huolimatta siitä, että osana yleistä tiede- ja koulutuspolitiikkaa väitöskirjasta on tullut entistä enemmän oppinäyte.

Väitöstutkimukseen kohdistuvat odotukset ja jännitteet – osa tieteen ambivalenssia

Jatko-opiskelijoiden rekrytointi, tutkijakoulutus ja väitöstutkimuksen luonne näyttävät pienimuotoisen tutkimuksemme perusteella sosiaalityössä kahden hallitsevan jännitteen kautta. Ensimmäisen haastattelujen perusteella *väitöstutkijoiden sisäänottoa ja väitöstutkimusta koskevien odotusten välille* piiryy kiinnostava *jännite*: jatko-opiskelijoiden rekrytointi ei näyttyä erityisen aktiivisena ja tietoisena toimintana, mutta väitöstutkimukseen ladataan kuitenkin monenlaisia odotuksia ja kehittämisen tarpeita. Tämä on havahduttavaa, sillä nykyisessä vahvasti ohjatussa ja väitöskirjojen linkittymistä laitoksen tutkimuksen painoaloihin korostavassa tohtorikoulutuksessa professoreilla itsellään on mahdollisuus vaikuttaa siihen, millaisia väitöskirjoja heidän (tai

meidän) ohjauksessa tehdään. Tätä suuntaamista on mahdollista tehdä jatko-opiskelijoiden rekrytoinnissa mutta myös väitöskirjojen ohjaamisessa. Onko niin, että aktiivisen rekrytoinnin ja väitöstutkimusten suuntaamisen ajatus ei ole vielä täysin kotiutunut osaksi sosiaalityön tutkijakoulutuksesta vastaavien ohjaajien tieteenala-identiteettiä? Suomen tieteen tilaa tarkastelevassa uusimmassa raportissa (Tieteen tila 2016) rekrytointi on keskeisesti esillä: osaavien tutkijoiden ja opiskelijoiden rekrytointia pidetään yliopistojen yhtenä tärkeimmistä päätöksistä. Erityisesti korostetaan tieteellisen laadun, uudistumiskyvyn ja vaikuttavuuden ennakointia. (Mt.) Suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen kentällä vaikuttaisi olevan tilaa tietoisemmalle ja suunnatummalle rekrytoinnille. Ulkomaisten yliopistojen sivuilla näkee aika ajoin professoreiden ilmoituksia siitä, että he ottavat uusia ohjattavia ja samalla kerrotaan, millaisia tutkimuksia he etsivät ohjaukseensa. Sosiaalityön väitöstutkimuksen kehittämistarpeisiin voisi osaltaan vastata esimerkiksi tällaisella yksinkertaisella keinolla.

Yhdysvaltalaisessa Stanfordin huippuyliopistossa parikymmentä vuotta (taloustieteen) professorina ja jatko-opiskelijoiden ohjaajana työskennellyt ja äskettäin taloustieteen Nobelin palkinnon saanut suomalainen Bengt Holmström (2013) erittelee televisiohaastattelussa mielenkiintoisesti omia rekrytointikokemuksiaan ja toteaa, että *huippulahjakkuudet jatko-opiskelijoina ovat harvinaisuuksia, vaikka teemme karsintaa maailman parhaiden joukosta*. Uransa alkuvaiheessa Holmström kertoo kiinnittäneensä rekrytoinnissa huomiota eri asioihin kuin nykyisin. Alussa jatko-opiskelijakandidaatin hiottu esitystapa ja käytös saivat painoarvoa. Nyt hän kiinnostuu niistä, jotka ovat ajattelussaan jotenkin rosoisia, erilailla ajattelevia. Tekninen taitavuus ei ole ensisijaisen tärkeää, vaan omaleimaisuus. Rosoista omaleimaisuutta voi myös ohjaajana edesauttaa ja jalostaa. Toivotulle jatko-opiskelijalle ei ole yhtä muotia, vaan erilaisuus on rikkaus, painottaa Holmström. (Mt.) Holmströmin pohdinnat ilmentävät kokeneen ohjaajan käyttämiä valikoinnin kriteereitä ja syventävät tärkeällä tavalla jatko-opiskelijavalintoihin liittyviä ulottuvuuksia.

Toinen sosiaalityön jatkokoulutettavien valintaa ja väitöskirjojen luonnetta koskeva *jännite* on tarkastelumme perusteella *sosiaalityön tutkimuksen suhde käytäntöön*. Se näyttäytyy yhtäältä tutkimuksen ja teoreettisuuden vastakoh-

tana – akateemiseen osaamattomuuteen yhdistyvänä käytännönläheisyytenä. Toisaalta käytännön kokemuksella katsotaan olevan monenlaista arvoa tutkimukselle, muun muassa tärkeiden tutkimusaiheiden ammentamisessa ja sosiaalityön tiedontuotannossa. Jatkokoulutuksen tehtävistä professorien vastauksissa painottui kiinnostavasti erilaisiin käytännön kentän asiantuntijatehtäviin kouluttautuminen. Jotakin hankalaa, hiertävää ja/tai erityistä suhteessa käytäntöön sosiaalityön tutkimuksessa edelleen kuitenkin on, vaikka tutkimuksen ja käytännön suhde on monilla tavoin lähentynyt. Se kaipaisi edelleen syvällisempää analysointia ja keskustelua.

Nykyiselle tiedepolitiikalle käytäntö ei näytä olevan ongelma. Suomen Tieteen tila -raportti (2016) kannustaa yliopistoja kehittämään tutkijankoulutuksen sisältöjä aktiivisesti yhdessä työelämän kanssa. Raportissa nähdään, että tutkijankoulutuksen tulisi antaa hyvät valmiudet vaativiin laaja-alaisiin tutkimus- ja asiantuntijatehtäviin yhteiskunnan eri sektoreilla ja synnyttää uutta osaamista. Silti tieteellä ajatellaan olevan myös itseisarvo ja tämän itseisarvon kautta merkittäviä yhteiskunnallisia vaikutuksia. (Mt.) Akateeminen tieto ja tutkimus sekä työelämän käytäntöjä kunnioittava tutkimus mahtuvat tässä ajattelussa samaan koulutukseen.

Sosiaalityön professoreiden haastatteluissa esiin tulleiden jännitteiden voisi tulkita kertovan tieteelle ja tieteen tekemiselle yleensäkin luonteenomaisesta ambivalenssista. Tieteentutkija Robert Merton (1976) esittää, että sosiologin ambivalenssi on erottamaton osa tiedettä. Hän mieltää tieteen yhdeksi yhteiskunnan instituutiosta ideoineen, normeineen ja standardeineen. Sosiaaliset instituutiot kantavat keskenään ristiriitaisia normeja ja odotuksia, mikä koetaan tieteentekijöiden toiminnassa ristiriitoina ja jännitteinä.

Sosiaalityön professoreiden näkemyksistä löytämämme ambivalenssi ja jännitteet käytännön ja tutkimuksen ja jatko-opiskelijoiden rekrytoinnin käytäntöjen ja väitöstutkimukselle asetettujen odotusten välillä kertovat nähdäksemme niin tieteen tekemisestä yleensä kuin erityisesti tieteen tekemisestä sosiaalityössä – sosiaalityön oppialan sisäisestä ja ulkoisesta määrittelystä ja rajatyöstä.

Kirjallisuus

- Acquavita, Shauna P. & Tice, Carolyn J. (2015) Social work doctoral education in the United States: examining the past, preparing for the future. *Social Work Education* 34(7), 846–860. DOI: 10.1080/02615479.2015.1053448.
- Arribas-Ayllon, Michael & Bartlett, Andrew (2014) Sociological Ambivalence and the Order of Scientific Knowledge Sociology. *Sociology* 48(2), 355–351. DOI: 10.1177/0038038513477937.
- Bentley, Kia J. (2013) Toward an Evaluation Framework for Doctoral Education in Social Work: A 10-Year Retrospective on One PhD Program's Assessment Experiences. *Journal of Social Work Education* 49(1), 30–47. DOI: 10.1080/10437797.2013.755089.
- Campbell, David F.J. & Carayannis, Elias G. (2013) *Epistemic governance in higher education. Quality enhancement of universities for development*. New York: Springer.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2002) Topics and epistemological positions in Swedish social work research. *Social Work Education* 22(6), 565–576. DOI: 10.1080/0261547032000142670.
- Dellgran, Peter & Höjer, Staffan (2012) The politics of social work research – Ph.D. thesis in Sweden. *European Journal of Social Work* 15(4), 581–597. DOI: 10.1080/13691457.2012.710875.
- Drisko, James & Hunnicutt, Christie & Berenson, Laura (2015) A National Content Analysis of PhD Program Objectives, Structures, and Curricula: Do Programs Address the Full Range of Social Work's Needs? *Journal of Teaching in Social Work* 35(1–2), 14–28. DOI: 10.1080.08841233.2014.986356.
- Gieryn, Thomas F. (1999) *Cultural boundaries of science. Credibility on the line*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Goodman, Harriet (2015) Current Issues in Social Work Doctoral Education. *Journal of Teaching in Social Work* 35(1–2), 29–45. DOI: 10.1080/08841233.2015.1007802.
- Hietamäki, Johanna & Kantola, Heli (2010) *Sosiaalityön ammatillisen lisensiaatinkoulutuksen arviointitutkimus*. Sosiaalityön julkaisusarja no. 7. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/24321>.
- Hiltunen, Kirsi & Pasanen, Hanna-Mari (2006) *Tulevat tohtorit. Jatko-opiskelijoiden kokemukset ja arviot tohtorikoulutuksesta 2005*. Opetusministeriön julkaisuja 2006:48. Helsinki: Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
- Holmström, Bengt (2013) Haastattelu Maarit Tastulan TV-ohjelmassa Seitsemäs taivas, YLE. 4.1.2013.
- Howard, Tyriasa (2016) PhD versus DSW: A Critique of Trends in Social Work Doctoral Education. *Journal of Social Work Education* 52(supl), 148–153. DOI: 10.1080/10437797.2016.1174647.

- Husso, Kai (2005) *Tohtorit, tiedepolitiikka ja työmarkkinat. Tutkijankoulutus Suomessa 1950-luvulta tutkijakoulujen aikaan*. Opetusministeriön julkaisuja 2005:21. Helsinki: Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto.
- Johnson-Motoyama, Michelle & Petr, Christopher G. & Mitchell, Felicia M. (2014) Factors Associated With Success in Doctoral Social Work Education. *Journal of Social Work Education* 50(3), 548–558.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Sanna (2017) Tutkiminen ja kehittäminen sosiaalialalla. Teoksessa Aulikki Kananoja, Martti Lähteinen & Pirjo Marjamäki (toim.) *Sosiaalityön käsikirja*. Helsinki: Tietosanoma, 487–501.
- Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.) (2005) *Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Hoikkala, Susanna & Salonen, Jari (2007) *Tutkinto-rakenneuudistus sosiaalityön koulutuksessa*. Sosiaalityön valtakunnallinen hanke 2003–2006. SOSNET julkaisuja 1. Rovaniemi: Sosnet.
- Kurzman, Paul A. (2015) The Evolution of Social Work Doctoral Education. *Journal of Teaching in Social Work* 35(1–2), 1–13. DOI:10.1080/08841233.2015.1007832.
- Laakso, Liisa (2017) Tutkijakoulutuksen hyödyistä ja hyödyntämisestä. Pääkirjoitus. *Tieteessä tapahtuu* 2/2017, 1–2.
- Laitinen, Merja & Virokannas, Elina & Juhila, Kirsi & Julkunen, Ilse & Karisto, Antti (2007) *Suunniteltua ja sattumaa. Väitöskirjojen synty sosiaalityön tutkijakouluryhmässä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Leskošek, Vesna & Matthies, Aila-Leena (2017) Internationalisation of social work doctoral studies: experiences and perspectives in the changing context of European higher education. *European Journal of Social Work* 20(4), 596–607. DOI: 10.1080/13691457.2016.1185705.
- Lyons, Karen (2003) Doctoral studies in social work: exploring European developments. *Social Work Education* 22(6), 555–564.
- Maynard, Brandy R. & Labuzienski, Elizabeth M. & Lind, Kristina S. & Berglund, Andrew H. & Albright, David L. (2017) Social work doctoral education: Are doctoral students being prepared to teach? *Journal of Social Work* 17(1), 91–114. DOI:10.1177/1468017316637226.
- Merton, Robert (1976) The ambivalence of Scientists. Teoksessa R. S. Cohen, P. K. Feyerabend & M. W. Wartofsky (toim.) *Essays in memory of Imre Lakatos*. Boston Studies in the Philosophy of Science, vol 39. Netherlands Springer, 433–455.
- Mäntysaari, Mikko (1991) *Sosiaalibyrokratia asiakkaiden valvojana*. Tampere: Vastapaino.
- Mäntysaari, Mikko & Haaki, Raili (2007) Suomalainen sosiaalityön väitöskirjatutkimus vuosina 1982–2006. *Janus* 15(4), 357–366.
- Orme, Joan (2003) Why does social work need doctors? *Social Work Education* 22(6), 541–554, DOI: 10.1080/0261547032000142652.

- Petr, Christopher G. & Harrington, Donna & Kim, Kyeongmo & Black, Beverly & Cunningham-Williams, Renee M. & Bentley, Kia J. (2015) Quality Indicators and Expected Outcomes for Social Work PhD Programs: Perceptions of Social Work Students, Faculty, and Administrators. *Journal of Social Work Education* 51(4), 648–667. DOI:10.1080/10437797.2015.1076272.
- Rothwell, David W. & Lach, Lucyana & Blumenthal, Anne & Akesson, Bree (2015) Patterns and Trends of Canadian Social Work Doctoral Dissertations. *Journal of Teaching in Social Work* 35(1–2), 46–64. DOI:10.1080/08841233.2014.977988.
- Satka, Mirja (2013) Sosiaalityö yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen rakentajana. *Janus* 21(2), 162–169.
- Scourfield, Jonathan & Maxwell, N. (2010) Social work doctoral students in the UK: a web-based survey and search of the index to theses. *British Journal of Social Work* 40(2), 548–566.
- Shek, Daniel T.L. & Lee, Jun Hua & Tam, Suet Yan (2007) Analyses of postgraduate social work Dissertations in Taiwan. *International Social Work* 50(6), 821–838.
- Shera, Wes (2003) Doctoral social work education in Canada: history, current status and future challenges. *Social Work Education* 22(6), 603–610.
- SOSNET Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto. Toimintakertomus vuodelta 2015. <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=95f2a042-167f-417b-b482-280422fba455> (luettu 4.1.2017).
- Suomen Akatemia (2011) Tavoitteeksi laadukas, läpinäkyvä ja ennakoitava tohtorikoulutus. Suomen Akatemian asettaman tutkijakoulutuskirjymän ehdotukset tohtorikoulutuksen ja tutkijakoulujärjestelmän kehittämiseksi. http://www.aka.fi/globalassets/awanhat/documents/tiedostot/liitetiedostot/tohtorikoulutus_joulukuu_2011.pdf (luettu 18.1.2017).
- Tieteen tila 2016. Suomen Akatemia. http://www.aka.fi/globalassets/3otiedepoliittinen-toiminta/tieteentila/aka_tieteen_tila_yksi.pdf (luettu 29.1.2017).
- Tirrito, Terry & Davis, Monique E. & Kim, Jeoungee (2002) Social Work Doctoral Education in New Zealand. *New Global Development* 18(1–2), 137–143. DOI: 10.1080/17486830208412635.
- Tohtorikoulutuksen kehittäminen* (2006) Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2006:3. Helsinki: Opetusministeriö, Koulutus- ja tiedepoliitiikan osasto.
- Vuolanto, Pia (2013) *Boundary-Work and the Vulnerability of Academic Status: the Case of Finnish Nursing Science*. Acta Universitatis Tamperensis 1867. Tampere: Tampere University Press.
- Vuolanto, Pia & Pasanen, Hanna-Mari (2007) Toteutuuko tohtorikoulutus paremmin tutkijakouluissa kuin niiden ulkopuolella? *Tiedepoliittikka* 3/2007, 7–22.

Muutoksen ja ajan moninaisuus sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa

Anneli Pohjola

Johdanto

Aika on väistämätön elementti sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa. Sosiaalityön ajatellaan olevan muutostyötä, ja muutos sekä edellyttää aikaa että tapahtuu ajassa. Samalla on tarpeen kuitenkin kysyä, mitä muutos on, sillä sitä voidaan ymmärtää monista erilaisista suunnista. Sosiaalityössä on korostettu, että kysymyksessä on prosessi, jolloin muutoksella on prosessuaalinen luonne. Prosessin ajatellaan etenevän ajassa. Silti aika muutoksen elementtinä otetaan usein annettuna, se on jotain taustalla olevaa, etenevää, virtaavaa, ehkä joskus hukkaan menevää, katoavaa, tai myös kasvun, kehityksen ja eheytyksen aikaa. Se on prosesseissa mukana, mutta sitä pysähdytään sekä sosiaalityössä että sosiaalityön tutkimuksessa varsin harvoin avaamaan ja jäsentämään (Harrikari 2016, 127).

Sosiaalityössä ja myös laajemmin sosiaalitieteissä aika on kuitenkin mukana kaikkialla, mutta tyypillisesti ilman erityisempää huomiota. Siitä, miten aika vaikuttaa ikään kuin näkymättömänä ja myös osin unohdettuna taustatekijänä, voidaan erottaa monia esimerkkejä. Lasten ajassa on mukana kasvun, kehityksen ja tulevaisuuteen orientoituneen ajan juonteet. Nuorten tilanteissa ollaan huolestuneita tulevaisuuden aikuisuuden rakentumisesta. Perheen ja työn yhdistämisen kysymyksissä korostuu ajan jakamisen ongelmallisuus, tai vanhemmuudessa aika rakentuu usein lasten parhaaksi ajatellun ajankäytön ehdoilla. Puhutaan ruuhkavuosista, jolloin aikaa ei koeta olevan elämän osa-alueiden toteuttamiseen riittävästi. Työelämässä ajan hallinta nähdään työhyvinvoinnin yhtenä kulmakivenä. Myös yksinäisyyteen liittyy ajan koke-

minen pitkäksi, kun ajalla ei ole jakajia, ja vallitsevaa on yksin olemisen aika. Esimerkit kertovat, miten aika on mukana erilaisissa elämän suhteissa ja tulkinnoissa.

Sosiaalitieteiden tutkimusperinteessä ajan analysoiminen analyttisenä tekijänä, tai ylipäänsä sen merkitysten jäsentäminen, on ollut suhteellisen vähän kysymysten kohteena. Hyviä esimerkkejä tosin löytyy, kuten Jorma Pohjasen sosiologian väitöskirja (2002) *Mitä kello on. Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa* sekä hänen lisensiaatintutkimuksensa (1992) *Kello on 8.00. Mutta mitä on aika*, joissa hän on analysoinut aikaa tapana organisoida yhteiskuntaa. Ajan uudelleen rakentuvia ulottuvuuksia on tutkinut Soja Ukkola (2016) sosiologian väitöskirjassaan työn ja työelämän muutoksista tietotyön työaikakulttuureissa. Sosiaalityön näkökulmasta ajan ilmiötä ovat pohtineet Mikko Mäntysaari ja Tarja Pösö (2013) artikkelissaan *Sosiaalityön aika ja asiakastutkimus* sekä Timo Harrikari (2016) artikkelissa *Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit sosiaalityössä*. Ajan institutionaalisia raameja on käsitelty myös esimerkiksi suhteessa sosiaalityön työprosesseissa ilmenevään aikapaineeseen lastensuojelun institutionaalisessa päätöksenteossa (Berrick, Dickens, Pösö & Skivenes 2016). Merkittävä keskustelunavaus on ollut edelleen se, että Jyväskylässä vuonna 2016 pidettyjen sosiaalityön tutkimuksen päivien teemaksi nostettiin aika.

Lisäksi aika sisältyy tavalla tai toisella yhteiskuntatieteellisessä ja samalla sosiaalityön tutkimusgenressä toteutettuihin tutkimustyyppeihin. Esimerkkejä näistä ovat teoreettisine lähtökohtineen elämäntutkimus, kehittävä työntutkimus, toimijuuden tutkimus sekä paneelitutkimuksen asetelmat, seuranta- ja interventiotutkimukset, prosessien tutkimus, toimintatutkimus tai tehtyjä toimintoja peilaava arviointi- ja vaikuttavuustutkimus. Niiden asetelmissa muutos ja sen tulkinnot ovat eri tavoin kulkevana juonteena. Vaikka aika on näissä tutkimuksellisissa lähestymistavoissa lähtökohtaisesti mukana, niin silti metodisena ulottuvuutena sitä on tutkimusasetelmissa analysoitu vähän. Aika ikään kuin vain on.

Samalla tutkimuksen aikakäsitykset pelkistyvät usein kahteen näkökulmaan: lineaariseen ja syklisteen ajan ymmärtämiseen. Aika määrittyy kahdenlaisiksi ja sen moniulotteisuus jää huomiotta. Jos emme pysähdy kronologisesti

etenevään kellonaikaan, niin aika voi olla monenlaista liikettä ja palautumista, se voi esimerkiksi pysähtyä, takautua, venyä, supistua ja pitkittyä. Sosiaalityössä on tarve metodiseen aikakäsityksen pohtimiseen, mikä merkitsee ajan ottamista analyttisen tarkastelun kohteeksi yhtenä keskeisenä tekijänä alan kohteilmiöissä ja samalla sen monimuotoisuuden parempaa tavoittamista. Tässä myös kaunokirjallisuus voi tulla tutkimuksen avuksi. Kirjallisuudessa aika ilmenee rikkaina ja osuvina kuvauksina, joista on mahdollista nostaa esiin ajan jäsentämisen kannalta uusia merkittäviä näkökulmia.

Artikkelin tavoitteena on pohtia muutosta ja aikaa metodisesti huomioitavana kysymyksenä ja kaunokirjallisuuden esimerkkejä hyödyntäen jäsentää niiden moniulotteisuutta. Tekstin tarkoituksena on lähinnä tuottaa virikkeitä sosiaalityön keskustelulle. Lähtökohtana on muutoksen ja ajan keskeinen merkitys sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa, missä tarvitaan uusia avauksia muutoksen ymmärtämiseen ajallisina prosesseina. Näen tämän yhtenä sosiaalityön kannalta mielekkään tutkimuksen kysymyksenä. Sosiaalityössä parasta, mitä asiakkaalle voi antaa, on usein aika ja ajan mahdollistama tukiprosessi.

Tarkastelen artikkelissa muutoksen ja ajan moniulotteisuuden jäsentymistä käyttäen apuna kaunokirjallisuuden upeaa tapaa ottaa ajan moninäkökulmaisuus haltuun. Tosin tässä on hyvä muistaa, että myös kirjallisuus kantaa käsityksissään, usein kylläkin piiloisesti, aikansa teoreettis-filosofisia keskusteluja. Lähdän liikkeelle muutoksen pohtimisesta sosiaalityötä luonnehtivana keskeisenä elementtinä. Aika kiinnittyy muutokseen väistämättä, joten siirryn muutoksesta ajan kysymysten nostamiseen ensin yleisemmin tutkimuksen kannalta ja myöhemmin tarkennan niitä sosiaalityön näkökulmasta. Teksti ei ankkuroidu empiirisesti, vaan pohtii enemmänkin sosiaalityön ytimenä olevan muutoksen ja ajan ymmärtämisen haasteita tutkimuksen metodisena, usein ohitettuna ulottuvuutena. Ajattelua tuen kaunokirjallisuudesta poimituilla ajan jäsentämistä avaavilla fragmenteilla. Kutsun niitä fragmenteiksi, koska käyttämäni sitaatit perustuvat sattumanvaraiseen ja valikoimattomaan lukemisharrastukseeni, jossa kiinnostukseni aikaan on saanut minut poimimaan vuosien varrella siihen liittyviä kuvauksia melkoisen kokoelman muistiinpanoihini.

Moninainen muutos

Muutos on sosiaalityön tavoitteellisen toiminnan ydintä, mutta se on mukana kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa. Esimerkiksi Raimo Blom (2003) on todennut, miten ”yhteiskunnallisen muutoksen ymmärtäminen on sosiologian keskeinen haaste”. Muutos on kuitenkin usein moniulotteinen ja myös ristiriitainen, paradokseja sisältävä ilmiö, josta on vaikea saada tarttumapintaa tutkimuksellisesti. On tarpeen pysähtyä pohtimaan, mitä näkökulmia muutoksen ymmärtämiseen sisältyy ja miten muutoksen ajallisuus hahmottuu. Muutos voi olla laaja-alainen tai pieni, nopea tai hidas, mutta siihen vaikuttavia tekijöitä on vaikea eritellä selkeästi, ja sen vaikutuksena tulee usein tarkoitamattomia seurauksia. Eri toimijat saattavat suhtautua samaan muutokseen negatiivisesti tai positiivisesti, jolloin sitä sekä halutaan että vastustetaan yhtä aikaa. Lisäksi muutos on alati muovautuvaa, jolloin se vaatii toimijoilta koko ajan uutta reagoimista. Kaikessa moninaisuudessaan sen teoreettinen ja metodinen haltuunotto on hankalaa. On kuitenkin yllättävää, miten vähän muutoksen tutkimuksen metodologisista kysymyksistä keskustellaan. Varsinkin sosiaalityössä olisi tarve muutosteorialle.

Muutoksen moninaisuus lisää vaikeuskertoimia sen tutkimiseen, sillä tulokset sen ymmärtämiseen vaihtelevat paljon. Nykyisessä yhteiskunnassa muutos on muuttunut myyttiseksi yleistavoitteeksi, jolloin muutos itsessään on kaiken perusta ja tavoite. Sitä vastustavien nähdään edustavan mennyttä aikaa ja olevan siten ”kehityksen ajasta” jäljessä tilanteessa, jossa muutoksella ajatellaan saavutettavan parempana pidetty tulevaisuus. Toisinaan näissä keskustelujen painotuksissa muutoksen esittäminen tavoitteena ei näytä riittävän, vaan siihen kiinnitetään usein ajattelu muutoksesta välttämättömyytenä, ikään kuin vaihtoehdottomana ja pakottavana luonnonlakina. Usein tällaiseen muutokseen esitetään vain yksi vaihtoehtoinen suunta, jolloin muutos näyttäytyy omalakisena ja kohtalonomaisena kehityskulkuna. Kuitenkin Markku Envallin (1983) mietelmän sanoin:

Ei ole olemassa elämäntapaa, johon voisi jäädä. Ei menettelyä, joka olisi aina oikea. Vain muuttumisen jatkuminen voi tyydyttää.

Muutokseen liitetään usein vahva myyttinen totaalisuus. Kärjistäen voi todeta, että yhteiskuntaamme on kehittynyt uusi toimiva olio nimeltä muutosvoima. Muutoksen kokonaisvaltaisuutta ja välttämättömyyttä korostaen esitetään, että ollaan siirtymässä *kokonaan* uuteen aikaan tai vaiheeseen, jossa *kaikki* muuttuu ja jäsentyy uudelleen, ja vastaavasti *entiseen ei ole paluuta*. Nämä esitystavat sisältävät tavallaan ajatuksen historian katkeamisesta, jossa tapahtuu siirtymä kokonaisvaltaisesti uuteen, uudenlaiseen tai erilaiseen, ja entinen on hävinnyt, luhistunut tai murtunut. Vain nykyisyys on.

Ihmiset ja yhteiskunnalliset instituutiot kantavat kuitenkin mukanaan historiaansa, jota ilman nykyistä ei ole, ja jonka pohjalta ponnistaen suuntaudutaan myös tulevaisuuteen. Kulttuuriset muutossykliit voivat olla vaativia ja totaalisia:

Vanhanaikainen suuren perheen elämä oli tuntunut ikuiselta. Nyt se kaikki oli mennyttä. Hänen vanhempansa ja isovanhempansa olivat poissa ja heidän elämäntapansa oli poistunut heidän mukanaan. Puutarhat kasvoivat rikkaruohoa, marmoriseinät olivat homeesta harmaat ja linnut olivat rakentaneet pesänsä kattojen kaiverruskoristeisiin. Vain hän oli jäljellä ja hänen täytyi muuttaa kaikki uudeksi. (Buck 1972, 31.)

Hänen oli mahdotonta ... hyväksyä tämän uuden länsimaisen filosofian opettamaa kaiken ohimenevyyttä. Eläminen kuin vain nykybetki olisi olemassa, eikä muuta – ei, tässä historian syntymämaassa (Intia, lisäys AP) sellainen ei ollut mahdollista (Mt., 16.)

Sosiaalitutkimuksessa tämä kokonaan uuteen siirtyminen on erottunut esimerkiksi tutkijoiden väitteissä eri aikakausina yhteisöllisyyden, luokkien tai köyhyyden häviämisestä. Samalla niihin kohdistuva tutkimus on lakannut lähes tyystin, kunnes myöhemmin havaitaan näiden ilmiöiden olemassaolo uudelleen ja aloitetaan tutkimus ikään kuin alusta. Näin kävi muun muassa suomalaiselle köyhyydetutkimukselle, kun hyvinvointivaltion kehittymisen myötä köyhyysilmion uskottiin poistuneen yhteiskunnasta, mutta paria vuosikymmentä myöhemmin havahduttiin siihen, että köyhyys oli yhä keskuudessamme (Haatanen 1968; Ritakallio 1994).

Toisenlaista näkökulmaa edustaa muutoksen tarkastelu mahdollisuutena (esim. Kananaja 1997: *Murros on mahdollisuus*), mikä avaa sen todellistumiseen edellisiä avoimemman, vaihtoehtoisemman ja myönteisesti virittyneen

näkymän. Lisäksi muutosta voidaan tarkastella luonnollisena kiertokulkuna, prosessina, joka etenee ajassa muista tekijöistä huolimatta, kuten lapsen kasvu tai ihmisen ikääntyminen. Toisaalta muutos voi näyttäytyä myös kriisinä, jos se murtaa totutut toimintamahdollisuudet, eikä siihen ole varauduttu tai toivottu sitä vaihtoehtona. Epätoivottuna tai esimerkiksi nyky-yhteiskunnan jatkuvana vaateena se voidaan kokea myös suoranaisena uhkana. Nämä keskenään ristiriitaiset suhteet muutokseen avaavat tutkimuksellisesti erilaisia kysymyksiä ja lähestymistapoja.

Kaikesta muutospainotteisuudesta huolimatta yhteiskunnassa on olemassa myös pysyvyyttä ja jatkuvuutta. Kulttuurinen syvärakenne ja kansalaisten arvot muuttuvat hitaasti (esim. Puohiniemi 2002). Moderni ja jopa esimoderni sinnittelevät sitkeästi post- ja jälkimodernissa ajassa, ja ne ovat osin kaikki kerrostuneesti, yhtäaikaaisesti läsnä. Se merkitsee, että uusien toimintatapojen rinnalla elää vahvaa traditionaalisuutta. Siihen kiinnittyvä muutos voikin olla toivottua ja tavoiteltavaa pysyvyyttä. Muutosorientoituneessa yhteiskunnassa tällainen saa kuitenkin helposti muutosvastarinnan leiman, ja pysyvyyttä kampaavat nimetään menneen ajan jäänteiksi.

Historiassa voidaan erottaa pitkiä syklejä, jotka sisältävät samanaikaisesti eri aikakausien perinteitä ja toimintamalleja. Varsinkin ihmisten arjessa yhteiskunnalliset makrotason muutokset siivilöityvät pitkälti jatkuvuuksien kautta. Voikin todeta, että elämme montaa aikakautta yhtä aikaa.

Ihmiset elää aina montaa aikakautta yhtaikaa, ja asiat muuttuu jatkuvasti, ollaan aina vähän myöhässä todellisuudesta jotenkin, pyritään aina menneisyyteen, tekemään samoja asioita usein ja taas usein välinein, kulkemaan samoissa raiteissa. (Paronen 1973.)

Tätä muutoksen monikasvoisuutta ja ajallisuutta peilaavat monet sitä kuvaavat käsitteet. Muutos esitetään tyyppillisesti kasvuna, kehityksenä ja edistyksenä, jolloin sillä on positiivinen paremman tulevaisuuden kaiku. Tähän liittyy myös sosiaalityön nimeäminen muutostyöksi, jonka kautta asiakkaiden elämässä ja yhteisöjen toiminnassa halutaan saada aikaan suotuisaa kehitystä, tilanteiden muutosta parempaan. Laaja-alaisemmin ymmärrettynä muutos voi olla reformaatiota, laajemmilla tasoilla tapahtuvaa uudistamistyötä, kuten esimerkiksi osana rakenteellisen sosiaalityön toteuttamista.

On tarpeen kuitenkin muistaa, että muutoksen liittämisellä kasvuun on myös toiset kasvot. Esimerkiksi ideologisesti latautuneessa jatkuvan kasvun yhteiskunnassa on syntynyt kasvuun perustuvia uhkia. Kasvava menestymisen yhdellä alueella, kuten tavoitteeksi asetetussa taloudellisessa vaurastumisessa, johtaakin kääntöpuolena kestävä kehityksen ongelmiin ympäristöky-symyksinä, ilmastonmuutoksena ja sosiaalisen eriarvoisuuden lisääntymisenä. Nämä muistuttavat, että kasvuna ymmärretty muutos yhdellä alueella voikin olla kestäväntöntä muutosta monessa toisessa suhteessa. Toivottu edistyminen yhden aikakauden tavoitteissa ei välttämättä tuo edistystä tulevaisuudessa.

Kasvu tai kehitys ovat kuitenkin yksi näkökulma muutokseen. Muutosta on mahdollista kuvata myös sen jäsentämisenä transformaationa, ilmiökentän ajassa tapahtuvana, usein vähittäisenä muuntumisena toisenlaiseksi, jollainen on menossa muun muassa työelämän rakenteiden muuttuessa. Kokonaisval-taisempi muutos tapahtuu transitiona, merkittävänä ja nopeampana siirtymä-nä vallinneesta tilanteesta tai aikakaudesta toiseen, jolloin muutoksen sijasta puhutaan vahvemmallalla murroksen käsitteellä (esim. Kemppainen ym. 1998: sosiaalityön murros).

Muutos ei tyypillisesti ole tarkkarajainen ja hallitusti tapahtuva, vaan sitä ohjaa usein sattuma. Se merkitsee, että muutosta luonnehtii kontingenssi, satunnaisuuksien seurauksena toteutuva ennakoimaton muutos. Historiallinen muutos ei etene niinkään tavoitteenmukaisina syy-seuraus-suhteina, vaan erilaisten sattumankaltaisten tapahtumien ja siirtymien tuottamana. Tämä erottuu myös sosiaalityön suhteissa, joissa elämänkulun käänneet ovat usein elämän suunnitellun hallinnan sijasta sattumien summa tai joissa kulloiset-kin poliittiset voimasuhteet määrittävät ihmisten perusturvan, palveluiden ja mahdollistavien yhteiskuntarakenteiden kehitystä. Muutoksen rakentuminen ei ole niin rationaalista ja ohjattua, kuin ajattelutapamme olettavat. Kysyä pi-tää myös toisin toimimisen mahdollisuuksia. (Vrt. Palonen 1999.)

Näissä eriytyvissä muutoksen toteutumisen muodoissa ajallisuus näyttäy-tyy monin tavoin historiallisten kehityskulkujen erilaisuutena. Yhtäältä muu-tos on hidasta, jolloin se tapahtuu pitkinä ajallisina sykleinä, kun taas toisaalta se voi olla nopeaa ja äkillistä, ajassa hetkellisesti tapahtuvaa. Se voi olla suhteel-lisen pysyvää, ajallista jatkuvuutta ilmentävää. Toisinaan muutoksen pysyvyys

voi paradoksaalisesti erottua myös pysyvänä tilapäisyytenä, joka muovaa esimerkiksi toistuvasti työttömänä olevien ihmisten elämänkulkua. Usein muutokset saattavat olla miltei näkymättömiä, vaivihkaa tulevia hiipiviä asiantilojen muuntumisia, jolloin tilanteiden vähittäinen, mahdollisesti merkittäväkin muotoutuminen hahmotetaan vasta jälkikäteen. Näitä pyritään ottamaan haltuun tarkastelemalla muutoksen heikkoja signaaleja ajassa.

... yhteiskunnan reflektiivinen modernisaatio etenee vähin äänin, ikään kuin kissantassuin niin, että sosiologit eivät edes huomaa sitä kootessaan tietoja vanhoihin kategorioihinsa. Muutosten vähäpätöisyys, tuttuus ja monesti myös toivottavuus kätkevät näkyvistä niiden yhteiskuntaa koskevan perinpohjaisuuden. (Beck 1995, 14.)

Muutokset tapahtuvat nopeudeltaan eritahtisesti ja vaikutusajaltaan erikes- toisesti. Erottuvimpia ovat mikrohistorian muutokset, joissa henkilöiden elämänhistorioissa tapahtuu käännteitä tai kriisejä. Yksilöiden aika on usein rakenteita nopeampaa, mikä näkyy esimerkiksi asiakkaiden kärsimättömyydessä palveluiden hitaassa byrokratiassa. Toisaalta yksilöiden selviytymisen, toipumisen ja kuntoutumisen prosessit voivat olla vaivalloisen hitaasti eteneviä ja takaumia sisältäviä. Organisaatioiden aikakaan ei välttämättä enää nykyisessä kehityksessä sisällä pitkiä syklejä, vaan niiltä vaaditaan jatkuvaa muutosta ja sopeutumista, ja ulkopuoliset virtaukset heiluttavat aikaisempaa vakautta. Rakenteellisemmalla tasolla konkreettinen esimerkki muutosten eritahtisuudesta ja erikestoisuudesta ovat taloudelliset suhdanteet, jotka vaihtuvat ajassa suotuisan kehityksen ja lamakausien välillä muistuttaen Raamatun historian seitsemää hyvää vuotta ja niitä seuraavia seitsemää huonoa vuotta. Vuosimäärät vaihtelevat, samoin suhdanteissa vallitsevien nousu- ja laskukausten keskinäiset suhteet. Joka tapauksessa yhteiskuntamme aaltoilee suhdanteissa ja muutoksessa.

Mitä enemmän siirrämme tarkastelua rakenteiden historian tasolle, sitä pitemmäksi aikasyklit muuttuvat. Raimo Blomin (2003) mukaan paikoin liikumme rakenteiden historiassa muutoksen ja muuttumattomuuden rajoilla.

Kaiken muuttumisen keskellä niin hänessä itsessään kuin hänen kansa- saankin oli jotakin joka ei tahtonut muuttua eikä muuttunut. (Buck 1972, 86: Intian muutoksen pohdintaa.)

Vuosisadat ovat lyhyitä ja niiden vaikutukset vähäisiä. Aikaa mittaavat täällä sammalet ja jäkälät, jotka vähitellen kasvavat muinaisten kuoppien seinämiin. Mitään muuta ei ole tapahtunut, tai muutoksia on vaikea nähdä. (Kytömäki 2015, 181, kirjan päähenkilö palaa katsomaan lapsuutensa maisemia, AP.)

Esimerkiksi meneillään oleva sosiaali- ja terveysuudistuskin on nimetty vuosisadan uudistukseksi, jossa aikaisempia muutoksen vaiheita ei enää tunnista tulevan suuren murroksen kynnyksellä. Tosin nykyisen ajan hektisyydessä muutoksen ja ajan oletetaan olevan alati liikkeessä. Silloinkin aika jaksottuu eri tasoilla ja eri tilanteissa eri tavoin.

Ajan moninaisuus

Muutoksen lisäksi myös aika on monta. Tekstissä on jo todettu ajan tyypillinen jakaminen lineaariseen jatkuvaan, tasaisesti etenevään sekä sykliiseen vaihteittain jäsentyvään aikakäsitykseen. Lineaarisen kronologian aika on vahvistunut ihmisten elämässä länsimaisen tuotanto- ja talousjärjestelmän seurauksena, jossa ihmisten aika on yhä enemmän otettu tuotannontekijänä ja myös markkinoiden kulutustekijänä käyttöön (vrt. Pohjanen 2002). Tätä aikaa hallitsee kellonajan väijäämätön liike, ajan rajallisuus ja puute sekä näiden seurauksena kiire. Ajan ratas vie väistämättä eteenpäin, eikä entisen korjausliikkeisiin ole paluuta.

... kellojen lisääntyminen tarkoitti harvoin vapaa-ajan lisääntymistä, harvoin kellot myöskään ilmoittivat jäljellä olevaa vapaa-aikaa, pikemminkin ne ilmoittivat aina kiireestä ja laiminlyönneistä tai näiden jokahetkisestä mahdollisuudesta. (Viikilä 2016, 194.)

Vastakohtina esitetyt lineaarinen ja syklinen aika eivät kuitenkaan kuvaa aikaa vielä kovin monipuolisesti. Niiden ohella aikaa voi luonnehtia kerrokselliseksi tai risteileväksi, se voi olla takautuvaa tai palautuvaa, kun elämäntilanteet ja niiden myötä erilaiset kokemukset kimppuuntuvat. Elämänkriisien kohdalla konkretisoituu entisen jatkuvuuden rikkova katkoksellinen aika. Tämä todellistuu esimerkiksi äkillisen vakavan sairastumisen kohdalla:

Kuinka hän olisi reagoinut muutamaa päivää aikaisemmin, vielä tiistaiamuna, jos hänelle olisi ilmoitettu: Muutaman tunnin kuluttua sinä et äkkiä

olekaan normaali mies. Et enää kävele. Et enää puhu. Oikea kätesi ei pysty kirjoittamaan. Näet ihmisten menevän ja tulevan edessäsi ilman, että pystyisit puhumaan heidän kanssaan (Simenon 1975, 32.)

Voidaan myös puhua yleisemmin kokemuksellisesta ajasta, joka peilaa ihmisen tulkintaa elämäntapahtumista. Menneisyyteen katsovana se on retrospektiivistä muistelun tai ammattimaisesti tarkasteltuna myös muistelutyön aikaa.

Ajan ymmärtäminen on aina kontekstuaalista, toimintaympäristöihin ja niiden tapahtumiin kiinnittyvää. Se on mukana nykyisyydessä, mutta se peilaa myös menneisyyttä kuvaten historiallista aikaa. Samalla se toteutuu eri toimintatasoilla eri tavoin. Yksilöiden, yhteisöjen ja yhteiskuntien tarinat peilautuvat erilaisessa ajassa. Historiassa katsotaan usein mennyttä aikaa taaksepäin, mutta sitä voi tarkastella myös suhteessa nykypäivään ja se voi sisältää ennakoitavan tulevaisuuden ajan. Tyypillisesti aikaa jaetaankin menneisyyteen, nykyisyyteen ja tulevaisuuteen. Esimerkiksi narratiivisessa tutkimuksessa tämä konkretisoituu siten, että elämäkertomusten nähdään olevan kategorinen ajallinen kokonaisuus, jossa alku, keskikohta ja loppu seuraavat toisiaan (Hänninen 2000). Jako kuvaa lineaarisuuden kaipausta, jossa tarina nähdään tapahtumien jatkumona, joka jäsentää ne kronologiseen järjestykseen. Ehkä tässä ajan jäsentämisessä piilee osaltaan narratiivisen tutkimuksen suosio. Se noudattaa saduissa oppimaamme ajan kronologiaa ajatuksena ”olipa kerran prinsessa”, jota seuraa kuvaus erilaisesta kamppailusta elämän vaikeuksien kanssa ja lopulta prinssin löytymisestä, kunnes ”he elivät onnellisina elämänsä loppuun asti”.

Nyky-yhteiskunnassa nykyhetki on korostuneessa asemassa. Kaiken pitäisi toteutua tässä ja nyt, nopeasti. Nykyisyys sisältää kuitenkin väistämättä myös menneisyyden kokemukset ja tulevaisuuden ennakkoinnin, se on ikään kuin piste näiden välisessä jännitteessä ja saa merkityksensä molemmista (mt.). Se on tavallaan kuin kontekstuaalinen silta aikaisemman ja tulevan välillä yhdistäen ajan eri kerrostumia.

... ajatus, että olemassa on pienin mahdollinen ajan yksikkö. Ja sen on pakko olla olemassa, eikö vain? Ajatelkaamme nykyhetkeä. Sillä on oltava pituutta, koska sen toinen pää on yhteydessä menneisyyteen ja toinen pää tulevaisuuteen, ja jos sillä ei olisi yhtään pituutta, nykyisyyttä ei voisi olla olemassa. Missä olisi tarpeeksi aikaa johon nykyhetki mahtuisi. (Pratchett 2001, 23.)

Nykyisyyttä rakentavat sekä henkilökohtainen menneisyys että ajateltu tuleva aika, ennakoitu tai toivottu tulevaisuus. Esimerkiksi Klaus Weckroth (1991, 16) tulkitsee ihmisen päihteiden käyttöä, ei niinkään epäsuotuisan menneisyyden vuoksi selittyvänä, vaan koska ihminen ei näe itsellään mielekästä tulevaisuutta. Sosiaalityön kannalta tärkeä oivallus on se, että ”vain siihen voi vaikuttaa, mikä on tulossa” (Pylkkänen 2017). Meille arjen elämässä arvokas nykyhetki on pikemminkin episodi menneen ja tulevan välissä saaden sisältönsä kummastakin ajan suunnasta. Samalla se muuttuu koko ajan menneisyydeksi. Ehkä siksi aikaa tarkastellaankin usein menneisyyteen peilaten.

... maailmankaikkeus luodaan uudelleen hetki hetkeltä – todellisuudessa menneisyyttä ei ole olemassakaan, ainoastaan menneisyyden muisto. Räpäyttä silmiäsi, niin seuraavaksi näkemäsi maailma ei ollut olemassa silloin kun suljit silmäsi. (Pratchett 2001, 30.)

Ajasta puhutaan usein yleisenä kategoriana, vaikka todellisuudessa eri toimijoiden aika on erilaista, ja se on myös eri aikaa. Aika voidaan nähdä yhtäältä subjektiivisena, sillä muutokset ajassa koetaan henkilökohtaisesti eri tavoin. Myös suhde aikaan todellistuu eri yksilöillä omalla tavallaan. Aika liittyy käsityksemme elämästä. Tätä havainnollistaa Sinikka Pylkkänen (2017) sanomalehtikolumnissaan *Aika kiertää kehää tai kulkee pitkin janaa kuin juna*:

Minulle vuosi on ympyrä, jossa aika kulkee vastapäivään, eli juuri päinvastoin kuin kellotaulussa. Kaikki neljä vuodenaikaa ovat ympyrässä suurin piirtein samankokoisina osuuksina, ja kaikilla niillä on oma värinsä: talvi on syvän sininen, kevät keltainen, kesä vihreä ja syksy punaruskea. Jostain syystä katselen vuosiympyrää aina mielessäni talven näkövinkkelistä riippumatta siitä, mitä vuodenaikaa parhaillaan eletään – vuodet kiertävät ympyrää, mutta eivät toista itseään vaan kerrostuvat päällekkäin vieterin tapaan ... Tapa habmottaa aikaa liittyy siihen, miten käsitämme elämää ylipäätään. (Pylkkänen 2017.)

Silti aika on samanaikaisesti myös kollektiivista, mikä peilautuu esimerkiksi eri sukupolvien jakamassa yhteiskunnallisten muutosten ja ajan kokemuksessa, jossa yhteiset historialliset avainkokemukset, arvot ja tavat jäsentää maailmaa ovat osaltaan yhteisesti jaettuja (Roos 1987: suomalaiset sukupolvet). Samoihin aikoihin eletyt yhteisten aikakausien tapahtumakokemukset voivat yhdistää.

Onko heidän ainoana yhdyssiteenään siis se, että he ovat eläneet kolme aikakautta, jotka ovat jättäneet heidän mieleensä samat muistot ja saman kai-puun? (Simenon 1975, päähenkilö pohtii suhdettaan vaimoonsa.)

Tästä yhteisyydestä huolimatta yksilölliset aikakausien kokemukset ja ajan tulkinnat voivat olla paljonkin toisistaan poikkeavia. Ihmiset elävät erilaisissa yhteiskunnallisissa positioissa, ja heille rakentuu erilaisia tulkintahorisontteja myös suhteessa aikaan. Toimijoiden eriytyvät todellisuudet rakentavat erilaisia käsityksiä maailmasta ja ajasta.

Hän (kirjan päähenkilö) eli kokonaan eri aikakautta (kuin päähenkilön isä, jota hän muistelee). ... Sinä elät käsittääkseni jollakin tavalla ikään kuin entisen ajan ja nykyisen välillä (päähenkilön tulkinta vaimostaan). (Buck 1972, 56; lisäykset AP.)

Aikaa eivät kuitenkaan muovaa vain kontekstuaalisuus ja siihen liittyvä kokemuksellisuus, vaan aika on monin tavoin myös hallinnan kohteena. Aika-tulkinnat voivat olla poliittisesti ohjattuja ja manipuloituja. Kaikissa yhteis-kunnissa ja jokaisena aikakautena vallitsevalle kertomukselle kriittisiä ääniä on vaiennettu ja aikakausikuvauksia muokattu. Tätä ilmentävät esimerkiksi koloniaalisen ajan vaietut ja uudelleen tulkitut historialliset tapahtumakuvat. Meitä lähimpänä ovat saamelaisiin kohdistunut etninen kolonialismi ja suomalaistamispolitiikka, jotka ovat vaiettua historiaa, aikaa, jota ei ole. Samoin itsenäistymisemme ensimmäisen kevään tapahtumat tulkitaan keskenään vastakkaisilla tavoilla kulloisenkin keskustelugenren pohjalta. Ajan piirteet voivat siten olla tulkinnoina seuloituja ja myös liian vaikeina kiellettyjä.

Se oli liian äsken, äiti kuiskasi. En ymmärtänyt, miten niin ”äsken”. Kapi-nasta oli enemmän kuin elämän verran aikaa. Mutta äiti – oli oikeassa. Se oli äsken, eilen. (Kytömäki 2015, 442 kuvaa, miten Suomen sisällissodan jälkeen punavankina ollut päähenkilön äiti ei voinut puhua sodan ajasta.)

Toisen ääripään tulkinnat puolestaan kultaavat mennyttä aikaa ja antavat siitä toisenlaisella tavalla hallitun kuvan. Niiden aika on onnistunutta, ja lupausta parempaan tulevaisuuteen ei enää ole.

Miksi kaikki tarinat ovat tapahtuneet pohjattoman kauan sitten? Olipa ker-ran, ne alkavat ja liitävät tavoittamattomiin. Aivan kuin jokin olisi mennyt kiinni eikä mitään ihmeellistä voi enää sattua. (Mt., 356.)

Nämä erilaiset ajan näkökulmat tuottavat eri aikakausien seuranta-, vertailu-, kohortti- tai arviointitutkimuksiin merkittäviä metodisia ja tulkinnallisia vaikeuskertoimia. Aikaa on hankala hallita sosiaalitutkimuksessa, jolloin tutkimusta on toteutettu pitkälti ”ajattomasti” eli ottamatta sitä tarkemmin analyysin osatekijäksi (ks. esim. Pohjola 1991; Mäntysaari & Pösö 2013). Käytettyjä keinoja ovat olleet myös tutkimusasetelmat, joissa aika on pyritty vakioimaan, pysäyttämään poikkileikkaustilanteeseen tai on keskitytty invarianssien, suhteellisen pysyvien ja muuttumattomien tekijöiden hakemiseen.

Tyypillisimmillään aika on pyritty ottamaan hallintaan poikkileikkausasetelmilla ja paneelitutkimuksilla, jossa aika on ikään kuin katkaistu tutkimushetken läpivalaisua varten yhdessä tai useammassa kohtaa. Aikaa on mahdollista tarkastella ennen esimerkiksi sosiaalityön intervention tekemistä ja sen jälkeen havaittavana muutoksena. Lähellä ennen-jälkeenasetelmaa on ajan huomioiminen sekvenssien tutkimisena, ajallisesti vaiheistettuna muutoksena. Tilastollisesti ajassa tapahtuvaa muutosta on analysoitu aikasarja-analyysillä. Monia palvelujärjestelmässä seurattavia muutostekijöitä on tutkittu aikasarjoina, vuosittaisena ajallisena kronologiana. Sosiaalityössä keskeistä on erityisesti prosessien tutkimus, jossa ajalla ja sen moninaisuuden ymmärtämisellä on olennainen merkitys. Prosessien aika on rinnakkaisesti monisuuntaista ja vaihtelevaa. Sitä on pyritty havainnollistamaan prosessimallinnuksen kaavioilla, joissa esimerkiksi sosiaalityön työprosessin eri osatekijät ja ulottuvuudet kuvataan rinnakkain etenevinä.

Esimerkit erilaisista tutkimuksellisista ajan hallintakeinoista antavat kuvaa siitä, miten aika osoittautuu varsin hankalaksi tutkimuksen osatekijäksi, vaikka se on ilmiöissä väistämättä mukana. Aikaa tulisikin pohtia myös analyttisenä tekijänä. Se asettaa pohdittaviksi yleisemmin sosiaalitutkimukseen ja nyky-yhteiskunnassa erityisesti korostettuun vaikuttavuustutkimukseen sisältyvät kysymykset kausaalisuudesta. Kun aikaa ei nähdä yksinkertaisesti kronologisesti etenevänä, helposti jäsennettävänä lineaarisena aikana, niin miten syy-seuraussuhteet jäsentyvät. Törmäämme alati kysymykseen, ”miksi Jeppe juo” tai ovatko esimerkiksi sairaudet pitkäaikaistyöttömyyden syytekijä vai tulosta työttömyyden tuomasta huonosta yhteiskunnallisesta asemasta. Sosiaalisten ilmiöiden tutkimuksessa toimii heikosti ajatus asioiden yksinker-

taisista suhteista toisiinsa siten, että ilmiöissä olisi kysymys vain muutaman tekijän selkeistä, peräkkäin vaikuttavista keskinäisistä suhteista. Eri tekijät kimppuuntuvat, solmiutuvat ja vaikuttavat monitasoisesti toisiinsa, samalla ne risteilevät suhteissa toisiinsa osaksi eri ajallisissa vaiheissa.

Aika tutkimuksen metodisena kysymyksenä nostaa esiin pohdinnan siitä, mistä ajallisesta tulkintahorisontista tulosten tulkintaa tehdään. Tutkijan position valinnalla on tässä keskeinen merkitys. Tulkintahorisonttiin vaikuttavat osaksi tutkijan omat subjektiiviset aikasuhteet, kuten omat yhteiskunta-historialliset kokemukset, mahdolliset sukupolvierot tutkimuksen aihepiirin tai informanttien kanssa tai hänen tulkintansa meneillään olevan aikakauden ja siihen vaikuttavien tekijöiden luonteesta. Siihen liittyy lisäksi se, miten tarkastelut kiinnitetään aikaan menneenä, nykyisenä tai tulevana aikana. On tärkeä kysyä myös, miten pysyviä tulosten ajatellaan olevan, tai miten toiminnan tai ympäristösuhteiden muutokset vaikuttavat niiden tulkintaan jatkossa. Lisäksi on kysyttävä, millaisia yleistyksiä ajasta toiseen ajatellaan voitavan tehdä.

Kuva monimutkaistuu, kun tarkasteluun otetaan mukaan muita perustavia tutkimuksen metodisia tekijöitä, joita ovat muun muassa erilaiset väliin tulevat tai välittävät ja prosessuaaliset tekijät. Sosiaalityön tutkimuksessa keskeisiä ovat ilmiöiden ja tapahtumien situationaalinen tilannekohtaisuus, niiden kiinnittyminen kontekstuaalisiin toimintaympäristöihin ja paikallisuuteen. Sosiaalityössä tila, aika ja paikka ovat välttämättömiä analyyttisiä tekijöitä. Nämä haastavat kysymään ilmiöiden yhtäältä erityisiä ja toisaalta yleisiä suhteita ihmisen, hänen ympäristönsä ja yhteiskunnan vuorovaikutuksessa. Laajemmin tähän liittyvät myös toimijoiden ja rakenteiden suhteet. Kaikilla tasoilla jäsentyvät erilaiset ajalliset suhteet.

Yksinkertaisinta on ollut tutkimuksen rakentaminen ikään kuin ajallisesti pysäytetyn kuvan varaan. Tästä huolimatta on todellisuudessa ajateltu, että aika virtaa ja muutokset tapahtuvat sen pyörteissä prosesseina. Tutkimuksellisesti prosesseihin on kuitenkin ollut vaikea tarttua ajallisesti, jolloin aika on jätetty analyyttisena tekijänä tarkastelun ulkopuolelle. Toisaalta muutoista on pyritty ottamaan haltuun monenlaisten tutkimusasetelmien avulla. Historiallisessa tutkimuksessa aika on väistämätön vaikuttava tekijä, joskin se on tyypillisesti tulkittu lineaarisena, tasaisesti etenevänä kehityskulkujen

jatkumona (esim. Satka 1995; Toikko 2005). Elämänkulikutkimuksissa on peilattu yksilöiden aikaa, mikä on haastanut enemmän ajan, tilanteisuuden ja paikkasidosten huomioimiseen (esim. Pohjola 1994). Tällainen situationaalisuus ja kontekstuaalisuus ovat sosiaalityön tutkimuksen ydintä.

Sosiaalityön kannalta myös interventiotutkimukset auttamisen väliintulojen merkityksistä ovat keskeisiä. Niissä kysytään, millaisia muutoksia sosiaalityön tuki tuottaa ihmisen elämäntilanteessa. Laajemmin tarkasteltuna erilaisten toimenpidekokonaisuuksien implementaatiotutkimukset, kuten esimerkiksi tekeillä olevat toimeentulotuen Kela-siirron toimeenpanoa koskevat seurannat (Blomgren ym. 2016), antavat tärkeää kuvaa ihmisten autetuksi tulemisen muutoksista. Samoin yleistyneet toimintatutkimukset ovat nostaneet uudella tavalla prosessien kehityskulkuja esiin. Niissä tulevat vahvasti näkyviin sekä muutosten toteutumista edistävät ja hidastavat tekijät että tutkijasubjektiin toimijana kiinnittyneet ajalliset suhteet. Kiinteästi aikaan sitoutuvat lisäksi kehittämishankkeissa yleisesti tuotetut arviointitutkimukset ja niitä syvemmälle menevät, nykyisin painotetut vaikuttavuustutkimukset. Varsinkin vaikuttavuuden tutkiminen haastaa ajan ja muutoksen metodiseen tulkintaan kehityskulkujen vaikutussuhteissa.

Ajan sirkulaarisuus sosiaalityössä

Aikaa on tutkimuksen ohella keskeistä jäsentää myös sosiaalityön käytännön toiminnan näkökulmasta. Nostan perinteisen lineaarisen ja syklisten ajan rinnalle sosiaalityön tilanteita ehkä paremmin kohtaavan sirkulaarisen ajan, jossa ajan suhteellisuus ja monisuuntaisuus tulevat uudella tavalla pohdittaviksi. Sirkulaarisella ymmärrän erisuuntaisesti ilmenevää aikaa, jolloin se voi pysähtyä, katketa, takautua, olla tavallaan ”aikaansa edellä”, palata muistoihin tai sen episodit voidaan haluta piilottaa ikään kuin tapahtumattomiksi tai ohittaa mieluummin elämättä. Se on risteilevää ja tilanteissa muuntuvaa aikaa, jonka ymmärtämistä sosiaalityössä tarvitaan. Kokoan esimerkkejä ajan moniulotteisuudesta sirkulaarisen ajan käsitteeseen.

Sosiaalityössä ajan moninaisuus kohdataan monin tavoin. Mikko Mäntysaari ja Tarja Pösö (2013, 28) toteavat: ”*jos palveluilla on käytössään palvelu-*

prosessin aika ja sosiaalityöllä asiakkassuhteen ja ammatillisen työprosessin aika ... , voi kysyä, mikä on asiakkaan arjen aika.” Havainto konkretisoi ajan monikerroksellisuuden ja eri toimijoiden ajan tulkintahorisonttien eroavuuden. Tähän sisältyy myös sosiaalityössä usein kohdattu ristiriita, että palveluiden näkökulmasta asiakkailta odotetaan nopeaa muutosta heidän vaikeiden elämäntilanteidensa ratkaisemisessa, mikä puolestaan arjen elämänajassa voi näyttäytyä mahdottomana. Asiakkaita aletaan kutsua pitkäaikaisasiakkaiksi ja heidän tulkitaan jumiutuneen tilanteisiinsa. Heidän aikansa nähdään tavallaan pysähtyneen ja heidän asiakkuuttaan tarkastellaan ajallisesti jopa päättymättömänä. Samalla heillä todellisuudessa olevat voimavarat, muutoksen mahdollisuudet ja jo toteutuvat suotuisat heikot signaalit voivat jäädä näkemättä. Sosiaalityössä tulisi siirtyä järjestelmälähtöisestä palvelu- ja asiakasprosessien aikaperspektiivistä laajempaan asiakkaan arjen ja elämänculun huomioivaan aikatulkintaan. Kuten Mäntysaari ja Pösö (mt., 29) osuvasti ilmaisevat, *”... eletty elämä on ajallisesti liikkuvaa eikä lokeroidu vain esimerkiksi asiakkaana olemisen aikaan”*.

Sosiaalityön asiakkaiden elämäntodellisuudessa rakentuu toisinaan tilanteita, joissa ei kerta kaikkiaan tunnu olevan mahdollisuuksia toimia vaikeuksista ulospääsemiseksi. Tällaista umpikujaa kuvaa esimerkiksi Johannes Lahtinen (2015, 434) episodissa, jossa hänen kirjansa päähenkilö kohtaa pitkäaikaiseksi kiusaajakseen olettamansa henkilön väkivaltaa ounastelevana hetkenä kasvokkain:

Maa juoksi jalkojeni alla enkä mihinkään voinut vaikuttaa, koska kaikki tapahtui yhtä aikaa. Ei ollut nykyhetkeä, jossa toimimalla voisi tulevaisuutta muuttaa.

Episodia luonnehtii täydellinen voimattomuus ja toimintakyvyttömyys. Ihminen voi eri syistä ajautua tilanteeseen, jossa ei enää ole tarttumapintoja ja mahdollisuuksia päästä totutuin tavoin eteenpäin. Tällaisia voivat olla esimerkiksi väsyminen kroonisesti kuormittavaan elämäntilanteeseen, voimakas masennus, päihteiden varaan kiinnittynyt arki, vahvasti koettu menetys tai elämää varjostava syvä yksinäisyys. Aika tai ainakin ajan ja samalla elämän mielekkyys katoavat.

Hetket vierivät. Joskus voi ajautua tilaan, jossa ajan hampaat lakkaavat jauhamasta, menneisyys menettää järjestyksensä ja kaikki koetut hetket lommittuvat toisiinsa. Silloin ihminen ei enää elä ajassa, hän kelluu sameassa lietteessä, joka sisältää kaiken eikä mitään ja jonne edes kuolema halutessaan yltäisi. (Sahlberg 2013, 587–588.)

Toisinaan vaikeat elämänkokemukset voivat sävyttää elämänkulkua vielä vuosikausia myöhemmin, vaikka uhkaavien tilanteiden kohtaaminen on jo kauan sitten loppunut. Tällaista kokemuksellisuuden pysyvyyttä voi tapahtua esimerkiksi vakavien, mutta silti jo voitettujen sairauksien kohdalla, väkivallan uhriksi joutumisen jälkeen tai muiden syvästi koettujen kriisivaiheiden seurauksena. Ihminen voi ikään kuin jäädä elämäänsä horjuttaneen tilanteen tasukuun osaamatta löytää uutta alkua. Tällaista uuden alun mahdollisuutta ja sen vaikeutta pohtii halvauskohtauksesta kuntoutumassa oleva henkilö George Simenonin (1975, 288) teoksessa *Sairaalan kellot*.

Vieläkö hän osaa? Hän tarkoittaa: elää toisten tavoin. Sillä hän ei enää ole aivan samanlainen kuin he, eikä hänestä sellaista enää koskaan tulekaan.

Myös Jonna Brandt (2017) havaitsi, miten läheissuhteissaan väkivaltaista väinoä kokeneet naiset puhuivat kokemuksistaan yhä nykyisessä aikamuodossa ikään kuin heidän kohdallaan jo loppunutta vakavaa vainoamista tapahtuisi edelleen. Vaino oli päättynyt, mutta sen arkea sävyttävä muisto ja uhka elivät naisten elämässä edelleen.

Vaikeissa tilanteissa tai episodeissa aika saattaa myös tavallaan hävitä tai piiloutua, kun tilanteet ovat liian hankalia tai järkyttäviä kohdata. Johannes Lahtinen (2015, 55) kuvaa perheriitaa:

Puhe hyökkäsi keittiöstä kuin lauma humalaisia riitaa haluavia miehiä, liian kovana ja täysin tilanteeseen sopimattomana. Mutta aika ei enää liikunut, eivätkä mitkään sanat saa merkityksen voimaa ilman aikaa, jossa ne voivat elää. Aika oli piiloutunut huoneen poikki leijailevaan tomuhiukkaseen ja siinä välkähtävään kynttilästä lähteneeseen valoon.

Aikakin vaikuttaa piiloutuvan, kun ihminen ei näe ulospääsyä ahdistavasta tilanteesta. Silloin myös sanat menettävät merkityksensä. Havainto on tärkeä muun muassa sosiaalityön tyypillisesti keskusteluapuun perustuvassa auttamisessa. Ihmisen tukemiseen tarkoitettun keskustelun ajoitus voi olla apua tarvitsevan ihmisen kannalta väärä, jolloin tarvittavia sanoja ei löydy, eikä

keskustelulla päästä avaamaan tilannetta, vaan sanat vierivät ohi tai yli. Tässä toteutuu kirjaimellisesti se, että ilman aikaa ei ole muutosta.

Aika voi myös tavallaan pysähtyä tai kääntyä takaisin menneisyyteen. Kysymys ei ole vain muistisairaista, jotka menettävät aikansa ja ainoat mahdollisesti tutut asiat liittyvät vanhaan, menneeseen elämänpiiriin. Elämä voi muutenkin monista syistä suistua raiteiltaan niin, että tulevaisuuden mahdollisuuksia ei enää tunnisteta tai niihin ei uskalleta luottaa. Anni Kytömäki (2015, 421) kuvaa mielisairaalaan pitkäaikaisesti joutuneen henkilön aikaa imperfektielämä: ”*Muistot muljahtelevat aivopoimuissa. Koko elämä on imperfektissä.*” Äkillisissä kriiseissä, shokkitilanteissa tai ylipääsemättömiltä tuntuvissa elämän vaatimuksissa aika kuvataan usein pysähtyvänä tai sen koettu kesto muuttuu dramaattisesti. Ajassa toteutuva tilanne valtaa koko elämänpiirin.

Kuluva sekunti oli kestänyt jo useita tunteja, koko päivä tähän saakka sekunnin. (Valtonen 2014, 75, ”tältä tuntui olla sokissa”.)

Tämä on samanpituisen hetki kuin seuraava tai edellinen, mutta tämä hetki tuntuu niin painavalta, ettei saa puraistuksi ajatuksen päähän uutta tuoretta pintaa. (Alaharja 1998, 31, tiedon saaminen sairaalassa toispuoleisesta halvauksesta.)

... jokainen hetki ennen ensimmäistä kivun vihlaisua oli pitempi kuin koko siihen astinen elämä. Kesti sata vuotta marssia tasangon poikki (Iggulden 2005, 518, kuvaus Rooman ajan taistelusta ylivoimaista vihollista vastaan avoimella kentällä.)

Esimerkit kuvaavat fragmentteina ajan monimuotoisuutta. Sosiaalityössä muutokseen pyrkiminen edellyttää ajan suhteellisuuden ja yksilökohtaisen moninaisuuden tunnistamista. Edellä on kuvattu aikaa elämän ongelmakohtiin kiinnittyneenä tekijänä, mutta aika voidaan jäsentää myös elämisen voimavarana. Mikko Mäntysaari ja Tarja Pösö (2013, 20) toteavat, miten ”*aika on ihmisenä kasvamisessa olennaisimpia tekijöitä*”. Se merkitsee, että kasvu ja muutos tarvitsevat oman aikansa. Sosiaalityössä tämä tarkoittaa riittävän ajan antamista asiakkaiden kohtaamiselle ja heidän muutosprosessinsa toteutumiselle, sillä muutosta ei voi kiirehtiä ajassa. Leo Tolstoin (1965, 174) tärkeän

oivalluksen mukaan aika ja siihen sisältyvä kärsivällisyys ovat muutoksen keskeisiä tekijöitä, mikä on tarpeen tunnistaa sosiaalityön muutostyössä:

Mutta saat uskoa ..., ettei ole mitään voimallisempaa kuin nuo kaksi soturia: kärsivällisyys ja aika. Ne tekevät kaiken. (Tolstoin esimerkissä nämä ratkaisevat lopulta sodan.)

Aika on keskeinen muutostekijä. Silti aika, meidän ymmärtämänämme kellonaikana, ei ole lopulta mikään annettu luonnonlain kaltainen muuttumaton tekijä, vaan se on ihmisen tuottama yhteiskunnallinen konstruktio, jolloin ihminen voi vaikuttaa ajan rakentumiseen ja käyttöön. Kellonaikaa tarvitaan pohjimmitaan yhteiskunnassa yhteisen toiminnan ajoittamiseen. (Pohjanen 2002.) Se on modernin yhteiskunnan säätelymekanismi. Jorma Pohjasen (mt.) mukaan mekaaninen kello ei mittaa aikaa sinänsä, vaan ihmisen luomia kulttuurisia ja sosiaalisia ajan yksikköjä. Kuitenkin me oletamme kellon ohjaavan ja asettavan vaatimuksia meille. Tätäkin voi tarkastella toisin. Esimerkiksi Terry Pratchettin (2001, 110–111) mukaan ajan käsite on venyvä ja muovailtavissa oleva:

Aika on luonnonvara. On mahdollista oppia antamaan sen liikkua hitaasti tai nopeasti ... Puristaa aikaa kokoon. Venyttää aikaa. Tarttua hetkeen.

Sosiaalityön asiakkaiden muutosprosesseissa on hyvä muistaa hitaan ajan mahdollisuus. Sitä tarvitaan esimerkiksi, kun vammat tai sairaudet muuttavat elämän tempo, tai ihminen tarvitsee toipumista vaikeasta tilanteesta tai toimintakyvyn palautumista kuntoutuksella, tai silloin kun ikääntyminen vaikuttaa päivittäiseen selviytymiseen. Muutoksen saavuttamisessa tarvitaan riittävästi aikaa. Tehokkuusyhteiskunnassa aika on puristettu usein ihmisten elämäntilanteiden hallinnan kannalta liian pieniksi osiksi, joissa tavoiteltu muutos ei saa tilaa toteutua.

Sosiaalityössä voitaisiin ottaa oppia professori Jaana Erkkilä-Hillin kehittämästä Hitaan ajattelun matkustavat laboratoriot -Tekes-hankkeen ideasta (2016–2017), jossa nyky-yhteiskunnan kiireen sijasta etsitään hitaan ajattelun mahdollisuuksia (ks. Lapin yliopiston nettisivut). Hankkeen tavoitteena on tutkia taideperustaisten, kävelyä hyödyntävien ja hiljaisuuslähtöisten menetelmien hyvinvointi- ja terveysvaikutuksia. Kohteena on uudenlaisten terveys-

matkailupalvelujen kehittäminen. Hiljaisuus ja hidas ajattelu antavat tilaa ja aikaa uudelleenlaiselle kokemiselle ja mahdollistavat hyvinvointia.

Lopuksi

Aika on tullut keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tekijäksi jälkimodernin aikakauden painotuksissa, jossa elämme hektisessä nykyisyyteen ankkuroituvassa tässä ja nyt yhteiskunnassa. Siinä oletuksena on kaiken toteutuminen heti välittömästi. Hallitsevina ideoina ovat tehokkuus, taloudellisuus ja tuottavuus, jotka vaativat hallinnan näkökulmasta tuloksellista ajankäyttöä. Yhteiskunnallinen aika on kiihdyttänyt vauhtiaan. Se vaikuttaa suoraan ihmisten elämään, joten on tarpeen kysyä, miten ihmisten arkielämän aika suhteutuu tähän ajan nopeuden tihenemiseen?

Nopeutuneen ajan ajattelutapaa on osaltaan vauhdittanut tietoteknologian tuottama uusi aikakäsitys, joka tulee näkyväksi oletetussa ajassa ja paikasta riippumattomassa on-line -elämässä. Kutsun sitä oletetuksi, koska aika ja paikka ovat aina yhteiskunnallisissa ihmisen elämään liittyvissä ilmiöissä mukana, niiden ymmärtämistavat vain muuttuvat. Kysymys on enemmänkin ajan toisenlaisesta jäsentämisestä, sen käytöstä tavanomaisia elämänrytmejä ylittävänä, osaksi myös muun ajankäytön kolonisaationa, viestien välittämänä vaihdettavuutena sekä maantieteellisten paikkojen ylittämisenä hetkessä, moneen suuntaan samanaikaisesti. Aika ja paikka eivät häviä vaan muuttuvat. Tietoteknologiassa aika kutistuu, se nopeuttaa valtavasti tapahtumia ajassa ja samalla vaikuttaa vahvasti aikakäsityksemme. Tulevaisuuden aika on eri kuin nykyinen aikamme.

Vastaavasti muutos on noussut keskeiseksi yhteiskunnalliseksi tavoitteeksi. Vaikuttaa siltä, että vain muutos ja sen vaatiminen ovat pysyviä. Tämä tuottaa ihmisille kaikilla elämänalueilla sopeutumistarpeita ja myös sopeutumisvaikeuksia, sillä ihminen ja hänen toimintakulttuurinsa eivät muutu yhtä nopeasti kuin yhteiskunnassamme nykyisellään esiintyvät muutosvaatimukset edellyttävät. Tosin paradoksaalisesti myös yhteiskunnassa on olemassa erilaisia ajan tasoja, sillä vaikka muutoksen nimissä asetetaan merkittäviä tavoitteita, niin samalla pidetään perinteitä yllä ja tuetaan niitä kansallisen historian

vaalimisen nimissä. Ajan ja muutoksen ilmiöt ovat moninaisia ja ne nousevat sosiaalitutkimuksessa ja sosiaalityön tutkimuksessa yhä tärkeämmiksi ottaa haltuun. Sosiaalityössä tarvitaan uudenlaista metodista otetta aikaan sekä tutkimuksessa että käytännön työssä.

Sosiaalityön parasta antia ihmisille on usein aika, mikä merkitsee kiiretöntä kohtaamista, kuuntelemista, ajan antamista muutosprosesseille, palautumiselle ja toimintakyvyn rakentamiselle. Tässä sosiaalityö kohtaa jännitteisen suhteen sen osalta, että asiakkaiden selviytymisessä tapahtuvat muutokset edellyttävät usein pitempää aikaulottuvuutta, kun yhteiskunnallisesti sosiaalityöltä odotetaan selkeitä ja nopeita tuloksia. Tämä paradoksi kärjistyy siinä, että sosiaalityön ydintehtävä on tukea erityisesti yhteiskunnan marginaaliin ajautuneita heikompiaisaisia, joiden mahdollisuudet muuttaa tilanteitaan ovat usein kovan ja aikaa vaativan työn takana. Näissä tilanteissa ajalla on toisenlaiset merkitykset. Voisi jopa sanoa, että yhteiskunnan polarisoituessa myös sen eri väestöryhmien aika polarisoituu erilaiseksi. Yhtäällä on tehokkaiden menestysten nopea ja hektinen eteenpäin pyrkimisen aika ja toisaalla elämän vaikeuksissa kamppailevien heikommassa asemassa olevien nykyisessä selviämiseen juuttunut aika.

Sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa tarvitaan sirkulaarisen, monisuuntaisen ajan jäsentämistä toiminnan kohteena olevien ilmiöiden ymmärtämiseksi. Nykyisessä kiihtyvän muutoksen yhteiskunnassa tämä tulee aikaisempaa polttavammaksi tehtäväksi, sillä ajan ulottuvuudet muuttuvat ja rakentuvat uudelleen. Ajan monisuuntaisuuden jäsentäminen kiinnittyy työn tavoitteena olevan muutoksen analyttiseen tulkintaan. Jotta sosiaalityön metodinen kehitys voi edetä, työtä varten tarvittaisiin myös jäsentynyt muutosteoria.

Aikaa koskevan tutkimuksen pitkälti puuttuessa olen käyttänyt kaunokirjallisuuden fragmentteja avaamaan ajan ulottuvuuksia ja merkityksiä. Kirjallisuus vapaana ilmaiseksen muotona kuvaa usein tutkimusta monin verroin rikkaammin todellisuuden ilmiöitä. Kirjallisuus on usein myös vahvasti kriittistä, se pysähtyy pohtimaan, jolloin ilmiöitä ei tulla ottaneeksi annettuina. Ajan moninaisuutta ja samalla ristiriitaisuutta voi kuvata Asko Sahlbergin (2013, 626) romaanihahmon Herodeksen omaan elämäänsä liittyvän myöhäisen tilinteon tavoin:

Olen päättänyt, että olen sinut ajan kanssa. En vastusta sitä. Se on virrannut lävitseni, heiteltyt minua pitkistä vuosista toisiin, ja nyt se alkaa olla minuun väsynyt. En syytä sitä. Jos olisin itse aika, löytäisin luultavasti parempaakin tekemistä kuin liikutella paikasta toiseen tällaista tyystin tarpeetonta elämää. Sitä paitsi voin olla ajalle kiitollinen, sillä olen sentään harhailut täällä jo pitkään eikä harhailuni ole vielä ohitse.

Kirjallisuus

- Alaharja, Riikka (1998) *Tom, Tom, Tom*. Helsinki: Gummerus.
- Beck, Ulrich (1995) Poliitiikan uudelleenkeksiminen: kohti refleksiivistä modernisaation teoriaa. Teoksessa Ulrich Beck, Anthony Giddens & Scott Lash *Nykyajan jäljillä*. (Suom. Leevi Lehto, alkup. 1994.) Tampere: Vastapaino, 11–82.
- Berrick, Jill & Dickens, Jonathan & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2016) Time, institutional support, and quality of decision making in child protection. *Human Service Organization Management* 40(5), 451–468. DOI: 10.1080/23303131.2016.1159637.
- Blom, Raimo (2003) Muutosteetit. Teoksessa Harri Melin & Jouko Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 11–14.
- Blomgren, Sanna & Karjalainen, Jouko & Karjalainen, Pekka & Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula & Saikku, Peppi (2016) *Perustoimeentulo siirtyy Kelaan – miten asiakas saa sosiaalityön palvelut*. Päätösten tueksi 1/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-608-7> (luettu 3.3.2017).
- Brandt, Jonna (2017) *Teknologia vainon väylänä. Eron jälkeisen digitaalisen vainon kokemuksia*. eSosiaalityön pro gradu -tutkielma. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Buck, Pearl S. (1972) *Mandala*. (Suom. Matti Kannosto, alkup. 1970.) Helsinki: WSOY.
- Envall, Markku (1983) *Rakeita*. Helsinki: WSOY.
- Haatanen, Pekka (1968) *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Helsinki: WSOY.
- Harrikari, Timo (2016) Byrokratian syklit ja asiakkaiden rytmit sosiaalityössä. Teoksessa Maritta Törönen, Kaija Hänninen, Päivi Jouttimäki, Tiina Lehto-Lundén, Petra Salovaara & Minna Veistilä (toim.) *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Helsinki: Gaudeamus, 127–137.
- Hänninen, Vilma (2000) *Sisäinen tarina, elämä ja muutos*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Iggulden, Conn (2005) *Keisari. Kuninkaiden kuolema*. (Suom. Ilkka Rekiaro.) Helsinki: Otava.
- Kananoja, Aulikki (1997) *Murros on mahdollisuus*. Sosiaalityön selvityshenkilön raportti. Stakesin raportteja 211 ja Sosiaali- ja terveysministeriön työryhmämuistioita 8/1997. Helsinki: Stakes ja Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kempainen, Tarja & Koskinen, Simo & Pohjola, Anneli & Urponen, Kyösti (1998) *Sosiaalityö epävarmuuden oloissa*. Yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B 28. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Kytömäki, Anni (2015) *Kultarinta*. Helsinki: Gummerus.
- Lahtinen, Johannes (2013) *Galileo*. Helsinki: Gummerus.
- Lapin yliopiston nettisivut: <https://www.ulapland.fi/FI/Kotisivut/Hitaan-ajattelun-matkustavat-laboratoriot> (luettu 3.3.2017).
- Mäntysaari, Mikko & Pösö, Tarja (2013) Sosiaalityön aika ja asiakastutkimus. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 19–30.

- Palonen, Kari (1999) Fortunan renessanssi. Historiallinen näkökulma politiikan vaikeutumiseen. Teoksessa Risto Eräsaari, Tuija Lindqvist, Mikko Mäntysaari & Marketta Rajavaara (toim.) *Arviointi ja asiantuntijuus*. Helsinki: Gaudeamus, 169–180.
- Paronen, Samuli (1973) *Kapina*. Helsinki: Otava.
- Pohjanen, Jorma (1992) *Kello on 8.00. Mutta mitä on aika?* Sosiologian lisensiaatin-tutkimus. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Painamaton.
- Pohjanen, Jorma (2002) *Mitä kello on? Kello modernissa yhteiskunnassa ja sen sosiologisessa teoriassa*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 197. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pohjola, Anneli (1991) Ajattomuudesta aikaan. *Sosiologia* 28(4), 250–258.
- Pohjola, Anneli (1994) *Elämän valttikortit. Nuoren aikuisen elämänsäntä toimeentulotukea vaativien tilanteiden varjossa*. Acta Universitatis Lapponiensis 5. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Pratchett, Terry (2001) *Aikavaras*. (Suom. Mika Kivimäki, alkup. 2001.) Hämeenlinna: Karisto.
- Puohiniemi, Martti (2002) *Arvot, asenteet ja ajankuva – Opaskirja suomalaisten arkielämän tulkintaan*. Helsinki: Limor Oy.
- Pylkkänen, Sinikka (2017) Aika kiertää kehää tai kulkee pitkin janaa kuin juna. Kolumni. *Lapin Kansa* 2.1.2017.
- Ritakallio, Veli-Matti (1994) *Köyhyys Suomessa 1981–1990. Tutkimus tulonsiirtojen vaikutuksista*. Tutkimuksia 39. Helsinki: Stakes.
- Roos, J.-P. (1987) *Suomalainen elämä. Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkertoista*. Toimituksia 454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sahlberg, Asko (2013) *Herodes*. Helsinki: WSOY.
- Satka, Mirja (1995) *Making social citizenship. Conceptual practices from the Finnish Poor Law to professional social work*. Publications of Social and Political Sciences and Philosophy SoPhi. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Simonen, George (1975) *Sairaalan kellot*. (Suom. Irmeli Sallamo, alkup. 1963.) Helsinki: Otava.
- Tolstoi, Leo (1965) *Sota ja rauha III*. (Suom. Rob A. Seppänen, alkup. 1865–1869.) Helsinki: WSOY.
- Toikko, Timo (2005) *Sosiaalityön ideat. Johdatus sosiaalityön historiaan*. Tampere: Vastapaino.
- Ukkola, Soja (2016) *Koodattu aika. Ristiriitaisuuksien aikakulttuurit tietotyössä*. Acta Universitatis Lapponiensis 319. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Valtonen, Jussi (2014) *He eivät tiedä, mitä tekevät*. Helsinki: Tammi.
- Viihilä, Jukka (2016) *Akvarelleja Engelin kaupungista*. Helsinki: Gummerus.
- Weckroth, Klaus (1991) *X voi olla kuka tahansa*. Tampere: Hanki ja jää.

Kuntoutustutkimuspoliklinikan sosiaalityön mielekkyyttä pohtimassa

Ulla Maija Kauppinen-Perttula

Minulle tuntematon asiakas soittaa kiihtyneenä kaksi päivää ennen kuuden kuukauden seuranta-ajan päättymistä. Puheluvasta kuulen, että toinen työkokeilu on keskeytynyt ja sähköisestä potilaskertomuksesta näen, että kuntoutustutkimuspoliklinikalla on puoli vuotta aikaisemmin pidetty verkoston neuvottelu, jossa on ollut mukana myös Kelan edustaja. Asiakkaan tunteva sosiaalityöntekijä on vaihtanut työpaikkaa ja myös lääkäri on lähtenyt. Asiakas haluaa valittaa Valviraan tai minne tahansa. Hän ei alunperinkään halunnut työkokeiluun vaan olisikin halunnut koulutukseen. Yritykseeni kuunnella empaattisesti asiakas reagoi: ”S-nan ämmä, nyt mä tulen ja tapan sut!” ja lopettaa puhelun. Kyseessä on jo toinen uhkaus viikon aikana. Mikä meni pieleen? Klinikkan hyvät tavoitteet eivät realisoituneet. Olen alkamassa leimata asiakkaitani luonnehäiriöisiksi ja olen vaarassa altistua heidän epätoivolleen.

Johdanto

Tässä artikkelissa tutkin elettyä sosiaalityötä. Päädyin työskentelemään erikoissairaanhoidon kuntoutustutkimuspoliklinikalle kahdeksi vuodeksi elokuussa 2014, kun olin palannut Taiwanilta, jossa asuin puolitoista vuotta. Sitä ennen olin työskennellyt lähes kaksi vuotta aivo- ja selkäydinvammapoliklinikan sosiaalityöntekijänä. Väitelyäni 2004 Oriveden leprasairaalan sisarten eletystä uskosta ja kutsumusperäisestä uupumuksesta (Kauppinen-Perttula 2004), pääsin yliopistolliseen sairaalaan kesälomittajaksi ja siitä lähtien olen siellä sijaistanut ja lomittanut kutakuinkin kymmentä kollegaa terveystieteiden sosiaalityössä ja käynyt myös saattohoidon sosiaalityön puolella.

Kuntoutustutkimuspoliklinikalla arvioidaan asiakkaan toiminta- ja työkykyä ja kuntoutusmahdollisuuksia. Työtä tekee moniammatillinen tiimi,

joka laatii lääkinällisiä ja ammatillisia kuntoutussuunnitelmia. Lääkäri laatii kuntoutussuunnitelman B-lausunnon muodossa ja laatimisen tukena omine lausuntoineen ovat psykologi, sosiaalityöntekijä, kuntoutusohjaaja ja tarvittaessa toimintaterapeutti toiselta klinikalta. Eräs osastonsihteerin raskaalta näyttävä tehtävä oli vastata odotuksiin pettyneiden potilaiden puheluihin.

Sosiaalityöntekijän päätehtävä oli tehdä sosiaalisia tutkimuksia. Hyvässä tutkimuksessa selvitettiin asiakkaan koulunkäynti ja koulutus, työhistoria ja työllistyminen, asiakkaan oma näkemys työ- ja toimintakyvystään, ihmisuhteista, itsestä huolehtimisesta, liikkumisesta, sekä muun muassa unesta, kivusta ja toteutuneesta kuntoutuksesta. Eri syistä en kokenut tällaisia asioita kokoavien tekstien tekemistä mielekkäänä. Tavoite oli varsin mittava yhden tapaamisen perusteella enkä kyennyt käyttämään määrittystä '*sosiaalinen tutkimus*' vaan näin tekstini alustavina tilanearvioina, vaikka käytettävissä olivat myös eläketurvakeskuksen tiedot asiakkaasta ja esitietolomake, jonka osastonsihteerini oli lähettänyt tuleville asiakkaille. Moni asiakas pahoitteli, ettei ollut jaksanut tai osannut täyttää kunnolla laajaa lomaketta. Hyvää esitietolomakkeessa oli tilan antaminen asiakkaan omalle näkemykselle työ- ja toimintakyvystään ja vahvuuksistaan. Sitä tietoa pidin arvokkaana ruumiillisena tietona.

Koska työni ei tuntunut mielekkäältä, niin kenties vanhoista 1980-luvun opinnoista nousi ajatuksiini Foucault'n herättämänä kysymykset siitä, mitä institutionaaliset käytännöt tekevät ruumiille. Minkälaisessa tiedonmuodotuksessa oikein olin mukana? Kuka oli tiedon subjekti? Työaikani tarvittiin tutkimustiedon keräämiseen enkä ehtinyt olla aidosti kohdattavissa. Taipeissa Taiwanilla (22.11.2012) olin kuunnellut silloin 86-vuotiaan Dorothy E. Smithin luentoja institutionaalisesta etnografiasta vaihtoehtoisena sosiologina, jossa opitaan ihmisten ruumiillisista kokemuksista ja tehdään sosiologiaa ihmisille. Sosiaalinen muodostuu todellisista ihmisistä, heidän tekemisistään ja siitä, miten heidän tekemisistään ja kieltään koordinoidaan hallinnan suhteissa. Institutionaalinen etnografia luo tietoa, joka antaa ihmisille kyvyn olla tiedon subjekteja vastakohtana yleistäville diskursseille. Lähtökohtana on arkinen ruumiillinen olemassaolo.

Tässä tekstissä käyn vuoropuheluun itseni kanssa ratkaisukeskeisten kysymysten avulla. Vuoropuhelu on kirjoitettu, kun vielä olin töissä poliklinikalla 2014–2016. Olin etsimässä uusia merkityksiä työlleni ja halusin, että käsitykseni sekä itsestäni että asiakkaistani voisivat muuttua. Etsin mielekkyyttä sosiaalityöhöni. Ennen vuoropuhelua avaan kuntoutustutkimuspoliklinikan toimintaympäristöä kyseisenä ajankohtana henkilökohtaisen kokemukseni kautta sekä ratkaisukeskeisen terapian ei-tietämisen tilaa kirjallisen dialogini taustalla.

Kuntoutustutkimuspoliklinikan toimintaympäristö henkilökohtaisessa kehyksessä

Kuntoutustutkimuspoliklinikalla näkyi kuntoutustutkimustyön kehittämistä, joka kohdistui ICF-asiantuntijuuteen (International Classification of Functioning, Disability and Health). ICF on Maailman terveysjärjestön WHO:n vuonna 2001 julkaisema kansainvälinen standardi väestön toimintaedellytysten kuvaamiseen. WHO:n pääjohtaja oli antanut silloiselle Stakesille julkaisuoikeiden suomennokseen Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus (ICF taskukirja 2014). Minäkin osallistuin ICF opintopiiriin, sillä ajan henki oli ”ICF tulee, oletko valmis?” Ryhmän vetäjä sanoi ICF:n tuovan biolääketieteen rinnalle biopsykososiaalisen näkökulman. Pohdin, että uusi kielikö on yhdistämässä medikaalisen ja sosiaalisen ja murta-massa paradigman, jossa lääketieteellinen asiantuntijuus hallitsee.

Kuntoutusta ei enää sidottaisi vain lääketieteelliseen paradigmaan (ICF-10-luokitus diagnooseille) vaan toimintakyvylle oltiin jo vuosikausia oltu laatimassa kokonaisvaltaisempia arviointimenetelmiä. Uudessa ICF-luokituksessa ruumiin toimintojen (vikojen) lisäksi huomioidaan suoritukset, osallistuminen ja yksilötekijöiden lisäksi myös ympäristötekijät. Ympäristötekijöihin kuuluvat yhteiskunnan palvelujärjestelmät, joita arvioidaan sen suhteen, edistävätkö vai rajoittavatko ne ihmisen osallisuutta ympäristössään. Toimintakyky määrittyy terveydentilan ja kontekstuaalisten tekijöiden vuorovaikutuksena. Toimintarajoitteet eivät siis ole vain ruumiin vajavuuksia, vaan myös suoritus- ja osallistumisrajoitteita. ICF-luokitusta tarjotaan muun muassa sosiaalipolitiikan välineeksi ja sosiaaliturva-asioiden selvittelyyn. Sitä

sanotaan neutraaliksi ja sen sanotaan olevan sairauksien seurauksien korostamisen sijasta matkalla terveyden osatekijöiden luokitukseen. (ICF Taskukirja 2014, 7–22.)

ICF-viitekehys, jota Kelassakin käytetään, antoi siis lupauksen sosiaalivaikutusjärjestelmän toimivuuden paranemisesta. Toimintakyvyn laaja-alainen arviointi edistäisi sosiaaliturvaetuuden saamista, kun lääkäri saisi laadittua mahdollisimman laajan B-lausunnon. Toimintakykylähtöinen arvioprosessi tuntuikin edistykseltä diagnoosipohjaiseen arviointiin verrattuna ja toi uutta roolia erityistyöntekijöille. Ehtona oli innostus ICF:n opiskeluun ja sen käyttämiseen.

En saanut selvyyttä, minkälainen muutosprosessi kuntoutustutkimustyössä oli meneillään tai minkälainen paradigmanmuutos itse kuntoutuksessa oikein oli meneillään. Ainakin sote-kuntoutuksen muuttuvaan palvelujärjestelmään oltiin luomassa uusia työpaikkoja ja sanoja osallisuus ja asiakaslähtöisyys lausuttiin kaikkialla. Käytännössä klinikalla kävi niin, että kuntoutustutkimusasiakkaista yhä useampi muuttui monisairaiksi, kun heille asetettiin runsaasti uusia diagnooseja (Haukka-Wacklin 2016, 112). Tulkitsen, että meille tulevista asiakkaista suurin osa oli todellisia väliinputoajia, ja he tulivat klinikalle liian myöhään.

ICF ei kenties ole disiplinääristä teknologiaa mutta Seppo Matinvesi (2010) on todennut väitöstutkimuksessaan, että ICF pohjautuu dualistiseen ihmiskuvaan, joka ohittaa tilannekohtaisen tiedon, sivuuttaa kokemuksellisuutta ja yksilöllisyyttä. Luokittelu on taistelulenttä, jossa se, kenen ehdoilla terveyteen liittyviä asioita luokitellaan, määrää, miltä terveyttä koskeva tieto näytää. Epämukavinta ICF:n mukainen laaja toimintakyvyn arviointi oli lopen uupuneiden kipuaistikkaiden kanssa. Kumman valitsisin, elementtimäisen tiedon keruun vai kohtaamisen, etenkin jos aavistelin, että lääketieteellinen näyttö ei kuitenkaan tulisi riittämään parempaan sosiaaliturvaan eikä KELAN vaatimaan lääkinnälliseen kuntoutukseen?

ICF-sanakirja ei tunnista sanaa kokemus, vaan esittää kivun ruumiinosiin kohdistuvina kipuaistimuksina ja koodeina, kuten b280-b289 (ICF 2014, 59). Näin huomio kiinnittyy rakenteellisiin poikkeavuuksiin ja patologiaan (ks. myös Ojala 2015). Monien asiakkaideni kivulle ei löytyisi riittävää empiiristä

näyttää, mutta toisaalta ICF-kielen paremman osaamisen avulla voisin todistella toimintakyöngelmia ja osallisuusvajetta, mikä saattaisi edistää mahdollisuutta pääsyyllä pois työkyvyttömän työttömän osasta tai voisi avata oven vaatimaan lääkinälliseen kuntoutukseen. Minulle jäi epäselväksi ICF:n merkitys kuntoutusjärjestelmässä ja etenkin kuntoutus käsitteenä jäi epämääräisen jäsentymättömäksi. Ehkä en jaksanut perehtyä niihin tarpeeksi. Klinikalla visioitiin myös ICF:n ja digitalisoitumisen yhdistämistä. Mietin, mikä ammattiryhmä hoitaa silloin ICF-tiedonsiirron ja kenelle suodaan dialogisuus ja ruumiillinen läsnäolo?

Kuntoutustutkimuksen ydintehtäväkään ei kirkastunut minulle mutta eivät sitä tienneet lähettäjät eivätkä asiakkaatkaan. Tuula Haukka-Wacklin (2016, 212) toteaaakin tutkimuksessaan erikoissairaanhoidon kuntoutustutkimusasiakkaasta, että tulijat eivät olleet tietoisia, mikä tutkimuksen tehtävä oli, vaan useimmat odottivat saavansa ”kaiken”, lisää lääkkeitä, tutkimuksia ja hoitotoimenpiteitä. Niinpä sosiaalityöntekijän vastaanotolle tuli mukana diagnostisoiva päämäärä, joka työnsi kohti diagnostista keskustelua, oirekielen ja vajavaisuuksiin, joka puolestaan tyrehdytti avointa dialogia (vrt. avoimet dialogit, Seikkula & Arnkil 2013). Tämän kaiken johdosta tunsin tarvitseväni uutta näkökulmaa uupuneiden asiakkaiden kohtaamiseen tai toisin sanoen väsymyksen kuntoutukseen ja toisena vuonna aloitin ratkaisukeskeisen terapian opinnot. Halusin oppia lyhytterapeuttisia keskustelutaitoja asiakkaiden kanssa.

Ratkaisukeskeisen terapian ei-tietämisen tila kirjallisen dialogin taustalla

Ratkaisukeskeisen terapian keskeisin käsite on ei-tietäminen. Ei tietämisen-asetus tarkoittaa, että uskon, että asiakas on oman elämänsä asiantuntija (De Jong & Berg 2013, 30–57). ”Tyhjää” tarkoittaa tietynlaista asennoitumista toiseen ihmiseen. Tyhjäätilassa ei ole pelkoa eikä se sitoudu diagnostisoivaan kulttuuriin, joka usein esineellistää ihmistä. Ei ole ”asiantuntijaa”, jonka tarvitsee saada aikaan jotakin ennalta määriteltyä, joka arvioi ja luokittelee. Tarkoitus on luoda tila, jossa toinen nähdään persoonana eikä ratkais-

tavana ongelmana. Keskustelun osapuolilla on tasavertainen oikeus tietoon ja valtaan. Olemisen mielentilassa ajatellaan yhdessä. (Malinen 2008.)

Ratkaisukeskeisessä keskustelussa päämääränä on, että asioita aletaan katsoa uudessa valossa, uudesta perspektiivistä. Puhutaan samasta asiasta erilaisin käsittein. Näkökulman vaihtamisen taito on kykyä tehdä uusia tulkintoja näkemästään, kykyä adaptoitua tai olla tarvittaessa adaptoitumatta ja löytää uusia tapoja muuttaa maailmaa. (Mattila 2011, 19–21.) Huomasin pian, että ratkaisukeskeisyydestä olisi apua ruumiillisuuteen kiinnittyvään tapaan tehdä sosiaalityötä. Ratkaisukeskeisyyden teoreettisten perusnäkemysten mukaan muutos on jatkuvaa ja paikallaanolo illuusio. Mikään ei pysy samana. Jokaisella on voimavarat ja ratkaisut ongelmiinsa, hän ei vain vielä tiedä tietävänsä. Jokainen on ainutlaatuinen yksilö ja hyvän elämän ja tulevaisuuden arvoinen. (Berg & Miller 1994; Aarninsalo & Mattila 2015, 165–66, 174.)

Ratkaisukeskeisen kielipelin käsitän Steve de Shazerin (1995) tavoin kielellisenä neuvotteluna, jossa ongelmatilanteet syntyvät ja ratkeavat erilaisissa puhunnoissa ja kielipeleissä. Kyseessä on näkökulmien filosofia, jossa vältetään liukumista ongelmakeiskeiseen kielipeliin esimerkiksi diagnoosipuheeseen (vrt. sokraattinen dialogi ”Millä muulla tavalla voisit ajatella tästä asiasta?”, Holmberg & Kähkönen 2015, 81). Aletaan rakentaa ratkaisuja ongelmien ratkaisemisen ja syiden etsimisen sijaan. Poikkeuksien (milloin on ollut erilailla, kivuttomampaa) tai ihmekysymyksen kautta murretaan uskomusta, että aina on samanlaista, että ongelma/sairaus on aina läsnä. Uusi tarinaversio saa näkemään asioita toisella tavalla. Samanaikaisesti purkaantuu dominoivia kulttuurisia narratiiveja, ”katseita” ja viestejä onnistuneen ihmisen normista. Olennaista on kuitenkin, että asiakas tulee ensin kuulluksi, valitus valitetuksi. Vasta sen jälkeen voi nähdä toisin, tahtoa toisin ja tehdä toisin.

Kirjallinen dialogini on kirjallista lyhytterapiaa, jossa vilahtaa kertomusta kipuasiakkaista kertomuksena omasta kamppailustani sosiaalityöntekijänä (vrt. Rooney 1996, joka pohtii kertojan suhdetta narratiiviin ja sitä tietoa joka syntyy omassa ruumiissa toisten kautta). Yritän sosiaalityöni kyseenalaistamisen ohessa ymmärtää kipuasiakkaiden kieltä ja tulkata sitä tekstiini. Tiedon lähtökohtana on oma ruumiillisuuteni, jota peilaan vastaanotoilla kohtamieni kipuasiakkaiden ahdinkotiloihin. Tarpeeni on nähdä meidät samassa

veneessä ja armahtaa eri osapuolia osittaisissa katseissaan ja rajallisissa kuulemisissaan (sosiaalisesti sijoitettu tieto, Haraway 1991, 188). Vastuunottamiseksi ymmärrän luottamisena siihen, mitä itse näen ja kuulen tietyssä paikassa (standpoint-feminismi, Harding 1991, 268–290). Otan vakavasti omat tunteeni ja pääsen pohtimaan laajempia yhteiskunnallisia yhteyksiä.

Etenen tarkastelussani ratkaisukeskeiseen terapiaan sovellettujen kysymysten kautta niin, että ihmekysymyksen avulla kuulostelen arvojani ja mietin, minkä haluaisin olevan toisin tekemässäni sosiaalityössä. Selviytymiskysymysten avulla, kuten esimerkiksi mikä on tähän asti auttanut, vedän itseäni pois päin sosiaalityön turhautumasta ja tuon ratkaisupuhetta ja joustoa asiakastyöhöni. Alan tehdä sellaisia kysymyksiä, jotka antavat itselleni ja asiakkailleni mahdollisuuden rakentaa tarinoita, joissa ihmisen omat taidot ja tiedot avaavat uusia vaihtoehtoja ahdinkotilanteeseen.

Sosiaalityöntekijä terapeutin vastaanotolla

Ongelman pohtimista

Terapeutti: Miten toivoisit minun voivan auttaa sinua?

Minä: Olen ahdistunut nykyisessä työssäni kuntoutustutkimuspoliklinikan sosiaalityöntekijänä. Meillä on krooninen lääkärripula ja kipuasiakkaat tuntuvat jäävän ilman apua, toisaalta turhautuneet asiakkaat soittavat kiukkuisia puheluita ja suuttuvat kasvotustenkin. Näen kohtuuttomia tilanteita, eläkeväliinpuotoamia ja kipuasiakkaita, joiden oireille ei löydy diagnoosia tai diagnoosi ei kelpaa eläkevakuuttajalle. Asiakkailleni ei myönnetä kuntoutustukea eikä työkyvyttömyyseläkettä ja heidän pitää ilmoittautua työttömiksi työnhakijoiksi, vaikka ovat monisairaita ja työkyvyttömiä. Uusi hylkäämisen kokemus tulee, kun meidänkään lääkärin perusteellinen eläkettä puoltava B-lausunto ei tuo haluttua muutosta. Taidan olla mukana näytelmässä, jossa ihmisiä kierrätetään uudelleenarvioitavana palvelujärjestelmässä. Anna Metteri (2012; 2014) kirjoittaa kohtuuttomien tilanteiden syntymisestä ja sosiaaliturvakriteerien medikalisoinnista. Juuri siinä olen mukana. En oikein saa otetta asiakkaalle kenties jopa vahingollisen tiedon tuottamisesta, jossa itse olen osallisena. Osittain ja kärjistäen sitä voinee valottaa foucault'laisena ajatuksena arkisesta sorrosta instituutioissa (Foucault 2014, 51, 223–224). Medikalisaatio on elämän kaikkinaista lääketieteellistämistä eikä terveydenhoitojärjestelmä ole vain palvelua

vaan myös moderni vallankäytön ja normalisoinnin väline. Valitettavasti useimmat kipuasiakkaani eivät ole tarpeeksi sairaita joko lääketieteen ajattelussa tai vakuutusjärjestelmässä eivätkä he saa oikeutta kärsivän rooliin tai sosiaaliturvaan. Myöskään me emme saa tuotettua heistä hyödyllisiä kansalaisia sairaaseen työelämään. Olen mukana medikalisoimassa uupuneita ruumiita ja menetän mahdollisuuden nähdä, mistä ihminen kärsii, kun hän kärsii kivussa.

Terapeutti (myötäeläen): Okei, ymmärrän. Ristivetoa on moneen suuntaan: asiakkaiden odotukset, klinikan odotukset ja yhteiskunnan odotukset. Miten sinä tahtoisit, että asiat klinikalla olisivat?

Minä: Haluaisin, että klinikan perustehtävä määriteltäisiin uudelleen. Karistaisimme yltämme vaativan kuntoutuksen erityisvastuun, joka ei enää toimi. Katsoisimme rehellisesti ristiriitoja erikoissairaanhoidossa tapahtuvan kuntoutustutkimuksen olosuhteissa. Me emme jotenkin huomaa tai jaksa välittää, kun asiakas toisensa jälkeen putoaa kelkasta ja suunnitelmat eivät toteudu. Kuuden kuukauden seuranta-aikakin on nyt poistettu. Vielä viime vuonna asiakkaalla oli mahdollisuus ottaa klinikkaan yhteyttä kuuden kuukauden aikana kuntoutussuunnitelman laatimisen jälkeen ja saada vastaanottoaikakin, jos suunnitelma ei lähtenyt toteutumaan. Seuranta-ajan poisto oli meidän ratkaisumme päästä eroon ihmisten petty-myksistä.

Terapeutti (myötäeläen): Vau, sinulla on todella vaativa paikka kuntoutuksen kentällä ja näköalapaikka yhteiskunnan kipuun. Kuulenko oikein, että sinulle on tärkeää pohtia, mikä merkitys kuntoutustutkimusprosessilla on asiakkaiden voimaantumiseen ja osallisuuden kokemuksiin?

Minä: Juuri niin. Ketä ja mitä minä oikein palvelen? Susanna Palomäki (2013) on tutkinut asiakkaiden osallisuutta kuntoutustutkimusprosessissa ja todennut, että sosiaalityöntekijöiden taholta kyllä koettiin kuulluksi ja ymmärretyksi tulemista mutta asiakaspalvelu näyttäytyi liukuhihnamaiseen ja vaarana oli, että asiakkaista tehdään ”toisia”.

Ihme sosiaalityöntekijälle

Ratkaisukeskeisessä kielipelissä asiakkaan valituksen kuulemisen jälkeen on hyvä jatkaa siihen suuntaan, miten asiat ovat, kun ne ovat hyvin. Näin päästään toiveikkuuteen, tavoitteisiin ja mahdollisuuksiin. Kuunnellaan elämää hetki ilman ongelmia. ”Ihme” antaa vapauden ajatella mitä tahansa, koska ollaan toisenlaisessa sosiaalisessa todellisuudessa. Ihme ei ole tavoite vaan näkö-

kulma, jossa kutsutaan luovuutta esiin arjen hankaluuteen. (De Jong & Berg 2013, 89.) Kokeilen nyt ihmekysymystä itseäni.

Terapeutti: Saanko kysyä sinulta erilaisen kysymyksen saadaksemme etäisyyttä noihin kuntoutustutkimuksen olosuhteisiin? Kuvitellaan, että yön aikana on tapahtunut ihme. Ongelmat joista kerroit minulle, ovat ratkenneet! Mistä luulet, että huomaisit aamulla klinikalla, että asiat ovat muuttuneet, ongelmasi siellä olisivat ratkenneet tai sinulla olisi keinot selvittää niistä – mikä kertoisi sinulle, että vau, asiat ovat todellakin erilaisia!

Minä: No, koko yhteiskunta olisi silloin kokenut ihmeen. Työmarkkina-kansalaisuus olisi julistettu murtuneeksi ja koko työelämä olisi uudelleenmääritelty. Osatyökykyisillekin olisi sopivaa työtä. Ihmisen arvo ei enää sekoittuisi tuottavan työn arvoon ja olisimme vapaita arvoristiriidasta sen suhteen, mitä hyvästä elämästä tulisi ajatella ja mitä siitä tiedetään (Haapakoski 2012, 227; 2015, 161). Perustulokin olisi astunut voimaan. Tai sitten kello olisi kääntynyt 20 vuotta taaksepäin, silloinhan eläke tuli vähän päälle 50-kymppisenä, jos mikään ei onnistunut, eivät työkokeilut eivätkä kuntoutukset ... nyt pitää odottaa 60-vuotiaaksi! Kela on kiristänyt sosiaaliturvapäätöksiä 20 prosentilla vuodesta 2008, mikä tarkoittaa, että sairaita ihmisiä ohjataan työttömyyteen (Blomgren 2016). Tai kenties minulla on väärä näkökulma, jospa ihmisten työkyky on oikeastikin parantanut? Okei, tutkin fantasiaa. No, aamulla herätessä olisin hyvällä tuulella töihin mennessä, koska minulla on työpaikka, jossa viihdyn. Huomaisin heti töihin tullessa ilmapiiristä, että nyt on rennompi työ ja rennompi realismi. Klinikalla olisi yön aikana laskettu vaatimuksen painot alas. Ei olisi enää lääketieteen todistamisen taakkaa emmekä työskentelisi kuin pässit liekanarussa. Asiakkaat olisivat vapaita oman kivun jatkuvasta todistelusta (Räsänen 2015, 11).

Terapeutti: Miten sinun sosiaalityösi olisi silloin erilaista?

Minä: En olisi erityistyöntekijä, joka tekee sosiaalityötä. Kohtaisin asiakkaita vailla puolustusasentoa. Martti Siiralan (ks. Uurtimo 2000, 35) sanoin voisin nähdä oman asemani pikemminkin auttavana ”potilastoverina” kuin ongelmien ratkaisijana tai sosiaalisen tutkimuksen tekijänä, joka ohjaa asiakasta yhteiskunnan aktivointipolitiikan kohteeksi. En niinkään tekisi sosiaalityötä vaan minussa tapahtuisi kohtaaminen (Hellsten 2016, 31). Sosiaalityöntekijänä olisin hetkessä läsnä. Soisin itselleni pakotto-
muutta, ei tietämistä, eläviä sanoja tai vaikka sanattomuutta.

Lepäisin sosiaalityössäni eivätkä kysymykseni tukisi vain hallitsevia yhteiskunnallisia käytäntöjä vaan ne loisivat myös vaihtoehtoja. Parhaimmillaan sosiaalityöni olisi kohtaamistyötä, jossa Foucault'a soveltaen näkisin itseni ei-hierarkkisessa positiossa ja vaikka sanoitta osoittaisin asiakkaalle, että hän on vapaampi kuin hän tuntee olevansa. Vika ei ole hänessä vaan hän on hyväksynyt totuutena yhteiskunnan vaatimukset ja odotukset, jäänyt häpeään ja itsevihaan. Nämä vaatimukset ja odotukset (uskomusjärjestelmät) kertovat enemmän yhteiskunnan fantasioista eli tehokkuuden, suoritusten ja egon palvonnasta kuin yksilön hyvinvoinnista. Toisin sanoen, tehtäväni ei olisi tuottaa ”normaaleja” yhteiskuntakelpoisia ihmisiä ja sopeuttaa heitä yhteiskunnan vaatimuksiin vaan normaalistaa kärsimys, perspektiivit ja purkaa patologioita ja stigmoja. Hallintadiskurssi eli kuka valitaan ja kuka jätetään ulos murtuu, kun ihmisiin kohdistuva vallankäyttö kyseenalaistetaan ja aletaan vahvistaa vastarintaa. Kyseessä on se valta, esimerkiksi palkkatyö ihmisarvon mittana, jolle on annettu hiljainen hyväksyntä. (Foote & Frank 1999, 184.)

Terapeutti: Mikä olisi pienin askel, jonka voit tehdä jo nyt?

Minä: Olen tainnut ottaa jo useita askeleita. Olen lähtenyt etsimään apua tutkimusteksteistä ja aloin opiskella ratkaisukeskeistä terapiaa Ajatuksesani näen, kuinka yhteiskuntatieteellinen ote ratkaisukeskeiseen terapiaan voisi hämähäyttää rajaa yhteiskuntapolitiikan ja terapian välillä (O'Hanlon 1995, 25) ... mitä voisikaan olla kipuasiakkaan resilienssi kilpailuvaltiossa? Vastarintaa, joka ei vahingoita itseä. Loppuun palaneiden masennusdiagnoosit eivät olekaan vain yksilöllisiä sairauksia vaan myös yhteiskunnallisia ongelmia. Okei, konkreettinen askel työpaikalla. Aion ruveta päivittäin käymään lounaalla toisessa rakennuksessa. Pureskelen rauhasa ruokani. Hengittelen siinä kävellessä raikasta ilmaa ja katselen hetken koivupuita. Sallin itseni pysähtyä hetkeksi.

Sosiaalityöntekijä ja kipu

Terapeutti: Mikä tässä tilanteessa tuntuu kaikkein vaikeimmalta?

Minä: Kaikkein vaikeinta on nähdä kivusta kärsivän ahdinko, kun kipulääkkeet eivät auta. Jo ennen kuin asiakas tulee, patologia pyrkii väliimme. Kuntoutustutkimukseen tulevat asiakkaat ovat niin vahvasti orientoituneita oireiden esiintuomiseen, että minulta meinaa hämärtyä, mitä he arjessaan oikeasti ovat. Ymmärrän, että antautuminen medikalisoitavaksi

liittyy hätään saada apua. Osa tuntuu odottavan, josko jokin ihme tapahtuisi ja tulisi ihmelääkäri, joka pelastaa kivulta ja keksii hyödyllisen diagnoosin, lääkkeen tai edes nimen oudoille oireille. Huomaten kuitenkin, ettei kuntoutustutkimuksessa niin tule tapahtumaan. Osa on jo hermo-
raunion tilassa toivoen ja suunnitellen kuolemaa.

Terapeutti: Mikä on auttanut sinua selviytymään?

Minä: Sen hyväksyminen, että biolääketiede on osa yhteiskuntaa, konstruktio, joka pyrkii ymmärtämään ihmistä koneena (Vainio 2015, 1229). Sosiaalisen konstruktionismin näkökulma haastaa näkemään sairaudet vain yhtenä mahdollisena konstruktiona ja voin pyrkiä kohti vaihtoehtoisia selityksiä kuunneltuani ensin, kuinka asiakas itse konstruoi itseään (ks. Gergen 1991, 137–138). Sosiaalityöntekijänä voin välillä katsoa hieman etäämmältä. Kysyn: mitä kipu merkitsee sinulle? Aloitettuaani terapiaopinnot olen alkanut uskoa lyhyen kohtaamisen voimaan. Aina kun mahdollista, pyrin sairauden tutkimisen sijasta katsomaan asiakkaan elävyyteen samalla hyväksyen hänen viitekehyksensä (Berg & Miller 1994, 30). Yhtäältä myötäilen asiakkaan tavoitetta saada kipuapua, diagnoosi ja sosiaaliturvaa, toisaalta kutsun asiakasta pois sairaan roolista. Kyselen poikkeuksia, selviytymiskeinoja ja vahvuuksia (terapeutin arvomaailmasta ja asiakkaan yksilöllisestä kohtaamisesta ks. de Jong & Berg 2013, 238–239): Milloin viimeksi unohdit kipusi? Miten on mahdollista, etteivät asiat ole huonommin?

Selviytymiskysymykset ovat tunnekuohun vallassa oleville asiakkaille räätälöityä ratkaisupuhetta. Yhdessä löydetään ne hetket ja keinot, joiden avulla asiakas taistelee ahdinkoan vastaan. Miten hän on tähän asti auttanut itseään? Mikä on tähän asti auttanut, mitä keinoja hän on yrittänyt? Koska sait viimeksi nukuttua? Mikä on auttanut sinua selviytymään näinkin hyvin? Kasvatetaan tietoisuutta omista selviytymiskeinoista. Tavoitteena on nähdä jotta-kin arvokasta nykyisessä elämässä. Mikä sellaista elämässäsi tapahtuu, jonka haluat jatkuvan? Mikä antaa sinulle toivoa? (De Jong & Berg 2013, 214–216.)

Näkymättömästä kivusta kärsivät ovat usein pulassa. Jos lääketiede ei löydä patologista syytä, kipuasiakas joutuu vaikean asiakkaan kategoriaan. Näkymättömän kipu kielletään. Alkaa uskottavuuden arviointi: Kipu on sinun päässäsi. (Ojala 2015a, 36–38.) Krooninen kipu vaikuttaa koko ihmiseen ja kipu on aina enemmän kuin epämiellyttävä tuntemus. Ihminen tarvitsee apua, ei itse kipu. Olennaista on uskoa, mitä asiakas sanoo. Kipu on aina totta sitä kokeval-

le. (Ojala 2015.) Kipukokemukseen kuuluvat tunteet, uskomukset, asenteet ja elämäntilanne ja kuntoutuksella tulisi kipututkija Tapio Ojalan (2015b, 370) mukaan olla kaksi tavoitetta: avata kivun subjektiivisia merkityksiä ja auttaa asiakasta hallitsemaan pitkäaikaisen kivun seurauksia.

Vaikka asiakas itse näkee ongelmansa yksilönteisesti fyysisenä kipuna, voin yhdenkin tapaamisen aikana oikeiden kysymysten avulla johdattaa häntä haastamaan uskomuksiaan. Tämä on mahdollista, kun tuska saa ensin muotoa ja kipu on jotenkin hallinnassa. Toisinajattelija psykiatri ja psykoterapeutti Martti Siirala (1922–2008) näki sairauden ihmisen olemassaolon tapana ja kuunteli sen mieltä ja viestiä tälle ihmiselle ja hänen yhteisölleen, toisin sanoen hän ei rynnännyt lähestymään ”terveyden” näkökulmasta. (Uurtimo 2000, 73.)

Sosiaalityöntekijänä yritän erottaa ja hyväksyä, mitkä asiat ovat vallassani ja mitkä eivät (Mattila 2011, 146). Kun asiakkaani ei saa hyödyllistä diagnoosia, riittävää kipuapua, eikä hänelle myönnetä sosiaaliturvaetua, keskityn siihen, mihin voin vaikuttaa. Selvittelen, onko sopivaa kuntoutuskurssia, autan valitusten teossa ja toimeentulotuen hakemisessa. Tarvittaessa yhdessä pohdimme uutta Kivun käypä hoito-suositusta. Lääkkeetöntä hoitoa korostetaan mutta todellisuudessa hoito on lääkkeellistä ja suositus moniammatillisesta kivunhoidosta on toistaiseksi lähinnä retoriikkaa, koska sitä on niin vähän. Samanaikaisesti potilaita syyllistetään liiallisesta lääkearsenaalista (Koponen 2015, 14). Vaikka puhutaan kokonaisuudesta ja kuuntelusta, tämä näkyy hyvin harvan kipukroonikon arjessa.

Voin myös yrittää minimoida tilanteen kurjuutta, silti mitätöimättä kärsimystä. *Jos sinun on pakko elää taloudellisesti tosi niukkaa elämää, mikä tekisi siitä siedettävämmän?* Entä, jos ihme ei tapahdukaan -lähestymistapa antaa mahdollisuuden hyväksyä realistisempia vaihtoehtoja. Tällöin elämän tuska tunnistetaan ilman vaatimuksia nousta sen yläpuolelle. (Efron & Veenendaal 1996.)

Johtopäätökset: Sosiaalityön voima

Sosiaalityöntekijän reunaehtona on sovittautuminen instituutioon. Itse olin kuntoutuksen palvelujärjestelmässä hallinnan ammatissa, jossa asiantuntijoi-

ta tuotetaan luomaan ja hallitsemaan erilaisia välineistöjä, joiden välityksellä kansalaiset kytkeytyvät hyvinvointipalveluihin (ks. Miller & Rose 2010, 214). Michel Foucault piti aikakautensa terapiaa instituutiona, jossa totuuspelissä eli yhteiskunnan dominoivissa diskursseissa (ongelma = yksilön patologia = diagnoosi) ihmisiä muovataan tai he itse asettautuvat muovattaviksi. Totuuspelejä pelataan valtasuhteissa, ja pelin luonne on vakuuttaa, että molemmat ovat totuuden tuotannossa mukana. Valta ei koskaan katoa terapeuttisesta-kaan suhteesta, mutta valtapeliä tulee pelata niin vähäisesti dominoiden kuin mahdollista. On tultava tietoisemmaksi voimista, joita välittää valtasuhteissa, jotta ei päästä valloilleen monologista hallintayritystä. Dialogi perustuu ruumiillisuuteen ja riippuu osanottajien vapaaehtoisesta ”alustumisesta” vastavuoroisuuden tavoitteluun. (Seikkula & Arnkil 2013, 174.)

Foucault’n ajattelua ratkaisukeskeisiin kysymyksenasetteluihin yhdistämällä voidaan hahmottaa keskustelu sellaisena vastarintana, jossa avautuu diskursiivista tilaa ja vapautta omiin tulkinnallisiin kertomuksiin yhteiskunnassa, jossa on ollut soveliaista/mahdollista kertoa vain tietynlaisia, haluttuja tarinoita. ”Normaalia” ei määritellä progressionä. Sen sijaan ongelmat voi nähdä vastarinnan (joskin usein itselle vahingollisena) muotona vallan käytännöille. Totuusdiskurssi murtuu, koska ei ole yhtä totuutta. Ongelmakeskeisestä ajattelutavasta luopuminen murtaa rajan työntekijän ja asiakkaan välillä, sekä subjektin ja objektin välillä. (Foote & Frank 1999, 177–184.)

Lauri Rauhala (2014, 140–141, 168) puhuu kokonaisesta ihmisestä, hollistisesta ihmiskäsityksestä. Ihminen nähdään kehollisena, tajunnallisena ja situationaalisena olentona. Situationaalisuus on paikantumista suhteeseen. Sosiaalityö on situaation muokkaamista, joka usein ei ulospäin ole suurellista tai näytävää. Kuitenkin pienikin muutos situaatiossa voi merkitä alkuvirikettä huomattavalle suotuisalle kehitykselle kokonaisuuden piirissä, joka tarkoittaa situationaalisen säätöpiirin omakohtaista hallintaa. Yksi pieni muutos voi johtaa uusiin muutoksiin. Situaation muutokset resonoivat muutoksina kehossa ja tajunnassa. Asiakas alkaa kehittää toisia ratkaisun mahdollisuuksia ja muokata situaatiotaan esimerkiksi ottamalla apua vastaan, ottamalla yhteyttä ystäviin, perheeseen ja niin edelleen, jolloin vuorovaikutuksessa tapahtuu muutosta. Ratkaisukeskeisesti työskenneltäessä pienistäkin poikkeuksista ja

helpotuksista kiinnostutaan. Aletaan lihavoida sitä, mitä ei vielä koe, ei vielä näe. Jokainen uusi merkityssuhde voi panna liikkeelle tapahtumasarjan. Kun sosiaalityössä vaikutetaan kokemiseen niin, että asiakas rohkaistuu itse muuttamaan tai muokkaamaan tilannettaan, lähenee tämä Rauhalan mukaan psykoterapiaa. Rauhala (mt. 127) sanoo osuvasti, ettei elämäntilanteen realiteetteja voi korjata lääkkeillä. Sosiaalityöntekijänä minulla on mahdollisuus vaikuttaa sekä situaation realiteetteihin että psyyken voimavaraistumiseen. Allekirjoitan Rauhalan huolen vuorovaikutuksen riittävydestä kehollisen, tajunnallisen ja situationaalisen välillä.

Ihminen ei ole yhteiskunnan eikä edes lääketieteen armoilla. Kipu ei ole toivoton ja sillä on kääntöpuolensa, jota voi tavoitella vuorovaikutuksessa (Rekola 1986, 105). Toivonsa menettänyt ymmärtää, että tulevaisuus on ainakin joiltain osin hänen omissa käsissään. Jokin (pieni) muutos pitkäaikaisesta kivusta kärsivän ajattelussa, tunteissa ja toiminnassa tulee tapahtua, joka lähtee hänen omasta halustaan. Minä en saa sitä aikaan. Voin olla jonkin alullepanija. En sen enempää.

Kaikki on liikkeessä ja diagnoositkin liikkuvat, esimerkiksi krooninen fatiikkisyndrooma (cfs) on nyt systeeminen rasisintoleranssisairaus (Seid), mikä antaa uudenlaista näkökulmaa, kun psykiatristettu krooninen uupumus onkin somaattinen vaiva. Kivun medikalisointia voi myös hyödyntää. Se, että krooninen kipu on nyt aivosairaus sen vuoksi, että kipu näkyy aivokuvissa, ei ole vain huono asia. Aivonsa voi nähdä voimavarana. Hermosysteemiään voi rauhoittaa tiedostamalla uskomusten, ajatusten ja tunteiden vaikutusta kipuun ja tämäkin tulos näkyy aivokuvissa (Miranda 2016, 21–28). Aivojaan voi siis kuntouttaa. Asiakkaiden voimavarojen kanssa voin aina liittoutua uskomaan parempaa tulevaisuutta. Aina voin vastustaa leimojen voimaa: *Olet paljon enemmän kuin kertomasi oireet ja diagnoosit.*

Yhteiskunnallis-rakenteellinen ymmärrys jää helposti lääketieteellis-psykiatrisen ajattelun varjoon (Romakkaniemi & Kilpeläinen 2013, 255). Sosiaalityön tehtävänä on muistuttaa, että työkyvyttömyys ole vain yksilön ominaisuus. Työelämä on huono, jos kipua poteville ei löydy osa-aikatoitja ja sosiaalivakuutusjärjestelmä on huono, jos kroonista kipua ei huomioida työkykyä arvioitaessa. Kyse on lisäksi sosiaalisen eriarvoisuuden ongelmasta, jossa

sairaus köyhdyttää ja köyhyys sairastuttaa (Isola 2014, 290). Yhteiskunnalla on ongelma, kun kipua potevat eivät saa tukea ja kuntoutusta ajoissa. Voimaantumamisessa puolestaan sekä etsitään yhteiskunnassa tarjolla olevia resursseja (De Jong & Berg 2008, 242) että nähdään, mikä kohtuuttomia tilanteita synnyttää. Kilpailuvalltion aktiivointipolitiikassa häviävät ne, jotka eivät ole aktivoitavissa (Metteri 2012, 198).

Olen artikkelissani tutkinut sosiaalityön mielekkyyttä ratkaisukeskeisen itsedialogin muodossa. Ratkaisukeskeinen terapeutti kysyisi minulta nyt: ”*Yhdeksän kuukautta on kulunut. Mikä on paremmin?*” Minä vastaisin hänelle, että sain selville, minkälaisia muutoksia haluan nähdä (työ)elämässäni. Alussa olin kahden tulen välissä. Pyristelin kuntoutustutkimustyön taakan alla ja vastassa oli epätoivoinen ja vihainen asiakas. Työelämän erilaiset rakenteet olivat kuljettaneet minut paikkaan, jossa oli vaikea hengittää, varsinkaan kun ei ollut pysyvää lääkäriä, jota asiakkaat olisivat kipeästi tarvinneet. Asiakas puolestaan pyristeli oman kipunsa ja huonoutensa keskellä ja häntä painoi järjestelmä, joka ei anna merkitystä eikä apua. Prologin asiakkaalla jatkui hoitokontakti psykiatrian yksikössä, joskin hän sanoi seuraavassa puhelussa, ettei saanut sieltäkään apua.

Se malli, johon yritin mahduttaa väsymyksen kuntoutusta tarvitsevia ihmisiä, jotta he olisivat yhteiskuntakelpoisia, oli kapea. Sain käännettyä lehteä ja lähdin kokeilemaan ratkaisukeskeistä sosiaalityötä uuteen paikkaan. Nyt voin ajatella, että kuntoutustutkimustyössä kokemani ahdistus varusti minua psykiatrisen puolen sosiaalityöhön. Olen oppinut ymmärtämään kivusta aiheutuvaa kärsimystä paremmin, ja sitä, missä pyörytyksessä ihmiset työelämässä ja sen ulkopuolella ovat. Näen, miten ihmisruumiin lisäksi ihmispsykeäkin luovutetaan mieluusti lääketieteelle. Juuri psykiatria näyttää tarvitsevan luokittelujärjestelmiä todentaessaan mielen sairauksia. Päivi Rissanen (2015, 72–73) sanoin voimavaroja olisi hedelmällisintä käyttää asiakkaiden vahvuuksien ja voimavarojen vahvistamiseen eikä niinkään sen tutkimiseen, mikä on vialla. ”Oikean” diagnoosin tekemisen paine vahvistaa potilaana olemisen identiteettiä ja hänen heikkouksiaan ja vaarana on, että diagnoosi onkin se, joka voimaantuu. Tunnistan diagnostiikan merkityksen kaksiteräisenä miekana (selitys pahalle ololle versus leimaantuminen). Paradoksaalisesti asiakas

saattaa kiittää psykiatrista osastoa, koska ”täällä saa olla rauhassa sairaudelta”. Voisiko hän tarkoittaa, että sairaalan ulkopuolella on vastassa foucault’laisittain ”disciplines” eli ruumiinmuokkauksen kuritimet ja normaalistaminen (kärsimyksen kieltäminen), joka sairastuttaa? Onko juuri sairaalan sisäpuolella riittävä struktuuri ja kiinnipito aikana, jolloin yhteiskunnan tila on epävakaa ja poikkeava?

Käytyäni kaiken tämän ajatusmyllyn, paradoksaalisesti totean, että vaikka turhauduin ICF:n koodeihin kipuasiakkailta, niin psykiatrisessa sairaalassa näen ICF-luokittelun myös hyödyllisenä toimintakyvyn kuvaajana. Ydinlistojen avulla voi osoittaa asiakkaan osallisuus- ja vuorovaikutuspulmia ja hakea Kelan psykoterapiaa vaativana lääkinnällisenä kuntoutuksena. Etenkin kun tietoa ei tarvitse kerätä yhden tapaamisen pohjalta.

Päätän pohdintani Dorothy Smithin kaipaukseen (Campbell & Devault 2011, 283) tuottaa tietoa sosiaalisesta (standpoint-feminismi), niin kuin sitä eletään, sen sijaan, että tuotetaan sitä tietoa, jota olemassa olevan teorian abstraktiot ohjaavat. Olen kertonut, mitä eräässä sosiaalityön paikassa olen kokenut ja mitä olen oppinut asiakkaiden ruumiillisista kokemuksista ja omistani. Tiedon sosiaalisesta tulee olla ruumiillista, tilanteista ja konkreettista. Taidan kaivata sitä tietoa, joka on ennen ja jälkeen sanojen, diskurssien, ja kielij- ja totuuspuolien, vaikka en niiden ulkopuolelle pääsekään. Sosiaalityössä tarvitaan toisin näkemistä, kielipeliä, vastarintatarinoita ja ruumiillista ymmärrystä. Sosiaalisen tiedon suhteissa olen kokemuksen dialogissa tutkinut itseäni vapaaksi ja elänyt sen, minkä kirjoitin.

Kirjallisuus

- Aarninsalo, Pekka & Mattila, Antti S. (2015) Ratkaisukeskeinen psykoterapia. Teoksessa Matti O. Huttunen & Hely Kalska (toim.) *Psykoterapiat*. Riika: Duodecim.
- Berg, Insoo Kim & Miller, Scott D. (1994) *Ihmeitä tapahtuu, alkoholiongelmien ratkaisukeskeinen hoito*. Helsinki: Lyhytterapiainstituutti.
- Blomgren, Jenni (2016) Masennus ja muut mielenterveyden häiriöt sairauspäivärahan ja työkyvyttömyyseläkkeen perusteena. Mieli hyväksi! Kela mielenterveyttä tukemassa ja tutkimassa -seminaari 7.6. 2016. <http://www.kela.fi/mieli-hyvaksi-kela-mielenterveytta-tukemassa-ja-tutkimassa>.
- Campbell, Marie L. & Devault, Marjorie L. (2011) Dorothy E. Smith. Teoksessa George Ritzer & Jeffrey Stepnisky (toim.) *The Wiley-Blackwell Companion to Major Social Theorists*. Volume 1. Chishester: Blackwell Publishing, 268–286.
- De Jong, Peter & Berg, Insoo Kim (2013) *Ratkaisukeskeisen terapian oppikirja*. Helsinki: Lyhytterapiainstituutti.
- Dolan, Yvonne (1998) *Pieni askel. Tie hyvään elämään traumaattisen kokemuksen jälkeen*. Helsinki: Lyhytterapiainstituutti.
- Efron, Don & Veenendaal, Kip (1996) Entä jos ihmettä ei tapahdukaan? *Ratkes – Ratkaisu- ja voimavarasuuntautuneiden menetelmien uutislehti*. Ratkes-yhdistys, 4–12.
- Foote, Catherine E. & Frank, Arthur W. (1999) Foucault and Therapy: The Disciplining of Grief. Teoksessa Adrienne S. Chambon, Allan Irving & Laura Epstein (toim.) *Reading Foucault for Social Work*. New York: Columbia University Press, 157–188.
- Foucault, Michel (2014) *Parhaat*. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura. Ranskankielisestä alkuteoksesta *Dits et écrits I IV* (1994) suomentaneet Tapani Kilpeläinen, Simo Määttä ja Johan L. Pii.
- Gergen, Kenneth J. (1999) *An invitation to social construction*. London: SAGE.
- Haapakoski, Kaisa (2012) Työhönkuntoutuksen vaikeus ja mahdollisuudet. Teoksessa Karttunen Teija & Strömberg-Jakka Minna (toim.) *Sosiaalityön haasteet*. Jyväskylä: PS-kustannus, 212–231.
- Haapakoski, Kaisa (2015) *Hyvä kuntoutustutkimustyössä. Abduktiivinen tutkimus kuntoutustutkimustyön hyväksytyksellisistä ristiriidoista*. Jyväskylä: Studies in Education, Psychology and Social Research 534. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Haraway, Donna (1991) *Simians, Cyborgs, and Women. The Reinvention of Nature*. London: Free Association Books.
- Harding, Sandra (1991) *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. New York: Cornell University Press.
- Haukka-Wacklin, Tuula (2016) *Erikoissairaanhoidon kuntoutustutkimusasiakas – kuntoutustutkimus, kuntoutussuunnitelma ja muutokset ICF-luokituksen osa-alueilla asiakkaan arvioimana*. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, ammatillinen lisensiaatintutkimus, kuntouttava sosiaalityö. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201612222894> (luettu 1.10.2017).

- Hellsten, Tommy (2016) *Tähän olen tullut. Kirja merkityksen löytämisestä*. Helsinki: Kirjapaja.
- Holmberg, Nils & Kähkönen Seppo (2015) Kognitiivinen psykoterapia. Teoksessa Matti O. Huttunen & Hely Kalska (toim.) *Psykiateriat*. Helsinki: Duodecim, 52–82. *ICF-taskukirja. Toimintakyvyn, toimintarajoitteiden ja terveyden kansainvälinen luokitus*. Lyhyt versio. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Isola, Anna-Maria (2014) Köyhien tulkintoja sairauden ja terveyden sosiaalisista tekijöistä. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 271–292.
- Kauppinen-Perttula, Ulla Maija (2004) *Kutsumus, palvelustyö, jaksaminen. Sisaret Oriveden leprasairaalaissa 1904–1953*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 355. <http://urn.fi/urn:isbn:951-44-5995-4>.
- Koponen, Soili (2015) Tabut. Kolumnisarja vaikeista tunteista, joita elämä kivun kanssa herättää. *Kipupuomi*. Suomen Kipu ry:n jäsenlehti.
- Malinen, Tapio (2008) Terapian tekeminen terapeutin hyvinvoinnin lähteenä. *Perheterapia* nro 1.
- Matinvesi, Seppo (2010) *Prosessin ja ajoittamisen ongelmat kuntoutuksessa – icf:n tulkintaa*. Väitöskirja. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Lapin yliopisto. Acta Electronica Universitatis Lapponiensis 58.
- Mattila, Antti S. (2011) *Näkökulman vaihtamisen taito*. Helsinki: WSOY.
- Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Väitöskirja. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Tampereen yliopisto. Acta Electronica Universitatis Tamperensis: 1252.
- Metteri, Anna (2014) Terveyssosiaalityö, eriarvoistava sosiaalipolitiikka ja asiakkaiden kohtuuttomat tilanteet. Teoksessa Anna Metteri, Heli Valokivi & Satu Ylinen (toim.) *Terveys ja sosiaalityö*. Jyväskylä: PS-kustannus, 296–320.
- Miranda, Helena (2016) *Ota kipu haltuun*. Keuruu: Otava.
- O’Hanlon, Bill (1995) Kolmas aalto. Voiko lyhytterapia avata muutoksen ovet? *Ratkaisuja voimavarasuuntautuneiden menetelmien uutislehti* nro 1. Ratkes-yhdistys, 1–42.
- Ojala, Tapio (2015) *The essence of the experience of chronic pain – A phenomenological study*. Väitöskirja. Jyväskylän yliopisto. Liikuntatieteellinen tiedekunta 217. https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/45325/978-951-39-6060-5_vaitos_21022015.pdf?sequence=11.
- Ojala, Tapio & Häkkinen, Arja & Karppinen, Jaro & Sipilä, Kirsi & Suutama, Timo & Piirainen, Arja (2015) Although unseen, chronic pain is real – A phenomenological study. *Scandinavian Journal of Pain* 6, 33–40.
- Ojala, Tapio & Häkkinen, Arja & Karppinen, Jaro & Sipilä, Kirsi & Suutama, Timo & Piirainen, Arja (2015) Chronic pain affects the whole person – A phenomenological study. *Disability and Rehabilitation* 37(4), 363–371.

- Palomäki, Susanna (2013) *Asiakkaiden osallisuus kuntoutustutkimusprosessissa. Asiakkaiden kokemuksia osallisuudesta ja kuntoutustutkimuksen oikea-aikaisuudesta Tampereen yliopistollisessa sairaalassa*. Lisensiaatintyö. Tampereen yliopisto. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-23270> (luettu 1.10.2017).
- Rauhala, Lauri (2014) *Ihmiskäsitys ihmistyössä*. 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Rekola, Juhani (1986) Kipu ruumiillisessa sairastamisessa. Teoksessa Juhani Rekola, Kirsti Blomqvist, Kyllikki Kauttu & Hannu Mikkonen (toim.) *Sairauden viesti. Psykosomatiikasta antropologiseen lääketieteeseen*. Helsinki: Kuntoutussäätiö.
- Rissanen, Päivi (2015) *Toivoton tapaus, autoetnografia sairastumisesta ja kuntoutumisesta*. Helsinki: Kuntoutussäätiön tutkimuksia 88.
- Romakkaniemi, Marjo & Kilpeläinen, Arja (2013) Asiakkuus terveydenhuollon sosiaalityössä – terveydenhuollon sosiaalityöntekijät asiakkaiden toimijuuden tilojen rakentajina. Teoksessa Merja Laitinen & Asta Niskala (toim.) *Asiakkaat toimijoina sosiaalityössä*. Tampere: Vastapaino, 244–271.
- Rooney, Ellen (1996) What's the Story? Feminist theory, Narrative, Address. *Differences. A Journal of Feminist Cultural Studies* 8(1), 1–30.
- Miller, Peter & Rose, Nikolas (2010) *Miten meitä hallitaan*. Tampere: Vastapaino.
- Räsänen, Kirsi Marjaana (2015) Kipuportilaan henkinen tuska. *Kipupuomi*. Suomen Kipury:n jäsenlehti.
- Seikkula, Jaakko & Arnkil Tom Erik (2013) *Dialoginen verkostotyö*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Smith, Dorothy (2012) The women's movement as the origin of a sociology for people: where institutional ethnography started. Keynote Speech 22.11.2012. Seminar on Institutional Ethnography by Chengchiu University 22.11–23.11.2012, National Taiwan University (NTU), Taipei.
- Uurtimo, Yrjö (2000) *On puhuttava siitä, mistä vaikenemme. Martti Siiralan ajatuksia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Vainio, Anneli (2015) Kaikkea kipua ei voi selittää. *Suomen lääkärilehti* 18, 1228–1229.

Sosiaalityön tulevaisuuden etiikka epävarmuuden ja ympäristökriisien maailmassa

Satu Ranta-Tyrkkö

Johdanto

Maailma ja Suomi sen osana on paraikaa rajussa murroksessa, jota on tulkittu niin maailmanjärjestyksen romahtamiseksi ja historialliseksi käännekohtaksi (Beck 2016, 258) kuin globaaliksi järjestelmä- tai sivilisaatiokriisiksi (Jensen & Loftsdóttir 2014; Wallerstein ym. 2014). Murroksen mittakaavaa kuvaa, että globaalisti käynnissä olevien ekologisten, taloudellisten ja kulttuuristen murrosten voi ajatella ilmentävän laajemman systeemisen kriisin eri puolia (Kallinen ym. 2011; Loftsdóttir & Jensen 2014; Beck 2016). Kriisit myös valuvat toisiinsa. Ilmastonmuutos aiheuttaa konflikteja ja siirtolaisuutta, ja talousvaikeudet ovat monin paikoin tehneet tilaa maahanmuuttovastaisen politiikan ja rasismien voimistumiselle. (Jensen & Loftsdóttir 2014.)

Artikkelini lähtökohta on, että olemme keskellä sivilisaatiokriisiä, jossa valtaosa ongelmista juontaa tavalla tai toisella ihmisen toiminnasta. Ihmiskunnan koko ajan laajenevaa vaikutusta niin elolliseen kuin elottomaan luontoon kuvaa nopeasti yleistynyt geologista aikakautta kuvaava antroposeenin (*anthropocene*) käsite, ”ihmiskunnan aika”, jona ihminen on ylivoimaisesti suurin ympäristöä muokkaava tekijä (Moore 2016; Ulvila & Wilén 2017, 199). Muita ehdokkaita aikakauden nimeksi ovat muun muassa kapitaloseeni (*capitalocene*), kapitalismin aika (Moore 2016), *chtulucene*, eräänlainen ongelmien tunnustamisen ja muiden lajien huomioimiseen pakottava aika (Haraway 2016) ja plutoseeni (*plutoscene*) (Ulvila & Wilén 2017), rikkaiden (harvain)vallan aika. Näistä etenkin jälkimmäinen korostaa ongelmien kitey-

tyvän erityisesti maailman vauraimmille alueille keskittyneen ylikuluttavan luokan elämäntapaan, joka pidemmän päälle tuhoaa muiden hyvinvoinnin edellytykset. Joiltain osin kriisipuhe heijastaakin etuoikeutettujen havahtumista heidän normaalina pitämänsä hyvinvoinnin ja turvallisuudentunteen menettämisen uhkaan, kun taas köyhille ja syrjäytetyille elämän ennustamattomuudessa ja haavoittuvuudessa ei ole mitään poikkeuksellista (Vigh 2008, 5–8). Globaalit kriisit huonontavat myös entuudestaan haavoittuvissa asemissa olevien asemaa. Esimerkiksi ilmaston lämpiäminen lisää jo nyt eriarvoisuutta ja haavoittuvuutta konfliktien, siirtolaisuuden, ruokapulan ja sairauksien taustatekijänä. (McKinnon 2012, 7.)

Tulevaisuuden ollessa epävarmaa ja ongelmien monimutkaisia ja toisiinsa kytkeytyneitä vanhat yhteiskuntien sisäiset ja väliset rakenteet eivät kaikilta osin toimi. Sen paremmin kansalliset kuin kansainvälisetkään instituutiot eivät kykene kontrolloimaan globaaleja riskejä ja globaalin kapitalismin tuottamia kriisejä (Sitra 2014, 1; Beck 2016, 261–262), vaan riskit ovat hallitsemattomia ja niiden seuraukset mahdottomia etukäteen arvioida (mt. 259). Ekologisten ongelmien ohella ratkottavana on mittavia kysymyksiä yhteiskuntien polarisoitumisesta resurssiniukkuuteen (Lähde 2013) ja maailmantalouden ja politiikan muutoksiin. Maailman väkiluvun arvioidaan kasvavan vielä pitkään, mikä lisää globaalia energian ja raaka-aineiden kulutusta ja kuormittaa ympäristön kantokykyä (Urry 2013, 106; Kasvio 2014). David Leadbeateria (2014, 12) mukaillen olen (Ranta-Tyrkkö 2017) argumentoinut, että ekologinen ja sosiaalinen kriisi on perustavanlaatuisesti materiaallinen raaka-aineiden tuotannon ja kulutuksen kriisi, johon sosiaalityön tulisi osaltaan etsiä ekososiaalisia ratkaisuja.

Sosiaalityö ei ole muusta maailmasta erillinen saareke, joten kriisit ja murrokset valuvat myös sosiaalityön tontille. Artikkelissani pohdin, miten tässä ajassa tulkita sosiaalityön perustavaa sitoumusta köyhien ja haavoittuvissa asemissa olevien suojelemiseksi. Kelpaavatko esimerkiksi kansallisvaltioiden rajat oikeuttamaan globaalia sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta ja pois katsomista niiden hädästä, jotka jäävät ulkopuolelle (Beck 2016, 263)? Entä missä määrin sosiaalityön tulisi mieltää suojelua kaipaavaksi vielä syntymättömät ihmis-

sukupolvet ja muut olennot, joiden elämää lähivuosien ratkaisut määrittävät kenties radikaalimmin kuin missään aiemmassa historiallisessa tilanteessa?

Väitän, että suomalaisessa sosiaalityössä tavallaan ollaan yllä mainittujen kysymysten äärellä esimerkiksi pakolaisten ja paperittomien kanssa työskennellessä ja toisaalta ei kuitenkaan olla. Yksittäisiä asialle omistautuneita ihmisiä lukuun ottamatta globaalin huono-osaisuuden tai maapallolla elämisen ekologisen perustan rapautumisen ei koeta kuuluvan erityisesti sosiaalityön asialistalle. Tämä johtuu nähdäkseni siitä, että meillä ja muualla vahvasti kansallisen lainsäädännön ja toimintaympäristön määrittämää sosiaalityötä vaivaa syvään pinttynyt metodologinen nationalismi (Beck 2016, 259–263), toiminnan ja ajattelun kyseenalaistamaton kiinnittäminen nimenomaan kansallisvaltion.

Samalla kun metodologiselle nationalismille on helppo löytää perusteluja sosiaalityön kansallisesta rahoituspohjasta alkaen, se kannattelee myös sosiaalityön arvopohjan kannalta ongelmallisia tulkintoja ja käytäntöjä. Vaikka metodologisen nationalismin pitkällisempi käsittely ei ole tämän artikkelin tehtävä, tällaisia tulkintoja ja käytäntöjä näyttäisivät olevan esimerkiksi Suomeen kerjäämään tulleiden itäeurooppalaisten romanien lasten palautukset lähtömaahan lasten edun nimissä (jotta eivät kerjääisi, sillä lasten kerjääminen on suomalaisen järjestelmän näkökulmasta ongelma) tai palvelujen epääminen tai rajoittaminen paperittomiksi hallinnollisilla päätöksillä tehdyiltä ihmisiltä. Metodologinen nationalismi voi siis hämärtää sosiaalityön tehtäväkentän ja eettisten ja moraalisten velvoitteiden hahmottamista suhteessa rajat ylittäviin inhimillistä elämää ja sen totuttuja kehyksiä mullistaviin ilmiöihin. Pahimmillaan kansallinen katse estää näkemästä metsää puilta jopa sosiaalityön kaltaisella alalla, jossa signaaleja menossa olevista murroksista ja niiden seurauksista on tarjolla riittämiin.

Yllä esittämästäni kritiikistä huolimatta artikkelini tarkoitus ei ole syyllistää moneen suuntaan leviävien työtaakkojensa parissa pinnisteleviä sosiaalityöntekijöitä. Oletan kuitenkin, että käynnissä olevat murrokset pakottavat sosiaalityötä muuttumaan. Osana muutosta sosiaalityön on tarkistettava suhdettaan niin kansalliset rajat ylittäviin kuin ylisukupolvisiin kysymyksiin sekä kehitettävä niitä koskevaa etiikkaa. Koska tällä erää ylisukupolvinen etiikka

näyttäisi loistavan sosiaalityössä lähinnä poissaolollaan tai olevan vain hiljaisesti, eikä julkilausuttuna tai auki kirjoitettuna läsnä, pyrin tässä artikkelissa avaamaan näkymiä tulevaisuuden etiikasta viime vuosina käytyyn monitieteiseen keskusteluun. Rajaan näkökulmani ilmastonmuutoksen mukanaan tuomiin eettisiin kysymyksiin. Keskityn erityisesti ilmastonmuutoksen torjumista vaikeuttaviin emotionaalisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin tekijöihin, kuten kysymyksiin siitä, miksei tieto etenevästä katastrofista saa ihmisiä toimimaan tai voisiko maailmanlopun visioita kääntää toivon lähteiksi. Artikkelin lopussa pohdin, mitä annettavaa sosiaalityöllä voisi olla näiden teemojen käsitteelyyn.

Artikkelini perustuu tulevaisuuden etiikasta löytämäni ja käsiini saamani kirjallisuuteen. Tulevaisuuden etiikan suhteen lähdin liikkeelle kahden teoksen, Stefan Skirmshiren toimittaman, vuonna 2010 julkaistun artikkelikokoelman *Future Ethics: Climate Change and Apocalyptic Imagination* sekä Tim Mulganin kirjoittaman *Ethics for a Broken World: Imagining Philosophy After Catastrophe* (2011) varassa. Näistä ensimmäinen on tulevaisuuden etiikkaa monesta eri näkökulmasta valottava tutkimusartikkelien kokoelma. Jälkimmäinen on puolestaan 17 luennon sarja kuvitteelliseen tulevaisuuden hetkeen sijoittuvan filosofian historian kurssin luentoja, joissa käydään läpi vaurauden ajaksi kutsutun 1900-luvun ja 2000-luvun alkupuolen ja sitä edeltäneen esivaurauden ajan ajattelua ja politiikkaa. Kirjan maailmassa ilmastonmuutos on riistäytynyt hallitsemattomaksi ja jokaisen uuden sukupolven selviytymisen mahdollisuudet ovat edellisiä huonommat. Kirjan luennot yrittävät auttaa opiskelijoita hahmottamaan, mitä ja miten vaurauden ajan ihmiset ajattelivat, kun he eivät yrittäneet estää tai edes suuremmin lievittää jälkipolvilleen aiheuttamaa kärsimystä. Yllämainittujen teosten lisäksi artikkelia on viitoittanut muun muassa Rob Nixonin (2011) rakenteellisen väkivallan ajallisia ja tilallisia ulottuvuuksia ajattelemaan kannustava kirja *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Monet taustalla vaikuttavat oivallukset kumpuavat lisäksi Suomen Akatemian vuosina 2014–2017 rahoittamasta, kairotoimintaa sosiaalityön näkökulmasta tarkastelleesta postdoc-tutkimuksistani ja sen puitteissa käymistäni keskusteluista ja lukemistani teksteistä.

Taustoitin näkökulmaani palaamalla hetkeksi kriisitematiikan pariin. Sen jälkeen esittelen lyhyesti tulevaisuuden etiikkaa sekä pohdin tulevaisuutta koskevien, ylisukupolvisten kysymysten näkymättömyyttä sosiaalityön etiikkaa koskevassa keskustelussa. Päätän artikkelini käymällä läpi muutamia tulevaisuuden etiikkaa koskevia teemoja sekä pohtimalla tulevaisuutta koskevan etiikan tarvetta ja mahdollisuuksia sosiaalityössä.

Kapitalismi ja ilmastonmuutos

Lukuun ottamatta niitä, jotka sinnikkäästi uskovat markkinavoimien kaikkivoipuuteen, systeemisen kriisin ydin paikannetaan yleisesti kapitalistiseen talousjärjestelmään, erityisesti sen nykyiseen globaalin kapitalismin eli uusliberalismin vaiheeseen (Harvey 2011; 2014; Kallinen ym. 2011; Padel ym. 2013; Urry 2013; Klein 2014; Wallerstein ym. 2014; Moore 2016). Kriisi ei silti kumpua yksin taloudesta, vaan sen taustalta voi löytää erilaisia ja -tasoisia yhteiskunnallisia, ideologisia ja ihmisten arkiymmärrykseen liittyviä syitä, lisäksi kapitalisminkin voi nähdä paitsi talous- myös uskomusjärjestelmänä. Kapitalismin keskeisiin uskomuksiin kuuluvat viime vuosikymmeninä laajaa kannatusta saanut näkemys markkinavoimista ”jollakin tavalla (...) moraalisen, eettisen ja poliittisen kritiikin yläpuolella” olevana ilmiönä (Hall & Massey 2011, 187–190) sekä usko markkinoiden luontaiseen itsesäätelykykyyn (Harvey 2011, 2014).

Monille viimeistään Yhdysvalloista vuonna 2007 alkanut maailmanlaajuisen pankki- ja finanssikriisi osoitti, että uusliberaali kapitalismi voi ajaa itsensä ongelmiin, joista se ei omin avuin eikä omien oppiensä mukaisesti selviä (Harvey 2011; Kallinen ym. 2011). Kriisiä hoidettiin historian suurimmalla valtioiden pankkisektorille tekemällä interventiolla, mikä aiheutti monissa maissa mittavia supistuksia julkistalouksiin ja edelleen sosiaaliturvaan, koulutukseen ja terveydenhuoltoon, syventäen siten epätasa-arvoa. Kriisi kannusti monin paikoin myös luonnonvarojen yksityistämiseen ja nopeaan hyödyntämiseen. (Blühdorn 2014, 146.)

Kriisejä pidetään kapitalistisessa järjestelmässä enemmän sääntönä kuin poikkeuksena (Kallinen ym. 2011; Urry 2013; Harvey 2014; 2011), sillä niiden avulla järjestelmä uudistuu ja pääsee ikään kuin uusille tasoille ja vauhtiin

(mt. 11). Kriisien ongelma on niiden kova inhimillinen ja ekologinen hinta. Tyypiesimerkki tästä ovat sodat, jotka tuhoisuudessaan toimivat usein myös ponnahduslautana jälleenrakentamiselle ja uusille investoinneille. Nykyistä systeemistä kriisiä puolestaan leimaa koko järjestelmän ekologinen ja sosiaalinen kestäämättömyys. Globaali kapitalismi aiheuttaa vaurauden lisäksi monille esimerkiksi työttömyyttä ja osattomuutta, myös korkean elintason maissa. Lisäksi se on osoittautunut kyvyttömäksi ratkomaan aiheuttamiaan massiivisia ympäristöongelmia, mikä pidemmän päälle uhkaa jokaisen hyvinvointia. (Mt.; Urry 2013, 75.)

Vaikka kapitalismikin on riippuvainen luonnon säilymisestä ihmiselle elinkelpoisena, kapitalismille on ollut tyypillistä suoranainen luonnon halventaminen, eettispoliittinen halvaksi tekeminen ja piittaamattomuus talousjärjestelmän ekologisesta kestävydestä. Kun modernissa maailmassa luonnon valjastaminen ja riisto nähtiin edistyksenä (Urry 2013, 17), jälkepäin monien modernin aikaansaannosten voi nähdä perustuneen planetaaristen resurssien ”jatkuvalle ja aktiiviselle varastamiselle”, myös tulevilta ihmiskupoltilta (Moore 2016, 11). Mooren mukaan kapitalismi muodostaakin eräänlaisen pääoman kasaamisen, vallan tavoittelun ja ihmisen ja luonnon tuottamisen maailmanekologian, joka toteutuu lukemattomissa historiallisissa asetelmissa ja kokoonpanoissa. Järjestelmän kulmakiviä ovat olleet erityisesti halpa energia, halvat raaka-aineet, halpa ruoka ja halvat ihmiset (nk. *cheap natures*). Muokatessaan luontoa ihmiset ovat muokanneet myös suhdettaan itseensä, toisiinsa ja luontoon, sillä organisoidessaan luontoa kapitalismiin oleellisesti liittyvät inhimilliset organisaatiot, kuten luokat, imperiumit tai markkinat, ovat organisoineet samalla itseään. (Moore 2016.)

Nykyiset planetaariset kriisit ovat tuoneet näkyviin monia tietämiseen ja tieteelliseen ajatteluun liittyviä ongelmia ja sattumanvaraisuuksia. Kapitalismin lailla yhteiskunnallinen ajattelu on ollut sokeaa yhteiskuntien riippuvuudelle luonnon kantokyvystä. Karl Marxin ja Max Weberin kaltaisia poikkeuksia lukuun ottamatta yhteiskuntatieteissä sosiaalityötä myöten on toimittu pitkälti kuin luontoa ei olisi olemassakaan. Lisäksi esimerkiksi ilmastonmuutos monine epävarmuustekijöineen ja ajallisesti pitkine vaikutussuhteineen on aidosti vaikeasti hahmotettavissa oleva ilmiö. Vaikka ajatus il-

mastoa lämmittävien kaasujen olemassa olosta esitettiin yli 150 vuotta sitten ja fossiilisten polttoaineiden ilmastoa lämmittävästä vaikutuksesta yli 100 vuotta sitten, ilmaston lämpiämisen mukanaan tuomiin vaaroihin on kunnolla havahduttu vasta viime vuosikymmeninä. Sitä, että näin ylipäättään kävi, tukivat Urryn (2013) mukaan maapallosta avaruudesta käsin otetut, ilmastojärjestelmän hahmottamista auttavat kuvat ja tietokoneiden kasvanut, ilmastosimulaatiot mahdollistava kapasiteetti. Toisaalta myös vaikutusvaltaiset ilmastomuutoksen taloudellisten intressiensä vuoksi kiistävät tahot organisoituivat nopeasti ilmastomuutosta koskevan tutkimustiedon vastavoimaksi. (Mt. 37.)

Vaikka länsimaissakin on kritisoitu 1970-luvulta alkaen luonnon ohittavaa tapaa hahmottaa maailmaa, ymmärrys luonnosta kaiken – yhteiskunnallisenkin – elämän perustana syvenee hitaasti. Siitä huolimatta, että menossa näyttäisi olevan ekologian tai biosfäärin eri ulottuvuuksissaan myös yhteiskuntatieteiden keskiöön tuova paradigmanurros, yhteiskuntatieteissä maailmaa jäsennetään edelleen ensisijaisesti sosiaalisina ja taloudellisina prosesseina. Toisaalta sekä ilmastomuutoksesta biofyysisenä faktana, että vallitsevan talousjärjestyksen, luonnonvarojen käytön ja länsimaist(uneid)en yhteiskuntien kulutuskeskeisen elämäntavan ekologisesta kestämyydestä ollaan painokkaista ja vaikutusvaltaisista soraäänistä huolimatta harvinaisen yksimielisiä (Blühndorn 2014, 146). Myös Suomessa perätään ”perusteellisia muutoksia niin elämäntavoissa, yhteiskunnan rakenteissa kuin hallinnon toimintamalleissa” sekä ”uuteen maailmaan paremmin soveltuvien kulttuurien ja hallintamallien kehittämistä” (Sitra 2014, 1–3). Näihin myös sosiaalialaa velvoittaa ainakin periaatteessa Maa- ja metsätalousministeriön (2014) laatima Kansallinen ilmastomuutokseen sopeutumissuunnitelma (Rabb 2017). Ongelma meillä ja muualla on, että analyysit tilanteen nopean ja perusteellisen muuttamisen välttämättömyydestä eivät käänny sen edellyttämiksi radikaaleiksi toimenpiteiksi (Blühndorn 2014, 146; Gasper 2014, 138).

Yksi ilmastomuutosta koskevista huolista on, että tasaisen lämpenemisen sijaan ilmasto voi muuttua äkillisesti ja rajusti (Gardiner 2010, 84–85). Huoli pohjaa muun muassa laajoja kompleksisia systeemejä koskevan tutkimuksen havaintoihin siitä, että merkittävät muutokset syntyvät usein yhdensuuntaisten siirtymien samanaikaisuudesta ja että kompleksisten systeemien liikkumi-

nen kohti tasapainoa ei ole itsestäänselvyys. Systeemien ollessa ennustamattomia, toisiinsa sopeutuvia ja yhdessä toimivia pienetkin muutokset saattavat suistaa ne kriittisen kynnyksen yli, eli laajatkin systeemit voivat yksinkertaisesti kaatua. (Urry 2013, 70–71.) Ilmaston osalta näin voi käydä niin kutsuttujen positiivisten palautemekanismissa (*positive feedback loops*) vaikutuksesta, jos esimerkiksi suuria määriä ikiroudassa tai merien pohjissa oleva metaania vapautuu ilmakehään (Gardiner 2010, 86). Siitä, ollaanko kriittiset rajat ilmaston lämpenemisessä jo ylitetty, on vain arvioita, joskin rajana pidetään yleisesti kahta astetta esiteollisesta ajasta. Huolestuttavaa on, että myös huomattavasti suurempaa, keskimäärin 5–7 asteen lämpenemistä vuoteen 2100 mennessä pidetään suhteellisen todennäköisenä ja että monien ilmastotutkijoiden käsitys asiasta on totaalisen lohduton (Richardson 2015). Esimerkiksi Ison-Britannian meteorologian laitos arvioi vuonna 2008 yli 7 asteen lämpenemisen todennäköisyydeksi 10 prosenttia vuosisadan loppuun mennessä ja monet arviot sen jälkeen pitivät riskiä vähintään yhtä suurena. (McKinnon 2012, 6.)

Ilmaston keskimääräinen lämpiäminen yli 5 astetta olisi totaalinen katastrofi ihmisille ja useimmille muille lajeille. Maa olisi kuuma ja kuiva, huomattava osa eläin- ja kasvilajeista olisi kuollut sukupuuttoon ja ihmisten olisi selviytyäkseen pakkauduttava pohjoisen pallonpuoliskon asumiskelpoisille vyöhykkeille. (McKinnon 2012, 6.) Optimistisimmatkin arviot povaavat ankaraa vesi-, ruoka- ja energiapulaa ja sotia. Urryn (2013, 78–79) skenaario on, että rikkaat yrittäisivät suojautua eristäytymällä tarkoin vartioiduille erillisalueille, jolloin köyhempien liikkuvuutta rajoitettaisiin jokaisen digitoinnin mahdollistamalla seurannalla ja liikkuvuuden rajoittamisella. Vaikka planeetta kestäisi, järjestäytyneet yhteiskunnat ja nykykatsannossa ihmisarvoisen elämän edellytykset romahtaisivat. Varmaa on, että kukaan ei ole turvassa ilmastonmuutoksen vaikutuksilta. Kaikkein suojattomampia ovat kuitenkin köyhät ja/tai eri tavoin marginalisoidut ihmiset, etenkin heistä ikänsä, sukupuolensa tai kuntosensa vuoksi haavoittuvimmat. (Mulgan 2011; Gasper 2014, 138.) Siksi ilmastonmuutos on mitä suurimmassa määrin sosiaalityön asia.

Tulevaisuuden etiikasta

Viime vuosina tulevaisuutta koskevia kestävyiden ja vastuun kysymyksiä on pohdittu eettisistä ja moraalista näkökulmista tulevaisuuden etiikkana (*future ethics*, esim. Groves 2009; Skirmishire 2010a) tunnetussa monitie-teisessä keskustelussa. Samantyyppisiä teemoja käsitellään myös globaaliksi etiikkaa (*global ethics*, esim. Gasper 2014; Nussbaum 2015) ja oikeudenmukaisuutta (Tan 2017) tai ympäristöfilosofiaa (*environmental philosophy*, Mulgan 2011) koskevissa keskusteluissa. Myös ekologinen taloustiede (*ecological economics*, Brown & Timmerman 2015) sekä erilaiset liberaalia talousteoriaa oikeudenmukaisuuden näkökulmasta käsittelevät kritiikit (esim. Hobson 2004; McKinnon 2012) käsittelevät vastaavia teemoja. Aihetta käsitellään myös teologian piirissä (Jenkins 2013; Pihkala 2017). Näiden keskustelujen vakiintuneisuudesta kertoo, että niillä on tieteelliset aikakauslehtensä, kuten *Ecological Economics* (1989–), *Environmental Philosophy* (2004–) ja *Journal of Global Ethics* (2005–). Näkökulmat leikkaavat kuitenkin toisiaan. Esimerkiksi ympäristöfilosofiassa ja oikeudenmukaisuuskeskusteluissa käsitellään usein samoja poliittisen liberalismien kannalta keskeisiä teoretikoita John Lockesta ja John Stuart Millista John Rawlsiin ja Robert Nozickiin. Samalla keskustelut voi nähdä jatkumoksi 1950-luvulta alkaen vahvistuneelle tietoisuudelle ensin ydin- ja sittemmin ympäristötuhojen uhkista (esim. Carson 1963) ja kasvun rajoista (Meadows ym. 1972), vanhojen uhkien rinnalle on vain tullut uusia. Yksi keskeinen teema on ilmastonmuutos ja siihen liittyvät moraaliset ongelmat.

Tulevaisuuden ollessa aina kaukaista ja vielä toteutumaton, sitä koskevia perustavia kysymyksiä ovat miten ajatella tulevaisuudesta, miten poliittisesti ja eettisesti suhtautua tulevaisuuteen ja mitä käytännön seurauksia nykyisillä valinnoillamme ja ajattelullamme on. Ilmastonmuutos ja muut globaalit riskit tekevät tulevaisuudesta hauraan ja siihen vaikuttavista valinnoistamme painavia. Etiikkakeskusteluissa toistuvatkin yhtäältä ei-vastavuoroisen vastuun ja toisaalta rakenteellisen vastuuttomuuden (Groves 2009) teemat. Millä tavoin olemme vastuussa toimintamme kauaskantoisista seurauksista? Miten tuntee myötätuntoa ihmisiä kohtaan, joita emme koskaan tapaa, tulevaisuudessa, jota emme itse elä? Miten se mitä ajatteleme tulevaisuudesta muovaa meitä ja toi-

mintaamme? (Skrimishire 2010b, 1–2, 7.) Ja edelleen: Miksi luopuisin itsekkyydestäni, kun muutkaan eivät luovu?¹

Sosiaalityössä arvot ja etiikka asetetaan yleisesti työn keskeiseksi lähtökohdaksi, onhan koko ammatti ja ala syntynyt eettismoraalisesta diskurssista. Stanley Witkinin mukaan ”sosiaalityön tekeminen on kannan ottamista siihen, kuinka ihmistä tulisi kohdella, kuinka heidän tulisi käyttäytyä toisiaan kohtaan ja mikä on yhteiskunnan vastuu jäsenistään.” (Witkin 2003, 239.) Muuttuvissa tilanteissa ja erilaisten työhön kohdistuvien odotusten alla sosiaalityön eettismoraalinen tehtävä on vaativa ja päätösten perustelu eettisestä näkökulmasta osa työtä. Työtä ohjaa lainsäädäntö, minkä lisäksi muun muassa sosiaalialan ammattijärjestöt ovat työstäneet alalle eettisiä ohjeistoja. Toisaalta myös työnantajat määrittelevät sosiaalityöntekijöiden liikkumavaraa erilaisilla organisaation linjaa täsmentävillä ohjeistuksilla. Käytännössä erilaisia eettisiä perusteita täytyy usein punnita suhteessa toisiinsa, sillä ihmisten tilanteet, kyvyt ja kokonaiselämäntilanne vaihtelevat, eikä ratkaisu, joka on hyvä yhdelle ole välttämättä sitä toiselle. (Talentia 2017.) Joustamattomien, kaikille samanlaisten toimintamallien sijaan sosiaalityön eettisyys toteutuu yleensä parhaiten eettisiä periaatteita luovastikin soveltavan tapauskohtaisen kokonaisharkinnan kautta.

Suomessa sosiaalialan ammattihenkilön eettisiä ohjeita julkaisee alan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Yli 60-sivuinen lehtinen (Talentia 2017) etenee ihmisoikeuksista, ihmisarvosta ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistämisestä työtä ohjaavina perusarvoina eettisiin menettelytapoihin ja edelleen työntekijän vastuisiin, oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Mukana on myös keskeisiä otteita sosiaalialaa koskevasta lainsäädännöstä. Pääpaino näyttäisi olevan työntekijöiden eettisen harkintakyvyn tukemisessa eettisesti ristiriitaisten ja ammatillisesti vaativien tilanteiden varalta. Toisin kun aikaisemmin, ohjeiston vuonna 2017 päivitetystä versiossa viitataan keran myös tulevaisuuteen Yhdistyneiden Kansakuntien kestävä kehityksen tavoitteiden ja toimintaohjelman mainitsemisen yhteydessä (Talentia 2017, 12). Mikään ei kuitenkaan estä tulkitsemasta tulevaisuusorientoituneesta, tule-

¹ Evankelisluterilaisen kirkon järjestämässä Lasisilta-työpajassa Tampereella helmikuussa 2017 ilmastonmuutoksen torjumisen vaikeutta pohdittaessa asetettu kysymys.

vien sukupolvien haavoittuvuuden tunnistavasta näkökulmasta myös kohtia, joissa käsitellään epäoikeudenmukaisen politiikan ja käytäntöjen vastustamista (s. 22) tai yhteisvastuuta yhteiskunnan syrjivistä rakenteista (s. 23). Myös sosiaalihuollon ammattihenkilölain 4. pykälässä mainittua ammattieettistä velvollisuutta sosiaalisen toimintakyvyn, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämisestä, syrjäytymisen ehkäisystä ja hyvinvoinnin lisäämisestä (s. 25) voi ajatella velvoittavana nykyisten lisäksi myös tulevien sukupolvien suhteen.

Toistaiseksi tulevien sukupolvien ja laajemmin muiden elämänmuotojen ja elämälle perustuvien ekosysteemien suojelu artikuloidaan sosiaalityön tehtäväksi varsin harvoin, vaikka poikkeuksiakin löytyy. Suomessa lastensuojelutyössä toimiva ja Facebookissa Ilmastonmuutos ja hyvinvointi -sivustolla (2017) aktiivisesti ilmastonmuutostietoa jakava Harriet Rabb korostanut ilmastonmuutoksen torjumisen tärkeyttä lastensuojelun ja laajemmin sosiaalityön kannalta. Tutkimuksen kentällä viime vuosina vahvistunut ekososiaalinen (Matthies ym. 2001; Helne & Silvasti 2012; Matthies & Närhi 2014; 2016; 2017), vihreä (Dominelli 2012) tai ekologinen (McKinnon & Alston 2016) (tutkimus)suuntaus on tuonut ympäristökysymykset ja ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyys- ja vastuun teemat vahvemmin osaksi sosiaalityön keskusteluja (Suomessa mm. Bardy 2015; Helne & Silvasti 2012; Helne & Hirvilammi 2017; Hirvilammi 2015; Kivipelto & Saikkonen 2017; Matthies 2017; Matthies & Närhi 2014; 2016; 2017; Närhi 2004; 2017; Ranta-Tyrkkö 2016a; 2016b; Ranta-Tyrkkö & Das 2016; Ranta-Tyrkkö & Jojo 2017; Salonen 2014; Vaarama 2010). Yhteiskuntapolitiikassa puolestaan esimerkiksi Marja Järvelä on pitänyt ilmastonmuutokseen ja laajemmin kestävyteen liittyviä kysymyksiä esillä 1990-luvulta alkaen.

Jos ekososiaalinen orientaatio on tutkimuksessa verraten uusi suuntaus, käytännön sosiaalityössä ympäristö- ja muiden ylisukupolvisten, ajassa kumuloituvien riskien pohtimiselle ei toistaiseksi ole työn paljouden ja jatkuvien muutosten keskellä aikaa eikä vaadittavaa mandaattiakaan. Huoli ihmisten ja ekosysteemien tulevaisuudesta jää vakiintuneempien tehtävien jalkoihin, eikä sosiaalista ja ekologista tai ympäristöoikeudenmukaisuutta käsitellä suhteessa toisiinsa. Näin on siitä huolimatta, että niin ongelmien ylisukupolvisuus kuin ennaltaehkäisyn tärkeys kuuluvat alan perussanastoon. Ennaltaehkäisyn

periaate on vahva muun muassa lastensuojelussa, missä suojelun toivotaan turvaavan lapselle sekä paremman lapsuuden että eväitä aikuisuuteen ja omaan vanhemmuuteen ja onnistuessaan pienentävän syrjäytymisestä yhteiskunnalle aiheutuvia kuluja (esim. Talentia, vuosiluku puuttuu). Joidenkin erityisryhmien kohdalla ylisukupolvisuuteen kuitenkin panostetaan. Esimerkiksi adoptiojärjestöt ovat sitoutuneet säilyttämään adoptoitujen adoptioon ja alkuperään liittyviä tietoja vähintään sadan vuoden ajan adoptoitujen ja heidän jälkeläistensä tiedontarpeita varten. Ylisukupolvisen vastuun käytäntöjä siis on, mutta orientaatio ei koske koko alaa. Ylipäätään tietoa siitä, mitä sosiaalityössä ajatellaan tulevaisuudesta, on niukasti.

Hyvinvointivaltioiden rahoituspohjan rapistuessa ja haavoittuvuuden saadessa uusia muotoja sosiaalityössä luulisi olevan tarvetta erilaisille tulevaisuusskenaarioille, joiden avulla voisi sekä jäsentää tulevaisuudessa odottavia haasteita, että miettiä miten niihin varautua ja vastata. Tietääkseni tällaista tulevaisuustyötä ei sosiaalityössä kuitenkaan liiemmästi tehdä, eikä tulevaisuusperspektiivi ole ihmisillä, hallinnossa tai politiikassa muutenkaan kovin pitkä. Kunta- ja aluesuunnittelussa ajallinen horisontti on pisimmillään yleensä joitain kymmeniä vuosia ja pohjaa ennusteisiin alueen demografisesta ja elinkeinoelämän kehityksestä. Useimmat ihmiset hahmottavat oman elämänsä jälkeistä aikaa lastensa ja lastenlastensa elämän kautta, mutta sen pidemmälle tulevaisuutta ja omien valintojen seurauksia on vaikea kuvitella. Rajallisuudessaankin tulevaisuutta koskevan vastuun ajattelu jonkinlaisena hoivavelvollisuutena voi silti olla avain tulevaisuudesta välittämiseen (Groves 2009).

Miksi mikään ei muutu – tulevaisuudesta välittämisen vaikeudesta

On eri asia tietää vaarasta kuin ryhtyä torjumaan sitä (Skirmishire 2010b, 9). Tulevaisuudesta välittämistä ja erilaisten sitä uhkaavien ympäristö- ja teknologisten riskien torjumista vaikeuttaa, että mittavatkaan riskit eivät välttämättä ole käsin kosketeltavia ja näkyviä, jolloin ne jäävät abstrakteiksi (Urry 2013, 147). Ympäristöriskien tiedetään resonoivan huonosti ihmisten psykologisiin toimintamalleihin, minkä oletetaan johtuvan osin siitä, että valtaosa ympäristöä koskevasta tiedosta on luonnontieteellistä faktatietoa. Silti ilmaston-

muutoskin on paitsi fysiologinen asiantila, myös sosiaalinen ja poliittinen konstruktio, jota ihmiset käsittelevät tiedollisen lisäksi tunnetasolla. Vaikka ihmiset ovat yhtäkaa sekä analyyttisiä että affektiivisiä, epävarmuutta herättävissä asioissa tunnepohjainen puoli usein dominoi, mikä syö järkeen vetoavan faktatiedon voimaa. (Gardiner 2010.) Tavallisia tapoja suhtautua ilmastonmuutokseen ovatkin asian kieltäminen, pelko ja ahdistus, tai usko siihen, että muutos saadaan lopulta hallintaan erilaisin teknologisin ratkaisuin.

Ihmisillä on tapana olla optimistisia, vaikkei siihen olisi mitään syytä, ja heidän kykynsä ratkoa ongelmia on rajallinen silloinkin, kun motivaatio toimia on korkea. Ensinnäkin ihmiset jaksavat kantaa kerrallaan vain rajallisen määrän huolta (nk. *finite pool of worry*, Gardiner 2010, 90). Jos huolenaiheita on paljon, etusijalla ovat välittömät ja lähinnä itseä olevat asiat (mt.; Pihkala 2017). Ominaisuus auttaa ihmisiä jaksamaan vaikeissa oloissa mutta ei tue kaukaisten tai liian suuriksi tai ahdistaviksi koettujen ongelmien ratkaisemisen yrittämistä. Myös päätöksenteossa tyydytään usein yhden askeleen ottamiseen suhteessa tunnistettuun riskiin, vaikka tiedossa olisi, että askeleita kannattaisi ottaa kerralla useampi (ns. *single action bias*, Gardiner 2010, 90–99). Lopputulos on, että vaikka ilmastonmuutoksen vakavuus tiedetään, teot sen torjumiseksi ovat riittämättömiä, mikä tekee käsistä ryöstäytyvistä kehityskuluista koko ajan todennäköisempiä (mt. 87; McKinnon 2012, 8).

Ratkaisujen sijaan valtavirtataloudessa ja -politiikassa ollaan lukkiuduttu teknokraattiseen kestävämmyyden politiikkaan (Blühdorn 2014, 147). Näin on myös maailman vauraimpiin kuuluvissa pohjoismaisissa yhteiskunnissa, joissa sosiaalityön ja hyvinvointipalveluiden rahoitus on kytköksissä jatkuvan kasvun pakkoon (Helne, Hirvilampi & Laatu 2012). Kestävydestä (*sustainability*) kyllä puhutaan, mutta mitä enemmän käsitteen alle niputetaan erilaisia keskenään ristiriitaisia pyrkimyksiä, sitä ontommaksi sen sisältö käy (Swyngedouw 2007 ref. Blühdorn 2014, 150). Yleisesti ottaen luottamus siihen, että voimassa olevat ilmastonmuutosta rajoittavat kansainväliset sopimukset todella pantaisiin toimeen ja niiden jatkoksi solmittaisiin uusia ja entistä velvoittavampia, on heikkoa. Samanlainen skeptisyys koskee muitakin ekopoliittista toivoa herättäneitä kertomuksia, kuten ruohonjuuritason kan-

salaistoiminnan, kuluttajavalintojen tai ekomodernisaation² myötä pienistä pisaroista rakentuvaa muutosvirtaa. (Blühdorn 2014, 146.) Jos valtavirtapoliitiikassa ja -taloudessa ei ole riittävää motivaatiota muutoksiin tai ne koetaan liian hankaliksi, ilmastonmuutoksen torjumiseksi ei riitä, että osa kansalaisista siirtyy kasvisruokaan ja käyttää kestokasseja.

Keskeinen ongelma on, että markkinatalous on imperatiivi josta ei neuvotella ja johon kajoaminen on tabu (Blühdorn 2014, 146), kuten myös kulutuskapitalismille keskeisen tavaroiden tuotannon ja kuljetuksen vaatimien valtaviin raaka-aine- ja energiamäärien ekologinen ja inhimillinen hinta (Padel & Das 2010). Kun ylin kriteeri on kustannusten minimointi ja voiton maksimointi, jälki globaalisti pilkotun ja kilpailutetun raaka-aineiden ja hyödyketuotannon alimmilla portailla on usein rujoa. Vauraudessa elävät ovat puolestaan varsin haluttomia perehtymään käyttämiensä hyödykkeiden diskursiivisesti näkymättömiin häivytettyyn alkuperään ja tuotanto-olosuhteisiin (*zones of invisibility*, Brennan 2006, 111–112). Niinpä aikana, jona kasvun rajat ovat kiistämättömimmät kuin koskaan, korruptoitunut sosioekologinen malli tarjoaa onnena kuluttamista, josta on tullut yksi nykykapitalismin keskeisimmistä maailmaa ja ihmisten minuutta muokkaavista tekijöistä. Kuluttaminen koukuttaa, sillä vaikka sen rutiinit veivät aikaa, ne tarjoavat myös tilaisuuden olla näennäisen vapaa toteuttamaan itseään, jos ei muuta niin tuottamaan ja kehystämään omaa minuuttaan markkinoiden puitteissa mahdollisilla kulutusvalinnoilla. (Urry 2013, 91–106.)

Riskien ollessa hallitsemattomia ja kuluttamiseen perustuvan elämäntavan seurausten ikäviä ajatella, maailmanlopun kanssa elämisestä on tullut elämäntapa (Buell 2010, 30–31). Sen sijaan, että yrittäisimme torjua tai hillitä riskejä, totumme niihin, jopa viihteeksi asti (esim. lukemattomat apokalyptiset elokuvat). Ilmiö näkyy myös teknokraattisessa ja managerialistisessa politiikassa, joka yrittää pitää maailmaa entisellään sen radikaalin muuttamisen sijaan. Tavallista on, että ympäristöä koskeva päätöksenteko esitetään epäpoliittisena

² Eko- tai ekologisella modernisaatiolla tarkoitetaan yhteiskunnan sosioteknistä ja taloudellis-poliittista ekologisointia (Mol & Jänicke 2010), toisin sanoen aiempaa ekotehokkaampien tuotanto- ja toimintamallien kehittämistä. Ajatuksena on, että ympäristöongelmat ovat ratkaistavissa kehittämällä sopivaa teknologiaa ja ekologiset haitat minimoivia tai niitä kompensoivia järjestelmiä.

ja sosiaalisista kysymyksistä irrallisena, kun taas poliittisia kysymyksiä siitä, millaisia yhteiskunnallisympäristöllisiä asetelmia haluamme tuottaa ja miten voisimme ne saavuttaa, väistellään. (Blühdorn 2014, 150.)

Maailmanlopun kanssa flirttailun vaara on, että se luotsaa meidät syvemälle kriisiin totuttamalla ajatukseen, että mitään ei ole tehtävissä. Jos peli on pelattu, miksi enää ponnistella (Gardiner 2010, 96)? Buellin (2010, 29) mukaan ikävimmäksi vaihtoehdoksi voi tällöin osoittautua, että maailmanloppu ei tule (ja ole), vaan se jää päälle loputtomaan tulemiseen, ihmiskunnan vanhojen vitsausten nälästä ja sairauksista resurssiniukkuuteen pahetessa sykli sykliltä. Esitellessään vaurauden ja sitä edeltäneen esivaurauden ajan ajattelua Mulganin kirja *Ethics in the Broken World* kertoo rivien välissä juuri tällaisesta maailmasta. Rikkinäisessä maailmassa joidenkin sukupolvien päässä nykyisyydestä elämää leimaa elintärkeiden resurssien säännöstely ja jatkuva puute. Pahin pula on hengityskelpoisesta ilmasta, viljelykelpoisesta maasta, ruuasta ja polttoaineista. Ilmastomallit ovat menettäneet merkityksensä, sillä ilmasto ei enää asetu mihinkään säännölliseen malliin. Valtaosa vaurauden ajalla olemassa olleista lajeista on kuollut sukupuuttoon, ja aiemmin runsasväkiset sivilisaatiot ovat jääneet veden alle tai lakastuneet kuumuuteen ja kuivuuteen. Ihmisiä asuu vain maapallon pohjoisilla vyöhykkeillä ja he elävät hiukan samaan tapaan kuin vaurauden aikana marginaalisiksi ja ajastaan jälkeen jääneiksi leimatut metsästäjä-keräilijät. Koska ruokaa ei riitä kaikille, yhteisöjen on uhrattava osa jäsenistään, jotta jäljelle jäävillä olisi mahdollisuus selviytyä. (Mulgan 2011.)

Synkistä tulevaisuudenkuvista huolimatta murrosten tai kriisien ajatellaan yleisesti tarjoavan tilaisuuksia analysoida ja toimia toisin kuin aiemmin. Yksi maailmanlopun merkityksistä on tilallinen ja ajallinen murros, joka tuo näkyviin aiemmin näkymättömissä olleita asioita (Buell 2010). Maailmanlopun läheisyys voi toimia muutoksen katalysaattorina paljastamalla maailman ikään kuin uudessa valossa ja pakottamalla valitsemaan, minkä puolesta ja mitä vastaan toimia. Myös pyrkimys pysyä vanhassa ja totutussa on valinta. Mulganin rikkinäisen maailman ihmisille vaurauden ajan ihmisten valinnat ovat käsittelemättömiä, erityisesti heidän tinkimätön takertumisensa materiaaliseen yltäkylläisyyteen. Vaikka valittavissa olisi ollut kohtuus, arvokkuus ja muis-

ta ihmisistä ja lajeista välittäminen, vaurauden ajan vauraat olivat ilmeisen ja tietoisien piittaamattomia oman elämäntapansa seurauksista. Rikkinäisen maailman horisontista käsin hämmennystä herättää myös vauraiden pohjaton nurkkakuntaisuus, ikään kuin heidän vauraisa saarekkeissa hetken kukoistanut elämäntapansa olisi ollut ainoa tavoittelemisen arvoinen. (Mulgan 2011.) Tulevaisuutta koskevaa etiikkaa peräänkuuluttavan keskustelun (mm. Skirmishire 2010b, 3, 8) meille asettama kysymys on, millaista tulevaisuutta pidämme kamppailemisen arvoisena. Kumpaa vaalimme, elämää vai elämäntapaa?

Ratkaisuna politiikka?

Murroksessa tien toiveikkaampaan tulevaisuuteen ajatellaan usein löytyvän demokratian elvyttämisestä, erityisesti ihmisten arjen ja yhteiskunnallisen päätöksenteon radikaalista (uudelleen) politisoinnista. Yksi ratkaisumalli, jota olen itsekin rummuttanut (Ranta-Tyrkkö 2016a ja b), korostaa demokratian yhtä aikaa sekä paikallista että translokaalia, rajat ylittävää mutta erilaisia paikallisia näkökulmia yhteen nivovaa voimaa. Lähtökohta on, että globaalienkin muutosten käytännön toteutus on aina paikallista; siksi tarvitaan yhtä aikaa sekä paikallisesti että globaalisti kestäviä ja oikeudenmukaisia ratkaisuja. Tällaiseen paikallistasoilta ympäri maailman rakentuvaan muutosvisioon perustuu esimerkiksi Naomi Kleinin (2014) ajatus ilmastonmuutoksen torjumisesta kumoamalla ensin sen torjumista estävä kapitalistinen järjestelmä. Myös David Harveyn (2014, 252) näkemys on, että ongelmien ytimeen pureutuvan ympäristöliikkeen on käytännössä pakko asettua hiilikapitalismia ja pääomien logiikkaa vastaan. Arjen politisoinnin ja politiikan lokalisoinnin edellytys on, että ihmiset näkisivät politiikan teon paitsi velvoittavana myös innostavana ja sitoutuisivat sen arkiseen tekemiseen.

Ongelma on, että maailmanlopun arkipäiväistyminen ei välttämättä käänny poliittiseksi analyysiksi ja muutoshaluksi, eikä asioiden uudelleenpolitiointi vielä takaa, että asiat muuttuisivat radikaalisti tai parempaan suuntaan (Blühdorn 2014). Tällä erää radikaalin ekologisen kritiikin ja liikehdinnän voimaa vesittää asioiden strategisesti tarkoituksellinen epäpolitiointi, mikä tekee ympäristöpolitiikasta epäpoliittista ekohallintaa. Kuten viimeaikainen

havahtuminen niin sanottuun totuuden jälkeiseen politiikkaan todentaa, valtaan voi nousta myös tieteenvastaisia poliitikkoja tai liikkeitä, joille kelpaavat vain omaan poliittiseen agendaan sopivat totuudet. Lopulta myös politiikkaan paluun idea saattaa perustua ajatukseen ihmistyyppistä, jota ei enää ole tai on vain harvassa. Ihmisten identiteetit ovat nykyisin pirstaleisempia ja joustavampia kuin esimerkiksi poliittisen osallistumisen vahvoina vuosikymmeninä tunnetuilla 1960- ja 1970-luvuilla, mikä tekee heistä toisenlaisia poliittisia toimijoita. Aiempaa kompleksisempien elämäntapojen hallinta ja erilaiset itsensä toteuttamisen projektit vievät aikaa ja energiaa poliittiselta osallistumiselta, eikä perinteinen ajatus vaihtoehtokulttuureissa kulminoituvasta autonomias- ta ja emansipaatiosta välttämättä toimi. Vaikka monet ekologisuu- teen liitetyt ideaalit, kuten pienimuotoisuus, paikallisuus, omavaraisuus ja hallittavissa oleva yksinkertainen teknologia ovat ideoina läsnä, vahva usko tieteellitekno- logiseen moderniin syö niiden voimaa. (Mt.)

Edellä kuvattua poliittisen toimijuuden muutosta on käsitteellistetty muun muassa demokratian ja politiikan jälkeisissä (*post-democracy, post-politics*) teorioissa. Ingolfur Blühdorn (2014, 147) arvioi vallitsevien teknomanage- rialististen lähestymistapojen entisestään vahvistavan kulutuskapitalismia ja neoliberaalia hegemoniaa. Kaikki eivät kuitenkaan ole yhtä pessimistisiä. Esimerkiksi Urry (2013) tulkitsee post-poliittisuutta osin eri lailla, vaikka hänen analyysinsä asioiden nykytilasta, kuten ilmastonmuutoksen vähättelystä politiikassa ja pyrkimyksistä ratkoa ideologisia kiistoja poliittisten prosessien sijaan teknismateriaalisella suunnittelulla, asiantuntijajohtajuudella ja hallin- nolla on pitkälti samansuuntainen kuin edellä Blühdornilla. Urryn mukaan ilmastonmuutokseen havahtuminen on muuttanut maapallolla elämisen tule- vaisuutta koskevan keskustelun suuntaviivoja ja pitänyt esimerkiksi hiilipoli- tiikan globaalin politiikan keskiössä. Poliitiikan jälkeisen politiikan sijaan ke- hittämissä saattavat olla hiiliriippuvuuden jälkeisen politiikan edellytykset: se, että emansipatorinen projekti on muuttanut muotoaan ei vielä tarkoita, että se olisi kuollut. (Mt.)

Lopuksi: tulevaisuuden etiikan tarpeesta sosiaalityössä

Tässä artikkelissa olen keskittynyt ilmastonmuutokseen, mutta seuraamuseettisen ajattelun vaade ei tietenkään rajoitu siihen ja tulevaisuutta koskeva etiikkakeskustelu on luonnollisesti paljon monisysisempää kuin mitä olen pystynyt edellä esittämään. Esimerkiksi keskustelun globaalin edustavuuden suhteen on syytä kysyä, keitä keskusteluun osallistuu (Graness 2015) ja miten keskustella monien pitkään rakentuneiden erojen, valtasuhteiden ja tietojärjestelmien yli niitä uusintamatta (Masaka 2017). Jotta keskustelu jalkautuisi erilaisiin yhteiskunnallisiin tilanteisiin ja rikastuisi niistä nousevasta tiedosta, sen tulisi olla avoin erilaisille osallistumisen tavoille ja käytännöille.

Jo ilmastonmuutos muuttaa nopeasti ja vääjämättömästi maapallolla elämisen edellytyksiä ja tähänastisia elämäntapoja. Haasteista huolimatta pidän selvänä, että koko ihmiskuntaa koskettavien mullistusten keskellä kaiken toiminnan eettisyyttä tulisi arvioida yhä vahvemmin sen perusteella, millaisia seurauksia siitä on paitsi välittömästi, myös ajallisesti ja/tai tilallisesti kaukaisille toisille. Keskinäisriippuvaisessa maailmassa vastuun ja riippuvuuden piiri on väistämättä omaa ryhmää ja kansakuntaa laajempi. Muutoksessa esimerkiksi rajat kiinni -politiikoista tai erilaisten konkreettisten tai symbolisten muurien pystyttämisestä joidenkin ryhmien elämäntavan tai etnisen hegemonian turvaksi ei ole pidemmän päälle ratkaisuksi. Vaara, että ne jotka pystyvät takertuvat saavutettuihin etuihinsa tai että maailma luiskahtaa yhä vahvemmin oligarkkien ja suuryhtiöiden valtaan on kuitenkin ilmeinen.

Muuttuvat ajat haastavat huolehtimaan talouden politiikan mielekkyydestä ja syventämään yhteisvastuun ja yhdessä elämisen taitoja. Myös sosiaalityön mielekkyyden testi on, miten tehty työ ja ratkaisut palvelevat köyhiä ja haavoittuvissa asemissa olevia nykyisyyden lisäksi tulevaisuudessa, ja minkälaisia ajassa ja tilassa kumuloituvia vaikutuksia nykyisin tehtävillä ratkaisuilla on (rakenteellisen ja muun väkivallan kumuloituvista vaikutuksista ks. Nixon 2011). Kun nykytiedon varassa ilmastonmuutos uhkaa romuttaa kaiken sen mitä sosiaalityö periaatteessa ja käytännössä puolustaa, ilmastonmuutosta ei voi sosiaalityössä sivuuttaa. Ihmisten hyvinvointia ja olemassaoloa perustavanlaatuisesti uhkaavat planetaariset ongelmat eivät yksinkertaisesti ole asioita, joita sosiaalityö voisi oman missionsa puitteissa (yrittää) rajata oman tonttinsa

ulkopuolelle. Köyhyydellä ja haavoittuvuudella on monia yhtäaikaista ja toisiinsa limittyviä syitä, joita ratkoakseen sosiaalityön on oltava aidosti ja rohkeasti maailmaa syleilevää.

Virittyäkseen ekologisempaan suuntaan sosiaalityön olisi otettava kriittistä etäisyyttä modernin aikakauden yksilö- ja ihmiskeskeisiin lähtökohtiinsa ja nähtävä ei-inhimillisen luonto itsessään suojelemisen ja huolehtimisen arvoisena (Gray & Coates 2012, 240–241.) Sosiaalityön nykyisille instituutioille velvoite kantaa monien muiden asioiden ohella vastuuta ilmastonmuutoksen torjunnasta ja muista planetaarisen tason ongelmista voi silti olla vaikea kysymys. Nopea murros ravistelee nykyisiä instituutioita ja on vaikea ennustaa, minkälaisissa institutionaalisissa puitteissa sosiaalityötä tehdään 50–100 vuoden kuluttua ja mitä siihen mennessä on tapahtunut esimerkiksi pohjoismaisille hyvinvointiyhteiskunnille. Vaikka yksittäiset instituutiot eivät ole ikuisia eikä niiden ole tarpeen keskittyä kaikkeen mahdolliseen, institutionaalisten tehtävien reflektiivinen päivittäminen ja uudistaminen on osa niiden arkea. Kuten tähänkin asti, sosiaalityön vastuulla on tehdä omista arvolähtökohdistaan tilanneanalyysia menossa ja tulossa olevista muutoksista ja pitää, vaikka sinnitellenkin, kiinni työn mielekkyyden kannalta keskeisistä arvoista.

Kun tulevaisuus näyttää musertavan synkältä ja sen muuttaminen valoisammaksi epävarmalta ja massiiviselta urakalta, mistä voimaa ja inspiraatiota tarttua toimeen? On mahdollista, että nykyisistä postpoliittisista trendeistä ja *game over* -mielialoista huolimatta ilmastonmuutos suurimpana ihmisyhteiskuntia koskaan kohdanneena uhkana ja siitä mahdollisesti seuraava ihmisten havahtuminen oman kuolevaisuutensa lajina (Groves 2010) lopulta mobilisoi ihmiset toimimaan tilanteen muuttamiseksi. Jotta näin kävisi, ihmisten pitäisi voida uskoa, että muutos on mahdollinen. Pelkkää pelon herättelyä pidetään tehottomana tapana ajaa asenteiden ja käyttäytymisen muutosta (Hulme 2010). Sarah Amslerin (2010) mukaan nykyinen kriisi onkin syvimmiltään toiveikkuuden kriisi: viime vuosikymmenten aikana taloudessa, politiikassa ja kulttuurissa tapahtuneet systeemiset muutokset ovat kaventaneet radikaalin toivon ja vapauden tilaa. Pahimmillaan toivottomuus voi johtaa paitsi kyvyttömyyteen kuvitella radikaalisti erilainen (parempi) maailma, myös hallittomuuteen tehdä niin. (Mt.) Donna Harawayn (2016, 4) näkemys on, että

ihmiskunta on tilanteessa, jossa sen paremmin epätoivo kuin liiallinen toiveikkuuskaan eivät auta eteenpäin. Optimismin tai pessimismin sijaan meidän on korkea aika oppia elämään väkevästi (potently) ja vastavuoroisesti toistemme, muiden lajien ja aiheuttamiemme ongelmien kanssa ja kompostoitumaan kun aika on, siis elämään ja kuolemaan toisin. Urry puolestaan tähdentää, että suunnanmuutoksen kannalta ratkaisevaa on, hakeeko suuri osa ihmiskunnasta jatkossakin onnea kuluttamisesta vai jostakin muusta. Kun materiaalisesta vauraudesta on vihdoinkin tullut monille itsestänselvyyttä, pitäisi kiireesti ryhtyä harjoittamaan kulutuksen vähentämisen ja materiaalsen yltykülläisyyden kaaventamisen politiikkaa. (Urry 2013.)

Sosiaalityölle menossa oleva murros tarjoaa paitsi haasteita, myös mahdollisuuksia soveltaa sosiaalityölle ominaista osaamista rakentavasti ja luovasti. Rakenteellisen sosiaalityön perinteisiin tukeutuen sosiaalityö voi olla mukana muutokseen tähtäävissä poliittisissa prosesseissa. Lisäksi sosiaalityöstä voisi löytyä eväitä auttaa ihmisiä muutokseen vaadittavassa tunnetyössä, sillä tulevaisuutta koskevien tukalien ja ristiriitaisten tunteiden käsittely vaatii aikaa ja tilaa (Amsler 2010, 148). Tätä tilaa sosiaalityö voisi osaltaan rakentaa ja tarjota, onhan hankalien asioiden käsittely ja toisaalta konkreettinen ihmisten arjen tasolla tapahtuva muutostyö sosiaalityön ominta osaamisaluetta. Ekologisiin kysymyksiin liittyvän huolen, ahdistuksen ja syyllisyyden (niin työntekijöiden oman kuin asiakkaiden) vakavasti ottaminen ja käsittely voisi näin olla konkreettinen ja sosiaalityön nykykäytäntöjenkin puitteissa mahdollinen askel luonnolle ja ihmisyydelle tuhoisien toimintamallien ja uskomusten purkamisessa. Työssä voisi kerrankin soveltaa esimerkiksi freireläistä lähestymistapaa ja tavoitella voimaantumista niin yksilöinä kuin yhdessä, myös löytämällä ja juurruttamalla itselle ja luonnolle lempeämpiä tapoja ajatella, tuntea ja toimia. Kun näyttää siltä, että ilmastonmuutos edellyttää ihmisyyden ja sydänten muutosta, ja se edelleen uudenlaisten, toiveikkaampien tarinoiden luomista ja kertomista ihmisestä itsestään, sosiaalityö voisi olla mukana tällaisten tarinoiden kehittämisessä, kuulemisessa ja kertomisessa. Jotta uhkaavakin tulevaisuutta jaksaisi vaalia, siihen tulisi uskaltaa suhtautua toiveikkaasti ja jopa rakastavasti.

Kirjallisuus

- Amsler, Sarah (2010) Bringing Hope to 'Crisis'. Crisis Thinking, Ethical Action and Social Change. Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 129–152.
- Bardy, Marjatta (2015) Ilmastokriisi ja yhteiskunnallinen neuvokkuus. *Yhteiskunta-politiikka* 80(1), 83–89.
- Beck, Ulrich (2016) Varieties of Second Modernity and the Cosmopolitan Vision. *Theory, Culture & Society* 33(7–8), 257–270.
- Blühdorn, Ingolfur (2014) Post-Ecologist Governmentality: Post-Democracy, Post-Politics and the Politics of Unsustainability. Teoksessa E. Swyngedouw & Japhy Wilson (toim.) *The Post-Political and Its Discontents: Spaces of Depoliticisation, Spectres of Radical Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 146–166.
- Brennan, Timothy (2006) The Economic Image-Function of the Periphery. Teoksessa Loomba, Ania, Suvir Kaul, Matti Bunzl, Antoinette Burton & Jed Esty (toim.) *Postcolonialism and Beyond*. Delhi: Permanent Black, 101–122.
- Brown, Peter G. & Timmerman, Peter (2015) *Ecological Economics for the Anthropocene. An Emerging Paradigm*. New York: Columbia University Press.
- Buell, Frederick (2010) A Short History of Environmental Apocalypse. Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 13–36.
- Carson, Rachel (1963) *Silent Spring*. London: Hamilton.
- Dominelli, Lena (2012) *Green Social Work. From Environmental Crisis to Environmental Justice*. Cambridge: Polity.
- Ecological Economics* (1989–) The Transdisciplinary Journal of the International Society for Ecological Economics (ISEE). <https://www.journals.elsevier.com/ecological-economics/>, (luettu 28.4.2017).
- Environmental Philosophy* (2004–) The Journal of the International Association for Environmental Philosophy. https://www.pdcnet.org/pdc/bvdb.nsf/journal?openform&journal=pdc_envirophil (luettu 28.4.2017).
- Gardiner, Stephen M. (2010) Saved by Disaster? Abrupt Climate Change, Political Inertia and the Possibility of an Intergenerational Arms Race. Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 83–106.
- Gasper, Des (2014) Future global ethics: environmental change, embedded ethics, evolving human identity. *Journal of Global Ethics* 10(2), 135–145, DOI: 10.1080/17449626.2014.933442.
- Granes, Anke (2015) Is the debate on 'global justice' a global one? Some considerations in view of modern philosophy in Africa. *Journal of Global Ethics* 11(1), 126–140.
- Gray, Mel & Coates, John (2012) Environmental Ethics for Social Work: Social Work's Responsibility to the Non-Human World. *International Journal of Social Welfare* 21, 239–247.

- Groves, Christopher (2009) Future ethics: risk, care and non-reciprocal responsibility. *Journal of Global Ethics* 5(1), 17–31, DOI: 10.1080/17449620902765286.
- Hall, Stuart & Massey, Doreen (2011) Mitä kriisi tarkoittaa? Teoksessa Yrjö Kallinen, Juha Koivisto, Lauri Lahikainen & Antti Ronkainen (toim.) *Kurssi kohti konkurssia*. Tampere: Vastapaino, 183–201. Alkuperäistekstistä Interpreting the Crisis. *Soundings* 44 (Spring 2010) suomentanut Mervi Miettinen.
- Harvey, David (2011) *The Enigma of Capital and the Crises of Capitalism*. London: Profile Books.
- Harvey, David (2014) *Seventeen Contradictions and the End of Capitalism*. London: Profile Books.
- Haraway, Donna J. (2016) *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthulucene*. Durham: Duke University Press.
- Helne, Tuula & Silvasti, Tiina (toim.) (2012) *Yhteyksien kirja. Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli (2017) The Relational Conception of Wellbeing as a Catalyst for the Ecosocial Transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 36–53.
- Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2012) *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hirvilammi, Tuuli (2015) *Kestävän hyvinvoinnin jäljillä. Ekologisten kysymysten integroiminen hyvinvointitutkimukseen*. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 136. Helsinki: Kelan tutkimusosasto.
- Hobson, Kersty (2004) Environmental Justice: An Anthropocentric Social Justice Critique of How, Where and Why Environmental Goods and Bads are Distributed. *Environmental Politics* 13(2), 474–481.
- Hulme, Mike (2010) Four Meanings of Climate Change. Teoksessa Stefan Skrimshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 37–58.
- Ilmastonmuutos ja hyvinvointi -sivusto (2017) Facebook ryhmä. <https://www.facebook.com/groups/788120347975010/> (luettu 9.6.2017).
- Jenkins, Willis (2013) *The Future of Ethics. Sustainability, Social Justice, and Religious Creativity*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Jensen, Lars & Loftsdóttir Kristín (2014) Introduction. Crisis in the Nordic Nations and Beyond. Teoksessa Kristín Loftsdóttir & Lars Jensen (toim.) *Crisis in the Nordic Nations and Beyond. At the Intersection of Environment, Finance and Multiculturalism*. Farnham: Ashgate, 1–8.
- Journal of Global Ethics* (2005–) <http://www.tandfonline.com/toc/rjge20/current> (luettu 28.4. 2017).
- Kallinen, Yrjö & Koivisto, Juha & Ronkainen, Antti (2011) Ankarat ajat. Kovenevan uusliberalismin kiihtyvä kriisiytyminen. Teoksessa Yrjö Kallinen, Juha Koivisto, Lauri Lahikainen & Antti Ronkainen (toim.) *Kurssi kohti konkurssia*. Tampere: Vastapaino, 7–33.

- Kasvio, Antti (2014) *Kestävä työ ja hyvä elämä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kivipelto, Minna & Saikkonen, Paula (2017) Sosiaalityö ekologiisiin rajoihin mahtuvassa hyvinvointivaltiossa? Teoksessa Sakari Hänninen & Paula Saikkonen (toim.) *Hyvinvointivaltio ylittää jälkensä*. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 25–39.
- Klein, Naomi (2014) *This Changes Everything. Capitalism vs. The Climate*. New York: Simon & Schister.
- Leadbeater, David (2014) Introduction. Teoksessa David Leadbeater (toim.) *Resources, Empire and Labour. Crises, Lessons & Alternatives*. Halifax: Fernwood Publishing, 12–46.
- Loftsdóttir, Kristín & Jensen, Lars (toim.) (2014) *Crisis in the Nordic Nations and Beyond. At the Intersection of Environment, Finance and Multiculturalism*. Farnham: Ashgate.
- Lähde, Ville (2013) *Niukkuuden maailmassa*. Tampere: Eurooppalaisen Filosofian Seura & Niin & Näin.
- Maa- ja metsätalousministeriö (2014) Kansallinen ilmastonmuutokseen sopeutumis-suunnitelma 2022. Valtioneuvoston periaatepäätös 20.11.2014. http://mmm.fi/documents/1410837/1516663/2014_5_Imastonmuutos.pdf/1716aa76-8005-4626-bae0-b91f3b0c6396 (luettu 9.6.2017).
- Masaka, Dennis (2017) 'Global Justice' and the Suppressed Epistemologies of the Indigenous People of Africa. *Philosophical papers* 46(1), 59–84.
- Matthies, Aila-Leena (2017) The Conceptualization of Ecosocial Transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 17–35.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2014) Ekososiaalinen lähestymistapa rakenteellisen sosiaalityön viitekehyksenä. Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIPress, 87–116.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2016) Conceptual and Historical Analysis of Eco-social work. Teoksessa Jennifer McKinnon & Margaret Alston (toim.) *Ecological Social Work. Towards Sustainability*. London: Palgrave, 21–38.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati (2017) Introduction. It is the Time for Social Work and Social Policy Research on Ecosocial Transition. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 1–13.
- Matthies, Aila-Leena & Närhi, Kati & Ward, Dave (toim.) (2001) *The Eco-social Approach in Social Work*. Jyväskylä: SoPhi, University of Jyväskylä.
- McKinnon, Catriona (2012) *Climate Change and Future Justice. Precaution, Compensation and Triage*. London: Routledge.
- McKinnon, Jennifer & Alston, Margaret (toim.) (2016) *Ecological Social Work. Towards Sustainability*. London: Palgrave.

- Meadows, Donella H. & Meadows, Dennis L. & Randers Jørgen & Behrens, William W. (1972) *The limits to growth. A report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind*. New York: Universe Books.
- Mol, Arthur & Jänicke, Martin (2010) The origins and theoretical foundations of ecological modernization theory. Teoksessa Arthur Mol, Davis Sonnenfeld & Gert Spaargaren (toim.) *The ecological modernization reader: Environmental reform in theory and practice*. New York: Routledge, 17–27.
- Moore, Jason W. (2016) Introduction. Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism. Teoksessa Jason W. Moore (toim.) *Anthropocene or Capitalocene? Nature, History and the Crisis of Capitalism*. Oakland: PM Press, 1–11.
- Mulgan, Tim (2011) *Ethics for a Broken World. Imagining Philosophy after Catastrophe*. Durham: Acumen.
- Nixon, Rob (2011) *Slow Violence*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nussbaum, Martha C. (2015) Political liberalism and global justice. *Journal of Global Ethics* 11 (1), 68–79.
- Närhi, Kati (2004) *The eco-social approach in social work and the challenges to the expertise of social work*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Närhi, Kati (2017) The Changing Understandings of the 'Person in Environment' on Organizing Public Social Work Practice. Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 301–318.
- Padel, Felix & Samarendra, Das (2010) *Out of This Earth. East India Adivasis and the Aluminium Cartel*. Hyderabad: Orient BlackSwan.
- Padel, Felix & Dankerkar, Ajay & Unni, Jeemol (2013) *Ecology Economy. Quest for a Socially Informed Connection*. Hyderabad: Orient BlackSwan.
- Pihkala, Panu (2017) Miksi ilmastonmuutoksesta on niin vaikea puhua? Monitieteellisiä näkökulmia. *Tieteessä tapahtuu* 1/2017, 23–29.
- Rabb, Harriet (2017) Kansallinen ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelma 2022 ja sen toimeenpano STM:n hallinnon alalla erityisesti sosiaalihuollon näkökulmasta. XIX Sosiaalityön tutkimuksen päivät 16.–17.2.2017, Helsinki, esitelmä Sosiaalityö ja ympäristö -työryhmässä.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2016a) Ihmisoikeudet ja sosiaalityö globaalien kriisien maailmassa. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Satu Ranta-Tyrkkö & Pirkko-Liisa Rauhala (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö: Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja. Tallinna: United Press Global, 273–300.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2016b) Optimistista, radikaalia ja yhteisöllistä sosiaalityötä. Teoksessa Irene Roivainen & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) *Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat*. Tallinn: United Press Global, 184–195.

- Ranta-Tyrkkö, Satu (2017) Whether and how could social work address the long-term socio-environmental risks caused by the extractive industries in the Arctic region? Paper presented at the HuSArctic Conference Human and Societal Security in the Circumpolar Arctic, Rovaniemi, Enontekiö and Kautokeino 25–28 March 2017.
- Ranta-Tyrkkö, Satu & Das, Arpita (2016) Grassroots ecological social work in India. Teoksessa Jennifer McKinnon & Margaret Alston (toim.) *Ecological Social Work. Towards Sustainability*. London: Palgrave, 141–157.
- Ranta-Tyrkkö, Satu & Jojo, Bipin (2017) Scopes for Adivasi-centred Ecosocial Work in an Indian Mining Region? Teoksessa Aila-Leena Matthies & Kati Närhi (toim.) *The Ecosocial Transition of Societies. The Contribution of Social Work and Social Policy*. Abingdon: Routledge, 105–120.
- Richardson, John H. (2015) When the End of Human Civilization is Your Day Job. *Esquire* Jul 7 2015 <http://www.esquire.com/news-politics/a36228/ballad-of-the-sad-climatologists-0815/> (luettu 20.3.2017).
- Salonen, Arto O. (2014) Ekososiaalinen hyvinvointiparadigma – yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan uusi suunta täyttyvällä maapallolla. Teoksessa Juha Hämäläinen, Sanna Ryyänen & Elina Nivala (toim.) *Sosiaalipedagoginen aika-kauskirja. Vuosikirja 2014*. (Ei paikkatietoa) Suomen sosiaalipedagoginen seura, 31–62.
- Sitra (2014) Visio Suomelle. Kohti kestävää hyvinvointia. Sitra työpaperi 31.10.2014. Kirjoittajat Justin Cook, Eeva Hellström, Timo Hämäläinen ja Vesa-Matti Lahti, toimittajat Eeva Hellström, Julia Jousilahti, Tiina Heinilä ja Laura Häkli. https://media.sitra.fi/2017/02/23213056/Visio_Suomelle.pdf (luettu 7.6.2017).
- Skirmshire, Stefan (toim.) (2010a) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum.
- Skirmshire, Stefan (2010b) Introduction. How Should We Think About the Future? Teoksessa Stefan Skirmshire (toim.) *Future Ethics. Climate Change and Apocalyptic Imagination*. London: Continuum, 1–10.
- Swyngedouw, E. (2007) Impossible/undesirable sustainability and the post-political condition. Teoksessa D. Gibbs & R. Krueger (toim.) *The Sustainable Development Paradox: urban Political Economy in the United States and Europe*. New York: Guilford Press, 13–40.
- Talentia (ei vuosilukua) Kivenheittäjän tie. (Lapsena alkavan syrjäytymisen kokonaiskustannuksia suhteessa syrjäytymistä estäviin investointeihin havainnollistava kampanjapostikortti.) Lisätietoa www.apuaajoissa.fi, Helsinki: Talentia ry. (luettu 4.5.2017).
- Talentia (2017) *Arki, arvot ja etiikka. Sosiaalialan ammattihenkilön ammattieettiset ohjeet*. Helsinki: Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. <http://talentia.e-julkaisu.com/2017/eettiset-ohjeet/> (luettu 25.4.2017).
- Tan, Kok-Chor (2017) *What is This Thing Called Global Justice?* London: Routledge.

- Ulvila, Marko & Wilén, Kristoffer (2017) Engaging with the Plutocene: Moving toward Degrowth and Post-capitalist Futures. Teoksessa Pasi Heikkurinen (toim.) *Sustainability and Peaceful Coexistence for the Anthropocene*. London: Routledge, 119–139.
- Urry, John (2013) *Ilmastomuutos ja yhteiskunta*. Tampere: Vastapaino. Englanninkielisestä alkuteoksesta Climate Change and Society (Polity Press 2011) suomentanut Jyrki Vainonen.
- Vaarama, Marja (2010) Ilmastomuutos on terveys- ja hyvinvointiriski ja tarvitsee kansallisen strategian. Teoksessa Marjatta Bardy & Sanna Parrunkoski (toim.) *Hyvinvointi ilmastomuutoksen oloissa?* Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 151–155.
- Vigh, Henrik (2008) Crisis and Chronicity: Anthropological Perspectives on Continuous Conflict and Decline. *Ethnos* 73(1), 5–24.
- Wallernstein, Immanuel & Collins, Randall & Mann, Michael & Derluguian, Georgi & Calhoun, Graig (toim.) (2014) *Onko kapitalismilla tulevaisuutta?* Englanninkielisestä alkuteoksesta Does Capitalism Have a Future? (Oxford University Press 2013) suomentanut Kaisa Sivenius. Helsinki: Gaudeamus & Tampere: Vastapaino.
- Witkin, Stanley (2003) Päämääränä hyvän tekeminen. Pohdintoja ihmisoikeuksista ja etiikasta sosiaalityössä. Teoksessa Merja Laitinen & Anneli Pohjola (toim.) *Sosiaalisen vaihtuvat vastuut*. Jyväskylä: PS-kustannus, 237–253.

OSA II

Lastensuojelututkimuksen mielekkyyt ja missiot

Vaativat tilanteet sijaishuoltotyössä

Tuija Eronen & Riitta Laakso

Johdanto

Lastensuojelussa kaikki ei ole aina sitä, miltä ensisilmäyksellä näyttää. Tähän ajatukseen olemme törmänneet usein lastensuojelun tutkijoina. Niin myös tutkimuksessa, jonka aiheena ovat sijaishuollossa kohdattavat vaativat tilanteet. Sijaishuollossa ja lastensuojelussa tehtävän työn tutkimus on Suomessa vähäistä ja työn vaativuutta on aiemmissa kotimaisissa tutkimuksissa jäsenetty usein yhden työntekijäryhmän näkökulmasta (Laakso 2009; Hoikkala 2011; Mänttari-van der Kuip 2015.) Tutkimushankkeessamme olemme halunneet laajentaa tätä näkökulmaa ja tarkastella sijaishuoltotyöhön liittyvää vaativuutta, jonka sekä sijaishuollon sosiaalityöntekijät, laitostyöntekijät että sijaisvanhemmat tunnistavat. Laajempi näkökulma on tärkeä ja mielekäs, koska sijaishuoltoon sijoitettujen lasten hyvinvointi syntyy tai on syntymättä yhteistyössä näiden eri toimijoiden kesken. Tutkijoina yllätyimme siitä, mistä sijaishuollon toimijat kertoivat, kun kysyimme heiltä sijaishuoltotyön vaativista tilanteista. Osa kertomuksista kiinnittyi arjen jokapäiväisiin tapahtumiin ja varsinkin tavallisilta kuulostaviin tilanteisiin: esimerkiksi lapsen lääkkeiden ottamisesta huolehtimiseen ja käytäntöön, että lääkkeet otetaan veden kanssa. Tutkimustamme ja tämän artikkelin kirjoittamista on ohjannut yhteinen kiinnostuksemme ymmärtää lastensuojelun sijaishuoltotyöhön liittyvää vaativuutta.

Sijaishuollon kysymykset ovat liittäneet meidät tutkijoina tiedeyhteisöön ja kutsuvat meitä tarkastelemaan aihetta yhdessä ja erikseen aina uusista näkökulmista. Olemme tarkastelleet huostassa olevien lasten kokemuksia (Laakso 2016), huostaanotettujen lasten institutionaalisia polkuja (Eronen 2013), sijaishuoltopaikan valintaa (Laakso 2013), lastenkotia osana elämäntarinaa

lastenkodissa asuneiden kertomuksissa (Eronen 2012) ja lastenkotityön arkea (Laakso 2009). Sijaishuolto, lastensuojelulaitokset ja sijaishuollossa tehtävä työ eivät ole aiheita, jotka valitessaan tutkija kulkisi lapsipolitiikan valtavirrassa – päinvastoin, sijaishuollon kysymyksiin keskittyminen johdattaa tutkijan valtavirran ulkopuolelle. Lastensuojelun kehittämisesä pääpaino on vuosikymmenten ajan ollut ehkäisevien palveluiden ja avohuollon palveluiden kehittämisesä ja ajatuksessa huostaanottojen ehkäisemisestä. Tämä ideologis-poliittinen suuntaus on johtanut osittain sijaishuollon ja siellä tehtävän työn näkymättömyyteen (Eronen ym. 2010). Meille tämä sijaishuollon marginaalinen ja lapsipoliittisesti erityinen asema tekee tutkimisesta mielekäästä ja merkityksellistä.

Lastensuojelun sijaishuollosta on kyse silloin, kun lapsen kasvun ja kehityksen turvaamiseksi on päädytty lastensuojelun viimesijaiseen toimenpiteeseen eli huostaanottoon. Huostaanoton myötä lapsi useimmiten sijoitetaan perhehoitoon, ammatilliseen perhekotiin tai lastensuojelulaitokseen. Samalla pääasiallinen vastuu lapsen päivittäisestä huolenpidosta ja kasvatuksesta siirtyy sijaisvanhemmille tai laitoksen työntekijöille ja lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle.

Käytämme kehittämääme käsitettä ”sijaishuoltotyö” kuvaamaan tätä eri toimijoiden toteuttamaa huostaanotetun lapsen huolenpidosta ja hyvinvoinnista vastaamisen tehtävää. Käsitteen ”sijaishuoltotyö” käyttöön liittyy ajatuksemme sijaishuollossa toimivien eri ammattiryhmien, niin sosiaalityöntekijöiden, laitosten työntekijöiden kuin myös sijaisvanhempien, toteuttamasta lasten hyvinvoinnin turvaamistehtävästä. Vaikka eri toimijoiden vastuut painottuvat hiukan eri tavoin, eikä sijaisvanhempien tehtävää virallisesti määritellä palkkatyöksi, sijaishuoltotyössä eri toimijoita yhdistää jaettu yhteiskunnallinen vastuu huostaanotettujen lasten hyvinvoinnista ja lapsen hyvän elämän toteutumisesta.

Sijaishuollossa toimivien sosiaalityöntekijöiden, lastensuojelun laitostyöntekijöiden ja sijaisvanhempien kokemuksiin pohjautuvia tutkimuksia on vähän (Helavirta ym. 2014). Heillä kaikilla on kuitenkin merkittävää kokemustietoa ja näkemystä sijaishuollon ajankohtaisista ilmiöistä. Sijaisvanhempien, laitosten työntekijöiden ja sosiaalityöntekijöiden kokemusten ja kertomusten kuu-

leminen onkin tärkeää paitsi sijaishuollossa tehtävän työn luonteen ymmärtämisen vuoksi, myös sijaishuollon kehittämisen kannalta. Siksi keskitymme tässä artikkelissa sijaishuollossa toimivien työntekijöiden ja sijaisvanhempien näkemyksiin sijaishuollossa kohdattavista vaativista tilanteista. Tutkijoina emme lähtökohtaisesti määrittele, mitä vaativat tilanteet ovat, vaan keskiössä on se, mistä sijaishuollossa toimivat puhuvat vaativina tilanteina.

Artikkelimme aineistona ovat kahden keskisuuren kaupungin sijaisvanhempien ja lastensuojelulaitosten työntekijöiden kirjoitelmat (12) sekä sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden fokusryhmähaastattelut (kaksi ryhmää, joissa 11 työntekijää). Keskitymme tässä artikkelissa työntekijöitä erityisesti puhuttaneisiin vaativiin tilanteisiin. Nämä vaativat tilanteet liittyvät organisaatioiden ja toimintaympäristön jatkuvaan muutokseen, henkilökohtaisen vastuun korostumiseen ja arjen haasteellisuuteen.

Sijaishuoltotyön luonnehdintaa

Sijaishuoltotyö on sekä julkista huoltoa että henkilökohtaista hoivaa ja huolenpitoa. Julkisenä huoltona sijaishuoltoa sekä eri toimijoiden velvollisuuksia ja toiminnan rajoja määritellään lainsäädännön avulla (esim. Lastensuojelulaki 417/2007). Tämä näkyy myös eri toimijoiden työssä työn erilaisina painotuksina. Laura Steckley ja Mark Smith (2011) jäsentävät näitä sijaishuoltotyön painotuksia käsitteiden *caring about* (huolehtiminen) ja *caring for* (hoiva) avulla. *Caring about* -käsite kuvaa sijaishuollon sosiaalityöntekijän tehtävää, jossa painottuu lasten oikeuksien toteutumisesta huolehtiminen sekä lasten tilanteen arviointi. Susanna Helavirta (2016) on tiivistänyt tämän tehtävän ja käyttänyt siitä käsitettä julkinen huoltaja. Sijaisperheissä ja laitoksissa tapahtuvassa hoivassa ja huolenpidossa (*caring for*) korostuu sen sijaan konkreettinen arjen ja yhteisen elintilan jakaminen lasten kanssa: lasten nukkumaanmenosta, ruokailusta ja läksyjen teosta huolehtiminen, lapsen tunteiden ja pahan olon käsittely sekä arkinen yhdessäolo (Laakso 2009).

Harry Fergusonin (2010) tapaan ymmärrämme sijaishuoltotyön paikassa ja tilassa tapahtuvana työnä, jossa katseleminen, lasta kohti ja lapsen kanssa käveleminen, koskettaminen ja kuunteleminen antavat työntekijälle tietoa siitä, onko lapsi turvassa juuri sillä hetkellä kotonaan, koulussa tai sijaishuol-

topaikassa. Lasten ja nuorten kanssa tehtävässä työssä kosketusta on mahdollista paeta. Sijaishuoltotyössä kosketus ja ruumiillisuus ovat läsnä myös negatiivisina ilmiöinä kuten lasten kiinnipito-, rajoittamis- ja väkivaltilanteina sekä työntekijöiden määrittelemänä ja kokemana väkivaltana (Ellonen & Pösö 2010; Hoikkala 2014; 2011; 2003; Kunta 10 -tutkimus 2016).

Sijaishuoltotyöhön julkisena huoltajuutena ja huolenpitotyönä liittyy sen intiimiyden ja sensitiivisyyden vuoksi vaade toimijoiden korkeasta etiikasta. Sarah Banks (1995, 26–27) on muotoillut sosiaalityön eettisiksi ohjeiksi seitsemän arvokkaan kohtaamisen perustekijää. Näitä ovat asiakkaan ainutlaatuisuuden tunnistaminen ja tunnustaminen, määrätietoinen tunteiden ilmaisu, hallittu emotionaalinen osallistuminen, asiakkaan hyväksyminen sellaiseenaan, tuomitsemattomuus, itsemääräämisoikeuden tunnustaminen sekä luotamuksellisuus. Tällainen hyve-eettinen lähestyminen ei kuitenkaan yksin riitä hoiva- ja huolenpitotyössä kohdattujen haasteiden jäsentämiseen (Saurén & Kuhmonen 2014) eivät myöskään sosiaalityön yleiset eettiset periaatteet (Arki, arvot ... 2013) tai lastensuojelun uudet laatusuosituksen (Lastensuojelun ... 2014). Siksi sijaishuoltotyön yhteydessä onkin korostettu enemmän hoivaetiikan kaltaista tilannekohtaista tarkastelua ja eettistä herkkyyttä (Holland ym. 2014; Holland 2010). Steckley ja Smith (2011) korostavat sijaishuoltotyön luonnetta käytännöllis-moraalisena työnä erotuksena teknis-rationaalista ajattelua korostavalle tulkinnalle. Sijaishuoltotyön ymmärtäminen käytännöllis-moraalisena painottaa sijaishuoltopaikan arjen käytäntöjen, kasvokkaisten kohtaamisten, lasten ja aikuisten välisten suhteiden sekä työssä yllättäen eteen tulevien tilanteiden merkitystä ja eettisyyden toteutumisen tarkastelua näissä arkisissa tilanteissa ja kohtaamisissa.

Lastensuojelua tehdään muuttuvissa toimintarakenteissa: työtehtäviä uudelleen organisoidaan eri työntekijäryhmien kesken, kehitetään kuntien välistä yhteistyötä ja rakennetaan maakuntamallia. Nämä muutokset eivät voi olla vaikuttamatta sijaishuoltotyöhön, vaikka tutkimusten pohjalta tiedämmekin niistä erittäin vähän. Sijaishuoltotyön tekemisen reunaehdoissa ja organisoinnissa on tapahtunut merkittäviä muutoksia myös sikäli, että työtä tehdään enää harvoin kunnan omistamissa laitoksissa, kuntatyöntekijänä. Viimeisimmän käytettävissä olevan tiedon mukaan suurin osa (84 %) lastensuojelun lai-

tospaikoista oli vuonna 2009 yksityisten tuottamia (Heino 2009, 205). Uusin suuntaus on se, että monikansalliset palveluyritykset ostavat pienempiä laitoksia ja näin palvelujen tuottaminen keskittyy. Sijaishuoltopalvelujen yksityistämisen näkyy myös perhehoidossa. Palvelujen yksityistämisestä huolimatta kunnilla on edelleen päävastuu sijaishuollosta ja sen valvonnasta: valvoa lasten edun toteutumista ja hyvinvointia sijaishuollossa sekä valvoa kunnan alueella toimivia sijaishuoltopalveluja. Merkittävä osa tästä valvonnasta toteutuu lapsen asioista vastaavan, sijaishuollon sosiaalityöntekijän toimesta.

Vuoden 2012 alussa astui voimaan lastensuojelulain muutos, jonka mukaan lapsen sijaishuolto on järjestettävä ensisijaisesti perhehoidossa. Tämä oli merkittävä lainsäädännön muutos, sillä aikaisemmin Suomessa ei ole lainsäädännön tasolla asetettu eri sijaishuoltomuotoja järjestykseen suhteessa toinen toisiinsa. Muutokset eri sijaishuoltomuotojen välillä näkyvät jo tilastoissa. Vuoden 2015 viimeisenä päivänä huostassa olleista lapsista (n=8 776) jo yli puolet (56 %) oli perhehoidossa, vastaavasti vuoden 2011 lopulla perhehoitoon oli sijoitettuna 49 % huostassa olleista lapsista (n=8 964). Perhehoitoon vuonna 2015 sijoitetuista lapsista 13,3 % (646) oli sijoitettu sukulais- tai läheisperheisiin. Ammatilliseen perhekotihoitoon oli sijoitettuna 15 % prosenttia ja laitoksiin 25 %. Kiinnostavaa on, että maakuntien välillä on merkittäviä eroja eri sijaishuoltomuotojen käytössä. Pohjois-Pohjanmaa erottuu muista maakunnista. Siellä korostuu perhehoitoon sijoittaminen: huostassa olleista lapsista 72 % oli perhehoidossa ja laitoksissa vain 16 %. Sen sijaan Etelä-Pohjanmaalla, Päijät-Hämeessä, Uudellamaalla ja Varsinais-Suomessa oli perhehoidossa alle puolet huostassa olevista lapsista. Satakunta sijoittuu lähelle keskiarvoa maakuntana, jossa noin 60 % lapsista on perhehoidossa. (Lastensuojelu 2011; 2015.)

Sijaishuollossa tehtävää työtä ja sen vaativuutta on vaikeaa tehdä näkyväksi. Tiedämme valtakunnallisten tilastojen pohjalta sijoitettujen lasten määrän vuoden viimeisenä päivänä ja lapsen sijoitusmuodon. Valtakunnallisia tilastoja lasten sijoitusten syistä ei ole saatavilla, ei myöskään tietoa siitä, miten monta työntekijää ja minkälaisella koulutuksella työskentelee sijaishuollossa. Vaikka perhehoitopainotteisuus näkyy tilastoissa, ei meillä ole tietoa perhehoitajien määrästä, taustoista eikä siitä, mikä on keskimääräinen perheeseen sijoitettujen lasten määrä.

Sijaishuollossa tehtävän työn vaativuutta on aikaisemmissa tutkimuksissa tarkasteltu lähinnä hoiva- ja huolenpitotyöhön (*caring for*) liittyvän arjen toistuvuuden ja yllätyksellisyyden, työn pitkäkestoisuuden, eettisen tilanne- ja tapauskohtaisuuden, emotionaalisen kuormittavuuden, työn ruumiillisuuden tai kehollisuuden sekä lasten vaikeutuneiden ongelmien näkökulmasta (Holland ym. 2014; Holland 2010; Steckley & Smith 2011; Hoikkala 2011; Laakso 2009). Työn vaativuus on yhdistetty myös työskentelyyn entistä vaativampien lasten ongelmien kanssa (Lehto 2011; Manninen 2013; Valkonen & Pasanen 2012) ja lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemaan vainoon (Oinonen 2016). Työntekijöiden työssään kohtaama vaino, väkivalta, väkivallan uhka sekä lasten entistä vaativammat ongelmat ovat tilanteita, joita ei voi sijaishuollossa ohittaa tai vähätellä. Sijaishuollossa tutkimuskiinnostus keskittyy usein ääri-ilmiöihin ja niiden rinnalla arjen toistuvat tilanteet ja niiden vaativuus jää varjoon ja vaille tutkimuksellista kiinnostusta (Eronen 2007).

Aineisto ja analyysi

Artikkelimme perustuu vuosien 2016 ja 2017 aikana kahdessa keskisuudessa kaupungissa toteutettuun tutkimushankkeeseen. Kyseiset kaupungit valikoituivat yhteistyökumppaneiksi siksi, että kummassakin kaupungissa lastensuojelu on organisoitu siten, että avohuollon sosiaalityö ja sijaishuollon sosiaalityö on eriytetty, perhehoito toteutetaan seudullisena yhteistyönä ja molemmissa kaupungeissa on omat lastensuojelulaitokset. Kyseiset kaupungit olivat heti ensimmäisten neuvottelujen jälkeen valmiit yhteistyöhön. Aineistonkeruu on tapahtunut vaiheittain. Ensimmäisessä vaiheessa keväällä 2016 lähetimme yhteistyökaupunkiemme yhteyshenkilöiden kautta kirjoituspyynnöt sijaishuollon sosiaalityöntekijöille, lastensuojelulaitosten työntekijöille ja sijaisvanhemmille. Ajatuksena oli, että kirjoitelma-aineiston pohjalta jatkamme työskentelyä kummassakin kaupungissa työpajoissa. Kirjoitelmia vaativista tilanteista saimme kaiken kaikkiaan kaksitoista. Koska kirjoituksia laativat laitosten työntekijät ja sijaisvanhemmat ja saimme kirjoituspyyntöömme vastauksen vain yhdeltä sosiaalityöntekijältä, toteutimme kummassakin kaupungissa fokusryhmähaastattelun yhdessä sosiaalityöntekijöiden kanssa sosiaalityöntekijöiden näkemyksen tavoittamiseksi. Haastatteluihin osallistui

yksitoista sosiaalityöntekijää. Työntekijät tunsivat toinen toisensa jo ennestään ja myös me tutkijat olimme useille tuttuja eri yhteyksistä. Haastatteluissa tunnelma oli välitön ja keskusteluissa tuettiin toinen toisten esittämiä näkemyksiä, jatkettiin kertomalla samaan aiheeseen liittyvillä omilla kokemuksilla, mutta tuotiin esille myös muista poikkeavia näkemyksiä. Tutkijoina osallistuimme aktiivisesti keskusteluun kysyen tarkennuksia ja esittäen osallistujien kommentoitaviksi havaintojamme ja tiivistyksiä. Kirjoitelmissa ja fokusryhmähaastatteluissa oli samoja toistuvia teemoja. Kirjoitelmien ja fokusryhmähaastattelujen jälkeen olemme jatkaneet tutkimusta eri toimijoiden yhteisissä työpajoissa. Tämän artikkelin aineistoon työpajat eivät kuitenkaan sisälly, vaan aineistona ovat saamamme kirjoitelmat sekä sosiaalityöntekijöiden kanssa kädyt nauhoitetut ja litteroidut fokusryhmähaastattelut.

Aineiston analysointi on toteutettu sisällönanalyysin periaatteita noudattaen sekä edennyt syklisesti ja dialogisesti tutkijatriangulaationa. Kumpikin tutkija on lukenut aineistoa ensin erikseen ja hahmottanut keskeisiksi tunnistamiaan vaativia tilanteita työntekijöiden puhunnan perusteella. Analyysimme kohteena olevat vaativat tilanteet tulivat työntekijöiden puheessa kuvatuiksi harmillisina, pahaa mieltä aiheuttavina, ammatillista epävarmuutta tuovina, epäoikeudenmukaisuutena tai jopa pelkoa ja turvattomuutta tuottavina. Vaativiin tilanteisiin liittyneet teemat muodostuivat ensimmäisessä analyysivaiheessa seuraaviksi: organisaatiomuutokset (epävarmuus omasta työstä, lasten sijoitusten jatkumisesta, prioriteettimuutokset), omien tunteiden reflektointi (arvottomuuden tunne, yksin tekeminen, vastuun kantaminen ja tukea vaille jääminen, pelko), kriiseissä navigointi sekä myötätunto ja empatia lapsia ja vanhempia kohtaan. Analyysin seuraavassa vaiheessa olemme verranneet jäsenyksiämme keskustellen yhdessä.

Aineiston analyysin aloittaminen erikseen sai meidät kummatkin hämilleen. Vaikka olimme molemmat lukeneet kirjoitelmat ja olleet mukana tekemässä fokusryhmähaastatteluja, pohdimme pitkään, millaisin käsittein työntekijöiden kertomuksia vaativista tilanteista voisi kuvata ja jäsentää. Ne eivät jäsenyneet aikaisempien tutkimusten tavoin asiakastilanteisiin tai työntekijän työssään kohtaamaan painostukseen tai uhkatilanteisiin. Meidän molempien tutkijoiden tulkinta oli, että vaativuus sijaishuoltotyössä kiinnittyi

tilanteisiin, joihin liittyi vallitsevan asiantilan ja tavoitellun välinen epäsuhta. Päädyimme englanninkieliseen käsitteeseen ”mismatching”, jonka suomenkielinen vastine epäsuhta tavoittaa vain osin tulkintamme sijaishuoltotyön vaativuudesta. Mismatching-käsite viittaa siihen, että sijaishuoltotyön vaativuudessa on kyse eri tasoilla näyttäytyvästä epäsuhdasta. Tätä eri tasoille kiinnittyvää epäsuhtaa kuvaamme tarkemmin seuraavassa luvussa.

Sijaishuoltotyön vaativuus – epäsuhta tavoitellun ja vallitsevan välillä

Analyysin tuloksena olemme jäsentäneet aineistomme pohjalta sijaishuoltotyön vaativuuden kolmeen teemaan: 1) jatkuvat organisatoriset muutokset ja niiden synnyttämä epäsuhta, 2) yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun välinen epäsuhta sekä 3) suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden välinen epäsuhta.

Jatkuvat organisatoriset muutokset ja niiden synnyttämä epäsuhta

Haastattelemamme sijaishuollon toimijat kertovat työn tekemisen reunaehdoissa tapahtuneista merkittävistä muutoksista. Työntekijöiden määrä suhteessa asiakkaisiin on puhututtanut jo pitkään lastensuojelun sosiaalityössä. Kysymys työn resursoinnista on ollut esillä monissa lastensuojelua ja sen kehittämistä koskevissa selvityksissä (Toimiva lastensuojelu 2013; Valtiontalouden tarkastusvirasto 2012). Sijaishuollon sosiaalityöntekijöiden kokemuksena tilanne ei ole tästä huolimatta muuttunut. Suuret asiakasmäärät ovat edelleen merkittävä syy kokemukseen työn raskaudesta ja vaativuudesta.

Niin, kohtuuttomuus, kyl mä koen että, jos mul on asiakkaita yli 50 ja oikeesti niin ku mä sanoin, et ei ykskään ei oo pieni asia, niin, siihen liittyy myös sit se syyllisyys sillai et ku mä koen kohtuuttomasti et mä en pysty esimerkiks tekee niitä soittoja sijaisperheeseen, et hei, mitä teil kuuluu. Jos mä soitan ni mul on aina joku asia, jotta saadaan joku asia eteenpäin. Niin laki vaatii ja muualta tulee paineita, siit et sä teet hyvin, sen työsi, ettet sä ainakaan riko lakia, periaatteessa, niin, ja sit kuitenkin kohtaisit ja tunnistaisit ne tunteet, niin ne vaatimukset tuntuu välillä kohtuuttomilta, siihen määrään. (sosiaalityöntekijä 2)

Työntekijät kokevat, että suuresta asiakasmäärästä johtuen heille ei jää mahdollisuutta kysellä lapsen ja sijaisvanhemman kuulumisia muulloin kuin lain edellyttämässä asiakassuunnitelmaneuvoittelussa tai muissa vastaavissa lain määrittelemissä tilanteissa. Aineisto-ote tekee näkyväksi myös sen, että sijaishuollon sosiaalityössä on kyse vastuullisesta lapsen turvallisuuden varmistamiseen liittyvästä työstä ja syyllisyydestä, jota työntekijät kokevat joutuessaan tekemään työtään kohtuuttomiksi kokemissaan olosuhteissa.

Suurten asiakasmäärien ohella työntekijöiden vaihtuminen lisää sijaishuoltotyön kuormittavuutta. Aineistossamme niin sosiaalityöntekijät, laitosten työntekijät kuin myös sijaisvanhemmat puhuvat henkilövaihdoksista ja siitä, kun ”ei tiedä mistä tuulee”. Sijaishuoltotyö ymmärretään ennen kaikkea suhteisiin kiinnittyvänä työnä. Yleisistä ja työyhteisön yhteisistä linjauksista huolimatta sillä, kenen kanssa töitä tehdään, on väliä.

Tässä tehtävässä se semmonen vaativa. Mun mielestä semmonen luottamuksen lunastaminen, eli nyt kun uutena sosiaalityöntekijänä kättilin yhtä sijaisäitiä, se oli vihanen mulle ja sano et mä oon heidän kuudes sosiaalityöntekijä, ja mä pyysin viran puolesta anteeks, et tää aika on tämmöstä ... Ja sitten yks sijaisäiti sano mulle kauheen hyvin, että aina pelottaa kun tulee uus sosiaalityöntekijä, kun ei tiedä mistä nyt tuulee. (sosiaalityöntekijä 3)

Määräaikaiset työsuhteet ja työntekijöiden vaihtuminen tarkoittavat erityisesti sijaisvanhemmille oman yksityisyyden avaamista ja jakamista useiden eri sosiaalityöntekijöiden kanssa. Myöskään sosiaalityöntekijälle suhteen ja luottamuksen rakentaminen sijaisvanhemman kanssa ei ole helppoa silloin, kun itse on jo kuudes lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä.

Kohtuuttomaksi koetun työmäärän ja työntekijöiden vaihtuvuuden ohella haastattelussa kuvataan työtehtävien uudelleenjärjestelyä ja sen seurauksia. Tehtävien uudelleen järjestelyt näkyvät erityisesti sijaishuollon sosiaalityössä. Samalla kun tuottavuuden nimissä useissa kunnissa on lastensuojelun sosiaalityössä vähennetty toimistohenkilökuntaa, heille aikaisemmin kuuluneita työtehtäviä on siirtynyt sijaishuollon sosiaalityöntekijöille. Tämän seurauksena iso osa sosiaalityöntekijöiden työajasta menee toimistotyöhön ja erilaisten laskujen käsittelyyn ja huostaanotettujen lasten tapaaminen jää sen vuoksi vähemmälle.

Ja sit mä päätän et nyt mä enemmän keskityn siihen asiakkaaseen. Nyt mä enemmän tapaan ja olen. Ja sitku mä tuun siihen työpöydän ääreen ja siel odottaa ne kaikki paperit ja sit mä oonki siel. Sitten vaan niitten sähköpostien kans ja niitten maksulappujen kans ja siis sit oliki päivä jo ohi. (sosiaalityöntekijä 4)

Toistuvana teemana aineistossamme tulee esille epäsuhta sen välillä, mitä sijaishuollon sosiaalityöntekijät kokevat keskeiseksi työssään ja millaisiksi heidän työpäivänsä organisatoristen ratkaisujen seurauksena todellisuudessa muodostuvat. Organisatoriset ratkaisut näkyvät myös lastensuojelulaitoksissa. Sijaishuoltopaikkojen kilpailutukset ja työn tuloksellisuuden mittaaminen ovat muuttaneet lastensuojelun laitostyötä. Lastensuojelulaitoksia on kilpailutuksen myötä jaoteltu useissa kunnissa ns. tavallisiin lastensuojelulaitoksiin ja vaativamman hoidon laitoksiin. Tämän seurauksena eri laitoksissa tehtävän työn luonteen oletetaan painottuvan eri tavoin. Laitosten luokittelun lisäksi laitosten suoritteita ja kirjattuja tapahtumia, esimerkiksi tehtyjä rajoittamistoimenpiteitä, verrataan laitosten kesken.

Työtämme ei katsota vaativaksi tai haastavaksi ylemmän esimiestason silmin ja ongelmatilanteissa tai niitä jälkikäteen selvitellessä lähinnä syyllistetään siitä, että esim. kiinnipitoihin päädytään. Vertaillaan muiden sijaishuoltopaikkojen työntekijämääriä tai lapsilukuja meihin jne. Niin no, tämä liittyy tuohon ymmärryksen puutteeseen. Ylhäällä tuijotellaan tilastoja ja keskitytään asiajohtamiseen, ihmisjohtaminen uupuu. (laitoksen ohjaaja 1)

Työn tuloksellisuuden mittaamiseksi luodut kriteerit eivät työntekijöiden kokemuksena välttämättä vastaa työn sisältöä. Työntekijöiden kokemuksena on, ettei johdossa ymmärretä sijaishuoltotyön luonnetta ja haasteellisuutta. Haastattelujen perusteella näyttää siltä, että sijaishuoltotyö on organisoitu ja mitoitettu toimimaan ”normaaliolosuhteissa”. Tällainen työn organisointi ja resurssointi jättää kuitenkin vain vähän tilaa sijaishuoltotyön luonteeseen kuuluvalla yllätyksellisyydelle.

Yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun epäsuhta

Kun lapsi on otettu huostaan, vastuu hänen hyvinvoinnistaan on siirtynyt yhteiskunnalle. Vastuun konkreettisina kantajina ovat sijaishuollon toimijat. Vastuun kanssa yksin jääminen ja tuen puute herättävät huolta sijaishuollon

toimijoissa. Tämä yksin jääminen koskettaa kaikkia eri sijaishuoltotyössä toimivia. Laitosten työntekijöiden ja sijaisvanhempien osalta yksin jääminen liittyy hoiva- ja huolenpitotehtäviin, sosiaalityöntekijöiden kohdalla päätös-
tentekoon. Sijaisvanhemmat toivoisivat sosiaalityöntekijöiltä enemmän tukea arkeensa, sillä heillä ei ole työkaveria, jonka kanssa pohtia arkisia tilanteita ja niissä tekemiään ratkaisuja. Myös laitoksissa on tilanteita, joissa työntekijän on tehtävä ratkaisunsa yksin. Muita työntekijöitä ei ole paikalla tai hiljaiseksi arvioidusta, mutta useiden päällekkäisten tapahtumien täyttämästä työvuorosta on selviydyttävä yksin. Sosiaalityössä ratkaisuja pohditaan usein työyhteisön kesken ja neuvotteluissa eri ammattilaisten kanssa, mutta silti kysymys vastuun jakautumisesta askarruttaa. Haastatteluissa sosiaalityöntekijät pohtivat, millaista tukea he esimiehiltä saisivat, tai miten yksin he tehtyjen päätösten kanssa ovat. Muistissa heillä oli Helsingin kaupungin tilanne, jossa yksittäiset sosiaalityöntekijät eivät saaneet Erika-tytön tapauksessa oikeusapua työnantajansa taholta. Epäily johdon tuesta tuo työhön turvattomuutta.

... kokee jäävänsä yksin niitten asioiden kanssa ... Periaattees sä jaat niit asioita. Mut meille jotenki on langennu, et me joudutaan tekee sit se kuitenkin se ratkasu, sosiaalityöntekijänä. Sit siin jotenkin kokee, et ku ne muut tahot esimerkiks joku lastenpsykiatri, ni ne saattaa sanoo mielipiteensä, mut he ei anna virallista kantaa. Tai sitte kun sä keskustelet esimiehen tai kollegoiden kanssa, niin ne sanoo kyl mielipiteen, mut. Sit se, kuitenkin jää, et sitä ei pysty sit kuitenkaan loppuviimeks jakamaan. Se palaute kaikesta siit toiminnast ni sehän kohdistuu vain ja ainoastaan sinuun, koska, sun nimes on siellä vastuutyöntekijänä. (sosiaalityöntekijä 5)

Lakisääteisesti vastuu ei jakaudu yhteisölliseksi vastuuksi. Lapsen asioista vastaavana sosiaalityöntekijänä toimiessaan työntekijät kokevat vastuun päätöksistä lankeavan heille, vaikka ratkaisuja pohdittaisiinkin varsin moniammatillisessa verkostossa. Yksi näistä päätöksistä liittyy sijaishuoltopaikan valintaan, joka on merkittävä päätös huostaanotetun lapsen hyvinvoinnin ja lapsen huostaanotolle asetettujen tavoitteiden toteutumisen kannalta. Sosiaalityöntekijä ei voi valintaa tehdessään aukottomasti luottaa sijaishuoltopaikoista muualta saamiinsa arviointeihin tai kilpailutuslistoihin (myös Laakso 2013). Aina si-
joitukselle asetetut tavoitteet ja odotukset eivät toteudu. Lapsi saattaa kohdata sijaishuoltopaikassa turvattomuutta ja erilaisia kasautuvia ongelmia. Sosiaali-

työntekijälle tilanne on lohduton ja herättää turhautumista sekä kertoo epäonnistumisesta omassa työssä, kuten seuraava haastattelulainaus osoittaa:

... mä aattelin et mikä on kans sellanen haastava kohta, niin kyl mä aattelen että sijaishuoltopaikan muutoksen miettiminen, ku ei oo mitään vanhassa sijaishuoltopaikassa enää tehtävissä. Ja sit se laps kohtaa sitä ihan samaa siellä uudessa paikassa, ammatillisessa, et tää on must ihan lohdutonta, et mitä sille voi tehdä. Et sijaisperheestä on lapset siirretty sijaisvanhempien päihdeikäytön vuoks pois, ammatilliseen perhekotiin, ja sit selviää, et sielläkin on päihdeongelma aikuisella, et jotenkin ihan ... et se että me yritetään pelastaa lapsi jostain tilanteesta, niin se joutuu siihen ihan samaan tilanteeseen, niin ne on mulle jotenkin hirveen raskaita. (sosiaalityöntekijä 6)

Useat työntekijät kirjoittivat tai pohtivat sitä, miten vaikea on etukäteen arvioida ja tietää eri sijaishuoltopaikkojen käytännöistä. Koskaan ei voi ihan varmasti tietää, mitä lapsi sijaishuoltopaikassa kohtaa tai miten lapsen kanssa toimitaan. Sosiaalityöntekijän kokemana lohduttomuus kyseisessä tilanteessa kertoo myös sijaishuoltoon liittyvästä yleisemmästä ilmiöstä eli valvonnan ja kilpailutuksen toimimattomuudesta. Tilanne kääntyy sosiaalityöntekijän yksilölliseksi vastuunkannoksi ja saa hänet kyseenalaistamaan omaa ammatillista arviointikykyään.

Useissa sosiaalityöntekijöiden haastatteluissa puhuttiin liian ruusuisista odotuksista. Odotukset liittyvät huostaanotettujen lasten haavoittavien elämäntilanteiden työntekijöissä herättämiin tunteisiin. Sijoituksen myötä lapsen elämään toivotaan pysyvyyttä, läheisiä ja huolehtivia ihmissuhteita, turvallisuutta ja yksilöllistä huomiointia, kaikkea sitä, mistä lapsen ajatellaan jääneen paitsi. Tällöin erityisesti perhesijoitusta voidaan tarkastella turhan optimistisin odotuksin. Työntekijät pohtivat, muuttuvatko odotukset sijaisvanhemmille epärealistisiksi ja mistä kertoo se, että sijaishuoltopaikan muutoksia tapahtuu niin runsaasti? Jos monista sijoituksista huolimatta, näyttää siltä, että sijoituksella ei pystytä ratkaisemaan lapsen ongelmia tai turvaamaan lapsen hyvinvointia, oman työn mielekkyys kyseenalaistuu. Kun lastensuojelujärjestelmän toimenpiteet tuottavat lapselle toistuvia sijoituksia, muuttoja, ihmissuhteiden katkeamisia ja irrallisuutta, voidaan puhua jo järjestelmän tuottamasta traumatisoitumisesta. Tällöin järjestelmään liittyvät puutteet

tulevat sijaishuollon eri toimijoille näkyviksi ja osin henkilökohtaisesti kannettaviksi.

Haastattelut tekevät näkyviksi myös lapselle järjestettävien palveluiden tarpeen arvioinnin, järjestämisen ja kustannusvastuiden hämärtyminen. Lastensuojelulain (413/2007) mukaan kunnan on järjestettävä huostaanotetulle lapselle asiakassuunnitelmassa tarpeelliseksi arvioidut palvelut ja sijaisvanhemmille sovitut korvaukset. Lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida lapsen palvelujen tarve ja varmistaa niiden toteutuminen. Lapsen tarpeiden huomioiminen ja niihin vastaaminen näyttävät aineistossamme muuttuvan yhteiskunnallisen vastuun sijaan sijaishuollon toimijoiden henkilökohtaiseksi vastuuksi tai hyvin resursoitujen sijaishuoltopaikkojen kantamaksi vastuuksi.

Niin kyl joo mullaki on yks laitos ketä ny olikse viime viikol sielt ohjaaja soitti ja sano, et he ajattelee ny et tää tyttö tarvii terapian. Etku hänel on viel pari vuot sijoitusta niin he tekee mitä vaan että se saa sen terapian. He maksaa sen vaik sitte, et he on aiemminki maksanu. Mä et selvä, ihan ... Ihan jos halutte niin voitte maksaa. Tiedän että me ei sitä täältä pystytä kustantaan. (sosiaalityöntekijä 4)

Kiinnostavaa edellä olevassa episodissa on sosiaalityöntekijän itselleen määrittelemä asema, joka näyttäytyy enemmän kunnalle taloudellisesti tilivelvollisena toimijana kuin lapsen asioiden ajajana. Laitoshoidon kohdalla voidaan toki ajatella, että laitoksen ottama vastuu lapsen hoitoon liittyvistä rahallisista investoinneista tulee korvatuksi hoitopäivämaksujen avulla. Sen sijaan perhehoitajien kantama vastuu siirtyy henkilökohtaiseksi.

Itse en ole sijoituksen alkuvaiheessa aina jaksanut pitää oikeudesta käynnistämiskorvaukseen. Hankintoja tulee paljon, arjessa perhe ja lapsi hakee paikkaansa, paljon uusia asioita. Tällöin en vain jaksa joka menoerän perään pyytää lupaa tai kerätä kuitteja. Olen vain ostanut kaiken tarvittavan, esimerkiksi jos lapsella ei ole yhtään mitään kuin päällään olevat vaatteet ja loput pieniä ym., en voi jäädä odottamaan, että sosiaalityöntekijällä on aikaa tehdä päätös, johon voi kulua jopa kuukausia. (sijaisvanhempi 1)

Henkilökohtaisen vastuun ottamista perustellaan lapsen tarpeilla, asioiden sujumisella, perhehoitoon asettumisen haasteilla, sosiaalityöntekijöiden kiireellä ja päätösprosessien hitaudella.

Suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden välinen epäsuhta

Sijaishuoltotyössä ovat samaan aikaan läsnä arkiset rutiinit ja suunnitelmallisuus sekä niitä rikkova hektisyys, yllätyksellisyys ja tilannekohtaisuus. Tähän suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden epäsuhtaan liittyy eri toimijoiden kertomana osa sijaishuoltotyössä kohdattavasta vaativuudesta. Työssä on pystyttävä jatkuvasti arvioimaan, kenen tarpeisiin tulisi vastata ensin. Eräs sosiaalityöntekijä kuvasi työn tilannekohtaisuuden ja suunnitelmallisuuden epäsuhtaa kertomalla episodista, joka oli tapahtunut edeltävällä viikolla. Hän oli suunnitellut heti maanantaina työviikon alussa soittavansa ja sopivansa tapaamisesta sijoitettuna olevan lapsen kanssa, mutta viikon lopulla perjantaina hän huomasi olevansa tilanteessa, että muut akuutit asiakastilanteet olivat syrjäyttäneet suunnitelman. Tämä työhön ja asiakkaiden tarpeisiin vastaamiseen liittyvä tilannekohtaisuus on osa sijaishuoltotyön vaativuutta. Se ahdistaa sosiaalityöntekijöiden ohella myös laitoksen työntekijöitä ja sijaisvanhempia. Seuraava kertomus tekee näkyväksi sen, miten monen eri asianosaisen kanssa lastensuojelun laitostyössä tulisi samanaikaisesti toimia:

Joka kerta kun lapsi tulee lastenkotiin, on lapsen kotona ollut jokin traumaattinen tilanne esim. vanhempi on yrittänyt itsemurhaa, vanhempien voimakas päihtymys alkoholista tai huumeista tai lääkkeistä johtuva perheväkivaltatilanne tms. Lapsi voi olla todella poissa tolaltaan tai sitten hän on aivan puhumaton tai kaikki tunteet siltä väliltä ovat mahdollisia. Aikuisen pitää yrittää olla itse rauhallinen ja tukea lasta/nuorta tilanteessa. Samaan aikaan voi osastolla olla 6 muuta lasta ja heidän arkensa pitää myös hoitaa. Osastolla on kaksi työntekijää samaan aikaan töissä eli henkilökuntaresursseja ei ole kovinkaan paljon. Lasten läheiset ovat myös hädissään tilanteesta ja mahdollisuuksien mukaan myös heitä pitäisi ehtiä kuunnella puhelimesta ja kertoa, että lapset ovat turvassa ja kertoa heille, milloin lapsia voi tulla tapamaan laitokseen. (laitoksen ohjaaja 2)

Sosiaalityöntekijöiden arvioidessa ja huolehtiessa Steckleyn ja Smithin (2011) käsittein yhden lapsen oikeuksien toteutumista, joutuvat laitosten työntekijät ja sijaisperheet vastaamaan monen lapsen hoivatarpeisiin ja mahdollisesti myös lasten vanhempien ja sukulaisten tuen tarpeisiin samanaikaisesti. Siksi kysymys, miten sijaishuollossa voidaan kunnioittaa lapsen oikeuksia ja ottaa huomioon jokaisen lapsen yksilölliset tarpeet, ei ole vähäpätöinen.

Useat työntekijöiden kertomukset kiinnittyvät arkisiin tilanteisiin ja tapahtumiin. Arkisten, pienten asioiden merkityksellisyys sijaishuoltotyössä tiivistyy erään haastateltavan kommentissa, kun hän totesi, ettei sijaishuollossa ole pieniä asioita, sillä pienetkin asiat ovat merkitykseltään isoja. Sen tunnistaminen, millaisia lapsen kasvuympäristö ja sijaishuoltopaikan kasvatustyyli ovat, ja miten lapsilähtöisesti työtä tehdään, ei ole sosiaalityöntekijälle helppoa. Kasvatustyyli, lapsen yksilöllinen huomioiminen ja asioiden katsominen lapsen kannalta todentuu arkisissa kohtaamisissa. Nämä usein vähäpätöisiltä tuntuvat tapahtumat kertovat sosiaalityöntekijälle siitä, millaiseksi lapsen asema sijaishuollossa määrittyy ja millaisen ymmärryksen pohjalta työtä tehdään.

*Ja se voi tul jossain hyvin pienessäki niinku esimerkiks ku laps lähti jalkapal-
loleirille ja oli ostettu limut ja eväät mukaan. Ja ohjeistus oli, että hän ottaa
ne mukaan. Ja kuinka ollakkaan sit joku ohjaaja olikä päättäny, et no eipä-
hän niit tarvi nyt vielä ottaa mukaan. Et viekoon sit omaohjaaja sillonku
menee kattomaan. Parin kolmen päivän päästä. Niin kyl mul tuli semmonen
olo, että kyllähän siinä sit se laps leimaantuu, et toi on se, se lapsi sieltä las-
tenkodista, jolla ei oo mitään mukana. Että must ne on niin, toisaalt semmo-
sii arkisii ehkä pieniä asioita, mut ku aattelee sitä oman perheensä ja omien
lastensa ja omien kokemustensa kautta, niin musta ne on pyöristyttävii, että
tänä päivänä viel tapahtuu. (sosiaalityöntekijä 7)*

Julkilausumattomana ja samalla itsestään selvänä ajatuksena pidetään sitä, että laitoksessa on riittävästi resursseja arkisen kasvatuksen toteuttamiseen ja lapsen yksilölliseen huomioimiseen. Näyttää siltä, että sijaishuollossa aikuisen yhdelle lapselle antama aika ja läsnäolo eivät kaikissa laitoksissa ole mahdollisia. Sijaishuoltoon sijoitettujen lasten arjessa kokema epäoikeudenmukaisuus ja lasten arkiseen kasvatukseen liittyvien resurssien epätasa-arvoisuus tulee sosiaalityöntekijöille näkyväksi monin tavoin: lapsen saamana yksilöllisenä huomioimisena, yhdessä tehtävinä matkoina ja lapsen harrastusten tukemisena. Epäsuhta yhdelle lapselle annetun ajan ja muiden vaatiman ajan kanssa liittyy sijaishuoltotyöhön sen kaikilla tasoilla. Seuraava esimerkki niinkin arkisesta ja yksinkertaiselta näyttäytyvästä tilanteesta, kuin lapsen lääkkeiden ottamisesta, avaa useita ulottuvuuksia sijaishuoltotyöhön:

*Niinku mun yhdellä tämmösellä erityisen tuen lapsella on lääkitys, joka hä-
nen pitäis joka päivä ottaa ja he on sit ohjaajien kans sopinu ilmeisesti et se on*

sitte veden kanssa illalla. No sit tää poika osaa olla vähä hankala ja hän oli kerran sanonu et hän ei ota veden kans, et hän halua mehuu. Sit ohjaaja oli sanonu 'et varmaan saa mehuu'. Ja lääke oli jääny ottamat. Mä suutuin siit ihan hirveesti ja sanoin, että se on aivan sama, että minkä kanssa se poika sen ottaa, että kuhan se vaan ottaa sen joka ilta. (sosiaalityöntekijä 4)

Tilannetta voidaan tulkita osoituksena laitoksen joustamattomasta kasvatustyylistä, mutta myös lapsen lääkkeidenottoon liittyvän tehtävän laiminlyönnistä. Episodia voi tulkita myös toisin, sillä sijoitettujen lasten kanssa toimimiseen liittyy monia kirjoitettuja ja kirjoittamattomia näkemyksiä hyvästä kasvatuksesta. Yksi keskeinen on pyrkimys suunnitelmallisuuteen, johdonmukaisuuteen ja tasavertaisuuteen lasten kesken. Yhdenmukaiset säännöt esimerkiksi lääkkeet otetaan veden kanssa, voidaan näin ajatella laitoksessa lasten johdonmukaisena kasvatuksena. Sääntöjen kirjaamista ja niiden yhdenmukaista noudattamista pidetään yhtenä sijaishuoltotyön laadun ja lasten oikeuksien toteutumisen takeena. Säännöt sitovat myös työntekijää. Laitoksessa työntekijän toistuvaa säännöistä joustamista voidaan pitää lojaalisuusristiriitana suhteessa muihin työntekijöihin ja samalla nähdä sen horjuttavan johdonmukaista kasvatusta. Sijaishuoltotyössä merkittävä osa kanssakäymisestä lasten kanssa edellyttää työntekijältä tilannekohtaista harkintaa, tilannetajua ja tilannetietoisuutta. Konkreettinen esimerkki lääkkeiden otosta ei kerro sitä, miksi työntekijä on päätenyt kyseiseen ratkaisuun. Sen sijaan esimerkki paljastaa sijaishuoltotyössä läsnä olevan jännitteen suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden välillä.

Epäsuhtaisuuden koreografia sijaishuoltotyössä

Olemme tarkastelleet artikkelissamme sijaishuoltotyötä kysyen, mitä ovat työn vaativat tilanteet työntekijöiden kertomina. Aineistonamme ovat lastensuojelulaitosten työntekijöiden ja sijaisvanhempien kirjoittamat kertomukset ja sosiaalityöntekijöiden fokusryhmähaastattelut. Aineistolähtöisen analyysin tuloksena vaativat tilanteet määrittivät kolmeen pääteemaan, jotka osikoimme 1) jatkuvat organisatoriset muutokset ja niiden synnyttämä epäsuhta, 2) yhteiskunnallisen ja henkilökohtaisen vastuun epäsuhta ja 3) suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden välinen epäsuhta. Teemat eivät ole erillisiä

vaan ne kietoutuvat toisiinsa ja ovat yhtäaikaaisesti läsnä monissa vaativiksi määritellyissä tilanteissa.

Jatkuvat organisatoriset muutokset aiheuttavat vaativia tilanteita kaikille sijaishuoltotyötä tekeville. Organisatoriset muutokset konkretisoituvat suurina asiakasmäärinä, työntekijöiden vaihtumisena ja työtehtävien uudelleen järjestelyinä. Työntekijämäärän niukkuus heijastuu sijaishuoltotyössä suoraan lasten ja vanhempien kanssa tehtävään työhön. Sijaishuoltotyön kuormittavuus ja työntekijämäärän niukkuus ei ole uusi tutkimustulos. Aikaisempien tutkimustulosten (esim. Saarinen ym. 2012) kanssa yhdenmukaisena se on kuitenkin merkittävä sikäli, että se kertoo poliittisesta haluttomuudesta korjata jo pitkään tiedossa ollutta ja vallinnutta tilannetta.

Sijaishuoltotyön kehittämisessä katse tulisi tutkimuksemme tulosten pohjalta suunnata resurssien riittävyden ohella esimiestyöhön ja siihen, että työntekijät kokisivat saavansa esimiehiltään tukea. Tutkimuksessamme työntekijöiden luottamus esimiesten tukeen näyttäytyi ohuena tai peräti omaa työtä mitätöivänä ja syyllistävänä. Yksi keskeinen sijaishuoltotyön epäsuhta paikan- tuukin tutkimuksessamme työntekijöiden johtamisodotusten ja vallitsevan johtamistodellisuuden välille. Tämä sama johtamiskulttuuriin liittyvä ilmiö näkyy sosiaalialalla sijaishuoltoa laajempänä kysymyksenä. Maija Mänttärin van der Kuip (2015) on todennut tutkimuksessaan, että sosiaalityössä työskentelevät luottavat enemmän työtovereiden ammatilliseen vertaistukeen kuin esimiesten antamaan tukeen.

Tutkimuksessamme työntekijöiden kertomuksissa korostuvat työn tuottavuuden tavoitteluun ja työtehtävien uudelleen järjestelyyn liittyvät jatkuvat muutokset. Sosiaalityöntekijöiden työaikaä käytetään yhä enemmän toimitotehtäviin. Työn tuloksellisuuden mittarit, jotka ovat usein määrällisiä, eivät työntekijöiden mukaan tavoita työn keskeistä sisältöä. Työntekijät pitävät sijaishuoltotyössä keskeisenä sen suhdeperustaisuutta. Tämä johtaa puolestaan epäsuhtaan ja eettiseen jännitteeseen sen välillä, mitä pidetään työssä tärkeänä ja millaiseksi työ todellisuudessa muodostuu. Havaintomme on samansuuntainen kuin Maija Mänttärin van der Kuipin (2013) tutkimuksessa, jossa lähes 40 prosenttia sosiaalityöntekijöistä koki, että heidän mahdollisuutensa tehdä sosiaalityötä ammattieettisesti oli heikentynyt kuluneen kolmen vuoden ai-

kana. Samanaikaisesti työntekijöiden selonteko- ja tilintekovelvollisuus oli lisääntynyt taloudellisesti-ideologian korostumisen myötä. Anna Metteri ja Kaisa-Elina Hotari (2011) ovat todenneet, että kun ”työntekijät eivät pysty työssään noudattamaan ammatillisia ja eettisiä tavoitteitaan, vaan joutuvat toimintaympäristön esteiden takia tekemään moraalisia kompromisseja, seurauksena on eettinen kuormitus”.

Tutkimuksemme tulokset tekevät näkyväksi sijaishuoltotyöhön liittyviä vaativia tilanteita, joissa työntekijät ottavat henkilökohtaista vastuuta lasten hyvinvoinnin turvaamisesta, silloin kun organisaatio ei toimi toivotulla tavalla. Toimintaympäristön eettistä kuormitusta ja moraalisia kompromisseja pyritään lievittämään ottamalla enemmän henkilökohtaista vastuuta. Moraalinen vastuu asiakkaiden hyvinvoinnista ja toisaalta kokemus vähäisistä mahdollisuuksista vaikuttaa oman työn rakenteellisiin epäkohtiin, johtavat tähän ratkaisuun. Väitämme, että vaikka työntekijöiden henkilökohtaiset ratkaisut näyttävätkin yksilötasolla toimivilta, lapsen edun mukaisilta ja ammatillisesti harkituilta, ne eivät ratkaise laajemmin sijaishuoltotyöhön liittyviä rakenteellisia ongelmia.

Kolmantena vaativien tilanteiden teemana nostimme esiin suunnitelmallisuuden ja tilannekohtaisuuden epäsuhtaan, joka liittyy kaikkien sijaishuoltotyötä tekevien työhön. Tähän epäsuhtaan liittyvät vaativat tilanteet ovat päivittäisiä sijaishuoltotyössä. Nämä ovat työntekijöiden arjen keskellä tekemiä nopeita päätöksiä siitä, miten juuri nyt kyseisessä tilanteessa toimitaan. Tämän epäsuhtaan seuraukset tulevat näkyviin sijaishuoltoon sijoitettujen lasten arjessa ja erityisesti näiden tilanteiden tarkempi tutkiminen yhdessä sekä työntekijöiden että lasten kanssa olisi jatkossa tärkeää. Tämä vaativuus liittyy työntekijöiden tekemään ammatilliseen arviointiin siitä, tuleeko tilanteessa harkita vai noudattaa yleisiä sääntöjä ja suunnitelmia eli ”otetaanko lääkkeet” vai ”otetaanko lääkkeet veden kanssa”. Näissä arkisissa tilanteissa tuotetaan sijaishuoltoon sijoitetuille lapsille kokemuksia joko hyvinvoinnista, jatkuvuudesta ja välittämistä tai ennustamattomuudesta, leimaamisesta ja kaltoinkohTELUSTA. Näissä tilanteissa syntyvät sijaishuollossa elettyyn lapsuuteen liittyvät niin hyvät kuin huonot muistot, joita kannetaan läpi elämän (myös Eronen 2012; Hytönen ym. 2016).

Sijaishuoltotyön vaativien tilanteiden tarkastelu työntekijöiden näkökulmasta on ollut meille tutkijoina yllätyksellinen, mielekäs ja avartava matka. Tieto, jota työntekijöiden kirjoitusten ja fokusryhmähaastattelujen kautta tavoitetaan vaativista tilanteista, on paikallista. Sen sijaan epäsuhta, joka liittyy ylipäänsä sijaishuoltotyön toteuttamisen vaativuuteen, on tunnistettavissa myös kansainvälisessä tutkimuksessa. Kanadalainen laitostutkija James P. Anglin (2002) käyttää kongruenssin käsitettä kuvaamaan laadukkaan sijaishuoltotyön edellytyksiä. Hänen mukaansa sijaishuoltotyön kaikkien tasojen, lastensuojelu- ja kasvatustieteiden, organisaation rakenteiden, johtamisen sekä lasten ja työntekijöiden kohtaamisen tulee olla linjassa keskenään. Tutkimuksemme tulokset kertovat merkittävästä epäsuhtasta ja jännitteestä näiden eri tasojen välillä. Suhdeperustainen työ, hyvään kohtamiseen ja vuorovaikutukseen lasten kanssa pyrkiminen on tärkeää, mutta se ei poista työn rakenteellisia ongelmia. Johtopäätöksemme tulevat lähelle Anna Metterin (2012) pohdintoja palvelujärjestelmässä syntyvien kohtuuttomien tilanteiden ratkaisemisesta. Näemme, että myös sijaishuoltotyössä on yhdistettävä suhdeperustainen asiakastyö ja rakenteellinen työ, jotta on mahdollista ehkäistä sekä asiakkaiden että työntekijöiden sosiaalista ja institutionaalista hylkäämistä.

Kirjallisuus

- Anglin, James P. (2002) *Pain, Normality and the Struggle for Congruence: Reinterpreting Residential Care for Children and Youth*. New York: Routledge.
- Arki, arvo, elämä, etiikka (2013) Sosiaalialan ammattilaisen eettiset ohjeet. Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas_2013_net.pdf (luettu 4.9.2015).
- Banks, Sarah (1995) *Ethics and Values in Social Work*. Lontoo: Palgrave, Macmillan.
- Ellonen, Noora & Pösö, Tarja (2010) Lasten väkivaltakokemukset lastensuojelulaitoksissa ja sijaisperheissä. *Yhteiskuntapolitiikka* 75 (1), 34–44.
- Eronen, Tuija (2007) Katsaus 2000-luvulla julkaistuu suomalaisen lastensuojelu tutkimukseen. <http://www.sosiaaliportti.fi/File/2f272051-7b88-4b1c-b0b6-55b1c3beec3e/2000-luvulla%20julkaistu%20lastensuojelututkimus%2007.pdf> (Luettu 14.1.2016).
- Eronen, Tuija (2012) *Lastenkoti osana elämäntarinaa. Narratiivinen tutkimus lastenkodeissa asuneiden kertomuksista*. Acta Universitatis Tamperensis 1713. Tampere: Tampere University Press.
- Eronen, Tuija (2013) *Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisista poluista*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos. Raportteja 4. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2010) Now you see them and now you don't. Institutions in Finnish Child Protection Policy. Teoksessa Hannele Forsberg & Teppo Kröger (toim.) *Social work and child welfare politics. Through Nordic lenses*. Bristol: Policy Press, 147–159.
- Ferguson, Harry (2010) Walks, Home Visits and Atmospheres: Risk and the Everyday Practices and Mobilities of Social Work and Child Protection. *The British Journal of Social Work* 40 (4), 1100–1117.
- Heino, Tarja (2009) Lastensuojelu – kehityskulkuja ja paikannuksia. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2009*. Helsinki: Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, 198–213.
- Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijöiden kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2014) Huostaanoton kuva suomalaisen tutkimuksen valossa. *Janus* 22(3), 288–298.
- Holland, Sally & Williams, Annie & Forrester, Donald (2014) Navigating ethical moments when researching substance misuse with parents and their children. *Qualitative Research* 14(4), 411–427.
- Holland, Sally (2010) Looked After Children and the Ethic of Care. *British Journal of Social Work* 40 (6), 1664–1680.

- Hoikkala, Susanna (2003) 'Mikä on väkivaltaa, mikä ei' – Työntekijöiden tulkintoja nuorten väkivallattoman käyttäytymisen tukemisesta helsinkiläisissä lastensuojelulaitoksissa syksyllä 2002. Helsingin kaupunki tutkimuksia 5. <http://www.hel.fi/hki/sosv/fi/Julkaisut/Tutkimuksia>. (luettu 4.5.2017).
- Hoikkala, Susanna (2011) Ratsauksia ja kusitestejä. Päihde- ja huumehallinnon lastensuojelulaitoksessa. Teoksessa Mirja Satka, Leena Alanen, Timo Harrikari & Elina Pekkarinen (toim.) *Lapset, nuoret ja muuttuva hallinta*. Tampere: Vastapaino, 243–278.
- Hoikkala, Susanna (2014) *Kiinnipito lastenkodissa*. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja nro 23. Helsinki: Pelastakaa Lapset ry.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kunta 10 -tutkimus* (2016) Helsinki: Työterveyslaitos.
- Laakso, Riitta (2009) *Arjen rutiinit ja yllätykset – etnografia lastenkotityöstä*. Acta Universitatis Tamperensis 1444. Tampere: Tampere University Press.
- Laakso, Riitta (2013) *Mistä koti huostaan otetulle lapselle?* Kunnallissalan kehittämissäätöön tutkimuksia 73. Verkkojulkaisu. Helsinki: Kunnallissalan kehittämissäätö.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lasten elämässä. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino.
- Lastensuojelu 2015. Suomen virallinen tilasto. Lastensuojelu. Helsinki: THL.
- Lastensuojelu 2011. Suomen virallinen tilasto. Lastensuojelu. Helsinki: THL.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> (luettu 23.2.2017).
- Lastensuojelun laatusuositus (2014) Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3488-7> (luettu 4.9.2015).
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) *Koulukoti – nuoren toinen mahdollisuus? Mielenterveydenhäiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirjo kehittämishaasteena*. Jyväskylä studies in education, psychology and social research 414. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten oirekuva ja ennuste*. Tutkimuksia 112. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus ja hyvinvoinnin laitos.
- Metteri, Anna (2012) *Hyvinvointivaltion lupaukset, kohtuuttomat tapaukset ja sosiaalityö*. Acta Universitatis Tamperensis 1778. Tampere: Tampere University Press.
- Metteri, Anna & Hotari, Kaisa-Elina (2011) Eettinen kuormitus ja toimintaympäristö nuorten palveluissa. *Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja*. Jyväskylä: PS-kustannus, 67–92.
- Mänttari-van der Kuip, Marja (2013) Julkinen sosiaalityö markkinaistumisen armoilla? *Yhteiskuntapolitiikka* 78(1), 5–19.

- Mänttari-van der Kuip, Marja (2015) Sosiaalityöntekijöiden työyhteisölliset voimavarat subjektiivisen työhyvinvoinnin selittäjänä kunnallisessa sosiaalihuollossa. *Työelämän tutkimus – Arbetslivsforskning* 13(1), 3–19.
- Oinonen, Marjo (2016) *Työnsä vuoksi vainotut. Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vainotuksi tulemisesta ja siitä selviämisestä*. Sosiaalityön lisensiaatin-tutkimus. Erikoissosiaalityöntekijän koulutus. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Saارين, Arttu & Blomberg, Helena & Kroll, Christian (2012) Liikaa vaadittu. Sosiaalityöntekijöiden kokemukset työnsä kuormittavuudesta ja ristiriitaisuudesta Pohjoismaissa. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(4), 403–418.
- Saurén, Kirsi-Marja & Kuhmonen, Petri (2014) ”Katsaus työn uuteen ruumiillisuuteen – ammatillisista hyveistä hyvän esittämiseen”. *AGON*, [http://agon.fi/article/katsaus-tyon-uuteen-ruumiillisuuteen-ammattillisista-hyveista-hyvan-esittämiseen/](http://agon.fi/article/katsaus-tyon-uuteen-ruumiillisuuteen-ammattillisista-hyveista-hyvan-esittamiseen/). Julkaistu 11.8.2014. (luettu 3.8.2015).
- Steckley, Laura & Smith, Mark (2011) Care Ethics in Residential Child Care: A Different Voice. *Ethics and Social Welfare* 5(2), 181–195.
- Toimiva lastensuojelu*. Selvitysryhmän loppuraportti (2013) Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Valkonen, Maarit & Pasanen, Timo (2012) Nuorten kokemuksia Helsingin Diakonissalaitoksen intensiivihoidosta. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(3), 302–309.
- Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 2012. Tuloksellisuus-tarkastuskertomus 6/Lastensuojelu. <https://www.vtv.fi/julkaisut/tuloksellisuustarkastuskertomukset/2012/lastensuojelu.4814.xhtml> (luettu 4.8.2015).

Koulukoti tapaustutkimuksen kohteena

Elina Pekkarinen

Johdanto

1960-luvun laitoskritiikki kohdistui koulukoteihin ja tuolloin koulukoteja arvosteltiin kovin sanoin julkisuudessa. Kritiikki oli ratkaisevan kielteistä siinä mielessä, ettei sen jälkeen ole kyetty muuttamaan koulukotien imagoa paremmaksi siitä huolimatta, että koulukotien alkuvaiheessa niiden imago oli positiivinen. Tämä on vaikuttanut koulukotien nykyiseenkin julkisuuskuvaan. (Koulukotihenkilöstön haastattelu vuonna 2016.)

Yllä olevassa sitaatissa erään koulukodin johtaja kertoo koulukoti-instituution 1960-luvulla kohdistuneen kritiikin tähän päivään asti vaikuttaneista seurauksista. Koulukodit ovat yli vuosisadan vastanneet aiemmin pahan-tapaisten ja myöhemmin vaativahoitoisten lasten ja nuorten huolenpidosta, kasvatuksesta ja opetuksesta. Suomalaisessa lastensuojelun kentässä ne muodostavat omaleimaisen instituution, joka työskentelee nuorten vaativien sosiaalisten ongelmien ja häiriökäyttäytymisen korjaamiseksi, toimii sosiaali- ja terveydenhuollon sekä erityisopetuksen rajapinnassa, ja jolle leimallista on erityisyys ja viimesijaisuus. Nuoret sijoitetaan koulukotiin usein silloin, kun heidän tarvitsevansa tuki edellyttää vaativaa osaamista, eivätkä palvelujärjestelmän muut tahot pysty tuen tarpeeseen vastaamaan.

Koulukotijohtajalta lainatussa haastatteluotteessa ilmenee erityisen selvästi se ristiriitaisuus, joka on leimallista koko lastensuojeluinstituutiolle. Koulukotijärjestelmän olemassaolo koetaan välttämättömäksi samalla, kun siihen kohdistetaan voimakasta kritiikkiä. Nuorten ongelmakäyttäytymiselle penetään tiukkaa kontrollia, mutta koulukotien toteuttamaa kontrollia arvostellaan jatkuvasti. Kritiikistä huolimatta, tai siitä johtuen, koulukodit ovat toistuvasti avanneet ovensa tutkijoille. Tutkijalle koulukoti-instituutio avaa näkökulmia paitsi suomalaiseen sosiaalityöhön, nuorisohuoltoon ja las-

tensuojeluun, myös lapsen, perheen ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin. Koulukotitutkimusten kautta tulevat näkyviksi yksilön ja yhteisön sekä autonomian ja kontrollin väliset jännitteet. Samalla koulukodit heijastavat yhteiskunnan ajankohtaisia arvoja ja normeja.

Tässä artikkelissa tarkastelen koulukotien nykyistä tehtävää ja asemaa peilaten sitä koulukodeista aiemmin tehtyihin tutkimuksiin ja havaintoihin. Aineistona käytän koulukotihenkilöstön haastatteluja. Tutkimus soveltaa organisaatioon kohdistuvaa tapaustutkimusta kriittisen realismin tieteenfilosofisessa viitekehyksessä (Vincent & Wapshott 2014). Artikkelin tavoitteena on tarkastella koulukoti-instituutiota paitsi sinne sijoitettavien nuorten, arjen ja yhteisön kautta, myös lastensuojelun palvelujärjestelmässä ja laajemmassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Koulukoti-instituutio muodostaa tässä kontekstissa niin kutsutun *paradigmaattisen* tai *äärimmäisen* tapauksen edustaessaan eräänlaista lastensuojelun laitoshuollon ääriprototyyppiä (Laine ym. 2007, 33). Artikkelin analyysi rakentuu yksilö- ja yhteisötason sekä palvelujärjestelmä- ja yhteiskuntatason analyysin. Artikkelissa vastaan kysymyksiin siitä, miten koulukotien asema ja tehtävä ovat viime aikoina muuttuneet, ja millaiseksi koulukotien asema ja tehtävä rakentuvat yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasolla tässä ajassa, jota määrittävät niin arkisen toimintaympäristön kuin palvelujärjestelmän merkittävät reformit. Samalla artikkeli on metodologinen puheenvuoro, sillä pyrin kehittämään tapaustutkimuksen ja kriittisen realismin sovellusta mielekkääksi koulukoti-instituution kaltaisen organisaation aseman ja tehtävän tutkimukseen.

Seuraavassa luvussa kuvailen artikkelin teoreettisen viitekehyksen ja keskeiset käsitteet, sekä aineiston ja metodin. Tuloslukuissa vastaan asetettuihin tutkimuskysymyksiin. Artikkelin lopussa pohdin kirjan teemaan kiinnittyen, miksi sosiaalityölle ominainen instituutiolähtöinen laadullinen tapaustutkimus on merkityksellistä, ja mitä lisäarvoa kriittinen realismi voi tälle lähestymistavalle antaa.

Koulukoti tapaustutkimuksen viitekehysessä

Kriittinen realismi tapaustutkimuksessa

Olen aiemmassa tutkimuksessani soveltanut kriittisen realismin viitekehystä ja tapaustutkimuksen metodologiaa tutkiessani lasten rikollisuuteen kohdistuvia yhteiskunnallisia reaktioita eri aikakausina (Pekkarinen 2010). Jo tuolloin argumentoin, että yhdistelmä mahdollistaa tutkittavan ilmiön taustalla vaikuttavien mekanismien ja niiden myötä syntyvien rakenteiden, käytäntöjen ja positioiden tarkastelun. Tutkimuksissani keskeistä on ollut kriittisen realismin oppi-isän Roy Bhaskarin (1986; 1998) näkemys positio-käytäntösystemistä, joka yksinkertaisesti määriteltynä kuvastaa rakenteen ja toimijan välistä dynamiikkaa, sekä dynamiikkaa mahdollistavia ja tässä dynamiikassa syntyviä suhteita. Kriittisessä realismissa sosiaaliset rakenteet määrittellään juuri näiksi suhteiksi. Olen soveltanut erityisesti position käsitettä kehittämäni positiomallin avulla. Positiolla tarkoitan rakenteiden, toimijoiden ja käytäntöjen välisissä suhteissa, siis sosiaalisissa rakenteissa, syntyviä asemia tai tiloja, jotka kriittisessä realismissa on yleisesti ottaen määritelty objektiivisesti määräytyviksi olosuhteiksi. Toisin kuin kriittisen realismin ajattelija Margaret Archer (esim. Archer 1995; 1998, 371–372) olen argumentoinut, että position todellisessa määrittymisessä merkitystä on myös sillä, miten yksilö itse määrittää oman positionsa (Pekkarinen 2010; 2014; 2017a). Tätä argumenttia olen perustellut empiirisesti soveltamalla erityyppisiin aineistoihin yhteisöreaktion teoriaa (Lemert 1951). Tässä artikkelissa en kuitenkaan paneudu positiomallin erityiskysymyksiin, vaan pyrin keskittymään tapaustutkimusmetodin kehittämiseen kriittisen realismin viitekehysessä siten, että se taipuisi koulukoti-instituution kaltaisen organisaation aseman ja tehtävien tutkimukseen.

Tapaustutkimukseksi kutsutaan tutkimuksen tapaa tai strategiaa, jonka sisällä voidaan käyttää erilaisia aineistoja ja menetelmiä, ja jonka pyrkimyksenä on tuottaa perusteellinen ja tarkkapiirteinen kuvaus tutkittavasta ilmiöstä (Flyvbjerg 2006; Laine ym. 2007, 9). Klassisia tapaustutkimuksia ovat esimerkiksi Chicagon koulukunnan kenttätutkimukset, jotka sijoittuivat 1800- ja 1900-luvun amerikkalaiskaupunkeihin, mutta myös antropologiset ja ranskalaisen perhehistoriallisen tradition tutkimukset (Laine ym. 2007, 13–14).

Siteeratuimpia tapaustutkimuksen menetelmäkirjoittajia lienevät Robert E. Stake (1995) ja Robert K. Yin (2003), jotka edustavat hyvin erilaisia tapoja ymmärtää tapaustutkimuksen peruseriaatteet. Staken lähestymistapaa voi luonnehtia konstruktionistiseksi ja subjektiiviseksi tavaksi tarkastella tapausta. Hän korostaa tiheää kuvausta ja etnografista otetta tapaustutkimuksen toteuttamisessa ja yksilöllisten toimijoiden näkökulmien huomioimista. Lähestymistapa on vahvasti induktiivinen. Syy-seuraussuhteet tulkitaan Staken lähestymistavassa kontekstisidonnaisiksi ja heikosti yleistettäviksi, ja teoreettiset käsitteet nousevat aineistosta. Tavoitteena on ymmärtää yksittäisestä tapauksesta mahdollisimman paljon, eikä välttämättä yleistää tavoitettua tietoa vastaaviin ilmiöihin.

Robert K. Yinin (2003) lähestymistapa sen sijaan on positivistinen ja objektiivinen. Hän korostaa koeasetelmallista lähestymistapaa, jossa aineistoa kerätään deduktiivisesti ennalta määrätyn teorian testaamiseksi. Mikäli valittu teoria osoittautuu epäsovivaksi, tutkija voi abduktion avulla päätellä toisenlaisen selittämismallin, jota jälleen testaa joko samaan tai uusiin tapauksiin. Yin on kehittänyt erilaisia malleja myös useaa tapausta tarkasteleviin ja vertailuviin tutkimuksiin. Stakea ja Yinia yhdistää koko tapaustutkimusmetodille tunnusomainen triangulaation periaate: tutkimuksen validiteettia pyritään parantamaan joko keräämällä erilaisia aineistoja, käyttämällä erilaisia analyysimenetelmiä, soveltamalla erilaisia teorioita tai käyttämällä erilaisia lähestymistapoja soveltavia tutkijoita tai tutkimusperinteitä.

Kritiikkinä sekä Staken että Yinin lähestymistapoihin Steve Vincent ja Robert Wapshott (2011) argumentoivat, että siinä missä Staken (1995) lähestymistapaa leimaa alhaalta ylöspäin johtava selitysmalli, jossa sosiaalisten toimijat determinoivat rakenteita, Yin syyllistyy ylhäältä alaspäin johtavaan selitysmalliin, jossa rakenteet determinoivat sosiaalisia toimijoita. Kun Staken teoreettinen selitysmalli syntyy puhtaasti empiirisenä konstruktiona, Yinin teoreettinen viitekehys on ennalta määritelty ja joustamaton. Vaihtoehdoksi Vincent ja Wapshott tarjoavat kriittiselle realismille ominaista retroduktiivista eli kontekstuaalisille olosuhteille ja vaikuttaville mekanismeille herkkää lähestymistapaa. Kokonaiskäsityksen muodostamiseksi tutkija selvittää ilmiön historian, ja toimija- tai rakennetason sijaan tutkijan katse kohdistetaan toi-

mija-rakennesysteemissä vaikuttaviin suhteisiin eli kokonaisuuden muodostaviin kausaaliteetteihin sekä eri tasoilla ja niiden välillä muodostuviin, myös emergentteihin, mekanismeihin. Merkitykselliseen rooliin nousevat *normatiiviset* sekä *rakenteelliset* voimat ja potentiaalit, joita molempia tulee tarkastella niin alhaalta ylöspäin kuin ylhäältä alaspäin vaikuttavina mekanismeina. Alhaalta ylöspäin vaikuttavat normatiiviset voimat ja potentiaalit liittyvät instituution sisäisiin rutiineihin, kuten toimintakulttuuriin, jotka vaikuttavat instituutiossa havaittaviin mekanismeihin. Ylhäältä alaspäin vaikuttavat normatiiviset voimat ja potentiaalit, kuten lait ja ulkoinen valvonta, muovaavat instituution rutiineja ulkoapäin. Alhaalta ylöspäin vaikuttavat rakenteelliset voimat ja potentiaalit muodostuvat instituution sisäisistä rakenteista, kuten henkilöstörakenteesta tai fyysisistä tiloista, kun taas ylhäältä alaspäin vaikuttavat rakenteelliset voimat ja potentiaalit muodostuvat laajemmista rakenteellisista konteksteista alkaen vastaavien instituutioiden verkostoista päätyen yhteiskunnallisiin rakenteisiin ja olosuhteisiin. (Mt., 150–151.)

Voisin tyytyä Vincentin ja Wapshottin tapaan tehdä instituutiokohtaista tapaustutkimusta, mutta koulukodin tapauksessa lähestymistapa on turhan tekninen ja suppea. En myöskään allekirjoita heidän tapaansa erotella normit ja rakenteet toisistaan, sillä omassa hahmotustavassani normit voivat itsessään muodostaa paitsi vahvoja sosiaalisia rakenteita, myös niihin eri tavoin vaikuttavia mekanismeja. Samalla sosiaaliset rakenteet muodostavat normeja tai muodostuvat itsessään normeiksi. Normien ja rakenteiden lisäksi haluan tarkastella yksilötason toimijuutta, yhteisötason kirjoittamattomia normeja sekä toisinaan hienovaraisiakin kulttuurisia ja yhteiskunnallisia tekijöitä, jotka vaikuttavat koulukodin kaltaisen instituution toimintaan. Noudattelen Vincentin ja Wapshottin ajatusta erisuuntaisista kausaalisuhteista sekä normatiivisista ja rakenteellisista tekijöistä, mutta liikun tarkastelussani joustavammin eri tasojen välillä erilaisia vaikuttavia mekanismeja ja niissä tapahtuneita muutoksia tunnustellen. En nimittäin yhdy Vincentin ja Wapshottin ajatukseen vertikaalisesti ylös- ja alaspäin kulkevista vaikutusketjuista, sillä se jättää horisontaaliset ja sykliset vaikutusketjut huomioimatta.

Koska koulukoteja on tutkimusasetelmassani useita, voidaan kysyä, mikä tekee tutkimuksestani tapaustutkimuksen? Tässä tutkimuksessa määrittelen

koulukodit yksittäisten laitosten sijaan historiansa, hallintonsa, asemansa ja tehtävänsä kautta hyvin yhtenäiseksi instituutioksi, joka edustaa niin sanottua paradigmaattista tai äärimmäistä tapausta. Tapaustutkimuksen genressä tällainen tutkimus paljastaa jonkin äärimmäisen ilmiön avulla piirteitä, jotka vallitsevat muussakin yhteiskunnallisessa toiminnassa, mutta eivät näyttäytyvät yhtä selvästi. (Laine ym. 2007, 32.) Suomalaisessa yhteiskunnassa koulukoti-instituutio on kautta historiansa ollut äärimmäinen esimerkki lasten ja nuorten kasvatuksen, kontrollin, hallinnan sekä suojelun toteuttamisen tavoista, joita toteutetaan lukuisissa muissakin instituutioissa, kuten perheessä, päiväkodissa, peruskoulussa ja armeijassa. Koulukotisijoitus kohdistuu kuitenkin vain harvoihin ja on järjestelyiltään äärimmäinen esimerkki yhteiskunnallisen kasvatuksen, kontrollin ja suojelun toteuttamisesta. Tämän vuoksi koulukodin tarkastelu tekee näkyväksi niitä arvoja ja asenteita, joita vielä tänäkin päivänä kohdistamme nuoriin, jotka eivät sopeudu yhteisömme normeihin.

Koulukodit aiempien tutkimusten kohteena

Koulukodeilla on suomalaisessa lastensuojelujärjestelmässä pitkä historia, sillä ensimmäinen lapsille tarkoitettu kasvatuslaitos perustettiin Kylliälän tilalle Viipuriin jo vuonna 1829. 1800-luvun lopulla koulukotien asema pahantapaisille lapsille tarkoitettuna kasvatuslaitoksena vakiinnutettiin asetuksella ja määrättiin valtion alaiseksi toiminnaksi. Koulukotien historiaa käsitellään useissa teoksissa. Panu Pulma (1987) tarkastelee koulukotien vaihteita osana laajaa lastensuojelun historiaa koskevaa teostaan, mutta koulukodeista on tehty myös yksikkökohtaisia tarkasteluja. Kalle Korpi (2004) on julkaissut Limingan koulutuskeskuksen, Janne Haikari (2010) Sippolan, Susann Sjöström (2002) Lagmangårdenin ja Kaisa Vehkalahti (2004a ja b) Vuorelan historiaa koskevat teokset. Timo Harrikari (2004) on tarkastellut koulukotien lainsäädäntöhistoriaa, koulukotien organisoitumista ja tehtävän rakentumista eri vaiheissa. Aivan viime vuosina koulukotien historiasta on paljastettu myös varjoja, kun koulukodeissa nuoruudessaan sijoitettuina olleita ihmisiä on tavoitettu kertomaan kaltoinkohtelukokemuksistaan (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016). Historiantutkimuksissa koulukotien yhteiskunnallinen tehtävä näyttäytyy ristiriitaisena. Se on samanaikaisesti ollut arvostettu ja

pelätty laitos, jonka kasvatustavat ja tehtävät ovat noudatelleet yhteiskunnallisia arvoja ja tarpeita, mutta joiden sisällä on niissä asuneiden ihmisten mukaan käytetty mielivaltaisia kasvatustenelmiä.

Nuorisotutkimuksen piirissä koulukoteja lähestyttiin monitieteisesti, monimetodisesti ja moninäkökulmaisesti kutsumalla aiheen parissa työskenteleviä tutkijoita kontribuoimaan teokseen, joka edelleen puoltaa paikkaansa merkityksellisenä koulukoteja koskevana puheenvuorona (Jahnukainen ym. 2004). Teoksessa tunnistettiin viisi rinnakkaista näkökulmaa koulukotien tutkimukseen. Koulukoteja voi tarkastella osana psykososiaalisten palveluiden järjestelmää ja sen muutoksia (esim. Kitinoja 2005; Pekkarinen 2017b), nuorten arjen ympäristönä (esim. Honkatukia 2004; Honkatukia ym. 2004; Autio ym. 2016), koulukotiin liittyvien kokemusten kautta (esim. Kekoni 2004; Pösö 2004; Laitala & Puuronen 2016; Pekkarinen 2017c), koulukodissa tehtävän työn sisältöjen ja laadun näkökulmasta (esim. Pösö 1993; Salminen 2001; Kekoni ym. 2008; Känkänen 2013; Pekkarinen 2017b) sekä koulukotiin sijoitettujen lasten ja nuorten tutkimisen kautta (esim. Kitinoja 2005; Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011; Manninen 2013; Manninen ym. 2015). Koulukotitutkimukselle tunnusomaista on ollut monitieteisyys. Niin erityispedagogit (Jahnukainen 2004; Kitinoja 2005), psykologit (Manninen 2013; Manninen ym. 2015), psykiatrit ja neuropsykologit (Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011) kuin kulutustutkijat (Autio ym. 2016), sosiologit (Honkatukia 2004) ja sosiaalityön tutkijat (Pösö 1993; 2004; Känkänen 2004; 2013; Pekkarinen 2017a, b ja c) ovat valinneet koulukodin tarkastelunsa kohteeksi.

Tarja Pösö jalkautui kolmeen koulukotiin 1980-luvun lopulla ja tuotti etnografian, joka lähestyy koulukotia lähes kaikista edellä mainituista näkökulmista käsin (Pösö 1993). Pösön keskeinen tutkimustehtävä oli selvittää koulukodeissa syntyviä ja eläviä tulkintoja siellä hoidettavissa lapsista. Samalla hän tuotti etnografisen kuvauksen koulukotien toiminnasta ja tehtävästä niin niiden jokapäiväisessä arjessa kuin lastensuojelun kentässä. Tutkimusta tehdessään Pösö havaitsi joutuneensa keskelle yhteiskuntapoliittista keskustelua koulukotien tarpeellisuudesta ja tulevaisuudesta. Vuonna 2004 Pösö palasi koulukotiin kuulemaan nuorten kokemuksia koulukotihoidosta. Tarja Pösön tekemät tutkimukset tulevat lähelle omia viimeaikaisia tutkimuksiani. Kuul-

tuani koulukodista kasvaneiden nuorten kokemuksia (Pekkarinen 2017c), jalkauduin koulukoteihin kuulemaan, miten työntekijät hahmottavat koulukotien aseman ja tehtävän nykytilanteessa sekä arvioimaan niiden toimintaa asiakirja-aineiston pohjalta. Tehtävään tarttuessani tiesin jo olevani keskellä yhteiskuntapoliittista keskustelua koulukotien tulevaisuudesta, sillä selvitys teetettiin osana käynnissä olevaa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelurakenteen uudistusta. Suomessa on paraikaa käynnissä palvelurakenteen reformi, joka muokkaa paitsi ohjauksen myös rahoituksen, palveluiden järjestämisen ja tuottamisen uuteen järjestykseen. Tässä artikkelissa pyrin paikantamaan koulukotien asemaa ja tehtävää etenkin niissä työskentelevien ihmisten näkökulmasta peilaten havaintojani aiempiin tutkimushavaintoihin koulukodeista. Yksityiskohtaisempi selvitys koulukodin työntekijöiden haastatteluiden ja asiakirjojen pohjalta on julkaistu jo aiemmin (Pekkarinen 2017b).

Koulukotihenkilöstön haastattelut tutkimuksen aineistona

Artikkelissa äänen saavat erityisesti koulukoteja johtavat ja niissä työskentelevät ihmiset. Aiemmissä tutkimuksissa työntekijöiden ääniä ei juuri ole kuultu, vaikka havaintoja heidän toiminnastaan on toki tehty (esim. Pösö 1993). Artikkelin taustalla on selvitys, joka tehtiin hallituksen kärkihankkeen Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelman (LAPE) sekä koulukotien aloitteesta (Pekkarinen 2017b). Selvityksessä tarkasteltiin koulukotien ajankohtaista asemaa muuntuvassa suomalaisessa lastensuojelu- ja koulutusjärjestelmässä kooten ajankohtaista tietoa siitä, minkälaisia ovat koulukoteihin sijoitetut nuoret, miten koulukotien tarjoamat palvelut jakautuvat alueellisesti, sekä miten koulukodit nivELYVÄT vaativien palvelujen kokonaisuuteen. Lisäksi selvityksen tehtävänä oli kartoittaa koulukotien keskeiset yhteistyöverkostot, kuvata koulukotien tarjoamaa kasvatusta, kuntoutusta ja hoitoa, tarkastella koulukotien koulun merkitystä osana lastensuojelun palveluja ja lopulta esittää näkymä siitä, miten koulukotien palvelut olisi tarkoituksenmukaista asemoida tulevilla sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentällä. Selvityksen aineisto koostui mittavasta asiakirja-aineistosta ja johtajien sekä työntekijöiden yksilö- ja ryhmähaastattelusta. Selvitykseen osallistuivat kaikki Suomessa toiminnassa olevat koulukodeiksi luokitellut lastensuojelulaitokset, eli valtionalaiset Lag-

mangårdenin, Sairilan, Sippolan ja Vuorelan koulukodit ja Limingan koulutuskeskus, sekä Perhekuntoutuskeskus Lauste, Satulavuoren koulu, Nuorten Ystävät ry:n Koulukoti Pohjolakoti ja Pohjolan koulu.

Hyödynnän tässä artikkelissa erityisesti selvityksen yhteydessä kerättyjä haastatteluaineistoja, joskin asiakirja-aineistosta saatu tieto vaikuttaa tulkitsoihini. Haastattelukutsut esitettiin ensin puhelimitse ja sen jälkeen sähköisesti kaikkien koulukotien johtajille, jotka saivat harkintansa mukaan kutsua haastatteluun myös muita työntekijöitä. Tämän lisäksi haastattelukutsu esitettiin kolmelle rehtorille ja Valtion koulukotien toiminnasta vastaavalle johtajalle. Haastattelukutsun yhteydessä osallistajat saivat tutustuttavakseen haastattelurungon, joka koostui neljästä teema-alueesta. Koulukodin historiaa ja rakennetta koskevassa haastatteluosiossa käsiteltiin koulukodin historiaa tapahtuneita merkittäviä muutoksetia, nykyrakennetta, eli tarkemmin ohjausta, hallintoa, henkilöstöä ja tiloja sekä näihin liittyviä muutoksetia, rakenteisiin liittyviä haasteita ja kehittämistarpeita ja koulukodin taloudellista tilannetta. Koulukodin tehtävää, asiakkaita ja toiminnan sisältöjä koskevassa haastatteluosiossa käsiteltiin puolestaan koulukotien tämänhetkistä tehtävää ja työn tavoitteita, koulukotiin sijoitettujen nuorten taustoja, nuorten sekä heidän perheittensä tuen tarpeita ja niissä tapahtuneita muutoksetia, tarjottuja kasvatuksen, kuntoutuksen ja hoidon muotoja sekä erityisten toimintamallien sisältöjä, toiminnan haasteita ja kehittämistarpeita sekä lopulta koulukotiin sijoitettujen nuorten ennusteita ja koulukotisijoituksen vaikuttavuutta. Koulukodin yhteistyöverkostonja koskevassa osiossa käsiteltiin sekä paikallisia että valtakunnallisia yhteistyöverkostonja ja näiden kehittämistarpeita. Samalla haastateltavia pyydettiin paikantamaan koulukoti nykyisessä valtakunnallisessa sosiaali-, terveys- ja koulutuspalveluiden kentässä. Viimeinen haastatteluosio käsittelee koulukotien asemaa muuttuvassa palvelurakenteessa. Tällöin haastateltavia pyydettiin kuvailemaan koulukotien tulevaisuutta suhteessa rakenteisiin, asiakkaisiin, toiminnan sisältöön, yhteistyöverkostonjoihin ja palvelujärjestelmään sekä ottamaan kantaa lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelmassa esitettyyn skenaarioon, jossa koulukodit liitetäisiin osaksi alueellisia vaativien erityisosaamista edellyttävien lasten ja perheiden palveluiden osaa- mis- ja tukikeskuksia.

Tein haastattelut syksyllä 2016 ja kahta haastattelua lukuun ottamatta ne tapahtuivat koulukotien tiloissa. Samalla pääsin tutustumaan koulukotien rakennuksiin ja toimintaan. Johtajien haastatteluista viidessä oli mukana henkilöstön edustajia. Yhteensä yhteentoista (11) haastatteluun osallistui seitsemäntoista (17) henkilöä. Haastattelut noudattivat rakennetta, joka oli lähetetty osallistujille etukäteen. Haastattelut olivat lyhimmillään tunnin ja 40 minuutin ja pisimmillään yli kolmen tunnin mittaisia. Keskipituus oli kaksi tuntia. Haastattelut nauhoitettiin, ja yhteensä haastattelunauhaa kertyi noin 24 tuntia. Haastattelunauhat litteroitiin itse propositiotason litterointina eli lähes sanatarkasti kirjaamatta kuitenkaan murremuotoja tai välisanoja sikäli kuin niiden jättäminen pois ei muuttanut lauseiden sisältöä. Haastattelumuistiot lähetettiin osallistujille hyväksyttäväksi mahdollisia korjauksia, selvennyksiä tai poistoja varten. Yhteensä haastattelumuistiot muodostivat 201-sivuisen aineiston.

Jo nauhojen kuuntelun ja litteroinnin yhteydessä tein muistiinpanoja aiheista, jotka toistuivat tiheästi tai harvoin tai olivat muuten merkityksellisiä. Merkitsin muistiin myös asioita, joista ei puhuttu lainkaan, mutta jotka aiempien tutkimusten valossa olivat merkityksellisiä. Tällaisia aiheita olivat muun muassa perheiden köyhyyteen ja sosiaaliseen asemaan liittyvät tekijät, lasten rikollinen käyttäytyminen ja väkivalta, jotka nousivat esiin vain erikseen kysyttäessä. Käsittelyn helpottamiseksi käytin laadulliseen aineiston analyysiin kehitettyä ATLAS.ti-ohjelmaa, mutta työskentelin pääasiassa tulostettujen haastattelumuistioiden avulla yhdistellen sisällönanalyysin ja temaattisen analyysin menetelmiä. Artikkelin analyysia varten etsin aineistosta vastauksia esittämiini tutkimuskysymyksiin: millaiseksi koulukotien asema ja tehtävä rakentuvat yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasolla ja näiden välisessä sekä sisäisessä dynamiikassa?

Koulukodin asema ja tehtävä tarkastelun eri tasoilla

Koulukotien nuoret, ongelmien pysyvyys ja muutos

Koulukoteihin on vuosikymmenten saatossa ohjautunut hyvin erilaisia nuoria. Joitakin yhteneviä tekijöitä viime vuosikymmenillä on kuitenkin havaittu.

Koulukotisijoitukset ovat kohdistuneet matalasti koulutettujen ja vähävaraisten vanhempien lapsiin, lasten käyttäytyminen on ollut häiritsevää ja siihen on liittynyt koulunkäynnin laiminlyöntiä (Pulma 1987; Pösö 1993; Laitala & Puuronen 2016). Nämä tekijät yhdistävät koulukoteihin sijoitettavia nuoria tänäkin päivänä, joskaan yhteiskuntaluokkaan perustuvaa kategorisointia ei enää näkyvästi tehdä tai tilastoida, eikä niitä haastatteluissa myöskään tuotu esiin (myös Pösö 2004; Kitinoja 2005). Päähteet, koulunkäynnin vaikeudet, kuljeskelu ja kodin ristiriidat toistuiivat koulukotihenkilöstön haastatteluissa syinä koulukotiin sijoittamiselle, vaikkakin nuorten oireiden korostettiin olevan yksilöllisiä. 2000-luvulla koulukotiin sijoitettavien nuorten keskuudessa on tapahtunut kaksi merkittävää muutosta. Ensinnäkin lastensuojelujärjestelmässä ”pompotellut” nuoret tulevat koulukoteihin vailla luottamusta järjestelmän kykyyn tukea heitä. Nuorten pompottelun katsottiin olevan seurausta erityisesti järjestelmän logiikasta, minkä vuoksi palaan siihen seuraavissa luvuissa. Toisekseen nuorten psyykkiset oireet ovat nousseet poikkeuksista normeiksi (myös Salminen 2001; Pösö 2004; Kitinoja 2005). Psyykkisten ongelmien yleistyminen koulukotiin sijoitettujen nuorten keskuudessa on ilmiö, joka selittyy yhtäältä nuorten oireiden ilmitulemisella, oireiden selittämisen tavoilla ja toisaalta koulukotien sisäänottonormien muutoksella.

Nuorten oireet ovat työurani aikana muuttuneet. Erityisesti lääkkeiden käyttö on lisääntynyt. Ennen lääkitys oli poikkeuksellista, kun taas nykyään lääkkeitä olo on. Psyykkisessä huonovointisuudessa on tapahtunut huomattavaa lisääntymistä. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Muutos on koulukotien tehtävän kannalta merkittävä, sillä koulukotien historiassa psykiatrissa erityisosaamista edellyttävien nuorten ei katsottu kuuluvan koulukotihoitoon, vaan psykiatriseen osastohoitoon, vaikkakin heitä on koulukodeissa aina ollut. Ennen 1950-lukua viitattiin abnormeihin ja psykopaateihin nuoriin, jolle vaadittiin oman hoitolaitoksen perustamista (Harrikari 2004; Pekkarinen 2010; Laitala & Puuronen 2016). Vielä 1980-luvun lopulla psyykkisesti oireilevat lapset kategorisoitiin ei-toivottaviksi sijoitettaviksi (Pösö 1993, 179–182) ja historiassa erityisesti psyykelääkkeiden käyttöön on suhtauduttu vältellen (Vehkalahti 2004a). Tarja Pösö ja Matti Salminen kiinnittävät muutoksen 1990-lukuun, jolloin nuorten psyykkistä ongelmatiikkaa

erittelevä juonne ilmaantui sijoitettujen nuorten asiakirjoihin koulunkäynti- ja päihdeongelmien rinnalle (Pösö 2004, 50–51) ja rajankäynti koulukodin ja nuorisopsykiatrian välillä nousi lukuisten projektien agendalle (Salminen 2001, 10). Vuonna 1990 valtion koulukodeista annettua asetusta (1116/1990) muutettiin siten, että koulukodeissa voidaan järjestää myös mielenterveyspalveluja, mutta ei tahdosta riippumatonta hoitoa (Kitinoja 2005, 219). 2000-luvun alussa tehdyt psykologian ja neuropsykiatrian alan tutkimukset todistavat mielenterveyden häiriöiden, erityisesti käytöshäiriöiden, olevan yleisiä koulukoteihin sijoitettujen nuorten keskuudessa ja tutkijat korostivatkin, että tämä ilmiö tulisi koulukotinuorten hoitoa suunniteltaessa myös huomioida (Lehto-Salo ym. 2002; Lehto-Salo 2011). Käytöshäiriöiden tulkitseminen psykiatrisessa viitekehyksessä alkoikin 2000-luvulla yleistyä.

Vuonna 2016 psyykkiset oireet ja niihin vastaaminen olivat jo koulukotihoidon arkipäivää. Osassa koulukoteja työskentelee oma psykiatri, osassa on psykiatrisesti sairaiden nuorten hoitoon erikoistunut osasto ja haastatteluisissa psykiatriset hoitotahot määriteltiin merkittävimmiksi yhteistyötahoiksi. Haastatteluissa ilmeni kuitenkin erimielisyyttä sen suhteen, ovatko nuorten psyykkiset oireet todella lisääntyneet, vai ovatko tunnistamisen tavat ja diskurssit tai ehkäpä jopa hoidon paradigmat muuttuneet. Pösö (2004, 51) pohtii ongelmien omistamisen kysymystä: psykiatrinen tulkinta ottaa ongelmalliseksi koettuja asiantiloja kattavasti haltuun. Psykiatrisen osaamisen tarpeeseen haluttiinkin vastata, ja psyykkisesti oirelevien nuorten paikan todettiin olevan koulukodissa tarvittaessa tiiviiseen nuorisopsykiatriseen yhteistyöhön kiinnittyen.

Vaikka psyykkiset ongelmat tai ongelmakäyttäytymisen selittäminen psyykkisessä viitekehyksessä onkin viime vuosikymmeninä noussut huomion kohteiksi, koulukotien työntekijät korostivat, ettei koulukotiin tulevien nuorten oireita voi kategorisoida yhden nimikkeen alle. Koulukotiin sijoitettuja nuoria yhdistää ongelmien moninaisuus ja ongelmien ilmeneminen erilaisina käytöshäiriöinä.

Äkkiseltään en keksi mitään muuta yhteistä nimittäjää kuin että he ovat erittäin haastavissa ja bankalissa elämäntilanteissa. Käytöshäiriö on iso kategoria, joka useilla lapsilla on diagnosoitu, mutta mitä muuta siihen tulee,

niin katsotaanko me ensin sitä päihdettä vai sitä käytöshäiriötä vai katsomme me ensin jotakin muuta. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Kategorisointia haluttiin välttää eritoten leimaamisen vuoksi, johon Vehkalahti (2004a, 306) niin ikään viittaa. Ongelmalliseksi koulukotinuoreksi leimautumisesta kantoivat huolta myös koulukoteihin sijoitetut nuoret, joita toisessa tutkimusprojektissani haastattelin (Pekkarinen 2017c). Nuorten näkökulmasta koulukotiin päätyminen on seurausta juuri edellä mainitusta pitkään jatkuneesta vaikeasta elämäntilanteesta tai sijaishuoltopaikasta toiseen johtaneesta laitosturasta. Psykkisten oireiden koettiin olevan seurausta vaikeista elämäntilanteista. (Mt.) Psykkisten oireiden lisäksi henkilöstön haastatteluissa korostuivatkin nuorten sosiaalisten siteiden katkokset sekä kyvyttömyys sitoutua ympäröivien yhteisöjen normeihin. Kuljeskelu, päihteiden käyttö, rikollisuus ja koulunkäynnin ongelmat yhdistivät nuoria, joiden nyt oletettiin jakavan arjen yhdessä. Seuraavassa luvussa tarkastelenkin koulukotiyhteisöä ja sen kykyä vastata nuorten kiinnittymättömyyteen.

Hoito ja yhteisö koulukotien tehtävän kulmakivenä

Haastatteluissa käytettiin yleisesti ”hoidon” käsitettä osin mahdollisesti kysymyksenasettelustani johtuen, mutta sitä erikseen alleviivaten: haastateltavat korostivat, että koulukodin arjessa on kyse hoidosta, ei vain lapsen arjen mahdollistamisesta uudessa ympäristössä. Tarkentaessani hoidon sisältöjä erityisesti arjen vakiintunut rakenne ja erilaiset yhteisöt nousivat esiin hoidon järjestämisen kannalta merkityksellisinä tekijöinä. Koulukotien hoidon sisällöt peilaavat toki kunkin aikakauden kasvatusfilosofiaa ja laitoshoidon ihanteita, mutta selkeä arjen struktuuri ja koulukodin yhteisö ovat tavalla tai toisella olleet osa koulukotien hoidon sisältöjä niiden perustamisesta alkaen. Koulukoteja on menneisyydessä pidetty vaativan osaamisen, massakasvatuksen ja ankaran kurin sekä järjestyksen laitoksina. 1960-luvulla niiden toiminta herättikin voimakasta kritiikkiä, joka on jatkunut näihin päiviin asti (Hytönen ym. 2016; Laitala & Puuronen 2016).

Historiantutkimuksista löytyy hyviä kuvauksia koulukotikasvatuksen muutoksesta (esim. Sjöström 2002; Harrikari 2004; Korpi 2004; Vehkalahti 2004a ja b; Haikari 2010), ja tarkan etnografisen kuvauksen koulukotihoidon

sisällöistä on tehnyt Tarja Pösö (1993). Pösö kuvasi koulukotihoidon sisältöjä sukupuolitettujen käytäntöjen kautta kehystetyn aikuisjohtoisen yhteisöllisyyden, järjestyksen sekä toiminnallisuuden kautta. Aikuisjohtoinen yhteisöllisyys, arjen tarkka struktuuri sekä toiminnallisuus ovat edelleen hoidon kulmakiviä. Sen sijaan kurista ja järjestyksestä ei enää puhuta. Päinvastoin, useat johtajat korostivat haastatteluissa poistaneensa kaikki kurinpidolliset rangaistuskäytännöt johtamistaan yksiköistä. Kurin ja järjestyksen sijaan puhuttiin säännöllisyydestä, ennakoitavuudesta, luottamuksen rakentamisesta ja kuntoutuksesta.

Käytämme työtavastamme sanaparia sosiaalinen kuntoutus. Hoitomme perustuu yhteisöön ja yhdessä olemiseen, ja aikuisen läsnäolo muodostaa perustan kaikelle. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä lainauksessa korostuu aikuisjohtoisuus ja yhteisöllisyys. Muutoksesta 1980-lukuun (Pösö 1993), sijoitettujen nuorten sukupuoli ei juuri noussut haastatteluissa esiin. Sukupuolesta puhuttiin niin vähän, että jouduin jälkikäteen tarkistamaan joistakin laitoksista, onko heidän osastot eroteltu sukupuolittain. Ilmeni, että osassa koulukoteja on tyttöjen ja poikien osastot, kun taas osassa eri sukupuolta olevia nuoria sijoitetaan tilanteen mukaan myös samoihin tiloihin. Sukupuolen merkityksen vähentyminen ilmeni myös henkilöstön sukupuolijakaumassa. Kaikissa koulukodeissa sukupuolijakauma on melko tasainen ja pulaa on pikemminkin miespuoleisista kuin naispuoleisista työntekijöistä (vrt. Pösö 1993). Sukupuolen sijaan korostettiin työntekijöiden soveltuvuutta ja alan koulutusta. Koulutuksen tarpeen tulkittiin olevan kaksisuuntaista. Nuorten koettiin ongelmien moninaisuuden vuoksi tarvitsevan aiempaa monipuolisempaa ja vankempaa osaamista, ja toisaalta koulutuksen vaatimus tuli ulkopuolelta kilpailuttajien kautta. Moniammatillisuus koettiin koulukotien eittämättömäksi vahvuudeksi, joka tuki yhteisöllisyyttä vastamalla erilaisten nuorten tuen tarpeisiin.

Haastatteluissa korostui, että luottamus oli hoidon onnistumisen kulmakivi, ja että sen rakentamiseen kului aikaa. Ajan merkitystä korostavat myös koulukodeissa sijoitettuina olleet nuoret heille tekemissäni haastatteluissa (Pekkarinen, tulossa), Kuukausien sijaan puhuttiin puolta vuotta pitemmistä ajanjaksoista. Osassa koulukoteja koettiin, että sijoitusten kesto on viime vuo-

sina lyhentynyt kohtuuttomasti ja pakottanut tiivistämään hoitoa kestävämmällä tavalla. Myös muissa nuorten palveluissa aika on todettu tärkeimmäksi, mutta niukimmaksi, resurssiksi (Aaltonen ym. 2015). Säännöllisen struktuurin, aikuisjohtoisuuden, luottamuksen ja toiminnallisuuden lisäksi haastatteluissa kerrottiin erilaisista työmenetelmistä, joita perusrakenteen puitteissa sovellettiin. Menetelmät koettiin kuitenkin toisarvoisiksi kohtaamisen ja nuoren kanssa tapahtuvan reflektoinnin rinnalla.

En kuitenkaan halua sanoa, että meillä on näitä ja näitä menetelmiä, vaan kyllä se ensisijaisesti on lasten kohtaamista ja sitä kautta minän peilaamista, heijastelua ja oppimista, että miten tässä maailmassa pärjää. (Koulukoti-henkilöstön haastattelu)

Haastateltavat korostivat koulukotihoidossa säännöllisyyden ja kannustuksen merkitystä. Päivät toistuivat samanlaisina ja ennakoitavina, ja myös häiriötilanteiden käsittely oli ennakoitavissa. Vaikka haastatteluissa korostettiin yhteisöllisyyttä, vertaisryhmän ja vertaistuen merkityksestä puhuttiin yllättävän vähän. Aiemmissa koulukotitutkimuksissa vertaisryhmä on niin ikään näyttänyt ristiriitaisena. Pösö (2004, 83–85) kuvaa nuorten kokemuksia koulukodin vertaissuhteista ja osoittaa siihen liittyvien vaikeuksien paikantuvan erityisesti sijoituksen alkuvaiheeseen, jolloin uuden tulokkaan on jopa väkivalloin otettava paikkansa yhteisössä. Omissa tutkimuksissani yhteisöllisyys rakentui nuorten ja aikuisten pikemmin kuin nuorten keskinäisten suhteiden varaan, ja vertaiset näyttäytyivät haastatteluissa enemmän uhkana kuin mahdollisuutena. Etenkin nuoret kokivat toiset nuoret pääosin negatiivisina ja pyrkivät tekemään heihin pesäeroa. (Pekkarinen 2017c.)

Kiinnitin huomiota siihen, että toisessa tutkimuksessa (Pekkarinen 2017c) haastattelemani nuoret aikuiset puhuivat niin koulukotien kuin muiden sijaishuoltopaikkojen väkivaltaisuudesta ja pelon ilmapiiristä huomattavasti työntekijöitä avoimemmin. Työntekijöiden haastatteluissa ei juurikaan puhuttu väkivallasta, uhasta tai peloista. Saman huomion Tarja Pösö on tehnyt toistuvasti omissa tutkimuksissaan. Koulukotiyhteisön ja väkivallan välisistä suhteista tutkimusta tehneet tutkijat toteavatkin, että väkivallalla on koulukodissa asuvien nuorten keskuudessa instrumentaalinen, kollektiivinen ja sosiaalista järjestystä ylläpitävä merkitys (Honkatukia ym. 2004, 160–168).

Väkivallan merkitykset löytyvät koulukodin ulkopuolisestakin maailmasta, jolloin korostuvat nuorten lähtökohdat ja taustat. Yhteisö ei siis jää koulukodin seinien sisään, vaan haastatteluissa korostettiin koulukodin ulkopuolisen maailman ja erityisesti perheen merkitystä. Haastatteluissa perhe oli tärkein ja ehkä haastavin koulukotihoidon elementti.

Perusajatus on, että lasta ei voi kuntouttaa ilman kontekstia. Perhe on otettava siihen mukaan niin hyvin kuin mahdollista. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Perheestä puhuttiin keskeisenä osana hoidollista kokonaisuutta. Aiemman tutkimuskirjallisuuden kautta perhe näyttäytyy kuitenkin suhteellisen uutena koulukotihoidon elementtinä, sillä aikaisemmin yhteydet perheeseen saatettiin katkaista (Vehkalahti 2009; Laitala & Puuronen 2016). Tekemissäni haastatteluissa perhe oli samalla paitsi osa hoidollista kokonaisuutta myös kappale koulukodin ”ulkopuolista maailmaa” -tekijä, johon palaan myöhemmin. Ennen sitä tarkastelen koulukodin asemaa ja tehtävää osana palvelujärjestelmää.

Uloslyötyjen viimeinen vaihtoehto? Koulukodin tehtävä ja asema palvelujärjestelmässä

Edellisessä kappaleessa todettiin, että koulukodin tehtävää ja toiminnan sisältöä kuvattiin haastatteluissa hoidollisin käsittein. Koulukotien johtajina ja keskeisinä työntekijöinä toimivat haastateltavat kokivat, että koulukoti antaa sijoitetuille nuorille hoitoa, ja tämä tehtävä määrittä sitä, miten koulukoti sijoitettiin palvelujärjestelmän kokonaisuuteen.

Meidät pitäisi nimetä osaksi sitä palvelujärjestelmää, joka nimenomaan hoi-taa näitä nuoria. Me emme ole mitään koulukoteja, joissa petäjikköön laitetaan lapsia piiloon, vaan me hoidamme näitä nuoria. Jos ajattelee palvelu-järjestelmää kolmiona, jossa on perusterveydenhuolto, perussosiaalipalvelut ja aletaan mennä erikoisempaan hoitoon, niin me olemme siellä ylimmässä kärjessä yhdessä nuorisopsykiatrian ja sairaalakoulujen kanssa. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Koulukotien tehtävä määrittyy pitkälti sen kautta, millaiset normit ovat sää-delleet koulukotien toimintaa, millaisia nuoria koulukotiin on tosiasiallisesti sijoitettu ja millaisia perusteluita heidän sijoittamiseksi on eri aikoina käytetty. 1800-luvun lopussa koulukoteihin saattoi joutua vähäisistäkin rikkeistä,

sillä laitoshoidon katsottiin olevan tehokas tapa vastata pahantapaisten lasten kasvatukseen (Pulma 1987; Pösö 1993, 145), ja vielä 1950- ja 60-luvuilla koulukoteihin sijoitettiin lapsia matalalla kynnyksellä ja usein väärin perustein (Laitala & Puuronen 2016, 105–106). Normiohjaus ei vuosikymmenien saatossa ole merkinnyt sitä, että koulukotiin valikoituisi vain tietynlainen joukko nuoria, vaan koulukoteihin on sijoitettu hyvin erilaisia nuoria. Tämä ilmiö on olemassa edelleen, sillä ”puhdasta” koulukotinuoren tyyppiä ei ole.

On hullunkurista, että kilpailuttajat saattavat kilpailuttaa hoitopaikkaa päihdeongelmallisille tai psykiatrisesti oireileville. Päihdeongelmaisia, psykiatrisesti oireilevia ja vaikkapa neuropsykiatrisesti oireilevia ei heidän käsitöksensä mukaan voi hoitaa yhdessä, vaan erikseen. Me emme kuitenkaan löydä meidän nuorista semmoisia ”puhtaita tyyppisiä”, vaan samoilla nuorilla on monenlaista problematiikkaa. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa korostuu ulkoisten toimijoiden eli palveluiden ostajien valta koulukoteihin valikoituvien nuorten kategorisoinnissa. Pösön (1993, 190–191) tutkimuksessa koulukotinuorten kategorisointi tehtiin yhteistyössä viranomaisten välillä ja koulukodeilla oli merkittävä määrä valtaa sen määrittelemisessä, millaiset nuoret koulukotiin sijoitettiin. Historiallisesti koulukodeilla onkin ollut mahdollisuus valikoida nuorensa, sillä koulukotipaikoista on 1990-luvun loppuun ottamatta ollut pääsääntöisesti pulaa. 2010-luvulla on kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa koulukodit kilpailevat asemastaan muiden, usein yksityisten, toimijoiden kanssa, ja joutuvat tiukassa markkinatilanteessa ottamaan vastaan myös nuoria, joiden tarpeisiin ne eivät välttämättä parhaalla tavalla pysty vastaamaan.

Nythän meillä henkilöstö joutuu vastaamaan ihan laidasta laitaan tilanteisiin Eli meillä on todella moninaista lasta ja me joudumme talouspaineissa taipumaan siihen. Itsekin joudun johtajana tekemään välillä päätöksiä, jotka eivät ole mielekkäitä. Saatan ajatella, ettei nyt ehkä kannattaisi tuohon yksikköön ottaa, mutta meidän on pakko, koska talousluvut ovat taas tulos-sa. Se on sellaista huonoa johtamista, jota joutuu tekemään, jos mietin asiaa lapsen kannalta. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa todetaan talouspaineiden vaikutus, ja eräs haastateltu johtaja totesikin, että koulukodin johtaminen taloudellisesti kestäväällä logiikalla on lähes mahdoton tehtävä. Taloudellisten seikkojen katsottiin vaikuttavan

osaltaan siihen, että koulukoteihin ohjaututaan verrattain myöhään ja usein pitkän sijaishuoltopaikasta toiseen johtaneen tapahtumasarjan päätteeksi. Syyksi tälle nuorten pompottelulle, joksi sitä haastatteluissa toistuvasti kutsuttiin, nostettiin talouden syyksi sosiaalihuoltoon sisään ajettu viimesijaisuuden periaate. Viimesijaisuutta, joka pahimmillaan johtaa ”pussinperäajatteluun” ja nuorten pompotteluun, koulukotien työntekijät vastustivat jo Tarja Pösön koulukotietnografiassa (1993, 144–150). Tekemissäni haastatteluissa viimesijaisuuden ongelmallisuutta korostettiin niin palvelujärjestelmän kuin lasten ja nuorten näkökulmasta.

Tällä hetkellä sijoitettujen lasten tuloikä on melko korkea. Sitä toivoisi, että kunnilla olisi rohkeutta ja valmiutta sijoittaa lapsia aikaisemmin ja nuoremalla iällä. Tällöin koulukodillakin olisi enemmän aikaa tehdä työtänsä. Lisäksi näin vältettäisiin lapsille kasautuvia lukuisia sijoituksia paikasta toiseen. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Kysymys viimesijaisuudesta ei ole ongelmaton. Tarja Pösö (1993, 145) liittää viimesijaiset toimenpiteet välttämättömyyteen: viimesijainen toimenpide näyttäytyy ainoana mahdollisena toimenpiteenä, ja jos siihen ei ryhdytä, ainoa vaihtoehto on olla toimimatta. Tähän perustuu myös nykyinen lastensuojelua ja koulukoteja koskeva juridiikka. Normiohjauksessa koulukodit on määriteltävä antamaan kasvatusta, hoitoa ja perusopetusta ja siihen liittyvää muuta opetusta lastensuojelulain perusteella sijais- tai jälkihuoltoon sijoitetuille lapsille ja nuorille, joita ei voida tarkoituksenmukaisesti kasvattaa ja hoitaa muussa lastensuojeluyksikössä ja jotka eivät sairautensa vuoksi tarvitse muualla annettavaa hoitoa (Laki Terveysten ja hyvinvoinnin... 2010). Viimesijaisuudesta luopuminen merkitsisi koulukotien aseman palauttamista ensisijaisiksi hoitomuodoiksi, jollaisia ne 1800-luvun lopulla olivatkin (Pösö 1993, 145). Tätä haastateltavat eivät kuitenkaan ymmärtääkseni tarkoittaneet, vaan korostivat koulukotihoidon oikea-aikaisuutta ja sijoituksen soveltuvuutta siihen ohjautuville nuorille. Kysymys ei kuitenkaan ollut helppo.

Vaativan hoidon kärjen tulisi olla meidän tehtävä. Uskon, että lapset, jotka pystyvät meidän perusosastolla toimimaan, voisivat olla muissakin sijaishuoltopaikoissa. ... Mutta sitten toisaalta meillä on vielä perhekotejakin toiminnassa, ja me huomaamme, että siellä osa kasvaa ja kuntoutuu todella hienosti. Että tässä tulee vähän sellainen kaksijakoinen olo itsellekin, että

minun on todella vaikea, kuten huomaat, niin määrittää tätä. (Koulukoti-henkilöstön haastattelu)

Haastatteluista piirtyi käsitys, että koulukodit ovat menettäneet mahdollisuuksiaan vaikuttaa niin asiakkaitensa tulosityihin, sijoitusten kestoon kuin hoidon sisältöihin. Hoidon rahoittajalla on viime kädessä kaikki valta päättää lapsen asioista riippumatta siitä, kuinka hyvin se tuntee lapsen tilanteen. Koulukodin asema palvelujärjestelmässä koettiin epämääräiseksi ja muihin sijaishuollon laitoksiin rinnastuvaksi, vaikka sisäinen käsitys oman tehtävän merkityksestä ja instituution erityisyydestä oli vahva. Asema palvelujärjestelmässä ei ollut epämääräinen kuitenkaan vain aseman suhteen, vaan myös koulukodeille asetetut odotukset yhdessä ristiriitaisen maineen kanssa koettiin hankalaksi. Koulukotien odotetaan ottavan vastaan hyvin vaikeahoitoisia nuoria, mutta niiden tapaa tehdä hoitotyötä kyseenalaistetaan toistuvasti. Erityisesti kyseenalaistaminen liittyi rajoitustoimenpiteisiin.

Välillä tuntuu, että mikään ei riitä. Yhtäältä halutaan sijoittaa tänne tosi tiukkaan paikkaan, mutta sitten kuitenkaan ei saisi rajoittaa. (Koulukoti-henkilöstön haastattelu)

Tulkitsen, että odotusten ja vaatimusten ristiriita ilmentää lastensuojelupoliitikassa tyyppillistä jännitettä. Tämä jännite ei kuitenkaan paikannu vain lastensuojelun kenttään, vaan leimaa erityisesti nuoriin kohdistuvaa laajempaa yhteiskuntapoliittista keskustelua. Tähän ilmiöön palaan seuraavassa luvussa.

Haasteena maailma: koulukoti ympäröivässä yhteiskunnassa

Pösö (1993) toteutti etnografiansa kolmessa koulukodissa aikana, jolloin koulukotien asema suomalaisessa yhteiskunnassa oli vaakalaudalla. Niiden olemassaoloa kyseenalaistettiin ja sosiaali- ja terveysministeriön työryhmissä pohdittiin koulukotien lakkauttamista tai siirtämistä valtiolta muilla tavoin hallinnoitaviksi. Lakkauttamisuhkaan vastattiin uusilla toimintatavoilla kuten perhekotihoidolla sekä kohottamalla imagoa ja verkostoitumalla voimakkaasti ympäröiviin yhteisöihin. Avautuminen laitoksen sisältä ei ollut helppoa. Tätä ristiriitaa Pösö kuvaa ”vapaan maailman” ja ”totaalisen laitoksen” väliseksi, ja tähän koulukodit vastasivat erilaisilla strategioilla (mt., 153–154). Yhdessä koulukodissa vapaa maailma nähtiin uhkana nuoren hyvinvoinnille

ja koulukoti turvapaikkana tätä maailmaa ja myös kotia vastaan. Toisessa koulukodissa suhtautuminen oli ristiriitaista luoden vapaasta maailmasta uhkien, irrallisuuden ja epärationaalisuuden sävyttämän kuvan, mutta laitoksesta niin ikään kielteisen ja pelottavan paikan. Kolmannessa laitoksessa hoidon nähtiin tapahtuvan juurikin laitoksen ulkopuolella olevassa vapaassa maailmassa, jonka ”yhteen organisoitumaan, perheeseen, luotettiin ylitse muiden” (mt., 155). Tekemissäni haastatteluissa läheiset suhteet ympäröivään maailmaan nähtiin niin koulukoti-instituution kuin nuorten kannalta merkityksellisinä elementteinä.

Ulospäin ja normaaliin toimintaan osallistuminen ovat meidän tavoitteita, ettei pyörittäisi vaan täällä laitoksen alueella omissa porukoissa. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa ”normaali toiminta” tapahtuu koulukodin ulkopuolella ”vapaassa maailmassa”. Koulukoti-instituutiota ympäröivä maailma ei kuitenkaan ollut vain koulukotiin sijoitettuja nuoria koskettava, vaan sen vaikutteet säteilivät kaikkiin niihin tasoihin, joita edellisissä kappaleissa on kuvattu. Yksilötasolla koulukotia ympäröivä maailma näyttäytyi niin ongelmien aiheuttajana kuin paikkana, johon nuoren odotettiin koulukodissa vahvistumisen jälkeen kotiutuvan ja sopeutuvan. Yhteisötasolla se näyttäytyi koulukotihoitoa tukevana toiminnallisena kenttänä sekä paikkana, josta koulukotien henkilöstö rekrytoituu ja jossa se elää työelämän ulkopuolista arkeaan. Palvelujärjestelmän tasolla maailma jäseni koulukodin asemaa suhteessa muihin sijaishuollon laitoksiin ja lasten sekä nuorten palveluihin. Lisäksi laitosten ulkopuolelta välittyi valtava määrä koulukotihoitoa ja laitosten järjestystä koskevia normeja.

Tässä tarkastelussa kriittisen realismin tapaustutkimuksessa esitetty ylätasolta välittyvien normien tarkastelu perustelee paikkaansa (Vincent & Wapshott 2014). Normiohjaus vaikutti kaikilla tasoilla koulukodin arkiseen toimintaan. Normit taas välittävät yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja sekoittuvat laitoksen sisäiseen kulttuuriin. Monesti ympäröivän maailman koettiin olevan nykyään vaikeammin hallittavissa ja hallitsevampi kuin ennen. Yksi suuri muutos liittyy digitalisaatioon ja sosiaalisen median olemassaoloon.

Rajattomien lasten – niin tyttöjen kuin poikien – kohdalla digiaika on haaste. ...Viestimien avulla yhteydenpito ulkomaailmaan on helpottunut, mikä tuo omia lieveilmiöitään. Ventovieraita ihmisiä voidaan saada hakijoiksi koulukodin portilta korvausta vastaan. Kännyköiden käyttö tuo arkeen omaa haastettaan, kun puhelimia ei kerätä enää yöllä pois ja päivällä ollaan koulussa väsyneitä. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Edellisessä sitaatissa viitataan lasten ”rajattomuuteen”, millä koulukoteihin sijoitettuja nuoria on aiemminkin kuvattu. Tarja Pösö kuvailee koulukoteja ”rajojen asettamisen” paikoiksi, ja konkreettisesti ne rajaavatkin ulkopuolelleen ”vapaan maailman” (Pösö 1993; 2004). Digiaika haastaa rajoja tuomalla jopa globaalin yhteydenpidon mahdollisuuden ja todellisuuden laitoksen sisälle. Digiajan kerrottiin tuoneen koulukotimaailmaan myös uuden valvonnan elementin, kun nuoret voivat kuvata ja välittää laitoksen tapahtumia reaaliaikaisesti ulkomaailmaan. Haastatteluissa tämän koettiin olevan kuitenkin vahvuus pikemmin kuin rasite: ”meillä ei ole mitään salattavaa”, kuten eräs haastateltava totesi. ”Ulkopuolelta” tuleva valvonta nousi esiin niin palvelujärjestelmää kuvattaessa kuin ulkopuolelta tulevasta ohjauksesta puhuttaessa. Edellisessä luvussa kuvattiin ristiriitaa, joka jännittyi odotusten ja vaatimusten välille. Ohjausnormien koettiin kiristyneen ja jopa vaikeuttaneen arkista hoitotyötä.

Nyt ollaan jo melkoisessa kulminaatiopisteessä, että voiko valvontaa enää enempää lisätä. Ei täällä ole sellaista kiveä, mitä ei olisi viime vuosien aikana käännetty. Olemme siis täysin ulkoapäin tulevassa ohjauksessa ja olemme viime aikoina miettineetkin, missä menee valvojen ja meidän välisen ratkaisuvallan raja. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Normiohjaustakin haastavammaksi koettiin kilpailutusten kautta tuleva ohjaus, jota kuvattiin sattumanvaraiseksi ja poukkoilevaksi. Kuntien käytännöt ja kriteerit vaihtelevat, ja kilpailutus kuluttaa resursseja vieden runsaasti työaikaa. Kilpailutus ilmentää muutosta, joka on viime vuosikymmenen ajan koskettanut koko sosiaali- ja terveydenhuollon kenttää ja pakottanut erityisesti kolmannen sektorin toimijoita yhtiöittämään toimintaansa. Hyvinvointipalveluiden kaupallistuminen koskettaa julkisiakin toimijoita, ja tuleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus voi tuoda muutoksia niiden organisoitumiseen. Julkisten palveluiden yhtiöittäminen on tätä artikkelia kirjoitettaessa olennai-

nen osa valmisteilla olevan valinnanvapauslain kokonaisuutta, ja sen toteutuminen tulee vaikuttamaan julkisessa omistuksessa olevien lastensuojelulaitosten rakenteisiin. Haastatteluissa sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen suhtauduttiin ristiriitaisin odotuksin. Koska tämän hetkistä kilpailutilannetta, eli koulukotien rinnastumista hyvin erilaisiin sijaishuollon laitoksiin, ei pidetty toivottavana, tulevaisuudelta odotettiin koulukotien aseman ja tehtävän erottautumista selkeästi omaksi palvelukseksi. Yksityiset koulukodit ovat jo aiemmin joutuneet sopeuttamaan toimintaansa muuttuviin olosuhteisiin ja valtion alaisissakin koulukodeissa on tehty merkittäviä organisaatiouudistuksia.

Yleisesti ottaen koulukotien tulevaisuuteen suhtauduttiin kaikista muutoista huolimatta luottavaisesti ja koettiin, ettei koulukotien tarve tule ainaakaan vähentymään. Käsitys koulukotien tarpeellisuudesta tulevaisuudessakin perustui luottamukseen oman työn merkityksestä sekä yhteiskunnassa tapahtuviin muutoksiin ja niiden vaikutuksiin lasten ja perheiden elämään. Nuoriin kohdistuneiden haasteiden ja vaatimusten koettiin tiukentuneen, eikä vailla koulutusta olevien nuorten koettu pärjäävän nykyisillä työmarkkinoilla. Yhteiskunnan polarisoitumistendenssi ja globalisoituminen toistuvat haastatteluissa eri tavoin, ja osa haastatelluista näki tulevaisuuden nuorten ja perheiden kannalta hyvin synkkänä.

Työssämme vastaamme aina siihen tarpeeseen, mikä yhteiskunnassa nousee esille. Olemme heikoimman puolella ja autamme vaikeimmassa asemassa olevaa. Yhteiskunnassamme on tällä hetkellä niin paljon asioita, jotka vievät meitä syvemmälle pimeään puolelle, että ikävä kyllä, jos korjauskurssia nykymenoon ei aleta aktiivisella otteella ottamaan, tulevaisuus ei näytä valoisalta. (Koulukotihenkilöstön haastattelu)

Sitaatissa konkretisoituu, miten optimismi oman työn tarpeellisuudesta sekoittuu pessimistiseen tulevaisuuskäsitykseen. Koulukotien työ perustuu yksilöiden vaikeuksiin, yhteisöjen toimimattomuuteen, palvelujärjestelmän aukkoihin ja yhteiskunnan vaihtuviin vaatimuksiin. Tulevaisuudessakin sen toimintaan heijastuu sosiaalisten ongelmien varjo.

Yhteenveto: Koulukodit yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan muutoksessa

Empiirisen tutkimuksen tuloksena koulukotien asema ja tehtävä yksilö- ja elämäntason työssä näyttäytyy johdonmukaisena ja selkeänä, joskin aiempaa vaativampana ja paineisena. Koulukotien asema ja tehtävä on ristiriitainen. Se on samanaikaisesti vierastettu ja pahamaineinen sekä arvostettu ja tarpeellinen. Koulukodit pyrkivät avautumaan ulospäin niin toiminnan sisältöjen kuin yhteistyöverkoston kautta, mutta tulevat toisinaan uloslyödyiksi. Palvelujärjestelmän tasolla koulukotien asema ja tehtävä on epävarma ja jäsenmätön. Koulukodeille säilytetään vastuu lapsista ja perheistä, joiden kanssa muut ovat luovuttaneet, mutta joiden auttaminen edellyttäisi sektoreidenvälistä yhteistyötä. Samalla koulukodit kohtaavat niiden tehtävään ja talouteen vaikeasti sovitettavan markkinatalouden logiikan.

Edellä kuvasin, millaiseksi koulukotien asema ja tehtävä rakentuvat yksilön, yhteisön, palvelujärjestelmän ja yhteiskunnan tasolla tässä ajassa, jota määrittävät niin arkisen toimintaympäristön kuin palvelujärjestelmän merkittävät reformit. Yksilötasolla koulukotihoito on aiempaa selkeämmin avannut ovensa psyykkisesti oireleville lapsille ja tiivistänyt näin yhteistyösuhteita psykiatrisen hoidon ja terveydenhuollon sektoreille. Koulukoteihin tulee kuitenkin edelleen hyvin monenlaisia nuoria, joita yhdistävätkin erilaisten ongelmien kirjo sekä vaikeus löytää muuta hoitopaikkaa. Koulukodeissa nuorten tuen tarpeisiin pyritään vastaamaan erityisesti yhteisöllistä ja kokonaisvaltaista hoitoa korostaen. Kuriin ja järjestykseen perustuvan massakasvatuksen sijaan korostetaan yhteisöllisen hoidon säännöllisyyttä ja ennakoitavuutta, joiden katsotaan johtavan nuoren luottamuksen muodostumiseen. Yhteisön muodostavat nuorten lisäksi aikuiset, joiden moniammatillista osaamista halutaan korostaa. Palvelujärjestelmän tasolla tarkasteluun nousevat jälleen koulukotiin sijoitettavien yksilöiden tarpeet ja yhteiskunnan vaatimukset. Koulukotien asemaa viimesijaisena hoitopaikkana halutaan kyseenalaistaa, ja korostaa sen sijaan hoidon oikea-aikaisuutta ja keston riittävyttä. Kaikkiin edellä mainittuihin tasoihin vaikuttivat ympäröivän maailman mekanismit, jotka nykyaikana on aiempaa mahdollisempi sulkea koulukotiyhteisön ulkopuolelle. Ympäröivä maailma muodostaa myös aiempaa suurempia vaa-

timuksia koulukotien työlle. Koulukodeista aikuistuvien nuorten asema ei nyky-yhteiskunnassa ole helppo, mikäli toisen asteen koulutukseen kiinnittyminen, päihitteettömyys ja mielenterveyden tasapaino eivät koulukotihoidossa ole järjestyneet.

Yhteistä niin yksilö-, yhteisö-, palvelujärjestelmä- kuin yhteiskuntatason tarkastelulle oli, että koulukotien toimintaa säätelivät eri suuntiin vaikuttavat arvot ja normit. Yksilötasolla pureutuminen nuoren psyykeen ongelmiin heijastelee psykologisen ja psykiatrisen tiedon arvostettua asemaa sosiaalihuollossa, sekä haluamme hallita ja ymmärtää yksilöiden käyttäytymistä mieleen liitettyjen selitysmallien kautta. Nykyaika arvostaa yksilön autonomiaa ja toimintakykyä, joihin mielen ja elämän hallinta ovat avainasemassa. Psykettä voi hallita lääkkein ja mieltä voi hoitaa terapialla, kun taas ihmisen oirekäyttäytymisen sosiaaliset selitysmallit on vaikeampi ottaa haltuun. Sosiaaliset suhteet toimivatkin koulukodeissa selittävien mekanismien sijaan toimintavälineinä, joiden avulla yhteisön uskotaan parantavan yksilön käytöshäiriöitä. Yhteisön sosiaaliset siteet ikään kuin liimaavat ja paikkaavat nuorten menneisyydessä tapahtuneita sosiaalisten siteiden katkeamisia. Sosiaalisten siteiden kautta syntyy vuorovaikutusta ja vuorovaikutuksen kautta luottamusta. Erilaiset sosiaaliin suhteisiin perustuvat sosiaalityön menetelmät ovatkin viime aikoina herättäneet runsaasti keskustelua ja yleistä kiinnostusta (esim. Ruch ym. 2010; Lunabba 2013; Ruch & Julkunen 2016). Yhteisönä koulukodin asema on kuitenkin ristiriitainen. Se pyrkii hoitamaan yksilöitä tiiviisti sisällään, mutta samalla avautumaan aktiivisesti ulospäin. Ympäröivä koulukodin ulkopuolinen maailma on koulukotihoidon onnistumisen keskeinen resurssi ja uhka.

Palvelujärjestelmän tasolla koulukoteihin ohjautumiseen vaikuttavat lievimmän riittävän toimenpiteen periaatteet, jotka estävät sijoittamasta nuoria koulukoteihin kovinkaan varhaisessa vaiheessa, sekä tehokkuusvaatimukset, jotka haastavat koulukotihoidon hitauden. Taloudellisesti hintavaa koulukotihoidoa vältetään viimeiseen asti, ja kun siihen turvaudutaan, tuloksia odotetaan nopeasti. Yhteiskunnan tasolla koulukotiin heijastuvat samat sosiaali- ja terveydenhuollon uudistukseen liittyvät epävarmuustekijät ja vaatimukset kuin koko muuhunkin palvelukenttään. Samalla yhteiskunnan vaatimukset koulukotihoidon menestykselle lisääntyvät. Heikentyvä huoltosuhde ja kil-

pailukyky edellyttävät nuorten syrjäytymisen vähentymistä ja heidän koulutamistaan aloille, joissa he voivat työllistyä ja huolehtia itsestään sekä perheistään.

Pohdinta: Kriittinen realismi, tapaustutkimus ja koulukodit sosiaalityön tutkimuksessa

Artikkelissa sovelsin kriittisen realismin tapaa hahmottaa todellisuutta kerrostuneena rakenne- ja toimijakokonaisuutena. Jo tutkimuskysymykset on tässä artikkelissa rakennettu siten, että ne noudattavat kriittisen realismin käsitystä maailmasta kerroksittain jäsentyneenä. Näin tehden tulosluvut on kirjoitettu toisiinsa limittyen. Samat teemat toistuvat eri muodoissaan jokaisella tasolla, ja ne yhtyvät lopulta toisiinsa. Kriittisen realismin anti sosiaalityön tutkimukselle onkin, että se ohjaa tarkastelemaan paitsi sosiaalisten suhteiden monimutkaista verkkoa myös yksilötason tapahtumia ja sosiaalisia suhteita raamittavien rakenteiden merkityksiä. Lähestymistapana kriittinen realismi ei ole metodi, jota tutkija voi soveltaa ohjeita noudattaen. Sen sijaan kriittinen realismi on tapa katsoa maailmaa ja hakea ymmärrystä siinä havaitsemilleen ilmiöille. Katsoessani koulukoteja kriittisen realistin silmin en näe vain toimijoita, jotka rakentavat sosiaalista todellisuutta. Enkä näe vain instituutiota, joka ehdollistaa toimijoiden sosiaalista todellisuutta. Sen sijaan näen instituu-tion, jonka sisällä toimijat rakentavat arkista todellisuutta, johon instituution ja sitä ympäröivän maailman ilmiöt ja rakenteet voimakkaasti vaikuttavat. Yhdessä nämä tekijät rakentavat sen sosiaalisen todellisuuden, jonka tapahtumia sosiaalityöntekijä pyrkii selittämään käytössään olevin selitysmallein. Joskus selitysmallit löytyvät aiemmasta tutkimuskirjallisuudesta, mutta toisinaan tutkija pääsee kehittämään aivan uuden teoreettisen kehyksen.

Tämän kirjan teemana on mielekäs tutkimus. Tapaustutkimus tarjoaa sosiaalityölle erinomaisen välineen tarkastella monimutkaisia ilmiöitä selkeästi kehystetyssä muodossa ja on menetelmänä nähdäkseni erittäin mielekäs. Sosiaalityön tutkimuksessa tapaustutkimuksen suosiota voisi nykyisestä huomattavasti lisätä. Kriittisen realismin viitekehyksellä tapaustutkimukseen tulee sosiaalityeellisessä tutkimuksessa välttämätöntä syvyyttä ja ulottuvuutta.

Aloitin artikkelin koulukotijohtajan haastattelusitaatilla. Hän kertoi kritiikistä, jonka kohteeksi koulukodit ovat jo vuosikymmenten ajan joutuneet ja joka on vahingoittanut niiden imagoa pysyvästi. Myöskään tutkimus ei ole kohdellut koulukoteja helläkätisesti. Empiirisenä kohteena koulukodit ovat synnyttäneet lukuisia tutkimuksia, joiden tulokset eivät ole aina olleet etenkin koulukotien toimijoille mielekkäitä. Sosiaalitutkimuksen tarkoituksena ei voikaan olla minkään instituution imagon heikentäminen tai parantaminen, vaan tutkimuksen on perustuttava objektiiviseen tosiasioiden ja niiden subjektiivisten tulkintojen tasapainoon. Oikein toteutettuna tutkimus voi tuoda ilmi uusia ja kaikkien kannalta merkityksellisiä havaintoja ja auttaa instituutioita uudistamaan toimintatapojaan niin, että ne voivat toteuttaa tehtävänsä humanisti niihin sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointia edistäen. Sosiaalityön tutkimus on aina tasapainoilua yksilöiden ja kollektiivien, rakenteiden ja toimijoiden, menneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden sekä jatkuvuuden ja muutoksen välillä. Kritiikistä huolimatta koulukodit ovat vuosikymmenten ajan tarjonneet tutkijoille aineksia näiden kaikkien ulottuvuuksien tarkasteluun. Palautuessaan käytäntöön tutkimustulokset voivat parhaimmillaan parantaa sosiaalityön vaikuttavuutta ja asiakkaina olevien ihmisten asemaa.

Kirjallisuus

- Aaltonen, Sanna & Berg, Päivi & Ikäheimo, Salla (2015) *Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Archer, Margaret (1995) *Realist social theory: the morphogenetic approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Archer, Margaret (1998) Realism and morphogenesis. Teoksessa Roy Bhaskar, Margaret Archer, Andrew Collier, Tony Lawson & Allan Norrie (toim.) *Critical realism – essential readings*. Lontoo: Routledge, 356–381.
- Autio, Minna & Lähteenmaa, Jaana & Holmberg, Ulrika & Kujala, Jukka (2016) Young consumer identity in a restrictive school environment – Addictive substances, symbolic goods and consumer skills. *Children and Youth Services Review* 68 (2016), 100–106. <http://dx.doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.07.003>.
- Bhaskar, Roy (1986) *Scientific realism & human emancipation*. Lontoo: Verso.
- Bhaskar, Roy (1998) *The possibility of naturalism. A philosophical critique of the contemporary human sciences*. Third edition, Sussex: The Harvester Press.
- Flyvbjerg, Bent (2006) Five Misunderstandings About Case-Study Research. *Qualitative Inquiry* 12 (2), 219–245.
- Haikari, Janne (2010) *Latua auki elämään – Sippolan koulukodin historia 1909–2009*. Kouvolan Sippolan koulukoti.
- Harrikari, Timo (2004) Tahdon vahvistamisesta tarpeen tyydytykseen. Suomalaisen koulukodin lainsäädäntöhistoriaa 1860–1980. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 21–60.
- Honkatukia, Päivi (2004) Väkivalta ja tyttöys koulukodissa. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 189–213.
- Honkatukia, Päivi & Nyqvist, Leo & Pösö, Tarja (2004) Väkivalta koulukodista käsin. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 151–188.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohtelu 1937–1983*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 22/2016. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Jahnukainen, Markku & Kekoni, Taru & Pösö, Tarja (toim.) (2004) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto.
- Kekoni, Taru (2004) Koulukoti kertomuksena. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 331–352.
- Kekoni, Taru & Kitinoja, Manu & Pösö, Tarja (2008) *Erityinen huolenpito koulukodeissa*. Helsinki: Stakes.

- Kitinoja, Manu (2005) *Kujan päässä koulukoti*. Helsinki: Stakes.
- Korpi, Kalle (2004) *Uudenkartanon kasvatuslaitoksesta Limingan koulutuskeskukseksi. Kasvatusta, hoitoa ja opetusta vuodesta 1829*. Jyväskylä: Gummerus.
- Känkänen, Päivi (2004) Hämärän peitto. Ilmaisutaidot ja tarinat aikatilan tekijöinä nuorten kanssa tehtävässä työssä. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto, 214–236.
- Känkänen, Päivi (2013) Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa. Helsinki: THL.
- Laine, Markus & Bamberg, Jarkko & Jokinen, Pekka (toim.) (2008) *Tapaustutkimuksen taito*. Helsinki: Gaudeamus.
- Laitala, Marjo & Puuronen, Vesa (2016) *Yhteiskunnan tabra. Koulukotien kasvattien vaietut kokemukset*. Tampere: Vastapaino.
- Laki Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisista lastensuojeluyksiköistä 1397/2010.
- Lehto-Salo, Pirkko (2011) *Koulukotisijoitus – nuoren toinen mahdollisuus? Mielen terveyden häiriöiden, oppimisvaikeuksien ja perheongelmien kirja kehittämishaasteena*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lehto-Salo, Pirkko & Kuuri, Ari & Marttunen, Mauri & Mahlanen, Auvo & Toivonen, Veli-Matti & Toivola, Pirjo & Närhi, Vesa & Ahonen, Timo & Koponen, Hannu (2002) *POLKU-tutkimus. Tutkimus nuorista kolmessa koulukodissa: Psykiatrinen ja neuropsykologinen näkökulma*. Stakes Aiheita 16/2002. Helsinki: Stakes.
- Lemert, Edwin M. (1951) *Social pathology. A systematic approach to the theory of sociopathic behavior*. New York: McGraw-Hill.
- Lunabba, Harry (2013) *När vuxna möter pojkar i skolan – insyn, inflytande och sociala relationer*. Mathilda Wrede -institutets forskningsserie 1/2013. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tutkimuksia 112. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Manninen, Marko & Pankakoski, Maiju & Gissler, Mika & Suvisaari, Jaana (2015) Adolescents in a residential school for behavior disorders have an elevated mortality risk in young adulthood. *Child & Adolescent Psychiatry & Mental Health* 46 (9), DOI: 10.1186/s13034-015-0078-z.
- Pekkarinen, Elina (2010) *Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä*. Julkaisuja 102. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/stadilaispojat_rikokset_ja_lastensuojelu.pdf Luettu 4.12.2016.
- Pekkarinen, Elina (2014) Positiomalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Merja Laitinen, Anneli Pohjola & Marjaana Seppänen (toim.) *Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014*. Kuopio: UNIPress, 214–233.
- Pekkarinen, Elina (2017a) Positions of young people in child welfare: “TMSA” in research practice. Teoksessa Monica Kjørstad & May-Britt Solem (toim.) *Critical realism for professions*. Oxford: Routledge, 118–141.

- Pekkarinen, Elina (2017b) *Koulukoti muutoksessa. Selvitys koulukotien asemasta ja tehtävistä*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto & Nuorisotutkimusseura. http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/koulukoti_muutoksessa.pdf Luettu 15.5.2017.
- Pekkarinen, Elina (2017c) ”Mä oon ollut tässä asiakirja muitten joukossa”. Koulukodeista aikuistuneiden kokemuksia lastensuojelusta. Teoksessa Sanna Aaltonen & Antti Kivijärvi (toim.) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 173–198.
- Pulma, Panu (1987) Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Panu Pulma & Oiva Turpeinen *Suomen lastensuojelun historia*. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia. Tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol 388. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodista*. Helsinki: Stakes.
- Ruch, Gillian & Julkunen, Ilse (2016) *Relationship based research in social work: Understanding practice research*. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers.
- Ruch, Gillian & Turney, Danielle & War, Adrian (2010) *Relationship based social work. Getting to the heart of practice*. Lontoo: Jessica Kingsley Publishers.
- Salminen, Matti (2001) *Koulukotityön sisältö, laatu ja tuloksellisuus*. Helsinki: Stakes.
- Sjöström, Susann (2002) *Kronan. Vårt skolhem I hundra år: en historik om VBU-center/Lagmansgården i Östensö*. Pedersöre: VBU-center/Lagmansgård.
- Stake, Robert E. (1995) *The art of case study research*. Lontoo: Sage.
- Vehkalahti, Kaisa (2004a) *Kissapäiviä ja koulunkäyntiä. 110 vuotta kasvatustyötä Vuorelan koulukodissa*. Vuorelan koulukoti. Helsinki: Gummerus.
- Vehkalahti, Kaisa (2004b) Lankeemuksen ja katumuksen tyttäret. Kulttuuriset konventiot 1900-luvun alun kasvatuslaitostyttöjen elämäkerrallisissa kuvauksissa. Teoksessa Markku Jahnukainen, Taru Kekoni & Tarja Pösö (toim.) *Nuoruus ja koulukoti*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura & Nuorisotutkimusverkosto, 61–94.
- Vehkalahti, Kaisa (2009) *Constructing reformatory identity. Girls' reform school education in Finland, 1893–1923*. Oxford: Peter Lang publishing.
- Vincent, Steve & Wapshott, Robert (2014) Critical realism and the organizational case study. Teoksessa Paul K. Edwards, Joe O'Mahoney & Steve Vincent (toim.) *Studying organizations using critical realism. A practical guide*. Oxford: Oxford University Press, 148–167.
- Yin, Robert K. (2003) *Case study research. Design and methods*. Third edition. Lontoo: Sage.

Kamppailu lastensuojelututkimuksen paikasta ja puitteista

Tarja Heino

Johdanto

Mikä ihmeen lastensuojelututkimus? Miksi lastensuojelututkimusta tarvitaan ja mikä mieli erillisellä lastensuojelututkimuksella on? Nämä kysymykset olen kuullut usein. Toisaalta, kysyykö kukaan, miksi diabetestutkimusta tarvitaan? Lastensuojelun käsitteestä, lastensuojelututkimuksen oikeutuksesta ja paikasta on keskusteltu pitkään. Lastensuojeluun ilmiönä liittyy jännitteitä ja vaikeasti käsitteellistyviä asioita, jopa pirullisia ongelmia (Rittelin 1972 käsite ”*wicked*”, joka on käännetty myös ilkeänä tai viheliäisenä, vastakohtanaan ”*tame*”, kesy). Kesymmissä ongelmissa ratkaisu voi löytyä yhden palvelun, hoitotoimen tai tieteenalan sisällä, mutta pirullisten ongelmien kohdalla pyrkimys parhaaseen mahdolliseen tietämykseen edellyttää tieteidenvälistä yhteistoimintaa palvelujen ja tuen integroitumiseksi. Voi karkeasti ajatella, että kesyihin ongelmiin löytyy ratkaisuja universaalipalvelujen avulla ja viheliäisiin ongelmiin tarvitaan erityisiä ratkaisuja – ja että rajaa näiden välillä määritellään jatkuvasti sekä yleisellä tasolla että yksittäistapauksissa. Lastensuojelussa ja sen tutkimisessa ilmiöt ovat kietoutuneet toisiinsa kompleksiseksi ja moniulotteiseksi, mutta myös ainutlaatuisiksi kokonaisuudeksi, jossa elämän ja instituutioiden ajallinen eritahtisuus tulee näkyviin monina haasteina (Pösö 2016a; Enroos ym. 2017) ja jossa pitäisi päästä irti yksinkertaistuksista (Pösö 2016b). Asiakkaiden elämässä tarvitaan luovia ratkaisuja, ja lastensuojelun tutkimuksessa tarvitaan uudenlaisia asetelmia ja menetelmiä (ks. Arnkil & Heino 2014).

Tässä artikkelissa kuvaan lastensuojelututkimuksen paikkaa ja puitteita Suomessa niiden yli 30 vuoden ajalta, jonka olen toiminut lastensuojelun

seurannan, arvioinnin, kehittämisen ja tutkimuksen tehtävissä. Lastensuojelu on kerta toisensa jälkeen joutunut samaan asemaan kuin asiakkaansa: marginaaliin. Satsaukset yleisten lapsi- ja perhepalvelujen parantamiseen eivät suoraan ole näkyneet lastensuojelun ”kovassa ytimessä” (Heino 2014). Myös lastensuojelututkimus näyttää yhä uudestaan jäävän marginaaliin. Dominoivat äänet kaiuttavat yleisempää lapsi- ja perhepolitiikan tutkimusta, eivät erityistä lastensuojelututkimusta (Sipilä & Österbacka 2013; Notkola ym. 2013). Tutkimusohjelmat, rahoituksen teemat ja kriteerit kirjoitetaan koko väestöä, sen hyvinvointia ja terveyttä sekä suuria konsortioita suosiviksi. Tällaisessa ilmapiirissä avautuu vain vähäinen tila pienelle, marginaaliselle, erityiselle ja jopa ilkeälle teemalle. Lastensuojelusta puhuminen tuntuu välillä siltä kuin yrittäisi saatella huutolaislasta salin puolelle ja saisi paremman väen tuohdukseen. Siitä huolimatta lastensuojelututkimuksella on paikkansa: väestön lasten elinolojen tutkiminen ei korvaa erityisen suojelun tarpeeseen joutuneiden lasten elämänolojen tutkimusta.

Tarkastelen lastensuojelututkimusta ja sen paikkaa suomalaisessa yhteiskunnassa *sisäisten ja ulkoisten edellytysten* kautta. Sisäisillä edellytyksillä viitataan tieteelliseen perustaan: ymmärrykseen tutkimuskohteesta, käsitteisiin, menetelmiin sekä tutkimuksen tekijöihin. Sisäiset edellytykset ovat näkemykseni mukaan parantuneet. Tutkimusta on nykyään runsaasti, vaikkakin se on edelleen pienimuotoista, pistemäistä ja hajallaan (Pekkarinen 2011). Lastensuojelututkimus on vahvistunut, mutta lastensuojelututkimuksen käsite hakee oikeutustaan ja myös sisältöään. Ulkoisina edellytyksinä näen tutkimusyhteisöjen, tutkimuksen koordinaattorakenteiden, taloudellisten ja toimintaresursien vakiintumisen. Ulkoiset edellytykset ovat kiinnittyneet rahoitukseen, lähinnä projekteihin ja hankkeisiin.

Tarkastelu etenee vuosikymmenittäin ja keskityn avaintapahtumien ja -hankkeiden muisteluun kolmen vuosikymmenen ajalta. Kuvaan yhtäältä jännitettä lapsuuden ja lastensuojelun, yleisen ja erityisen välillä ja toisaalta tutkimuksen asemaa ja pyrkimyksiä lastensuojelututkimuksen paikan vakiinnuttamiseksi ja sen jatkuvuuden turvaamiseksi Suomessa tällä ajanjaksolla. Olen katsellut kehitystä valtionhallinnosta, sektoritutkimuslaitoksen sisältä vuodesta 1984 alkaen. Siksi tarkasteluni rajautuu siihen, miten valtio on las-

tensuojelututkimuksen suhteen toiminut ja missä itse olen ollut mukana. En pyri kattavaan eikä systemaattiseen kuvaukseen kaikesta siitä, mitä Suomen lastensuojelun tutkimuksessa on tapahtunut.

Käytän tässä muisteluetetta hyödyntävässä tarkastelussani aineistoina muistiinpanoja ja dokumentteja vuosien varrelta. Erilaisiin episodeihin ja toimintavaiheisiin palaaminen virkisti ja innosti sekä selkeytti käsitystäni lastensuojelututkimuksen vakiinnuttamisyritysten pitkästä marssista. Muistelu myös koetteli, sillä pintaan nousi pettymyksen, turhautumisen, katkeruuden ja loukkaantumisen tunteita. Toivoa on kuitenkin aina virrannut jostakin ja tuo ”jokin” on ollut lastensuojelun asioita sydämen asianaan pitävien tutkijoiden, kehittäjien ja käytännön toimijoiden sitoutuminen, keskinäinen tuki ja sinnikkyys – missio. Yksi näistä sydämen toimijoista on Tarja Pösö, joka on kouluttanut monta ikäpolvea lastensuojelututkijoita ja tehnyt pitkäjänteisen tutkijanuran tarkastellen lastensuojeluun kietoutuneita ilmiöitä, huostaanottoa ja sijaishuoltoa. Hänen viisauteensa olen turvautunut ja sitä arvostanut kautta aikojen niin tutkijana, ohjaajana kuin kollegana, mutta myös ystävänä monessa hädässä ja ilossa.

Avauksia lastensuojelututkimuksen kehittämiseksi 1980-luvulla

1980-luvulle tultaessa lastensuojelun alalta oli Suomessa tehty vain muutama akateeminen tutkimus. Sosiaalityö (sosiaalihuolto) oli saanut ensimmäisen professuurin ja oli sosiaalipolitiikan suuntautumisvaihtoehtona vasta kehittyvässä itsenäiseksi tieteenalaksi. Tutkimuskysymykset nousivat käytännöistä, joita tutkimukseen ryhtyneet olivat työssään kohdanneet. Esimerkiksi Vaasan kaupungin sosiaalijohtajana toiminut Reino Salo väitteli kunnallisen lastensuojelutyön vaikutuksista (1956), Pelastakaa lapset -järjestön johtajana toiminut Elina Rautanen tutki aviottomien äitien adoptiopäätöksiä (1972). Sosiaali- ja terveysministeriön tutkimusosaston erikoistutkija Urho Rauhala syventyi (1978) huostaanottopäätöksiin.

Kansainvälisen lapsen vuoden Suomen komitean raportti (1980) pohjusti laajaa yhteiskuntapoliittista kehikkoa kaikkien lasten oikeuksien toteutumisen tueksi. Tätä näkökulmaa tuki Lastensuojelulakitoimikunnan (1985) kolmas osamietintö, jossa avattiin lasten kasvuoloja tarkemmin viidestä näkökul-

masta sekä luotiin palvelujen kehittämisen suuntaviivat ja jonka ehdotuksia toistetaan tänä päivänä ikään kuin uusina oivalluksina (ks. Rimpelä 2017). Vuoden 1983 lastensuojelulaissa korostettiin erityisen perhe- ja yksilökohtaisen työn ohella kaikkien toimijoiden vastuuta lasten kasvuolojen kehittämisestä. Kuntia motivoitiin kokeilu- ja kehittämistoimintaan jopa säätämällä erillisestä valtionavustuksesta (Lastensuojelulaki 683/1983, 44 §), mutta tämä jäi kuitenkin kuolleeksi pykäläksi, koska valtiovarainministeriö ei koskaan sisällyttänyt erillistä valtionavustusta budjettiin. Vuoden 1984 suuren sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksen pyörteissä lastensuojelun osuus kuntien kokeilu- ja kehittämistoiminnassa jäi vähäiseksi, ja vain pieni osa kokeiluista kohdistui vaikeimmassa asemassa olevien lasten, nuorten ja lapsiperheiden selviytymisen tukemiseen. Vuosina 1985–1987 sosiaalihuollon rahoittamista 47 tutkimus-, kokeilu- ja kehittämishankkeista peräti kuusi (21 %) kohdistui lastensuojeluun, mutta niiden kustannukset olivat alle yhden prosentin tuona ajanjaksona rahoitetuista tutkimuksista. (Kivinen 1989, 139–140.)

Suurten uudistusten valmistelua ja toimeenpanoa tuettiin komitea- ja työryhmätyöskentelyllä 1980-luvulla. Sihteerit laativat tutkimuskoosteita, joita ei ajan tavan mukaan missään julkaistu, mutta ne levisivät kopioina suppealle piirille. Työryhmien raporteissa ei liioin ollut tekijän nimeä kannessa (esim. Perhehoidon kehittäminen 1986; Huolenpitotyöryhmä 1987). Lastensuojelututkimuksen kokoamisen sisäiset ja ulkoiset edellytykset kohtasivat näissä hallinnollisissa raameissa. Sosiaalihuollon ja yliopistojen välille syntyi hedelmällistä yhteistyötä niin sosiaalityön kuin lastensuojelun tutkimuksessa ja kehittämisessä, ja näitä puheenvuoroja julkaistiin sosiaalihuollon sinisessä julkaisusarjassa. Pääjohtaja Taipaleen tuella kansainvälisiä yhteyksiä luotiin, ja sosiaalihuolto pyrki kokoamaan niin lastensuojelututkimusta kuin alan tutkijoita yhteen.

1980-luvulle ajoittui vilkas keskustelu tilastotutkimuksesta, ja lastensuojelun osalta silloinen sosiaalihuollon ylitarkastaja Marjatta Bardy oli pohdinnoissa keskeinen toimija. Sosiaalihuolto teki hänen kanssaan konsulttisopimuksen lastensuojelun tietopoliittisen ohjelman laatimiseksi – määrääväkään hänelle myönnettiin peräti vajaat kaksi viikkoa. Bardyn (1988) mukaan olennaista tietoa on vaikea erottaa näennäisestä. Hän näki, että ”*tarvitaan erityisiä*

ja pitkäjänteisiä ponnisteluita, jotta päästäisiin kattavaan, kumuloituvaan ja kantavaan tietopolitiikkaan. Osin on parannettava olemassa olevia käytäntöjä, osin on luotava kokonaan uusia käytäntöjä.” (Mt., 1).

Bardyn ohjelma oli tarkastelultaan sekä yleinen että erityinen, se kattoi niin lasten elinolojen tiedolliset perusteet kuin lastensuojelunkin. Lastensuojelun osalta hän teki kolme ehdotusta. Ensinnäkin hän näki, että tulisi luoda vakaa, kumuloituva tietopohja ja ylläpitää sitä niin, että sen tutkiminen ja muu hyödyntäminen on mahdollista. Bardy ehdotti sellaisen asiantuntijan palkkaamista, joka ymmärtää sekä tilastotiedettä että ainakin pääpiirteet lastensuojelun/sosiaalihuollon toiminnasta. Tältä osin ohjelma ei toteutunut. Toiseksi Bardy korosti, että lastensuojeluun on tarpeen luoda tutkimusperinne, ja että siinä pitää vahvistaa yhteistyötä yliopistojen ja korkeakoulujen kanssa. Hän viittasi köyhyystutkimuksessa käynnistyneeseen hyvään yhteistyöhön yliopistojen kanssa ja esitti tavoitteena, että lastensuojelustakin tulisi ”hovi-kelpoinen” akateeminen tutkimuksen aihe. Ensivaiheessa suunnitelmassa oli tehdä tutkimuksesta yhteistyötarjous Tampereen yliopiston sosiaalipolitiikan laitokselle Jorma Sipilälle ja Tarja Pösölle (Bardy 1988, 8). Tämä ei kaavailussa muodossa toteutunut, mutta Itsenäisyyden juhlavuoden lastenrahaston säätiö ITLA rahoitti tutkimusta myöhemmin 1990-luvun alussa ja tuki siten muun muassa Tarja Pösön koulukotitutkimuksen toteuttamista Tampereen yliopistossa. Kolmanneksi Bardy nosti esille vauvoja ja pieniä lapsia koskevan lastensuojelututkimuksen puutteen. Tätä tutkimusaukkoa hän myöhemmin saattoi paikata Huostaanottoprojektin yhteydessä (Määttänen & Vanamo 1998; Määttänen 2005) ja lastensuojelun kehittämisohjelman tukena (Bardy & Öhman 2007). Bardy ehdotti tehtäväksi myös tutkimuskatsauksia ja lukijajuttuitkimuksia, ja melko pian hän tekikin katsauksen lastensuojelusta tutkimuksen valossa (Bardy 1989). Lisäksi lastensuojelua käsittelevää aineistoa tulisi hänen mukaansa sisällyttää yliopistojen kurssikirjallisuuteen (mt., 8–14), mikä on myöhemmin toteutunutkin.

1980-luvun loppupuolella sosiaalihuollon apulaisosastopäällikkö Matti Heikkilä vastasi tutkimuksen ja kokeiluhankkeiden hallinnoimisesta ja rahoituksesta sosiaalihuollon osastossa. Painopiste oli aluksi köyhyiden ja toimeentulotuen tutkimisessa, mistä Heikkilä itsekin väitteli vuonna 1990 (ks.

Heikkilä 1990). Rahoitusta järjestyi myös niin lapsuuden kuin lastensuojelun tutkimukseen sekä työhön, jossa koottiin erilaista aineistoa eduskunnalle annettavaa selontekoa varten (Eräitä... 1988; Bardy 1989; Kivinen 1989). Kansainvälinen yhteistyö paikantui lasten elinolotietojen koontiin *Childhood as a Social Phenomenon* -projektissa, jonka yhteydessä Marjatta Bardy toi maahan ja oli käynnistämässä keskustelua lapsuuden sosiologiasta (Alanen & Bardy 1990). Keskeinen havainto oli, että tilastoissa lapset syntyvät naisille, sitten häviävät perheisiin, kunnes jälleen ilmaantuvat tilastoihin oppilaina hallinnollisia tietotarpeita varten (Bardy 1988, 15).

Lastensuojelussa kansainvälinen yhteistyö kiinnittyi pohjoismaiseen yhteistyöhön. Maiden sosiaalihuollusta vastaavien keskusvirastojen pääjohtajat olivat asettaneet työryhmän, jonka jäsenyys siirtyi minulle Marjatta Bardylta. Tämä työryhmä toimi myös muutaman pohjoismaisen tutkimushankkeen taustaryhmänä (Vogt Grinde 1989; 1993; Hestbæk 1998). Koin vuosittaiset tapaamiset varsin hyödyllisinä. Niissä kuuli ja saattoi peilata kehityskulkuja, kokemuksia sen hetkisistä lakiuudistuksista, niiden seurannasta ja arvioinnista, uusista kehittämistyön ideoista ja tuloksista sekä tehdystä tutkimuksesta. Kuultu herätti myös kateutta. Pohjoismaisten keskusvirastojen resursseissa oli merkittävä ero. Lisäksi Norja kohdensi huomattavia summia ”öljyrahaa” lastensuojelututkimukseen ja kehittämishankkeisiin, ja Ruotsin sosiaalihuollituksen käytössä oli eri yliopistojen sosiaalityön professoreista nimetty asiantuntijaryhmä, jota se kuuli ja hyödynsi omassa työssään.

Yhteenvetona voi todeta, että 1980-luvulla yleinen ja erityinen kulkivat pitkälti rinnakkain lastensuojelun ymmärryksessä; sosiaalihuollituksessa paikannettiin lastensuojelun kysymykset yhteiskunnallisina, yleisten kasvuolojen kehityksessä sekä toimijoiden yhtäläisen vastuun piiriin kuuluvina (kuten laki edellytti). Käytännössä jännitteet näkyivät palvelujärjestelmien toiminnassa. Tutkimus oli vielä vähäistä, ja muun muassa ruotsalaisen *Barn i Kris* -projektin tutkimukset olivat keskeisiä lähteitä (esim. Vinterhed ym. 1981). Lapsipoliittisen ohjelman toivottiin luovan perustan tulevalle tutkimukselle.

1990-luku – tutkimus vahvistuu, projekteja käynnistyy

Erityisen ja yleisen lastensuojelunäkökulman jännitteinen yhteys ja rinnakkainelo oli havaittavissa myös eduskunnassa, joka hyväksyessään vuonna 1995 toisen selonteon lastensuojelusta (VNS 1995) edellytti, että seuraavaksi sille toimitetaan lakisääteistä lastensuojelua *laajempi lapsipoliittinen* selonteko. Eduskunta toivoi monitieteisten hankkeiden ja lapsipoliittisen tutkimuksen vahvistumista sekä tutkimustulosten tehokkaampaa levittämistä ja hyödyn-tämistä. 1990-luvulla tutkimusrakenteisiin kiinnitetyissä toiveissa matkattiin selonteosta selontekoihin. Stakesin rooli tutkimuslaitoksena vahvistui, ja sen kehittämistoimintaan liittyi yhä useammin tutkimusta. Hankkeille ja projek-teille muodostui kasvualustaa. Myös tutkijakoulutusta vahvistettiin valtakun-nallisesti: vuonna 1995 käynnistyi sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen tohtorioh-jelma, jossa tehtiin myös lastensuojelututkimusta. Vuonna 1999 perustettiin maan ainoa lastensuojelun professuuri Kuopion yliopistoon, ja yhteistyövir-ielmiä käynnistettiin Stakesin kanssa.

Stakes kasvaa merkittäväksi tutkimus- ja kehittämiskeskukseksi

Kun uusi tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes perustettiin 1992, sen pääjoh-taja Vappu Taipale kannusti henkilökuntaa tekemään tutkimusta ja meritoi-tumaan akateemisesti. Minusta ei olisi ikinä tullut tohtoria ilman Vapun lem-peää painostusta. Stakes myös teki Suomen Akatemian kanssa sopimuksen, joka mahdollisti talon tutkijoiden osittaisen irrottautumisen virkatehtävistä tutkimuksen tekemiseen. Olin onnekas ja pääsin nauttimaan tästä mahdol-lisuudesta. Stakesista valmistui useita lisensiaatteja ja tohtoreita. Julkaisutuotanto oli vilkasta – jopa siinä määrin, että hienoinen kateellisuus yliopistojen suunnalta heijastui sektoritutkimuslaitoksen tutkimukseen. Sitä vähäteltiin, ja Stakesia ehkä myös jossain määrin sivuutettiin akateemisista pöydistä. Tutkimuksen kentille oli ilmaantunut uusia jännitteitä, mutta kollegiaalinen yh-teys säilyi lastensuojelututkimuksen kentällä. Yliopistoissa tehtyä tutkimusta julkaistiin Stakesin tutkimuksia -sarjassa (esim. Kuronen 1993; Pösö 2004). 1990-luvulla valmistui useita väitöskirjoja lastensuojeluun kytkeytyvistä kysy-myksistä (Hämäläinen 1992; Pösö 1993; Kaivosoja 1996; Kajava 1997; Bardy 1997; Heino 1997; Forsberg 1998; Forssén 1998; Törrönen 1999).

Valtion koulukodit ovat olleet yksi tutkituimpia instituutioita 1960-luvun pakkoauttajakeskustelusta (ks. Sirén 1967; Bardy 1985) aina nykypäivän osallisuustutkimukseen (Känkänen 2013). Sosiaalihuollon alaisina laitoksina ne joutuivat vuoden 1983 lakimuutoksen myötä paitsi muuttamaan monia käytäntöjään myös taistelemaan olemassaolostaan. Akateeminen perustutkimus pääsi tarkastelemaan näitä käytäntöjä erityisesti 1990-luvulla, jolloin Tarja Pösö (1993) etnografisessa tutkimuksessaan eritteli poikkeavuuden tulkintaa ja pahantapaisuuden määrittelykäytäntöjä. Hän palasi koulukotiin kymmenen vuoden päästä (Pösö 2004) kiinnittäen jo silloin huomiota nuorten yksinäisyyteen. 2000-luvulla tarkasteluun tuli yhä enemmän psykiatrisia määrittäyksiä, koulukodin oppilaista joka toisella todettiin mielenterveyden häiriöitä (Kitinoja 2005), ja usein myös neuropsykologisia vaikeuksia (Manninen 2013). 1990-luvulla erityisesti koulukotitutkimus vahvistui, kun toiminnan rahoitus muuttui kunnilta perittävään hoitopäivämaksuun perustuvaksi ja Stakes/THL saattoi kohdentaa ylijäämää tutkimukseen.

Vuoden 1987 lastensuojelun asiakkaina olleita lapsia koskevaa erillistilastoa ja sitä syventävää tutkimusaineistoa (Kivinen & Heinonen 1990; Kivinen 1992) tarjottiin aktiivisesti yliopistoille tutkittavaksi. Erityisesti Turussa oli tuolloin kvantitatiivisen tutkimuksen osaamista, mutta ikävä kyllä hankkeeseen ei silloin löytynyt tutkijoita. Tuolloisiin sisäisiin esteisiin liittyi metodista rajoittuneisuutta; sosiaaliryhmien tutkijat karsastivat tilastollista tutkimusta. Kerätyn ainutlaatuisen aineiston jatkotutkimus jäi¹. Tunsin työnantajan odotukset ja paineen jatkaa lastensuojelutilastojen ja tilastotutkimuksen parissa, mutta en kokenut pelkästään tilastoaineistoon kiinnittyvää tutkimusta omakseni. Halusin elävämmän yhteyden sosiaaliryhmien käytäntöön ja vuoropuheluihin, ja pyrin monimetodisen, erilaisia aineistoja käyttävän tutkimuksen pariin täydentääkseni tietämystä hämärän peitossa olevista asioista, kuten esimerkiksi siitä, miten lapset valikoituvat lastensuojeluun (Kivinen 1994) ja miten sosiaaliryhmien tekijä määrittää lastensuojelun asiakkuuden (Heino 1997). Tämä oli onneksi mahdollista. Lastensuojelutilastojen hyödyntämisen ja kehittämisen

¹ Kyseinen valtion tietokonekeskuksen koneelle tallennettu aineisto on edelleen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen hallussa.

tehtävä on kuitenkin kulkenut matkassani läpi työuran (Heino & Pösö 2003a; Heino 2016; Rajala ym. 2016).

Lastensuojelun tutkimus- ja kehittämiskonseptin uudistumisen valtionhallinnossa voi paikantaa *Huostaanottoprojektiin* (1997–2001). Projektin toivottiin auttavan huostaanottojen ehkäisemisessä ja selventävän, mitä tapahtuu ennen huostaanottoa, sen aikana ja sen jälkeen. Ministeriön myöntämä rahoitus oli poikkeuksellinen, ja sen turvin saatoimme järjestää työkokouksia ja palkata tutkijoita, asiantuntijoita sekä korkeakouluharjoittelijoita. Huostaanottoprojekti eriytyi osahankkeisiin, mutta niissä kyettiin liittämään teemat jo tehtyyn työhön ja Stakesin väitelleiden senioritutkijoiden tutkimuksiin ja intresseihin. Huostaanottoprojekti oli yhtäaikaaisesti tutkimus-, kokeilu- ja kehittämisprojekti, ja siinä kuljettiin kohti yhteistutkijuuden ja -kehittämisen asetelmia. Tutkimus tuotti lastensuojelun kehittämistyöhön ja implementointiin monenlaista tukiaineistoa: esitteitä, koulutusmateriaalia, lomakkeita, kirjepohjia sekä oppaita. Osioiden toteuttamiseen osallistui tutkijoita ja opiskelijoita yliopistoilta ja ammattikorkeakouluista, ja projekti tuotti runsaasti opinnäytetöitä jo hankeaikana, mutta myös myöhemmin (esim. Hurtig 2003; Berg 2008; Vuorio 2016; Paasivirta 2016). Projektilla on ollut vaikutuksia hankkeajan yli. Niin taiteen käyttö kuin perhetyön muodot, dialogiset toimintatavat sekä läheisten osallisuus ovat vakiintuneet osaksi hankkeita sekä kuntien ja järjestöjen toimintakäytäntöjä.

Voisi sanoa, että Huostaanottoprojektissa luotiin väliaikaisia, kohdespesifejä lastensuojelun tutkimus- ja kehittämissyhteisöjä ja -verkostoja. Sisäisiä ehtoja vahvistettiin määrittelemällä yhteistä tutkimuskohdetta ja toimintatapaa. Ulkoisia ehtoja tuettiin luomalla hankerahalla pohjaa yhteistutkijuudelle ja eri toimijoiden yhteistyölle. Bardin (1988) ehdottamia tutkimuskatsauksiakin tehtiin ja niitä välitettiin laajemmin käyttöön Tieto kierto -internetsivuston kautta (tuohon aikaan internet ei tosin vielä ollut kaikkien työntekijöiden työkoneilla).

Jälkeenpäin arvioituna voi nähdä huonona ratkaisuna, että Huostaanottoprojektilla ei ollut johtajaa. Sinisilmäinen ratkaisu antaa projektin johtovastuun kiertää demokraattisen käytännön mukaisesti pikemminkin edisti sirpaloitumista kuin koordinoi kokonaisuutta. Senioritutkijat huolehtivat ”omien

osioidensa” koordinoinnista itsenäisesti. Yritykset välittää monivuotisen hankkeen laajoja tuotoksia hanketta rahoittavalle sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle törmäsivät siihen, ettei edes audienssi järjestynyt kiireisten virkamiesten puheille. Tässä toistui jatkuvuuteen ja koordinaatioon liittyvä havainto, joka ei koske ainoastaan lastensuojelututkimusta: hankkeiden käynnistämishetkellä hallinto osoittaa tuntuvaakin huomiota ja määrittelee ehtojaan, mutta kun tulee aika tarkastella tuloksia ja tehdä toiminnallisia johtopäätöksiä, se on jo siirtynyt uuden hankkeen tai ohjelman äärelle. Pienimuotoisista ja paikallisista lastensuojelun projekteista ei Suomessa ole ollut puutetta, mutta tulosten ”omistajuus” ja jatkokehittäminen on usein haihtunut ajan tuuliin. Projektien toteuttajatkään eivät voi välttämättä jatkaa päättyneen projektin nostattamien teemojen tutkimusta eikä tulosten implementointia. Näin tullaan hukanneeksi mahdollisuuksia lujittaa lastensuojelututkimuksen sisäisiä ehtoja ja kiinnittyä otollisiin ulkoisiin ehtoihin. Huostaanottoprojektin voi sanoa edistäneen lastensuojelututkimuksen vakiintumisen sisäisiä ehtoja. Ulkoiset edellytykset kytkeytyivät projektin eri osioiden pariin kiinnittyneisiin toimintoihin ja heidän verkostoihinsa, erityisesti kehittämistyöhön, pääasiassa järjestötoiminnalla ja vaihtelevalla Raha-automaattiyhdistyksen tuella.

Kansallinen ohjelmaohjaus käynnistyy sosiaalihuollossa

Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö käynnisti Verkostoituvat erityispalvelut ja erityisosaaminen sosiaalihuollossa (VEP) -hankkeen, joka kattoi alueellisesti koko maan ja temaattisesti sosiaalihuollon erityisalat. Prosessi kesti kaikkineen kuusi vuotta (1988–2003). Hankkeen tarkoituksena oli aikaansaada kuntien, kuntayhtymien, järjestöjen ja oppilaitosten verkostoitumisella entistä paremmin toimivat sosiaalihuollon erityispalvelut sekä turvata erityisosaamisen saatavuus. VEP kokosi alueittain satoja asiantuntijoita. Siinä käynnistyi yhteistyösuhteita ja -muotoja sekä hyviä käytäntöjä niin seudulliseen yhteistyöhön ja organisoitumiseen kuin tutkivaan kehittämiseen (ks. Heino 2004). Ulkoiset ehdot tarjosivat nyt mahdollisuuksia lujittaa lastensuojelututkimuksen kumppanuusverkostoja. VEP-hankkeen päättyttyä sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö perusti Sosiaalialan osaamiskeskukset uudeksi sosiaalialan kehittämistä, tutki-

musta ja opetusta koordinoivaksi, alueellisesti toimijoita yhteen kytkeväksi ja kokoavaksi rakenteeksi.

Yhteenvetona voi todeta, että 1990-luvulla akateeminen tutkimus lastensuojelun ilmiöistä vahvistui, ja erityisesti koulukotien tutkimus vilkastui. Stakesissa toteutettiin tutkimukseen perustuvaa kehittämistoimintaa, johon osallistui laaja toimijajoukko asiakkaista lastensuojelujärjestöihin. Lastensuojelun tutkimukseen ja yhteistyökäytäntöihin luotiin välineitä ja sisältöjä. Projektien kultakausi ei kuitenkaan merkinnyt tutkimuksen koordinaation ja sen jatkuvuuden kultaista kautta.

2000-luvun alku: lastensuojelututkimus lapsipolitiikan käänteiden ja politiikkaohjauksen kehityksessä

Kun yliopistojen yhteinen sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen tohtoriohjelma oli käynnistynyt vuonna 1995, siitä valmistui 2000-luvulla kuusikymmentä väitöskirjaa, joista kolmannes käsitteli lastensuojelun ilmiöitä. Vuonna 2000 käynnistyi sosiaalityön ammatillisena lisensiaatinkoulutuksena suoritettava erikoistumiskoulutus, jota Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet järjesti vuoteen 2016 asti. Tänä aikana valmistui 52 ammatillista lisensiaatin tutkimusta lapsi- ja perhesosiaalityön erikoistumisalalta. Koulutusjärjestelmää koordinoi johtoryhmä, jossa on ollut edustus jokaisesta sosiaalityön koulutusyksiköstä sekä Stakesista/THL:stä.

Lapsipolitiikka ja lapsuustutkimus nousussa

Eduskunta edellytti vuoden 2000 talousarviota hyväksyessään, että hallitus antaa sille viimeistään vuonna 2001 selonteon yhteiskunnassa ja arvomaailmassa tapahtuvista lasten ja nuorten hyvinvointia uhkaavista muutoksista. Selonteossa tuli käsitellä myös kansallisen lapsipolitiikan ja lapsuustutkimuksen suhteita ja koordinointia. Stakes sai tehtäväksi koota selontekoa varten sosiaali- ja terveystieteiden ministeriölle kuvauksen ja analyysin tilanteesta. Lapsipolitiikan suuntaviivojen perustaksi kirjoitettiin raportti *Mikä lapsiamme uhkaa?* (Bardy ym. 2001). Siinä todettiin, että Suomessa ei ollut mitään tahoja, joka huolehtisi yksittäisiä teemoja kattavammin tutkimuksen kokoamisesta ja sen arvioinnista, mitä johtopäätöksiä tutkimuksen pohjalta voidaan tehdä lasten

hyvinvoinnista sekä tutkimuksen, käytäntöjen ja politiikan suhteista. Kirjassa ehdotetaan, että lapsipolitiikan tieteidenvälisestä tutkimusta vasten tulee varata erillinen määräraha (emt., 161). Tutkimusrahoitusta koskeva ehdotus kohdistui tieteidenvälisyyteen ja yleiseen lapsipolitiikkaan, ei erityisesti lastensuojelupolitiikkaan. Sen sijaan käytännön toiminnan seudullisen vastuun ja valtakunnallisen koordinaation osalta korostetaan (emt., 159), että yleisen lapsi- ja perhepolitiikan ja erityisen lasten, nuorten ja lapsiperheiden syrjäytymisen ehkäisyn ja hoidon tulisi sisältyä samaan ohjelmaan. Yleisen ja erityisen jännite oli havaittavissa.

Osaava lastensuojelu ja tutkimuskatsaus

Seudullinen *Osaava lastensuojelu* -hanke (Laiho & Ritala-Koskinen 2003) käynnistettiin pilottina Sosiaalialan osaamiskeskusten valmistelun yhteyteen. Hankkeessa myös mallinnettiin tutkimuksen ja kehittämisen vuoropuheluun perustuva lastensuojelun tutkimusohjelma (Heino & Pösö 2003b). Siinä totesimme, että lastensuojelun tutkimusta vakiinnutetaan parhaimmillaan pysyvillä, nimenomaan tähän tehtävään osoitetuilla ratkaisuilla ja resursseilla. Pirstaleista, tapaus-, yksikkö- tai hankekohtaista tietoa on pystyttävä kokoamaan ja tietoa tulisi välittää, testata ja tulkita uudelleen. Peräänkuulutimme rakenteita, jotka mahdollistaisivat tutkimuksen jatkuvan kritiikin myös lastensuojelun käytännöstä käsin (Heino & Pösö 2003b, 76). Näimme, että suhteellisen pitkäkestoiseksi ja vakituisiksi suunnitellut tutkimusyksikköpohjaiset ratkaisut palvelisivat tätä tarkoitusta paremmin kuin hajanaiset, tapaus- ja hankekohtaiset tutkimukset. Tutkimusohjelmaa toteuttavaa rakennetta ei kuitenkaan syntynyt. Siitä huolimatta *Osaava lastensuojelu* -hanke jätti jälkiä, jotka ovat olleet tärkeitä lastensuojelututkimuksen jatkuvuuden kannalta. Hankkeen toimijat jatkoivat yhteistyötä ja perustivat työryhmän, joka käynnisti lastensuojelututkimusten sarjan Sosiaalialan osaamiskeskus Pikassoksen kanssa kolmen maakunnan ja kolmen kaupungin toimijoiden sekä yliopiston ja Stakesin tutkijoiden välillä (Heino 2007; Hiitola 2008; 2009; Huuskonen, Korpinen & Ritala-Koskinen 2010; Huuskonen & Korpinen 2009; Huuskonen 2014; Heino ym. 2016a; 2016b).

Kun *Osaava lastensuojelu* -hanke loppui, hankkeessa toiminut Kristiina Laiho siirtyi vetämään sosiaali- ja terveysministeriön asettaman Lastensuojelun kehittämisohjelman valmistelua vuosina 2003–2007. Hän vaikutti siihen, että sosiaali- ja terveysministeriö käynnisti lastensuojelun tutkimuskatsauksen tekemisen. Tuija Eronen Tampereen yliopistosta laati katsauksen (2007) perusteella kuusi ehdotusta lastensuojelututkimuksen kehittämiseksi. Vaikka Erosen työtä kiitettiin laajalti ja siihen myös viitattiin runsaasti, hankkeen tilaaja, sosiaali- ja terveysministeriö, ei käsitellyt tuloksia eikä katsauksessa esitettyihin ehdotuksiin otettu kantaa. Vastuuhenkilöt olivat ministeriössä vaihtuneet ja vireillä oli monia uusia ja isoja asioita: vuoden 2008 alusta voimaan tullut lastensuojelulain uudistus imaisi ministeriön ja alan muidenkin asiantuntijoiden työajan ja huomion. Lastensuojelun kansalliset resurssit valjastettiin lain toimeenpanon tukemiseen. Oltiin jälleen tilanteessa, jossa jatkuvuudelle ilmeni esteitä. Kristiina Laiho kuitenkin huolehti siitä, että Erosen ansiokas katsaus julkaistiin uudessa internetpohjaisessa Lastensuojelun käsikirjassa. Sosiaali- ja terveysministeriö oli tässä saumakohdassa tilannut käsikirjan pilottiversion sisältöineen Pikassokselta, johon Laiho oli juuri palannut työskentelemään.²

Politiikkaohjaus tulee tutkimukseen

Valtionhallinto oli perustanut lapsiasiavaltuutetun toimen vuonna 2005. Lapsiasiainvaltuutetun yhdeksi tehtäväksi tuli lapsiin liittyvän tutkimustiedon tuottamisen koordinointi ja tiedon välittäminen hallinnolliseen päätöksentekoon. Lapsiasiavaltuutettu Maria Kaisa Aula toimi aktiivisesti lapsiin liittyvän tietopohjan vahvistamiseksi, ja kehittämistyö ohjautui vuonna 2008 Valtioneuvoston asettaman Lasten, nuorten ja perheiden politiikkaohjelman yhteyteen. Huoli syrjäytymisuhassa olevista lapsista ja nuorista oli kasvanut ja muodostunut kestoaiheeksi julkisessa keskustelussa samaan aikaan kun Vanhasen hallituksen asettamat strategiset ohjelmat käynnistyivät. Sektori- tutkimuksen ohjausjärjestelmän uudistus käynnistettiin nopealla aikataululla

² Kristiina Laihon muistoa kunnioittaen. Hän ehti lukea ja hyväksyä tämän artikkelin ensimmäisen version sisällön ennen kuin sairaus hänet lopullisesti uuvutti 4.8.2017.

tukemaan ja vahvistamaan (nykyistä) hallinnonalakohtaista tulosohtausmenettelyä.

Valtion sektoritutkimuksen neuvottelukunta kilpailutti esiselvityksen syrjäytymisvaaran alla olevista lapsista ja nuorista vuonna 2008. Selvitystä lähti toteuttamaan laaja, monitoimijainen ja monitieteinen konsortio, jonka koordinaatiosta vastasivat Stakes (vuoden 2009 alusta Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos THL) ja Nuorisotutkimusverkosto (NTV). Esiselvitys tuotti monta tärkeää havaintoa liittyen tutkimuksen sisäisiin ja ulkoisiin ehtoihin. Se aktivoi laajan asiantuntija- ja tutkijajoukon, joka totesi jälleen kerran ilmeisen tarpeen yhteistyörakenteeseen nimenomaan silloin, kun yhteisenä tutkimuskohteena on syrjäytyminen. Kun syrjäytymisvaarassa olevien lasten näkökulma valitaan tarkastelun lähtökohdaksi, avautuu toisenlainen näkökulma keskiarvojen taakse, elämään marginaalissa. Esiselvitys (Heino & Kuure 2009, 3) osoitti myös, ettei ole mahdollista ryhtyä paikkaamaan tutkimuksen sisällöllisiä puutteita ja katvealueita, jos tutkimuksen tuottajakentän ja aineistoinfrastruktuurin perustavia, rakenteellisia ongelmia ei ratkaista.

Esiselvityksen tekemiseen osallistuneet tahot olivat monen tutkijan voimin puristaneet niukoin määrärahoihin merkittävät tutkimuskatsaukset ja taustaselvitykset erilaisessa syrjäytymisvaarassa olevien ryhmien näkökulmasta (ks. Heino & Kuure 2009, liite 1; lisäksi kukin taho julkaisi laajemman version omilla kotisivuillaan). Valtakunnallinen nuorisopolitiikka oli instituutionalisoitu ja toiminta linjattu, mutta valtakunnallinen lastensuojelupolitiikka oli määrittelemättä. Keskustelu liikkui nuorisopolitiikan valtakunnallisen ohjausjärjestelmän ja (seutu)kunnallisen lastensuojelun suunnitelman välillä, eikä yhteistä ymmärrystä toimintojen rakenteellisista eroista tai yleisen nuorisopolitiikan ja erityisen lastensuojelutoiminnan suhteesta saatu aikaan. Ajautuminen eri poluille tapahtui, kun mietittiin ehdotuksia yhteisiksi koordinoiviksi rakenteiksi uudensuomalaiselle toiminnalle ja tutkimukselle. Sosiaalialan osaamiskeskukset nostettiin esiin potentiaalisena, valmiina ja merkittävänä verkostona, joka kytkisi luonnollisesti yhteen käytännön, opetuksen ja tutkimuksen seudullisella ja valtakunnallisella tasolla ja joka voisi koota toimijoita syrjäytymisen tutkimiseen. Nuorisotutkimuksen ja -politiikan toimijat suh-

tautuivat tähän yhteiseen rakenteeseen epäilevästi, eikä tästä muodostunut yhteistä ehdotusta.

Valtion keskushallinnon näkökulmasta 2000-lukua leimasivat lastensuojelulain valmistelun ja toimeenpanon lisäksi monet merkittävät hallinnolliset muutokset ja sellaisten valmistelu. Sosiaali- ja terveysministeriö aloitti kansallisen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjelmaohjauksen. VEP:n jälkeen käynnistettiin valtakunnallinen Sosiaalialan kehittämishanke (2003–2007). Tämä hanke organisoi uuden valtionavustusten jaon seutuhankkeille ja kyseisessä jaossa saatiin perustettua myös useita seudullisia lastensuojelun kehittämissyksiköjä. Tuimme yhteistyössä STM (Kristiina Laiho), Stakes (Tarja Heino) ja Kuntaliitto (Sirkka Rousu) näiden seudullisten yksiköiden toimintaa ja kansallista verkottumista. Suurin osa näistä kehittämissyksiköistä joutui seuraavan hankeorganisaation ja rahanjakopolitiikan muutokseen (KASTE 2008–2011) myötä lopettamaan kokoavan toimintansa. Ei auttanut, vaikka yhteisesti laadimme silloiselle ministeri Paula Risikolle vetoamuskirjeen seudullisen toiminnan jatkumisen turvaamiseksi. Pettymys oli suuri ja yhteisesti jaettu tässä verkostossa.

Myöskään Erosen (2007) tutkimuskatsauksessa tekemiin ehdotuksiin ei palattu. Toistuvat hallinnolliset ja kansallisten ohjausrakenteiden muutokset sekä vaihtuvat politiikat veivät pohjaa pitkäjänteiseltä toiminnalta. Uutta aloitettiin ennen kuin parhaatkaan kehitelmät ehtivät juurtua. Keskushallinnon lisäksi myös kunnissa projektien loputon vyöry edisti henkilöstön vaihtuvuutta, mistä tietysti kärsi paitsi kehittäminen, myös päivittäinen asiakastyö. Ensimmäiset projektit kaappasivat omistautuneet työntekijät resurssikseen ja osaajat kiersivät projektista toiseen. Myös hyvä pääsi näin kiertämään ja toiminta kehittyi, mutta kävi myös päinvastoin ja turhautuminen lisääntyi. Lapsen aseman vahvistamiseen sitoutuneet toimijat ylläpitivät ”hyvää” uusissa projekteissaan.

2000-luvun alussa laaja ja monitieteinen tutkijajoukko oli varsin yksimielinen siitä, että vaikuttavan tutkimustiedon tuottaminen edellyttää ehdottomasti rakenteita tukseen. Sisäiset edellytykset monitieteiseen tutkimukseen vahvistuivat, mutta ulkoiset edellytykset jäivät edelleen heikoiksi. Rakennetta ei syntynyt, mutta tutkimusyhteyksiä luotiin. Lastensuojelututkimus siniteli 2000-luvun suurten hankkeiden ja organisoituuuudistusten ilmapiirissä.

2010-luvulla lastensuojelututkimus vahvistuu ja selvityksiä valmistuu

2010-luvulle tultaessa ilmassa oli jälleen suuria muutoksia. Strategisen tutkimusrahoituksen uudelleenorganisointi tuotti tutkimusohjelmia, joista yksi kohdentui lasten ja nuorten hyvinvoinnin ja terveyden kysymyksiin. Tutkimusrahoituksen kilpailutus on tarkoittanut myös kansainvälistymistä sekä hakemusten kansainvälisen arvioinnin lisääntymistä. Järeät leikkaukset ja merkittävä kulttuurimuutos uhkasivat rahoituksen uudelleenorganisoinnin kautta sektoritutkimuslaitosten tutkimusta. Valtioneuvosto halusi kiinnittää tutkimusaiheita vahvemmin hallituksen politiikkaan, strategiseen tutkimukseen sekä palvelemaan päätöksentekoa. Valtion keskushallintoa uudistettiin: Stakes ja Kansanterveyslaitos yhdistettiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitokseksi vuoden 2009 alussa. Käynnistyy myös uusia hankkeita, jotka vahvistavat lastensuojelututkimuksen koordinaatiota. 2010-luvulla sosiaalityön ja sosiaalipalvelujen tohtorikoulusta valmistuu seitsemän lastensuojeluaiheista väitöskirjaa, ja lapsi- ja nuorisososiaalityön erikoisalalan lisensiaatintutkimuksia peräti 22.

Akatemian strateginen tutkimusohjelma – monitieteinen harjoitus

Politiikkaohjelmilla oli merkitystä. Suomen Akatemia käynnisti Lasten ja nuorten hyvinvointi ja terveys (SKIDI-KIDS) -tutkimusohjelman. Sille asetettiin tieteellisten vaatimusten rinnalla laajoja palvelujärjestelmään liittyviä tavoitteita monitieteisen ja poikkihallinnollisen yhteistyön vahvistamiseksi. SKIDI-KIDS-tutkimusohjelma avasi yhteensä kolme hakua 2010–2015. Näistä rahoituksen sai noin 30 tutkimusta, joista kaksi kytkeytyi lastensuojelun ydinteemoihin.

Ensimmäisessä haussa rahoituksen sai *Pitkittäistutkimus huostaanotetuista lapsista Suomessa* (2010–2013). Rekisteritutkimuksen osiosta tutkittiin vuonna 1987 syntyneiden kohorttiaineiston avulla lasten hyvinvointia ja riskiä tulla sijoitetuksi (Kestilä ym. 2012a), sijoitettuna olleiden lasten pärjäämistä nuorena aikuisena (Kestilä ym. 2012b) sekä hyvinvoinnin sukupolvittaisia siirtymiä (Kataja ym. 2014). Marjatta Bardy oli 1980-luvulla kaivannut tilastotieteen osaamista. Nyt alkoi aika olla sille kypsä. Lastensuojelun asiakkaita koskevaa

rekisteritutkimusta oli jo käynnistetty valtionhallinnossa edellisellä vuosikymmenellä (Saarikallio-Torp ym. 2010; Heino & Johnson 2010) ja paine tietää ilmiöiden laajuudesta lisääntyi. Paikallistutkimuksen osiossa syvennyttiin instituution tuottamaan tietoon (Pösö 2010). Viiden vuoden huostaan otettuja lapsia koskeva seurantatutkimus toi esiin lasten perhetilanteiden kirjon, elämänmuutokset ja huostaan otettujen lasten asiakkuuspolkujen erot. Se toi näkyville myös lasten erityiset tarpeet sekä asioita, joissa sijaishuolto oli voinut vahvistaa lapsen selviytymistä ja hyvinvointia. (Eronen 2013.) Etnografisessa osiossa haettiin taideperustaisia lähestymistapoja tutkia miten lapsi saa kokemuksen kokemusmaailmaansa ja mahdollisuuden vahvistua ja eheytyä (Känkänen & Rainio 2010; Känkänen 2013). Palvelujärjestelmän kokonaisuutta koskevassa osiossa syvennyttiin palvelujärjestelmän uhkatekijöihin (Alhanen 2014). Yhteenvetoartikkeliin (Heino ym. 2013) kokosimme päätuloksia siitä, miten huostaan otetut ja sijoitetut lapset ovat syrjäytyneet tai selviytyneet ja miten heidän mahdollisuuksiensa tasa-arvo on toteutunut.

Pitkittäistutkimusta huostaanotetuista lapsista voi pitää merkittävänä sen moniaineisuuden sekä monitieteisen kokonaisuuden kannalta. Monitieteisen tutkimuksen erikäsitteisyys sekä tieteiden erilaiset lähestymistavat toivat kuitenkin haasteita tutkimusryhmän keskusteluihin. Tutkimuksen johtajana luonnehtisin hanketta opettavaiseksi monitieteiseksi harjoitukseksi, mutta tutkimus toimi silti tärkeänä avauksena kompleksisuuden tutkimisessa. Lastensuojeluyistä sijoitettuna olleiden lasten hyvinvoinnin ja palvelujen käytön rekisteritutkimus on saanut myöhemmin monenlaista jatkoa. THL:n kohorttitutkimusaineisto on laajentunut uudella kohortilla ja muodostunut kansallisesti merkittäväksi lastensuojelun tilastolliseksi seurantatutkimukseksi (Risitikari ym. 2016). Vuosien 1987 ja 1997 syntymäkohortteihin yhdistetty laaja rekisteriaineisto kiinnostaa myös kansainvälisiä tutkimusryhmiä. Vaarana voi nähdä sen, että tilastolliset monimuuttuja-analyysit vievät tulosten tulkintaa yksinkertaistuksiin, jotka tuottavat ei-aiottuja seurauksia, kuten leimaavia yleistyksiä sijoitetuista lapsista.

Tarja Pösön tutkimushanke *Lastensuojelun huostaanotot interventiona – prosessi- ja asianosainäkökulma* oli toinen lastensuojelun ytimiin keskittyvä SKIDI-KIDS-ohjelmasta rahoitettu hanke (2013–2015). Sain olla mukana

tässä tutkimuksessa. Tutkimuksen lähestymistapa oli ekopsykososiaalinen. Siinä tutkittiin lastensuojelun huostaanottoa interventiona lasten ja nuorten elämään eri näkökulmista ja tarkasteltiin päätöksestä välittömästi seuraavia prosesseja vuoden ajalta. Lasten elämässä interventio aiheutti muutoksia paitsi asuinpaikassa, myös laajalti lapsen arjessa, suhteissa ja elämässä (Laakso 2016). Huostaanotto asetettiin myös kansainvälisesti vertailevaan tarkasteluun, mikä toi näkyviin suomalaisen käsitteistön ja menettelyn erikoisuuksia (Pösö 2016c). Empiiriset havainnot toivat esiin seikkoja, jotka tulisi ottaa huomioon välittömästi lastensuojelupolitiikassa: lasten toistuvat sijoitukset ja organisatoriset hiljaisuudet huostaanoton ensimmäisen vuoden aikana sekä instituution ja lapsen elämänkulun eritahtinen ajallisuus (Enroos ym. 2016; 2017). Tutkimuksessa tuotetut käsitteet sosiaalityöntekijästä julkisena huoltajana (Helavirta 2016) ja sijoituspaikasta julkisena kotina (Enroos 2016) korostivat julkisen vallan asemaa huostaan otetun lapsen hyvinvoinnin turvaajana. Pösön laaja ja monivuotinen kansainvälinen yhteistyö on tuottanut monia kansainvälisiä yhteishankkeita (Gilbert ym. 2011; Pösö ym. 2014; Berrick ym. 2015; Burns ym. 2016; Skivenes ym. 2017).

Lastensuojelun tieto ja tutkimus -hanke lastensuojelututkimuksen väliaikaisena koordinaattorakenteena

Kun Itsenäisyyden juhluvuoden lastenrahaston säätiö ITLA oli ensin tukenut yleistä lapsuudentutkimusta, oli seuraavaksi erityisen lastensuojelututkimuksen vahvistamisen ”vuoro”. Asia ei kuitenkaan ollut näin selvä, vaan siitä keskusteltiin monessa kokouksessa. Lopulta samoihin aikoihin SKIDI-KIDS tutkimusohjelman käynnistymisen kanssa ITLA päätti rahoittaa Lastensuojelun tieto ja tutkimus eli LaSTut-hankkeen, jonka päätavoite oli luoda lastensuojelututkimuksen eri tahoja verkostoiva rakenne ja siten edistää lastensuojelututkimusta hajautuneella tutkimuskentällä. Hankkeessa koottiin asiantuntijanäkökumia tutkimuksen tilasta, tutkimusaukoista ja toiveista tutkimusverkoston suuntaan (Pekkarinen 2011). LaSTut -hankkeen johtoryh-

mä³ kokosi toukokuussa 2011 hallitusohjelmaneuvoittelujen alla esityksen: tarvitaan julkisista varoista rahoitettu ja riittävästi resursoitu organisaatio, joka hyödyntää jo olemassa olevia tutkimusrakenteita ja on valtakunnallisesti verkottunut, ja jossa tehdään lastensuojelua koskevaa perustutkimusta, rekisteri- ja tilastotutkimusta, akateemisesti korkeatasoista tutkimusta sekä käytäntöä palvelevaa menetelmä-, vaikuttavuus- ja seurantatutkimusta.

Esitystä kommentoitiin myönteisessä hengessä. Lapsiasianeuvottelukunnan kannanoton mukaan tutkimuksen tulee olla riippumatonta ja itsenäistä, mutta tutkimuksen kehittämistyö ja tarpeellisten yhteistyörakenteiden verkostoiminen tulee olla julkisen vallan vastuulla. Lapsiasianeuvottelukunta suositteli opetus- ja kulttuuriministeriölle, että se antaisi lastensuojelututkimuksen vahvistamisen jonkun alan opetusta ja tutkimusta tekevän yliopiston tehtäväksi ja että tämä valtakunnallinen erityistehtävä tulisi ottaa huomioon yliopiston ja ministeriön välisessä sopimuksessa ja perusrahoituksen tason määrittelyssä. Opetus- ja kulttuuriministeriön kanta (31.8.2011) oli, ettei ministeriö katso tehtävän kuuluvan sen vastuulle.

Tämän jälkeen Lastut-hankkeen johtoryhmä nimitti tavoitellun pysyväsarakenteen *Lastensuojeluatemiaksi*. Rakenteen ehdotettiin toimivan kahden tutkimuslaitoksen, Nuorisotutkimusverkoston ja Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteydessä, mutta kiinteässä yhteistyössä eri korkeakoulujen, tutkimusyksiköiden ja muiden yhteistyökumppanien kanssa. Se siis perustuisi olemassa oleviin rakenteisiin, mutta sille olisi tarkoitus luoda selkeä oma tutkimusprofiili sekä itsenäinen identiteetti. Lastensuojelun tutkimusorganisaation tulisi keskittyä akateemisesti korkeatasoiseen, asetelmiltaan, tehtäviltään sekä menetelmiltään monipuoliseen tutkimukseen, joka palvelee alan teoreettisia ja käytännön tarpeita. Myös jo olemassa olevan osaamisen ja tutkimustoiminnan valtakunnallista koordinaatiota korostettiin tarvittavan.

ITLA:n puheenjohtaja valiokuntaneuvos Pentti Arajärvi kutsui alkuvuodesta 2012 Pyöreän pöydän neuvotteluun kaikki yliopistot, alan tutkimus-

³ Hankkeen johtoryhmään kuuluivat Nuorisotutkimusverkostosta Leena Suurpää ja Tarja Tolonen, Lapsuudentutkimuksen seuran pj Pauline von Bonsdorff (JyU) ja sihteeri Niina Rutanen (TAY), yliopistolta Tarja Pösö (TAY), THL:sta Tarja Heino ja LSKL:sta Hanna Heinonen sekä rahoittajan edustaja Markus Anttila. Johtoryhmän sihteerinä toimi tutkimuskoordinaattori Elina Pekkarinen.

laitokset ja sidosryhmät. Neuvotteluun osallistuneet olivat yhtä mieltä asian tärkeydestä sekä lastensuojeluakatemian tarpeellisuudesta. Kaikki olivat myös motivoituneita ja valmiita olemaan toiminnassa mukana, ja jokainen taho oli valmis tuomaan osaamistaan, voimavarojaan ja infrastruktuuriaan tutkimusverkostoon. Mikään taho ei kuitenkaan voinut luvata suoranaista rahoitusosuutta toimintaan. Ehdotus Lastensuojeluakatemista herätti myös kirpeitä kommentteja lastensuojelun toimijajoukon ulkopuolella. Termi ”akatemia” sai ensinnäkin ristiriitaisen vastaanoton. Akatemia-määrettä pidettiin liian vaativana ja ”korkeatasoisena”, ja assosiaatiosta Suomen Akatemiaan varoiteltiin. Lisäksi epäiltiin vähättelevässä sävyssä panosten sitomista lastensuojeluun: lastensuojelukko tarvitsisi oman tutkimusrakenteen?

Lastut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tuulissa

ITLAN rahoitus Lastut-hankkeelle oli päättymässä, ja THL:n osalta tuli päätää, miten yhteistoiminnassa edettäisiin. Pääjohtaja Pekka Puska osallistui Pyöreän pöydän neuvotteluun, minkä jälkeen hän osoitti lastensuojelututkimuksen kotipesän yhdelle tulosalueelle. Lastensuojelututkimuksen haastavaa paikkaa kuvasi hyvin se, että samaan aikaan kun päävastuu oli yhdellä ja valmisteluvastuu kahdella tulosalueella, vastuu lastensuojelutilastoista oli kolmannella tulosalueella ja vastikään perustetun *Eriarvoisuutta torjutaan jo lapsuudessa* -hankkeen toteuttamisvastuu oli puolestaan neljännellä tulosalueella. Lastensuojelututkimuksen haasteet ja toimintojen sijoittuminen tulivat näin näkyviksi fragmentteina THL:n sisälläkin. Lastensuojelun tiedon ja tutkimuksen kysymykset kiinnittyivät vain marginaalisesti kaikkiin tulosalueisiin, eikä niitä kukaan koordinoanut.

Informoin oman tulosalueeni kolmiportaista johtoa valmistelusta, mutta se vierasti Lastensuojeluakatemiasa jo nimekkeenä ja piti rajausta kapeana. Oli turha koettaa selittää, ettei rajausta sulje pois laajempaa yhteiskunnallista tarkastelua, vaan tuon prisman kautta saa nähtäväkseen niin syrjäytymisprosessit kuin palvelujärjestelmänkin. Kun katsoo asiaa marginaalin suunnalta, näkee sellaista, mitä yleinen tarkastelu ei tavoita. Jäin vaille omien esimiesteni tukea. Vastuuhenkilöiden aikatauluja ei saatu sovitettua yhteen. Koitti uusi organisaatiouudistus, ja lastensuojelututkimuksen kotipesästä vastannut johtaja siir-

tyi johtaman kokonaan uutta osastoa. Asiaa ei lopulta koskaan käsitelty talon johtoryhmässä. Jälkeenpäin mietin syyllisyyttä tuntien, mitä olisin voinut tehdä toisin.

THL valmisteli tuohon aikaan valtion tuottavuusohjelman edellyttämiä henkilöstösopistuksia ja sektoritutkimuslaitoksille määrättyjä lisäsupistuksia. Tämä tarkoitti laajoja YT-neuvotteluja. Ilmapiiri kiristyi. Tällaisessa tilanteessa toistui usein koettu tutkimuksen ulkoisiin ehtoihin liittyvä seikka erityisen kärjekkäänä: niukoista resursseista kilpailevat henkilöt ja ryhmät tarrautuvat ”omaansa”. Solidaarisuus ohenee, kokonaisuuksien tarkastelu kapenee, pitkät tähtäin lyhenee pätkäksi ja omien etujen turvaaminen ensisijaistuu. Tilanne ei suosinut ehdotuksia uusien toimintojen käynnistämisestä, enkä sellaista tohtinut esittääkään. Vuonna 2014 maan hallitus hyväksyi periaatepäätöksen tutkimuslaitosten ja tutkimusrahoituksen kokonaisuudistuksesta. Sen mukaan ”*suuria osia tutkimuslaitosten rahoituksesta siirretään Strategisen tutkimuksen rahastoon*” (Tiedote 362/2013). Päätös kavensi merkittävästi THL:n mahdollisuuksia rahoittaa tutkimusta budjettivaroista.

Yhteenvetona voi kuitenkin todeta, että lastensuojelututkimuksen koordinointi vahvistui LasTut-hankkeen aikana ja että tuolloin luotiin foorumeita tutkijoiden yhteistyölle, mutta että LasTut jäi lainehtimaan muutosten tuulissa, eikä pysyvää rakennetta edelleenkään saatu aikaan.

Traaginen tapahtuma käynnistää uuden hankkeen (LaskeTut)

Toukokuussa 2012 lastensuojelun asiakkaana ollut tyttö kuoli. Tragedia vahdutti ja käynnisti valtionhallinnossakin monenlaista toimintaa. Ministeri Maria Guzenina-Richardson pyysi THL:lta vastausta liittyen muun muassa lastensuojelututkimuksen koordinoinnista. THL esitti ministerille, että hallinnonalojen välinen yhteistyö tutkimusverkoston vahvistamiseksi ja Lastensuojelukaatemian perustamiseksi tulisi käynnistää. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö asetti syksyllä 2012 selvitysryhmän. Ryhmän puheenjohtaja Aulikki Kananoja ja sihteeri STM:n neuvotteleva virkamies Marjo Lavikainen (nyk. Malja) ja THL:n kehittämispäällikkö Mikko Oranen laativat kaksi raporttia. Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän loppuraportissa (Kananoja ym. 2013) ehdotettiin jälleen lapsi- ja perhetutkimusinstituutin perustamista. Sen mu-

kaan kansallisen lapsi- ja perhetutkimuksen instituutin vastuualueeseen kuuluisi myös lastensuojelututkimuksen tekeminen ja koordinointi sekä valtakunnallinen lapsi- ja perhetutkimuksen tutkimusohjelman käynnistäminen. Tätä koskeva täsmennys tehtiin toimintasuunnitelmassa (Toimiva lastensuojelu... 2014), jonka mukaan kyseisen instituutin valmistelu aloitettaisiin lastensuojelututkimuksen koordinaation vahvistamiseen keskittyvällä hankkeella.

Samaan aikaan myös kaksi professoria ehdotti selvityksessään valtiovarainministeriölle lapsi- ja perhetutkimusinstituutin perustamista (Sipilä & Österbacka 2013). Tämä selvitys tuki yhteiskuntapoliittisia perustelujamme lastensuojelun tutkimusvolyymin vahvistamiseksi, monipuolistamiseksi ja sen rakenteiden luomiseksi. Vetosimme myös moraaliin (Pekkarinen, Heino & Pösö 2013, 341). Jorma Sipilä palasi tietämisen aukkoihin myöhemmin. Hän toi esiin pulmia, joita marginaalikysymysten kanssa työskentelevät kohtaavat päivittäin:

Lastensuojelun pitkäaikainen asiakkuus, eli se mistä kustannukset tulevat, koskee marginaaliväestöä. Sen tarina on omansa, eikä siinä näy, vaikka enemmistö lapsista ja nuorista voisi hyvin tai vaikka koulutus- ja terveydenhuoltopalvelut olisivat keskimäärin parantuneet. Marginaali irtautuu, suomalainen yhteiskunta rakentaa uutta alaluokkaa, eikä sen integrointia pidetä politiikassa tärkeänä. (Sipilä 2015, 189.)

Sipilä nosti esiin myös kansainvälisen yhteistyön. Hän katsoi, että Suomen ei ehkä kannattaisi yrittää tehdä kattavaa ja koordinoitua tutkimusohjelmaa yksin, vaan kansainvälisenä yhteistyönä (emt., 190).

Eduskunta huomioi tehdyt selvitykset. Se halusi kehittää lastensuojelua myöntämällä joulukuussa 2013 merkittävän 3,4 miljoonan euron lisämäärärahan Toimiva lastensuojelu -selvitysryhmän tekemien kiireellisten ehdotusten toimeenpanoon. Sosiaali- ja terveysministeriö antoi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tehtäväksi lastensuojelun kehittämisen ja tutkimushankkeen (LaskeTut) toteuttamiseen 1,44 miljoonan euron valtionavustuksen turvin vuosina 2013–2015. Tutkimus toteutettiin vahvasti dialogisissa asetelmissä suunnittelusta raportointiin, paikallisiin seminaareihin ja tuloksilla vaikuttamiseen. Käytännön toimijat ja hankeväki olivat alusta alkaen innokkaita ja motivoituneita yhteistyöhön. LaskeTut:n tutkimuksissa ja niiden raportoin-

nissa korostui monialaisuus, kehittämiskumppanuus (Petrelius ym. 2016; Nousiainen ym. 2016), kerätyn aineiston yhteistutkijuus (Heino ym. 2016b) ja aineiston tarjoaminen yliopistoille tarkemmin tutkittavaksi. THL:lle annettuun koordinaatiotehtävään vastattiin tekemällä tutkimusesittelyjä ja välittämällä niitä Lastensuojelun käsikirjan rinnalla nyt myös sosiaalisessa mediassa.

Vuonna 2015 LaskeTut-hanke loppui tilanteessa, jossa uusi hallitus oli perustanut useita kärkihankkeita ja jossa STM käynnisti Lasten, nuorten ja perheiden palvelujen muutosohjelman. Senkin toimeenpano tuli THL:lle. Vaikka LaskeTut antoi merkittäviä mahdollisuuksia lastensuojelututkimuksen vahvistamiseen, hankkeen suurimmat haasteet liittyivät kuitenkin – jälleen kerran – organisaatioon ja johtamiseen. Työntekijävaihdokset, YT-prosessi ja rekrytointimenettelyt vaikeuttivat oleellisesti hankkeen toteuttamista. THL:n organisaatiouudistus tarkoitti myös kaikkien vastuupäälliköiden vaihtumista kesken hankkeen, mikä tietenkin heikensi sen johtamista. THL:n asiantuntijat ja hankkeeseen vahvasti sitoutunut tutkijajoukko teki näissä oloissa huikean työn tavoitteiden saavuttamiseksi.

Monitieteinen lastensuojelututkimuksen kansallinen asiantuntijaryhmä

LaskeTut-hankkeen päätyttyä THL teki historiaa; pääjohtaja Juhani Eskola asetti Monitieteisen lastensuojelututkimuksen kansallisen asiantuntijaryhmän (2016–2019), jossa lastensuojelututkimuksen ympärille on punoutunut monia tieteenalaja ja kaikkia yliopistoja edustava laaja, professoritasoinen verkosto, keskeisiä sidosryhmiä sekä myös THL:n senioritutkijoita ja asiantuntijoita yli yksikkörajojen. Kansallisen ryhmän tarkoitus on keskittyä strategisiin sekä tutkimuksen ulkoisia ehtoja vahvistaviin tehtäviin. Ryhmä on määritellyt lastensuojelututkimuksen kohdetta ja hyväksynyt toimintasuunnitelman. Yhteistyö hallituksen kärkihankkeen ja lastensuojelun muutosohjelman kanssa on mahdollistanut kahden kansainvälisen tutkimuskatsauksen tekemisen: toisen lastensuojelun laitoshoidon orientaatioista ja niiden vaikuttavuudesta (Eronen & Laakso 2016) ja toisen perhehoidosta (Valkonen & Janhunen 2016). Se on mahdollistanut myös edellisen hankkeen aikana käynnistettyjen monitieteisten lastensuojelun tutkimuspäivien järjestämisen kolmannen kerran vuonna 2017.

Toiminnan edellytykset ovat edelleen jokseenkin hatarat; ryhmällä ei ole ”omaa henkilökuntaa”, vaan sen sihteeri ja jokainen jäsen toimii oman työn ohella ja osallistuu työtilanteen ja omien intressiensä mukaisesti. Vieläkään emme ole saaneet instituuttia, yksikköä emmekä itsenäisiä resursseja, mutta olemme kuitenkin saaneet aikaan jotain, jota koskaan aikaisemmin ei ole ollut. Monitieteisen lastensuojelututkimuksen kansallisen ryhmän toiminta rahoitetaan THL:n hyvinvointiosaston budjetista, mutta tutkimusta varten hankitaan erikseen rahoitus. Lastensuojelututkimuksen koordinoinnin keskeinen ulkoinen ehto kestävästä rahoituksesta odottaa edelleen toteutumista. Toisella puolella maailmaa, Australiassa, poliitikot saivat sovittua hallitusneuvottelujen yhteydessä 10 miljoonan dollarin rahoituksen 10 vuodeksi valtakunnalliselle Lastensuojelun tutkimuskeskukselle. Kun Lastensuojeluakatemian rahoittaminen ei ollut mahdollista Suomen täyttyessä 100 vuotta, onnistuisiko se seuraavissa hallitusneuvotteluissa?

Kohti otollisia tutkimuksen ulkoisia edellytyksiä?

Olen paikantanut kolmelta vuosikymmeneltä yhteensä 17 vaihetta, hankkeita, tutkimuksia ja selvityksiä, joissa lastensuojelututkimuksen ja sen koordinoinnin tarve tulee esiin ja joissa on päädytty yhä uudestaan samantyyppisiin johtopäätöksiin ja ehdotuksiin rakenteiden luomiseksi. Tarkastelu toi myös näkyviin, miten pienellä joukolla ja erilaisin järjestelyin tutkimusta on yritetty koota ja koordinoita muun toiminnan ohella. Valtionhallinnossa rohkeiden ja selkeiden johtopäätösten tekeminen on tässä asiassa puuttunut, ja toimeenpano on parhaimmillaan tarkoittanut uutta hanketta. Kussakin organisaatiossa on muutama tai joskus vain yksi omistautunut henkilö kannattelemassa kehittämien jatkuvuutta. Jo yhden keskeisen henkilön siirtyminen toisaalle saattoi ja saattaa yhä luhistaa monen vuoden rakennelmat. Lastensuojelututkimuksen yksittäisiä kannattelijoita on onneksi ollut monella taholla: paitsi järjestöissä ja sosiaalialan osaamiskeskuksissa, myös yliopistoissa, korkeakouluissa ja muissa tutkimuslaitoksissa sekä ministeriössä, keskushallinnossa ja jopa kuntaliitossa. Organisaatiot muuttuvat, ihmiset liikkuvat, mutta motivaatio marginaalisten ilmiöiden tutkimiseen ja niihin vaikuttamiseen on jaettu. Asioita ei vain tapahdu, vaan niiden takana on ihmisiä.

Mikäli lastensuojelututkimukselle olisi perustettu instituutti tai akatemia 1980-luvulla, kun Marjatta Bardy hahmotteli tiedepoliittista ohjelmaa, tällä tavoin turvatut ulkoiset edellytykset eivät ehkä olisi vielä riittävästi kohdanneet jatkuvuutta turvaavia sisäisiä edellytyksiä. Niin oivaltavia kuin ehdotukset olivatkin, ne olivat edellä aikaansa. Monta askelta niin määrällisen kuin laadullisenkin tutkimuksen lujittamiseksi oli ottamatta ja teoreettinen ja käsitteellinen työ vasta käynnistymässä.

Suomalainen lastensuojelututkimus on kolmen vuosikymmenen aikana vahvistunut ja kehittynyt tuntuvasti niin teemoiltaan, tavoiltaan kuin toimijarakenteeltaankin. Tutkimusta on paljon, vaikkakin pisteittäisenä. Sen sijaan erityinen lastensuojelun tutkijaverkosto on muodostunut Tampereen yliopistoon Tarja Pösön koordinoimana, ja olen voinut siihen osallistua. Tutkijoita on yhä enemmän, tutkimustoiminta on vilkastunut ja tutkimusmenetelmätkin ovat monipuolistuneet. Keskustelu lastensuojelututkimuksen käsitteestä ja kohteesta muuttuvassa maailmassa jatkuu. Lastensuojelututkimus olisi näiden *sisäisten edellytystensä* puolesta hyvinkin valmis vakiinnutettavaksi. LaskeTut-hankkeen aikana toteutettiin vuonna 2015 koko maan kattanut ja laajasti alan toimijoita yhteen koonnut seminaarikierros yhteistyössä yliopistojen kanssa. Siinä kartoitettiin lastensuojelututkimuksen aukkoja ja haettiin yhteisiä painopisteitä. Kierros toi näkyviin tehdyn tutkimuksen, mutta myös alueellisia eroja tutkimusta tekevien tahojen, resurssien, tutkimuksen painotusten ja tutkimusprofiilien suhteen. Se myös jälleen kerran vahvisti yhteistyön ja tutkimuksen koordinoimisen tarpeen.

Monenlaista aktivoitumista on viime vuosina tapahtunut alan tutkimusverkostoissa. Esimerkiksi monitieteinen yhteistoiminta on käynnistynyt, tutkimus- ja tutkijaverkostoja on syntynyt. Lastensuojelun keskusliitto on toiminut yhä aktiivisemmin tutkimustiedon välittäjänä sekä tietopalvelun kehittäjänä, ja THL on vienyt tietokantojaan, tutkimusesittelyjä ja tutkimuskatsauksia kaikkien saataville verkkoon. THL on vahvistanut lastensuojelun tutkimusperustaista kehittämistä erilaisissa STM:n toimeksiantohankkeissa ja laitoksen tutkimusyhteistyö on kansainvälistynyt, etenkin rekisteritutkimuksen osalta. Yliopistot ovat jatkaneet profiloitumista, ja esimerkiksi monitieteinen vaikuttavuustutkimus ulottuu jopa lastensuojeluun Itä-Suomen

yliopistossa, jossa on Suomen ainoa nimenomaan lapsi- ja perhesosiaalityön professuuri.

Ulkoisten edellytysten osalta jatkuvuus on edelleen haurasta. Rakenteet ovat hajallaan, mutta yhteistyöverkostoja on olemassa useita. Pysyvä tutkimuksen rahoitus on vähäistä eikä lastensuojelututkimukseen keskittyneitä rahoittajia ole. Hajanaisuus kuluttaa vähäisiä tutkimusresursseja. Lisäksi käytäntöjä ja tutkimusta yhdistävissä toimintaympäristössä on uhkia: esimerkiksi koordinaatioverkostoksi perustetut sosiaalialan osaamiskeskukset ovat vuosittain joutuneet taistelemaan ehdotettuja budjettileikkauksia vastaan. Lastensuojelututkimuksen ulkoiset ehdot ovat edelleen sangen heikot, eikä loputtomista organisaatio- ja rakenneuudistuksista toiseen vyöryvä valtionhallinto suinkaan lujita niitä.

Edessä on jälleen suuri muutos, sosiaali- ja terveyspalvelujen uudistaminen, mikä heijastuu sosiaali- ja terveydenhuollon tutkimusrakenteiden järjestelyihin ja rahoitukseen niin keskushallinnossa, maakunnissa kuin yliopistosairaaloitten yhteydessä. Jännitteet sosiaalialan ja terveydenhuollon välillä sekä kilpailu resursseista ja vallasta eivät näytä hävinneen mihinkään. Sosiaali- ja terveydenhuollon valtionosuus-uudistuksen (SVOL) aikaan 1980-luvulla ilmapiiri ja toimijakenttä olivat erilaiset, mutta niin silloin kuin nytkin rahoituspuhjan muutos, sitä kuvaavasta tietopohjasta huolehtiminen ja palvelujen järjestämisen tavat ovat keskiössä. Muutos on mahdollisuus, sanotaan. Julkinen valta voisi nyt kantaa erityisen vastuunsa lastensuojelun kentällä. Sillä olisi otollinen mahdollisuus tarttua esimerkiksi tilaamansa tutkimuksen (Hytönen ym. 2016) sekä hallituksen kärkihankkeessa kaikki intressitahot sisältäneiden lastensuojelun työryhmien laatimiin suosituksiin, ja järjestää lasten hyvinvoinnin toteutumisen seuranta ja arviointi toimivaksi. Ensisijaista olisi hoitaa lastensuojelututkimuksen paikka ja puitteet kuntoon ja näin varmistaa resurssit SOTE-muutoksen aiottujen ja ei-aiottujen seurausten monialaisen tutkimiseen, edes pilotin kautta.

Onneksi sisäisesti aiempaa vakaampi ja koherentimpi, monitieteiseksi kasvanut ja verkostosuhteitaan lujittunut lastensuojelututkimus voi jatkaa toimintaansa eri tahoilla, ja onneksi toiminnalle on edelleen mahdollista sinnikkäästi hakea otollisia ulkoisia edellytyksiä, jokaiseen tilaisuuteen tarttuen.

Kirjoittaessani tätä artikkelia lastensuojelututkimuksen merkityksen tunnistaminen sai uutta toivoa: THL myönsi minulle historiansa ensimmäisen tutkimusprofessorin sosiaalityön, lastensuojelun ja lapsen aseman vahvistamiseen. Näkisin tämän lastensuojelututkimuksen yllättävän huomioimisen mieluusti merkinä ulkoisten ehtojen kohenemisesta. Mielelläni ajattelen, että yhteisillä ponnisteluilla olisi ollut jotain mieltä ja merkitystä. Yhteisvastuullinen toiminta ja suuntautuminen kohti lastensuojelututkimuksen paikan vakiinnuttamisen missiota ei perustu vain tutkimukseen ja tietoon, vaan myös arvoihin sekä tunteeseen ja vakuuttumiseen asiasta, jota olemme olleet joukolla edistämässä.

Kirjallisuus

- Alanen, Leena & Bardy, Marjatta (1990) *Lapsuuden aika ja lasten paikka. Tutkimus lapsuudesta yhteiskunnallisena ilmiönä*. Sosiaalihuollituksen julkaisuja 12/1990. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Alhanen, Kai (2014) *Vaarantunut suojeluvalta*. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. Raportti 24. Helsinki: THL.
- Arnkil, Tom Erik & Heino, Tarja (2014) Pirulliset ongelmat opettavat. Teoksessa Marjo Kuronen, Tarja Pösö & Riitta Haverinen (toim.) *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Tampere: Vastapaino, 283–300.
- Bardy, Marjatta (1985) *Koulukotien historiasta*. Liite: Lastensuojelulakitoimikunta 1982:n mietintö III. Lasten kasvuolojen ja palvelujen kehittäminen. Komiteamietintö 1985:7. Helsinki.
- Bardy, Marjatta (1988) *Lastensuojelun tietopoliittinen ohjelma*. Sosiaalihuollituksen raportteja 18. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Bardy, Marjatta (1989) *Uhkat, ubrit ja arjen sankarit. Lastensuojelu tutkimuksen valossa*. Julkaisuja 2. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Bardy, Marjatta (1997) *Lapsuus ja aikuisuus – kohtauspaiikkana Émile*. Tutkimuksia 70. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) *Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun*. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta & Öhman, Kaisa (2007) Vaativa vauvaperhetyö. Kirjallisuuskatsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. Työpapereita 13. Helsinki: Stakes. <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/T13-2007-VERKKO.pdf>.
- Berg, Kristiina (2008) *Äitiys kulttuurisina odotuksina*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 48/2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Berrick, Jill & Dickens, Jonathan & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (2015) Children's involvement in care order decision-making: A cross-country analysis. *Child Abuse & Neglect* 49, 128–141.
- Burns, Kenneth & Pösö, Tarja & Skivenes, Marit (toim.) (2016) *Child welfare removals by the state. A Cross-Country Analysis of Decision-Making Systems*. New York: International Policy Exchange.
- Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino: Tampere, 224–260.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (toim.) (2016) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino: Tampere.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostassa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. *Janus* 26(4) (tulossa).

- Eronen, Tuija (2007) *Katsaus 2000-luvulla julkaistuun suomalaiseen lastensuojelututkimukseen*. 6.9.2007. Lastensuojelun käsikirja. THL. <https://www.thl.fi/documents/647345/1449725/Eronen+2007++Katsaus+2000-luvulla+julkaistuun+suomalaiseen+lastensuojelututkimukseen.pdf/c0bcd6c9-9471-4a6f-89d1-b2d27a30e202> (luettu 24.4.2017).
- Eronen, Tuija (2013) *Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaan otettujen lasten institutionaalisista poluista*. Raportti 4. THL: Helsinki.
- Eronen, Tuija & Laakso, Riitta (2016) *Lastensuojelun laitoshoidon kasvatukselliset ja kuntouttavat orientaatiot ja niiden vaikuttavuus: Tutkimuskatsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016*. Työpaperi 44. Helsinki: THL.
- Eräitä lastensuojelun kehityssuuntia* (1988) Sosiaalihuollituksen raporttisarja 3, Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Forsberg, Hannele (1998) *Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista*. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Forssén, Katja (1998) *Children, Families and the Welfare State. Studies of the Outcomes of the Finnish Family Policy*. Research Reports 92. Helsinki: Stakes.
- Gilbert, Neil & Parton, Nigel & Skivenes, Marit (toim.) (2011) *Child Protection Systems: International Trends and Orientations*. New York: Oxford University Press.
- Heikkilä, Matti (1990) *Köyhyys ja huono-osaisuus hyvinvointivaltiossa. Tutkimus köyhyydestä ja hyvinvoinnin puutteiden kasaantumisesta*. Julkaisuja 8. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Heino, Tarja (1997) *Asiakkuuden hämäryys lastensuojelussa*. Stakes tutkimuksia 77. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (toim.) (2004) *VEPpi on tehnyt tehtävänsä. VEPpi saa mennä. Verkostoituvat erityispalvelut (VEP) -hankkeen loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 15. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Heino, Tarja (2007) *Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana*. Stakes työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja (2014) Lastensuojelun pirullinen tehtävä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula & Sakari Karvonen (toim.) *Lapsiperheiden hyvinvointi 2014*. THL: Helsinki, 286–309.
- Heino, Tarja (2016) Lastensuojelusta tietäminen – julkisen vallan vastuu. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 72–102.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003a) Tilastot ja tarinat lastensuojelun tietolähteinä. *Yhteiskuntapolitiikka* 68(6), 584–596.
- Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2003b) Lastensuojelun osaamista tukeva tutkimusohjelma. Teoksessa Kristiina Laiho & Aino Ritala-Koskinen (toim.) (2003) *Lastensuojelu osaamiskeskusten pilotteina. Osaava lastensuojelu -projektin loppuraportti*. Pikassos Oy, Sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa. Raportteja 1. Tampere: Pikassos, 69–76.

- Heino, Tarja & Eronen, Tuija & Kataja, Kati & Kestilä, Laura & Känkänen, Päivi & Paananen, Reija & Pösö, Tarja & Rainio, Anna Pauliina (2013) Suojassa, syrjässä, selvinneenä – huostaan otetut ja sijoitetut lapset Suomessa. Teoksessa Jukka Reivinen & Leena Vähäkylä (toim.) *Ketä kiinnostaa. Lasten ja nuorten hyvinvointi ja syrjäytyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 50–68.
- Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016b) *Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, tausta, palvelut ja kustannukset*. Huosta-hankkeen 2014–2015 päätulokset. Raportti 3. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Linnosmaa, Ismo & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016a) *Lastensuojelun kustannukset ja palvelujen hinnat*. Huosta-hankkeen (2014–2015) raportti. Työpaperi 11. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Heino, Tarja & Johnson, Marianne (2010) Huostassa olleet lapset nuorina aikuisina. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Kelan Tutkimuksia -sarja. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 266–293. <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/17471>.
- Heino, Tarja & Kuure, Tapio (2009) *Syrjäytymisvaarassa olevat lapset ja nuoret – esiselvitys. Prosessinäkökulma ehkäisevän lapsi- ja nuorisopolitiikan sekä lastensuojelun ohjaukseen, tiedonkeruuseen ja ammattikäytäntöihin*. Sektoritutkimuksen neuvottelukunta. Osaaminen, työ ja hyvinvointi. Raportti 10-2009. http://www.hare.vn.fi/upload/Julkaisut/13135/4573_Setu_10-2009.pdf
- Helavirta, Susanna (2016) Lapsen asioista vastaaminen huostaanoton jälkeen sosiaalityöntekijän kuvaamana. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 188–223.
- Hestbæk, Anne-Dorthe (1998) *Tvangsanbringelser i Norden. En komparativ beskrivelse af de nordiske landes lovgivning*. København: Socialforskningsinstituttet 98:15.
- Hiitola, Johanna (2008) *Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista*. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla -hanke. Työpapereita 21. Helsinki: Stakes.
- Hiitola, Johanna (2009) *Erilaisin eväin huostassapidon jälkeen. Selvitys Tampereella, Hämeenlinnassa, Porissa ja Tampereen seutukunnassa vuonna 2007 lakkautetuista huostassapidoista*. Avauksia 15. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Huolenpitöryöryhmän muistio* (1987) Julkaisuja 7. Helsinki: Sosiaalihuollitus.
- Hurtig, Johanna (2003) *Lasta suojelemissa: etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Huuskonen, Saila (2014) *Recording and use of information in a client information system in child protection work*. Tampere: Tampere University Press.
- Huuskonen, Saila & Korpinen, Johanna (2009) *Runas vuosi lastensuojelun avohuollon asiakkuuden alkamisesta: mitä lapsille kuuluu nyt?* Julkaisuja 1. Tampere: Pikassos Oy.

- Huuskonen, Saila & Korpinen, Johanna & Ritala-Koskinen, Aino (2010) Lastensuojelun avohuolto ja seurannan selonteot. Teoksessa Anneli Pohjola, Aino Kääriäinen & Sirpa Kuusisto-Niemi (toim.) *Sosiaalityö, tieto ja teknologia*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Malinen, Antti & Salenius, Paula & Haikari, Janne & Markkola, Pirjo & Kuronen, Marjo & Koivisto, Johanna (2016) *Lastensuojelun sijaishuollon epäkohdat ja lasten kaltoinkohdat 1937–1983*. Raportteja ja muistioita 22/2016. <http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/74821>.
- Hämäläinen, Juha (1992) *Kotikasvatuksen pedagogisen tukemisen idea lastensuojelussa. Sen sosiaalieettiset lähtökohdat ja asema Suomen lastensuojelun oppihistoriassa*. Kuopion yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 3. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kaivosoja, Matti (1996) *Pakko auttaa. Tutkimus mielenterveyslain säätämisen heijastumisesta alaikäisten pakkoauttamiskäytäntöihin vuosina 1991–1993*. Julkaisuja 1996:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Kajava, Mirja (1997) *Lapsen etu huostaanotto-prosessissa. Tutkimus pakkohuostaanotoista*. Acta Universitas Ouluensis E 26. Oulu: Oulun yliopisto.
- Kananoja, Aulikki & Lavikainen, Marjo & Oranen, Mikko (2013) *Toimiva lastensuojelu Selvitysryhmän loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:19. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö. http://www.stm.fi/c/document_library/get_file?folderId=6511574&name=DLFE-26809.pdf (luettu 28.4.2017).
- Kansainvälisen lapsen vuoden 1979 Suomen komitea* (1980). Helsinki: Komiteanmietintö 1980:23.
- Kataja, Kati & Ristikari, Tiina & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2014) Hyvinvointiongelmien ylisukupolviset jatkumot kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten elämässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 79(1), 38–54.
- Kestilä, Laura & Paananen, Reija & Väisänen, Antti & Muuri, Anu & Merikukka, Marko & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012a) *Kodin ulkopuolelle sijoittamisen riskitekijät. Rekisteripohjainen seurantalutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(1), 34 – 52.
- Kestilä, Laura & Väisänen, Antti & Paananen, Reija & Heino, Tarja & Gissler, Mika (2012b) *Kodin ulkopuolelle sijoitetut nuorina aikuisina. Rekisteripohjainen seurantalutkimus Suomessa vuonna 1987 syntyneistä*. *Yhteiskuntapolitiikka* 77(6), 599–620.
- Kivinen, Tarja (1989) *Viimeinen pari verkosta ulos. Selvitys lastensuojelun tilasta ja kehityksestä*. Julkaisuja 11. Helsinki: Sosiaalhallitus.
- Kivinen, Tarja (1992) *Lastensuojelun moninaisuus. Pitkittäiselvitys lastensuojelun asiakkuudesta*. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 59. Helsinki: Sosiaali- ja terveyshallitus.
- Kivinen, Tarja (1994) *Valikoituminen lastensuojelun asiakkaaksi*. Tutkimuksia 45. Helsinki: Stakes.

- Kivinen, Tarja & Heinonen, Pekka (1990) *Lastensuojelu vuonna 1987*. Väkiraportti 28.2.1990. Raporttisarja Nro 11. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Kuronen, Marjo (1993) *Lasten hyväksi naisten kesken. Tutkimus äitiys- ja lastenneuvolan toimintakäytännöistä*. Tutkimuksia 35. Helsinki: Stakes.
- Känkänen, Päivi (2013) *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa. Kohti tilaa ja kokemuksia*. Tutkimuksia 109. Helsinki: THL.
- Känkänen, Päivi & Rainio, Anna-Pauliina (2010) Suojassa, mutta näkyvissä. Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa. *Nuorisotutkimus* 28(4), 4–20.
- Laakso, Riitta (2016) Huostaanotto ja muutokset lapsen elämässä. Artikkeliteoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Vastapaino: Tampere. 157–187.
- Laiho, Kristiina & Ritala-Koskinen, Aino (toim.) (2003) *Lastensuojelu osaamiskeskuksen pilottina. Osaava lastensuojelu -projektin loppuraportti*. Pikassos Oy, Sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa. Lastensuojelu osaamiskeskuksen pilottina. Osaava lastensuojelu -projektin loppuraportti. Raportteja 1. Tampere: Pikassos. <http://www.pikassos.fi/aineistot/finish/5-lastensuojelu/6-osaava-lastensuojelu-projektin-loppuraportti> (luettu 15.5.2017).
- Lastensuojelulaki 683/1983.
- Lastensuojelulakitoimikunta 1982:n mietintö III*. Lasten kasvuolojen ja palvelujen kehittäminen. Helsinki: Komiteamietintö 1985:7.
- Manninen, Marko (2013) *Koulukotiin sijoitettujen nuorten psykiatrinen oirekuva ja ennuste*. Väitöskirja. Helsingin yliopisto: kasvatustieteen laitos. <http://hdl.handle.net/10138/40713>.
- Määttänen, Kirsti (2005) *Dialoginen vauvatanssi kehityksen edistäjänä*. Aiheita 2. Helsinki: Stakes
- Määttänen, Kirsti & Vanamo, Tuija (1998) *Dialogisesta vauvavoimistelusta lasten pahoinpitelyn varhaispreventioon*. Aiheita 22. Helsinki: Stakes.
- Notkola, Veijo & Pitkänen, Sari & Tuusa, Matti & Ala-Kauhahuoma, Mika & Harkko, Jaakko & Korkeamäki, Johanna & Lehikoinen, Tuula & Lehtoranta, Pirjo & Puumalainen, Jouni (2013) *Nuorten syrjäytyminen – Tietoa, toimintaa ja tuloksia?* Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013.
- Nousiainen, Kirsi & Petrelius, Päivi & Yliruka, Laura (2016) *Puheista tekoihin! Ylisukupolvisten ongelmien ehkäiseminen lastensuojelussa ja perhe- ja sosiaalipalveluissa*. Työpapereita 2016: 20. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-677-3>
- Paasivirta, Annukka (2016) *Kohti avoimempaa lastensuojelua. Sosiaalityön asiantuntijuus läheisneuvonpidossa*. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus, Marginalisaatiokysymysten erikoisala. Turun yliopisto. <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=8310df13-8f5c-4479-a22e-12f88335697f>.

- Pekkarinen, Elina (2011) *Lastensuojelun tieto ja tutkimus – Asiantuntijoiden näkökulma*. Verkkojulkaisuja 51. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura & Lapsuudentutkimuksen seura & Lastensuojelun Keskusliitto & Terveysten ja hyvinvoinnin laitos. <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/images/julkaisuja/lastensuojeluntieto.pdf> (luettu 24.4.2017).
- Pekkarinen, Elina & Heino, Tarja & Pösö, Tarja (2013) Lastensuojelusta tietäminen on moraalinen velvoite. Avauksia. *Yhteiskuntapolitiikka* 78(3), 337–342.
- Perhehoidon kehittäminen* (1986). Lastensuojelun ja kehitysvammahuollon perhehoidon sisäisen kehittämistyöryhmän muistio. Julkaisuja 5. Helsinki: Sosiaalihalitus.
- Petreluis, Päivi & Tulensalo, Hanna & Jaakola, Anne-Mari & Hietämäki, Johanna (2016) *Lapsen elämäntilanteen ja tuen tarpeiden lapsikeskeinen, monitoimijainen arviointi: Tietoa lastensuojelun kehittämisen pohjaksi*. Työpaperi 2016:33. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-749-7>.
- Pösö, Tarja (1993) *Kolme koulukotia: tutkimus tyttöjen ja poikien poikkeavuuden määrittelykäytännöistä koulukotihoidossa*. Tampereen yliopisto, Acta Universitatis Tamperensis Ser. A 388.
- Pösö, Tarja (2004) *Vakavat silmät ja muita kokemuksia koulukodeista*. Tutkimuksia 133. Helsinki: Stakes.
- Pösö, Tarja (2010) Havaintoja suomalaisen lastensuojelun institutionaalisesta rajasta. *Janus* 18(3), 324–336.
- Pösö, Tarja (2016a) Managing complexity of family contact in child welfare. Teoksessa Jaber Gubrium, Tonew Alm Andreassen & Per Koren Solvang (toim.) *Reimagining the Human Service Relationship*. New York: Columbia University Press, 178–194.
- Pösö, Tarja (2016b) Epilogi. Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 316–322.
- Pösö, Tarja (2016c) Mistä puhutaan kun puhutaan huostaanotosta? Teoksessa Rosi Enroos, Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto – Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 7–30.
- Pösö, Tarja & Skivenes, Marit & Hestbæck, Anne-Dorthe (2014) Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states – time for a child centric approach? *European Journal of Social Work* 17(4), 475–490.
- Rauhala, Urho (1978) *Huostaanotto*. SVT Sosiaalisia erikoistutkimuksia XXXII:54. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.
- Rautanen, Elina (1972) *Avioton äiti ja adoptiopäätös*. Porvoo: WSOY.
- Rimpelä, Matti (2017) *Valtio lasten kehityksen tukijana: lapsipolitiikkaa vuosikymmenien saatossa*. Luonnos luvuksi lapsiasiavaltuutetun raporttiin 2017. Käsikirjoitus 10.9.2017.
- Rittel, Horst (1972) On the Planning Crisis: Systems Analysis of the "First and Second Generations". *Bedriftsekonomen* 8/1972.

- Ristikari, Tiina & Törmäkangas, Liisa & Lappi, Aino & Haapakorva, Pasi & Kiilakoski, Tomi & Merikukka, Marko & Hautakoski, Ari & Pekkarinen, Elina & Gissler, Mika (2016) *Suomi nuorten kasvuympäristönä. 25 vuoden seuranta vuonna 1987 Suomessa syntyneistä nuorista aikuisista*. Raportti 9/2016. Helsinki: THL. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-671-1>.
- Saarikallio-Torp, Miia & Heino, Tarja & Hiilamo, Heikki & Hytti, Helka & Rajavaara, Marketta (2010) Lapset huostassa, vanhemmat ahdingoissa. Teoksessa Ulla Hämäläinen & Olli Kangas (toim.) *Perhepiirissä*. Kelan tutkimuksia. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 236 – 264.
- Salo, Reino (1956) *Kunnallinen lastensuojelutyö sosiaalisen sopeutumisen kasvattajana*. Vaasa.
- Sipilä, Jorma (2015) Vaikeampaa kuin luulisi. *Yhteiskuntapolitiikka* 80(2), 189–190.
- Sipilä, Jorma & Österbacka, Eva (2013) *Enemmän ongelmien ehkäisyä, vähemmän korjailua: perheitä lapsitukevien palvelujen tuloksellisuudesta ja kustannusvaikuttavuudesta*. Valtiovarainministeriön julkaisuja 11. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Sirén, Pirkko (1967) Ei kotia, ei koulua. Teoksessa Lars D. Eriksson (toim.) *Pakkoauttajat*. Tammi. Helsinki.
- Skivenes, Marit & Pösö, Tarja (2017) Best interest of the child. Teoksessa *The sage Encyclopedia of Abnormal and Clinical Psychology*.
- Sosiaalialan kehittämishanke* (2003–2007) <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201504223836> (luettu 15.5.2017).
- Tiedote* 362/2013 http://valtioneuvosto.fi/artikkeli/-/asset_publisher/principbeslutetom-en-totalreform-av-forskningsinstitutet?_101_INSTANCE_3wyslLoiZoni_languageId=fi_FI (luettu 28.4.2017).
- Toimiva lastensuojelu* (2014) Toteuttamissuunnitelma vuosille 2014–2019. Raportteja ja muistioita (STM): 2014:19. <https://www.julkari.fi/handle/10024/116168> (luettu 28.4.2017).
- Törrönen, Maritta (1999) *Lapsen arki laitoksessa – Elämistila lastenkodissa ja sairaalassa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Valkonen, Leena & Janhunen, Tarja (2016) *Tutkimustietoa perhehoidon kehittämiseksi. Katsaus kansainvälisiin tutkimuksiin 2010–2016*. Työpäperi 45. Helsinki: THL.
- Valtioneuvoston selonteko lastensuojelusta (VNS 2/1995) <https://www.edilex.fi/mt/stvm19960003> (luettu 15.5.2017).
- Vinterhed, Kerstin & Börjeson, Bengt & Cederström, Anita & Fredin, Erik & Hessle, Maria & Hessle, Sven (1981) *Barn i kris. En bok om separation*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Vogt Grinde, Turid (1989) *Barn og barnevern i norden. Samfunnets respektive familiens ansvar for barna*. TANO.
- Vogt Grinde, Turid (1993) *Kunskapsstatus for barnevernet*. TANO.
- Vuorio, Juha-Pekka (2016) *Läheisneuvonpito-prosessi dialogisuuden näkökulmasta*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, valtiotieteellinen tiedekunta, Sosiaaliteiden laitos. <http://hdl.handle.net/10138/160679>.

Towards a new theory of professional discretion – the importance of reaching for the difficult¹

Marit Skivenes

Introduction

The aim of this chapter is to discuss how comparative research on social workers in child protection² systems may teach us about the meaning and significance of social work research. I wonder how studies on countries, cultures and systems that at the outset seem very strange and different from our own can increase our understanding of what we already know. Country comparative child protection research could be seen as an expedition and the researcher as a polar explorer possessing a unique urge to seek out answers for the unknown combined with exceptional stamina and creativity to obtain results. The receiver of this festschrift, the esteemed professor Tarja Pösö, is undoubtedly a polar explorer in social work research with an enormous track record of scientific publications.

In this chapter, I wish to share some of my recent discussions with professor Pösö, particularly the exercise of discretion in child protection systems in which the dominant principle is the child's best interest (cf. Pösö & Skivenes 2017). I will advocate for a multi-level approach to a theory of discretion in social work research, combining its systemic features with the substantive content of the exercise of discretion. Such a theory will include

¹ Many thanks to Dr. Katrin Kriz and the editors for their important comments on this chapter.

² The term *child protection* characterizes systems that are responsible for children at risk of harm or neglect from their caregivers or who may be at risk of harm to themselves or others, and in some countries, these may be referred to as *child welfare* systems.

professionals' and populations' ideas about the meaning of the principle of a child's best interest and the specific structure or framework (e.g., time, laws, guidelines, instructions). In the following section, child protection practices are presented, followed by a discussion of discretionary authority, and then a section on legitimacy before concluding remarks.

Child protection practice

Social work with children living in a detrimental situation is one of the most difficult areas within the welfare state. The interactions between families, children and social worker are complex and vulnerable. For the social worker, the consideration of the child's best interest should have primacy. This principle is one of four core articles of the United Nations Convention on the Rights of the Child (UNCRC) of 1989:

In all actions concerning children, whether undertaken by public or private social welfare institutions, courts of law, administrative authorities or legislative bodies, the best interests of the child shall be a primary consideration. (Article 3).

The principle of the child's best interest is a universal principle in the sense that all states, except one³, have obligated themselves to the UNCRC and by this they have given the principle of the child's best interest a primary consideration in decisions concerning all children within the state. However, child protection and the principle of the child's best interest are contradictory. Clearly, child protection shall only interfere with the family if and only if there is a proven damaging or harmful situation for the child. Thus, at that stage, it is not a child's best interest that is the concern for the state. That is, it is only when the state makes an intervention into the family that the best-interest principle is actualized and shall be a primary consideration. An important reason for this is that what is considered to be the child's best interest varies across cultures, religions and states and between individuals and groups. There are many competing and legitimate ways of bringing up a child and defining what is in their best interests. It is not possible to identify the one "best-interest

³ As of May 22, 2017, except for the USA, all nation states in the world have ratified the UNCRC (1989).

value” that should be valid for most children and it is difficult to predict the consequences of the choices being made (cf. Elster 1989; Mnookin & Szwed 1983). Thus, interventions and decisions about a child’s best interest are not decisions that can be based only on expert evaluations, i.e., on the empirically based knowledge of psychologists and psychiatrists. Such decisions about the thresholds for adequately good care must also be based on ethical values and norms about childhood and family life within different societies. This calls for a broader approach to the study of children’s rights and child protection, including population values and cultural practices within and between societies. However, the problem is that there is not much existing research that provides us with insight and understanding of how the child’s best interest and children’s status in general are perceived by the populations and professions within different societies and expertise fields.

We do have clear indications that there is diversity in opinions and that there are critical voices to the decisions that are made according to the child’s best interest. An illustrative example of the diversity in assessments in child protection is found in a recent study of child protection workers’ (n=1027) assessment of an identical case scenario describing two children that are in a possible neglect situation (Berrick et al. 2017). The staff approached were child protection workers in four societies and four systems, including Finland (n=340), England (n=132), Norway (n=454) and California, USA (n=101). These countries were selected because, crudely speaking, they represent two different types of child protection systems: a risk-oriented child protection system with high thresholds for intervention and a family service-oriented system with low thresholds for providing services and relatively lower thresholds for intrusive interventions. However, the basic platform for social worker education and its underlying ethos are quite similar across countries. Therefore, we wonder how the systems versus professionals play out in a discretionary decision-making situation about children in a potential harmful situation. Four researchers collaborated on the development of the case scenario for the four targeted countries and developed a possible neglect situation for two children aged 11 and 9 years old with the aim to tease out possible similarities or differences, or

both. The case scenario was translated into the languages of each country and tested on a small group of professionals before we launched the survey.

The vignette reads as follows:⁴

Please imagine that a school principal contacts your agency for a consultation about the following case:

Jon (11) and Mira (9) are living with their parents. Both parents have learning difficulties and mental health problems. The school is very concerned about the situation and a psychologist has examined the children. She has concluded that Jon and Mira have serious learning problems and lack social skills. They are clearly lagging behind their peers, which is confirmed by their test scores. The psychologist has stated that this is because of a lack of stimuli and help from the parents. The children need a lot of help and support. Furthermore, the psychologist emphasized that the children lack basic social skills, especially Mira (9). The parents are socially withdrawn and cannot teach and show their children how to behave towards friends and other adults. The psychologist concludes that Mira and Jon are at significant risk of becoming as socially withdrawn as their parents.

The findings presented in Figure 1 show how staff responses varied within the same country and between countries. The analysis shows that there were significant country differences ($p < .01$), with Californian social workers least likely to perceive the case as one of neglect (13%), Finnish workers next (35%), then English (47%) and Norwegians most likely (63%) (Berrick et al. 2017).

The reason for differences in assessment between countries is likely to be explained by differences in child protection systems because the four countries have organized their systems in various ways with different underlying philosophies and perspectives on the state–citizen relationship. California has a clear risk-oriented system in which one only intervenes or acts if there is a clear danger for the child. In England, which also has features of risk orientation, there is also a clear focus on preventing risk and harm by providing in-home services and support to the family. We should expect that these two regions differ as they do and several other studies showed similar differences

⁴ Details of the methodology and results are discussed in Berrick et al. (2017) and information about the questionnaire, ethical approvals and recruiting are available on the following web page: <http://www.uib.no/admorg/38063/legitimacy-and-fallibility-child-welfare-services>.

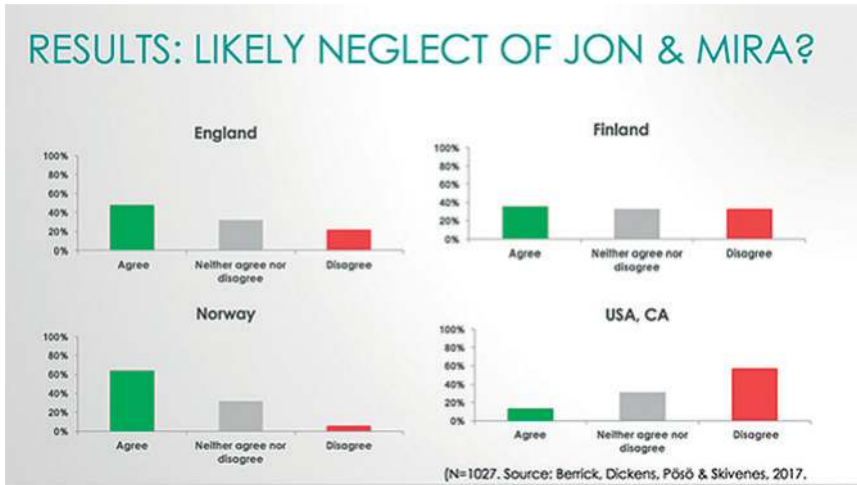

Figure 1. Results from a vignette study of a possible neglect situation. Responses were obtained from child welfare workers in four countries (N=1027). Per cent.

in front-line workers' assessments (Kriz & Skivenes 2012; 2013; 2015). However, the Norwegian and Finnish systems are much more alike in their underlying philosophy and general welfare state solidarity. These countries' child protection systems submit to the principles of family preservation and the child's best interest; thus, a child should only be removed from his/her family if in-home services cannot secure the needs of the child. However, the strong difference between Norway and Finland in this study is difficult to explain. In-depth examinations of the system in Finland and Norway indicate that there are more severe differences between the systems than outlined by their general orientations (Pösö, Skivenes & Hestbæk 2015; cf. Burns et al. 2017). Nevertheless, I believe findings like this drive both researchers and practitioners to reflect on the possible reasons and interpretations for the differences between the two Nordic countries that are placed in the same category in most welfare researches. I believe that raising the question of what are the core values in a country's child protection system, and furthermore, e.g., if and how a system adheres to the legislative frameworks and the ratification

of the UNCRRC, provides layers to the meaning and significance of social work education and practice.

Another main finding from this vignette study, as clearly shown in Figure 1, is how front-line child protection workers vary in their assessment of the situation for the two children. The variation between workers within each country sample is highest for Finland, followed by England and California, and the least variation is within the Norwegian sample. This variation surely is concerning because it illustrates how dependent a family, parents and children are on their social worker, and how he/she understand and reads a situation. Depending on the social worker, the described family would or would not interact with the child protection services. The principle that equal cases should be treated equally cannot be fulfilled if these results are in line with what is going on in front-line social work. The findings show that Finnish workers in particular are divided in their opinions and assessment about the possible neglect situation for the children. They are evenly distributed with about one third on each of the response categories. Our analysis does not provide any good answers for this finding by examining demographic and organizational variables. We can only encourage further reflections and research to be conducted on the exercise of discretion and how governments rein in and guide these important decisions. The variations between workers pinpoints the intrinsic challenges for social work and the discretion dilemma. On the one hand, there shall be and must be tailor-made approaches and services in child protection because people are different and have different needs and preferences. On the other hand, public authorities and their professionals should not treat people in the same situation with the same needs and preferences differently. To find the right balance between individualized approaches and equal treatment is not an easy task, but it is a dilemma that always will be present in social work. For many social workers, this is also what provides meaning and value in their day-to-day work (Pösö & Forsman 2013; Frost et al. 2017). Governments have chosen various strategies in how much authority to exercise discretion they delegate to the professionals in the welfare state.

The authority to exercise discretion

Child protection interventions are one of the most difficult and sensitive decisions a professional can make in a welfare state. Theories on discretion provide us with some conceptual tools to understand the dynamics in social worker practices, their place in the state apparatus and the interaction with the political level. Legal scholars such as Dworkin, Mnookin, and Handler, to name only a few, debated the topic in the sixties and seventies. In particular, the Harvard-educated legal scholar Ronald Dworkin's paper from 1967, *The Models of Rules*, has become the standard conceptual outline of legal decision making and discretion. This work still has relevance today and constitutes a platform for renewed theoretical work on discretion (cf. Rice 2013; Molander et al. 2012). The definition that Dworkin (1967) presented is: "*discretion is at home in only one sort of context: when someone is in general charged with making a decision subject to standards set by a particular authority*" (p. 32). Thus, the concept is clearly relative in the sense that there are different standards framing the leeway for discretion and we can expect that the set standards in various sectors and between countries will differ. Therefore, decision makers can be said to have the authority to exercise weak or strong discretion (Dworkin 1967). Weak discretion is expressed in two forms, one of which relates to having some authority to use judgement; e.g., when the English Children Act instructs what aspects are relevant and the judges can decide how they are considered (cf. Archard & Skivenes 2009). The other form of weak discretion is when decision makers are given final authority to decide certain questions and there can be no appeals to these decisions. For example, in emergency situations in which the police or the child protection worker that arrive at the scene must make a decision about the child's care there and then. An important aspect of the concept of weak discretion is that it is related to fact-oriented situations in which clear "game" rules exist. On the contrary, strong discretion concerns decisions that are not "*bound by any standards set by an authority*" (Dworkin 1967, 33). An example of this would be when judges are given the authority to decide on the best interests of the child but are provided with no instruction on how to do so. Hence, discretion relates to how decision makers are instructed by the authorities. In child protection, it

is the government that set the standards by legislation and regulations of the practises in a sector. The implication is that decision makers who apply strong discretion can more or less act as they please because there are few limits to their authority on particular issues, although they can be criticized for making good or bad decisions.

In a study of the formal regulation of care-order proceedings in four countries – California, USA, England, Finland and Norway, the findings show that the USA and England have set much stricter regulations (weak discretion) for the use of discretion by decision makers in care-order preparations than have Norway and Finland, which have set weaker regulations (strong discretion) (Berrick et al. 2015). In another comparative study of child protection legislation and the formulation of the child's best-interest principle in 14 countries (Skivenes & Sørsdal, in preparations) similar differences are displayed. The analysis shows that about half of the countries have provided decision makers with the authority to exercise weak discretion by giving the best interest principle a material content, directing decision makers to consider children's educational needs, their relationships, permanency, etc. In the other half of the countries, however, the child protection legislation's outline of the best-interest principle delegated strong discretion with very few standards and criteria to consider in decision making (*ibid.*). I believe that we can draw an expectation from these findings that in child protection systems with strong discretion delegated to decision makers, there will be much greater variation between decision makers. The opposite will be the case in systems with weak discretion. However, and here is the puzzle that is interesting for social work professionals and researchers to contemplate, is that this seems difficult to prove in a comparative analysis of systems. For example, in Figure 1 above, the findings show that there are distinct differences between workers in Finland, which is a system with strong discretion, but in the Norwegian system with an equally provision of strong discretion, the findings display a higher degree of similarity in staff assessments. This unexpected finding is similar to other country comparisons of child protection staff, which requires the examination of additional factors that influence interaction with the type of discretionary

authority in these systems, e.g., the impact of cultures in a society, but also more specifically, the culture and value sentiment within the social work profession.

In his important work on street-level bureaucrats from 1980, Lipsky seems to build on Dworkin's (1967) insights about how authorities devise different frameworks for discretion in combination with organizational structure and the individual staff factors. I believe that this lesson from Lipsky (1980), that the activity that takes place between individuals within an organizational context is of utmost importance to study, should receive more attention in social work research and management, particularly in cross-country research on social workers. This research should be performed in combination with the impact of system ideologies, such as child protection systems, the welfare state model and the legal system. I believe that cross-country examinations are necessary because there are huge institutional diversities in how states address the same social problem and interpret the same basic UNCRC principles. However, there are many challenges in conducting cross-country studies because countries and systems do not share the same "semantic metric" or socio-cultural differences. Along with their distinct socio-historical contexts, countries have numerous practical barriers to accomplishing rigorously accurate data collection, as has been well pointed out by Hearn et al (2004) among others. Here, the phrase used in the title of this work, "reaching for the difficult", perhaps most clearly receives its due. Some challenges along with their lessons and solutions have been well-documented in existing cross-country studies, such as the use of methodological pluralism (Hantrais 2014). In general, it will be immensely important for any empirical comparative project to discuss and receive peer reviews from researchers from countries involved in the comparisons in addition to seeking advice from experts on comparative research design to sidestep the many pitfalls that may disturb the quality of the data-collection process.

Child protection and legitimacy

Social workers and child protection staff across countries are constantly exposed to criticism by the mass media and from some of the involved parties in cases. Controversies around interventions from the child protection

system are unavoidable. The decision making is extremely difficult in child protection and critics pinpoint the dilemma that either an intervention is too early or too late. The expressed mistrust in the decisions made and the work that front-line social workers conduct raises questions about confidence and legitimacy and how decision makers can be held accountable (Olsen 2017). In my experience, central government is an underestimated and overlooked dimension in child protection systems. The role of the legislation, politicians and the citizens who elected the representatives that can make legislation are not often under scrutiny. The simple version of legitimacy is that citizens elect their representatives – the politicians – and if the politicians do not deliver as the electorate wishes, they will not be re-elected. However, governments in modern welfare states are complex and contradictory; citizens may agree on some policies and choices, and disagree on other issues. Thus, the issue is not a simple yes or no for the democratically elected government in any case. In addition, child protection and social work is rarely an issue in the political parties' programs or a topic in the election campaign. Thus, legitimacy and justification of state interventions into people's lives must be found elsewhere. The proposal I present here is based on the potential rationality in law, delegated authority to the professionals and the quality of the reasons given for a measure or an intervention.

Picking up the thread from Dworkin (1967), who notes that even though some discretionary authority is strong, i.e., the legislator has provided decision makers with authority to find the best solutions without any indications or guidance on standards to apply, standards still apply for criticizing and assessing the quality of the decisions. For social workers and front-line staff, this means that even in a system with few restrictions on what one can and should do, it is still possible to criticize and evaluate the quality of the work and the decisions. Dworkin's insight is developed, among others, in the work of Molander et al. (2012), with a distinction between discretionary space and discretionary reasoning. That is, discretionary space describes the formal instructions within which professional decision makers operate and which authorizes them to exercise discretion. Discretionary reasoning relates to *the justification of discretionary decisions* (Molander et al. 2012).

Justification takes many forms, but the idea I propose here is a theory of argumentation in which rationality and legitimacy is achieved through discussion and reasoning. This is at the outset an old idea because the legal system and the principle of due process are based on conditions for fair argumentation. The legal scholar Freeman (2007) pointed to this in his reflections on decision making about the ‘best-interest’ principle as a decision-making standard: “*conclusions should be supported by reasoned arguments, and bias or worse prejudice should be eliminated*” (p. 28). However, the theory of rational argumentation – as understood by Alexy (1989) and Habermas (1996) among others – adds to this understanding by observing that legitimate discretionary reasoning develops through rational discourse in which all parties involved participate and within which all relevant arguments are presented for open and free discussion. This theory suggests how normative questions and dilemmas can find legitimate solutions through rational discourse when the procedural and content rules of decision-making processes are fulfilled. These premises stipulate that all parties concerned by a decision should be allowed to participate so that all relevant arguments are presented and discussed in an open and free debate (see Alexy 1989; Eriksen & Weigård 2003). The four outlined procedural standards should be applied and used as preliminary evaluative standards. A very common operationalization of these standards is as follows: First, all relevant information, evidence and expert knowledge is included in the process. Second, time is allowed for the information brought forward from all parties and sources to be processed, and the timeline allows for considered deliberation; however, the timeline is simultaneously sensitive to children’s developmental needs. Third, children and parents are involved in the process to the extent that they are heard, their perspectives and interests are included and considered, and they are given adequate information so that they can make informed choices about their circumstances and options. Sufficient time for those concerned is important here. Finally, there are transparency and oversight mechanisms in place to improve and monitor decision-making processes and outcomes. This procedural framework provides a platform and a standard for social workers and researchers in evaluating ongoing practices. Furthermore, I believe this approach is particularly beneficial in cross-country

analysis of child protection systems and child protection proceedings because it solves some of the challenges in system differences and cultural variation between states.

In addition to the procedural standards, an argumentation theory is used with the focal point of examining the arguments and accounts given in decision-making processes. What type of arguments are included? How are various arguments reasoned? How are they are balanced against each other? And how are questions and objections answered? A very sketchy outline of the argumentation and considerations involved when making decisions on complex issues provides four types of discourses: pragmatic, ethical, moral and judicial (Habermas 1996; cf. Skivenes 2002, 2010). The pragmatic aspects of a case relate to scientific knowledge and finding the best and most efficient means to a goal. For example, the child's right to participate is a clear goal, and it is a pragmatic issue to ensure that all children capable of forming a view are involved. Ethical aspects relate to questions of defining what is good for a person or a collective and involve value orientations and the content of people's interests and needs. In child protection, e.g., this would concern how the child's best interest is understood and defined. The moral aspects of an issue relate to justice and how to choose between different legitimate values, e.g., on the political level in a society by conceptions of best interests and the distribution of equal opportunities for a healthy and well-functioning life. The judicial aspects of cases relate to the legal systems and acts that authorize intervention in families. The typical example of this argument is the rules set out in a country's child protection legislation. However, legal regulations must be in accordance with the systems as a whole and therefore set demands on discussions and on the formulations of principles and terms. These four types of argumentation elaborate the different considerations that can be expected to be involved in child protection decision making. Thus, they provide a nuanced and fruitful tool and benchmark to explore and critically analyze discretionary reasoning within a system and between systems.

Conclusion

The practitioners that are working in the child protection systems are the everyday heroes of our welfare states. As a researcher, it is a privilege to be given the opportunity to provide some perspectives to this important work and this important system, but it is also challenging and difficult because child protection is such a value-contested and immensely important area of research. Studies of child protection systems and decision making are challenging because it is difficult to find the platforms that may provide comparable knowledge. When the rationality of a decision-making process is measured, the theory of argumentation includes a focus on the process, but not the outcome. In addition, it outlines a tool to analyze the material content of a decision, which is highly necessary with the normative principle of the child's best interest, including the many different values and cultural beliefs that constitutes a good life and a family. Using a nuanced analytical approach may give us the tools to identify how the negotiation and reasoning of what is good, just and legal intersect with and is measured against criticism to develop into new understanding and changed values in a society. This is a conceptual framework that contains the potential for a deeper understanding of the purpose of communication and deliberations in such value-embedded area as child protection. In a world that seem to be less and less interested in reasoned communication, it can be an inspiration to be reminded of the saying from the Norwegian polar explorer, Fridtjof Nansen, who stated in 1925, "*The difficult is what takes a little time; the impossible is what takes a little longer.*"⁵

⁵ Addressing the League of Nations, and citing from the novel *Phineas Redux* (1873), by Trollope.

References

- Alexy, R. (1989) *A Theory of Legal Argumentation*. Oxford: Clarendon.
- Berrick, J. & Peckover, S. & Pösö, T. & Skivenes, M. (2015) The formalized framework for decision-making in child protection care orders: A cross-country analysis. *Journal of European Social Policy* 25(4), 366–378.
- Berrick, J. & Dickens, J. & Pösö, T. & Skivenes, M. (2017) A cross-country comparison of child welfare systems and workers' responses to children appearing to be at risk or in need of help. *Child Abuse Review* 26(4), 305–319.
- Burns, K. & Pösö, T. & Skivenes, M. (eds.) (2017) *Child Welfare Removals by the State. A Cross-Country Analysis of Decision-Making Systems*. Oxford University Press: New York.
- Dworkin, R. (1967) *The Model of Rules*. Scholarship Series, Faculty Scholarship, 1 January. New Haven, CT: Yale Law School.
- Elster, J. (1989) *Solomonic Judgements: Studies in the Limitations of Rationality*. Cambridge MA: Cambridge University Press.
- Eriksen, E. O. & Weigård, J. (2003) *Understanding Habermas: Communicating action and deliberative democracy*. London: Bloomsbury Academic.
- Frost, L. & Höjer, S. & Campanini, A. & Sicora, A. & Kullburg, K. (2017) Why do they stay? A study of resilient child protection workers in three European countries. *European Journal of Social Work*. Published online: 20 February 2017.
- Habermas, J. (1996) *Between facts and norms*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hantrais, L. (2014) Methodological pluralism in international comparative research. *International Journal of Social Research Methodologies* 17(2), 133–145.
- Hearn, J. & Pösö, T. & Smith, C. & White, S. & Korpinen, J. (2004) What is child protection? Historical and methodological issues in comparative research on lastensuojelu/child protection. *International Journal of Social Welfare* 13(1), 28–41.
- Kriz, K. & Skivenes, M. (2013) Systemic differences in the views of risk: A comparative case vignette study of risk assessment in England, Norway and the United States (California). *Children and Youth Services Review* 35(11), 1862–1870.
- Kriz, K. & Skivenes, M. (2015) Challenges for marginalized minority parents in different welfare systems: Child Welfare workers and perspectives. *International Social Work* 58(1), 75–87.
- Kriz, K. & Skivenes, M. (2017) Child welfare workers perception of children's participation: a comparison of England Norway and the United States (California). *Child and Family Social Work* 22(S2), 11–22.
- Lipsky, M. (1980) *Street-Level Bureaucracy: Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York, NY: Russel Sage Foundation.
- Mnookin, R. & Szwed, E. (1983) The Best Interest Syndrome as the Allocation of Power in Child Care. In H. Geach & E. Szwed (eds) *Providing Civil Justice for the Child*. London: Edward Arnold, 7–20.

- Molander, A. & Grimen, H. & Eriksen, E.O. (2012) Professional Discretion and Accountability in the Welfare State. *Journal of Applied Philosophy* 29(3), 214–30.
- Olsen, J.P. (2017) *Democratic Accountability, Political Order, and Change Exploring Accountability Processes in an Era of European Transformation*. Oxford University Press.
- Pösö, T. & Forsman, S. (2013) Messages to Social Work Education: What Makes Social Workers Continue and Cope in Child Welfare? *Social Work Education* 32(5), 650–661.
- Pösö, T. & Skivenes, M. & Hestbæk, A.D. (2014) Child protection systems within the Danish, Finnish and Norwegian welfare states – Time for a child centric approach? *European Journal of Social Work* 17(4), 475–490.
- Pösö, T. & Skivenes, M. (2017) Best Interest of the Child. In Wenzel, A. (ed.) *The SAGE Encyclopedia of Abnormal and Clinical Psychology*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc.
- Rice, D. (2013) Street-Level Bureaucrats and the Welfare State: Toward a Micro-Institutionalist Theory of Policy Implementation. *Administration & Society* 45(9), 1038–1062.
- Skivenes, M. (2002) Lovgivning og legitimitet – En evaluering av lov om barneverntjenester av 1992 i et deliberativt perspektiv [Legislation and Legitimacy – an evaluation of the law making process of the Child Welfare Act of 1992] (Unpublished doctoral dissertation). UiB, Institutt for administrasjon og organisasjonsvitenskap, Bergen. Rapport nr 79. Monograph in Norwegian.
- Skivenes, M. (2010) Judging the child's best interests: Rational reasoning or subjective presumptions? *Acta Sociologica* 53(4), 339–353.
- Skivenes, M. & Sørdsdal, L. (in preparation) The child's best interests principle in child protection legislation.
- United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights*. (1989) Convention on the rights of the child. Retrieved from: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx>.

Epilogi

Satu Ranta-Tyrkkö & Mikko Mäntysaari

Mitä sosiaalityön tutkimuksen mielekkyydestä voi kirjamme pohjalta sanoa? Haluamme lopuksi kiinnittää huomiota sosiaalityön ja sen tutkimuksen missioiden vahvistamisen ja uudelleenmäärittelyn tarpeeseen.

Kokemuksemme kirjan toimitustyöstä on, että sosiaalityön (tutkimuksen) mielekkyys on missio(i)ta helpommin tavoitettavissa ja keskusteltavissa oleva ilmiö. Missio ja mielekkyys liittyvät vahvasti toisiinsa, ja niillä on sekä yhteiskunnallinen että henkilökohtainen tasonsa. Niin käytännön sosiaalityötä, kuin sosiaalityön tutkimusta tehdään usein ennen muuta siksi, että työhön kietoutuu henkilökohtaisesti ja yhteiskunnallisesti tärkeitä arvoja ja pyrkimyksiä. Monet tässä kirjassa olevat artikkelit kuitenkin todistavat, että mielekäs ja mission mukainen toiminta tai edes mahdollisuus tällaiseen toimintaan ei ole sosiaalityössä tai sen tutkimuksessa aina itsestäänselvyys. Monien työhön kohdistuvien paineiden ja ristivetojen keskellä työn mielekkyydestä kiinni pitäminen vaikuttaisi ajassamme vaativan yhä enemmän erityistä herkkyyttä ja toisaalta järeäpäisyyttä ja terästäytymistä. Useissa kirjamme artikkeleista kuvataan, miten sosiaalityötä tekevät ja tutkivat joutuvat yhä uudestaan tarkistamaan lähestymistapojaan ja puolustamaan toimintansa oikeutusta. Suunnitelmallisen ja pitkäjänteisen kehittämisen sijaan työtä määrittävät hallinnolliset ja poliittiset ratkaisut näyttävät usein varsin sattumanvaraisilta. Lisäksi perustelluillakin valinnoilla voi olla ei-toivottuja vaikutuksia, ja eri aikoina erilaiset näkökulmat ja asiat painottuvat toisten kustannuksella.

Tässä ajassa yleinen kokemus niin sosiaalialalla kuin yliopistoissakin on, että työ kärsii sen mielekkyyden kannalta kyseenalaisista tai toisarvoisista (näennäis)tehokkuuden vaateista ja tavoista mitata tulosta. Vaikka resurssien järkevä ja läpinäkyvä käyttö, sekä resurssien käytön valvonta, on sosiaalityön hengen ja tavoitteiden mukaista, nykyiset mielekkyyden ongelmat kilpistyvät

kysymyksiin siitä, mikä on lopulta tehokasta ja järkevää ja siihen, minkälaiset ihanteet ja ymmärrys maailmasta ja ihmisestä taustalla vaikuttavat. Tällä hetkellä liukuhihnamaisten tuloskeskeisen tehokkuuden vaade ohjaa tutkijatyötä ja -mielikuvitusta henkilökohtaisen akateemisen yrittäjyyden (julkaisut, rahoitushakemukset) suuntaan laajemman kollegiaalisuuden, opetukseen panostamisen ja aktiivisen tutkijakansalaisuuden sijaan. Käytännön sosiaalityössä ei puolestaan ole tavatonta, että aikaansaannoksia mitataan esimerkiksi päivän mittaan tavattujen asiakkaiden määrän, ei työn sisällöllisten saavutusten mukaan. Pidemmän päälle vaara numeraalisen tehokkuuden ihantein trimmatuissa organisaatioissa on, että sosiaalityöstä karsiutuu humanismi ja alan eettinen ja poliittinen mielikuvitus kuihtuu tai kuolee.

Entä mitä kuuluu sosiaalityön perinteisenä ytimenä tai missiona pidetyille köyhien, syrjäytettyjen ja haavoittuvissa asemissa olevien ihmisten rinnalle asettumiselle, suojelulle ja heidän voimavarojensa lisäämiselle, parempien yhdyskuntien rakentamiselle (Jane Addamsin missiot), ihmisoikeuksien edistämiseksi (Staub-Bernasconi 2008; Ranta-Tyrkkö 2016) ja radikaaleimmista visioista jopa vallankumoukseen osallistumiselle? Pelkäämme, ettei kovinkaan hyvää. Vaikka sosiaalityön ydinmissio periaatteessa tiedetään ja siihen vedotaan, sen toteutus jää välillä sanahelinäksi.

Tulkitaan sosiaalityön perinteistä missiota miten tahansa, se on väistämättä poliittinen, yhteiskuntien valtasuhteita ja rakenteita kyseenalaistava. Koska sosiaalityö on useimmissa maissa riippuvaista valtion rahoituksesta tai vähintäänkin hyväksynnästä, vallitseviin oloihin mukautuva työote on sosiaalityön valtavirtaa. Vastaavasti poliittisempi, olevia oloja muuttamaan pyrkivä työ on jäänyt varsin marginaaliseksi, sillä se ei yleensä ole valtioiden intressissä. Lisäksi repressiivisen hallinnon tai vahvojen taloudellisten intressien vastustaminen voi tänäkin päivänä olla hengenvaarallista. Esimerkiksi Latinanaista Amerikkaa pidetään yleisesti vaarallisena paikkana ihmisoikeus- ja ympäristöaktivisteille, mutta lievempiä ihmisoikeusloukkauksia tapahtuu myös Suomessa. Ihmisoikeusliiton (2017) mukaan puutteita on muun muassa oikeudessa terveyteen ja toimeentuloon, transihmisten kohtelussa, vanhusten hoivassa ja rasismien torjunnassa.

Ei siis ihme, että sosiaalityön köyhien aseman puolustamiseen liittyvän mission toteutumista on vahvastikin epäilty. Esimerkiksi suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen ja koulutuksen pioneeri Marjatta Eskola pohti Sosiaalityön vuosikirjassa (1991) kriittisesti sitä, että asiakkaiden tarpeiden ja sosiaalityön tavoitteiden välinen yhteys näyttää jossakin vaiheessa katkenneen. Seurauksena on ollut, että Mary Richmondin ja hänen aikalaistensa *case workista* eli tapauskohtaisesta, yksilön, perheen tai yhteisön sosiaalisen tilanteen kartoitukseen perustuvasta työtöteestä on vastoin Richmondin tarkoitusta (Fjeldheim ym. 2015) kehittynyt korostetun yksilökeskeisen työskentelyn suuntaus, jossa yksilön ominaisuudet ja niihin kohdistuvat vaikuttamispyrkimykset sivuuttavat sosiaaliseen tilanteeseen liittyvät tekijät. Samankaltaista arvostelua ovat Yhdysvalloissa esittäneet esimerkiksi Specht ja Courtney (1995), jotka kritisoivat sosiaalityötä missionsa menettämisestä. Yhdysvalloissa sosiaalityön maisterikoulutuksen hankkineet päätyvät yhä useammin terapeutteihin tehtäviin ja alkuperäinen yhteisöjen toimivuuteen ja köyhien ihmisten auttamiseen paneutuminen jää sivuun. Spechtin ja Courtneyn teoksella ei sen julkaisuuhetkellä ollut juurikaan yhtymäkohtia Suomen tilanteeseen, mutta viime vuosien kehitys pakottaa kysymään, onko missio tässä mielessä katoamassa meilläkin. Esimerkiksi aikuissosiaalityön kehitysnäkymänä näytti olleen jo ennen toimeentulotuen siirtoa Kelan vastuulle, että eniten apua tarvitsevat asiakkaat eivät sitä helpoiten saa (Mäntysaari 2006).

On tietysti monia syitä siihen, miksi mission kirkkaana pitämisen ja työn mielekkyyden säilyttämiseksi pitää sosiaalityössä ja sen tutkimuksessa olla alati valppaana. Nykyisin jatkuva kiire tai tehokkuusajattelu syö työn iloa ja jättää niukasti tilaa arvojen ja käytäntöjen sekä niitä koskevien mahdollisten ristiriitojen puntaroinnille. Sosiaalialaa leimaa myös huoli työntekijäkunnan uupumisesta, loppuun palamisesta ja kyynistymisestä, eikä asetelma ole vieras tutkimuslaitoksissakaan. Huolena on verraten laajasti jaettu kokemus siitä, että työssä ei ole kaikki kohdallaan. Tällöin on vaikea keskittyä olennaiseen ja kohdata palvelujen käyttäjiä, alan opiskelijoita ja yhteistyökumppaneita sillä tavalla kuin haluaisi: laajemmin ajateltuna pitää kiinni itselle tärkeistä ihanteista työssä. Tilanteeseen ei ole helppoja ratkaisuja, sillä sosiaalityölle, ja miksei tutkimuksellekin, on tyyppillistä tasapainoilu monenlaisten lojaliteettien ja

valtasuhteiden välillä työn rahoittajista sen kohteisiin. Sosiaalityössä perinteinen tuen ja kontrollin dilemma eli se, että suhteessa palvelujen käyttäjiin sosiaalityöntekijöillä on yleensä (vaikkei aina) enemmän valtaa, tuo mukanaan paitsi eettisen harkinnan veloitteen ja mahdollisen nilkin roolin (Eräsaari 1990), myös monen positiiviseksi kokeman mahdollisuuden vaikuttaa asioihin.

Näyttää siltä, että sinnikkään, monissa artikkeleissa kuvatun alan sisäisen kehittämistyön lisäksi työn mielekkyyden ongelmiin haetaan tällä erää ratkaisuja niin järjestelmien logiikan sisältä, kuin niiden ulkopuolelta. Ensimmäistä edustaa jatkuva pyrkimys viilata työprosesseja tehokkaammiksi organisaatio-uudistuksin, jotta aikaa jäisi olennaiseen, sekä enenevä panostus työntekijöiden työhyvinvointiin. Vastaavasti sosiaalityöntekijäkunta on kehittynyt taitavaksi tarkkailemaan omaa jaksamistaan ja pitämään eron työn ja vapaa-ajan välillä. Toista, systeemiä ja erityisesti neoliberaalin managerialistisen hallinnan käytänteitä kritisoivaa näkökulmaa edustaa viime vuosina vahvistunut poliittisesti radikaalimpaa sosiaalityötä ajava linja. Siinä lähtökohtana on, että vallitseviin oloihin ei tarvitse loputtomasti sopeutua, vaan sosiaalityötä voi ajatella ja tehdä myös toisin. Esimerkiksi Britanniassa toimivan Social Work Action Networkin (SWAN) yksi tunnuslause on jo vuosia ollut ”*another social work is possible*”, toisenlainen sosiaalityö on mahdollista. SWAN:in toiminnan kantavia periaatteita ovat sosiaalisen oikeudenmukaisuuden edistäminen yhdessä kansalaisten ja palvelujen käyttäjien kanssa, neoliberaalin managerialistisen hallinnan vastustaminen ja sosiaalityön yhteisöllisyyden ja yhteiskunnallisen vaikuttavuuden vahvistaminen (esim. SWAN 2009). Yhtä lailla tärkeitä ovat toivon ja solidaarisuuden vaaliminen, varsinkin kun kriittiset, alansa mission vakavasti ottavat työntekijät voivat toisinaan huomata olevansa entisiä työntekijöitä ja muunkin kuin moraalisen tuen tarpeessa.

Sosiaalityön missio ja toivo liittyvät toisiinsa. Sosiaalityö ammatillisena auttamisena on – tai ainakin sen tulisi olla – toivoa rakentava ja kannatteleva ammatti. Jos toivo katoaa, katoaa mielekkyydskin. Samalla on hyvä muistaa, että sosiaalityönkään missio ei ole vain sosiaalityön tekijöiden ja tutkijoiden omaisuutta, joskin heillä on joskus muita aloja enemmän tilaa ja perinteitä perustella toimintaansa missionsa kautta. Vastaavasti on hyvä toistuvasti

kysyä, missä määrin sosiaalityö ja sen tutkimus ovat linjassa missiossa tiivistyvien tavoitteiden kanssa. Tutkitaanko Suomessa esimerkiksi köyhyyttä tai pitkäaikaistyöttömyyttä likimainkaan riittävästi suhteessa ongelman yhteiskunnalliseen mittaluokkaan? Onko alalla mukavuusalueita, joissa viiپیyllään, vaikka ei enää välttämättä samassa määrin tarvitsisi, ja toisaalta alueita, joille ei mennä ja asioita joihin ei tartuta, vaikka pitäisi? Entä jos ongelmatonta lähestymistapaa ei ole? Tarja Pösö (esim. 2006) on toistuvasti korostanut, että joskus nimenomaan mission näkökulmasta perusteltu, esimerkiksi erityisen haavoittuvassa asemassa olevien, vahvasti kontrolloitujen ja voimakkaan valvankäytön kohteena olevien lasten tutkiminen voi samalla olla yleisillä tutkimuseettisillä kriteereillä riskialtista ja kyseenalaista. Kirjamme henki on, että mielekkyyden ja mission puolesta on otettava joskus myös riskejä, ja että keskustelu mielekkyydestä ja missiosta on edelleen ajankohtaista ja tärkeää. Toivomme keskustelun jatkuvan.

Kirjallisuus

- Eräsaari, Leena (1990) *Nilkin naamio*. Sosiaaliraportti. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Eskola, Marjatta (1981) Suomalaisen yhteiskunnan sosiaalityön kuva. Teoksessa Urpo Kuotola, Marjatta Eskola, Briitta Koskiaho, Hanne Laitinen, Armas Nieminen, Georg Walls & Pentti Kolari (toim.) *Sosiaalihuollon näköaloja*. Tampere: Finn publishers – Tampereen yliopisto, 23–52.
- Eskola, Marjatta (1991) Metodisuus ja ohjautuminen sosiaalityössä. Teoksessa *Sosiaalityö ja työnohjaus. Sosiaalityön vuosikirja 1991*. Sosiaalityöntekijäin liitto ry. Helsinki: VAPK kustannus, 54–75.
- Fjeldheim, Siri & Levin, Irene & Engebretsen, Elvind (2015) The theoretical foundation of social case work. *Nordic Social Work Research* 5(Supplement 1), 42–55.
- Ihmisoikeusliitto (2017) Comment to the 12th Periodic Report on the implementation of the Revised European Social charter, Submitted by the Government of Finland. Submission to the European Committee of Social Rights. Finnish League of Human Rights – Ihmisoikeusliitto ry & Finnish Society of Social Rights – Suomen sosiaali oikeudellinen seura ry. 31.3.2017. <<https://ihmisoikeusliitto.fi/wp-content/uploads/2017/04/European-Social-Charter-NGO-report-Finland-3-4-2017.pdf>> (luettu 20.10.2017).
- Mäntysaari, Mikko (2006) Syrjiikö sosiaalityö? Teoksessa Tuula Helne & Markku Laatu (toim.) *Vääräyyskirja*. Helsinki: Kansaneläkelaitos, 115–132.
- Pösö, Tarja (2006) Kun paikka menee tutkijaan. Teoksessa Sakari Hänninen, Jouko Karjalainen & Tuukka Lahti (toim.) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes, 118–135.
- Ranta-Tyrkkö, Satu (2016) Ihmisoikeudet ja sosiaalityö globaalien kriisien maailmassa. Teoksessa Maija Jäppinen, Anna Metteri, Pirkko-Liisa Rauhala & Satu Ranta-Tyrkkö (toim.) *Kansainvälinen sosiaalityö. Käsitteitä, käytäntöjä ja kehityskulkuja*. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2016. Tallinna: UNIPress, 273–300.
- Specht, Harry & Courtney, Mark E. (1995) *Unfaithful angels: How social work has abandoned its mission*. New York: Free Press.
- Staub-Bernasconi, Silvia (2008) Human Rights – Facing Dilemmas between Universalism and Pluralism or Contextualism. Esitelmä (keynote) 34th Biannual Congress of the International Association of Schools of Social Work Education and Practice -konferenssissa Durbanissa Etelä-Afrikassa 19.–23.7.2008.
- SWAN (2009) The Social Work Action Network Constitution. <http://socialworkfuture.org/who-we-are/co> (luettu 15.10.2017).

Kirjan kirjoittajat

YTT, tutkijatohtori Rosi Enroos, Tampereen yliopisto

YTT, yliopistonlehtori (ma.) Tuija Eronen, Tampereen yliopisto

YTT, sosiaalityön professori Hannele Forsberg, Tampereen yliopisto

VTT, Tutkimusprofessori Tarja Heino, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

YTT, sosiaalityöntekijä Ulla Maija Kauppinen-Perttula

PhD, Marjo Kuronen, sosiaalityön professori, Jyväskylän yliopisto

YTT, erikoistutkija Riitta Laakso, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos

YTT, professori Mikko Mäntysaari, Jyväskylän yliopisto

VTT, tutkimuspäällikkö (ma.) Elina Pekkarinen, Nuorisotutkimusverkosto

YTT, sosiaalityön professori Anneli Pohjola, Lapin yliopisto

YTT, yliopistonlehtori Satu Ranta-Tyrkkö, Jyväskylän yliopisto

YTT, yliopistonlehtori Aino Ritala-Koskinen, Tampereen yliopisto

Dr.polit., professor Marit Skivenes, University of Bergen

MIELEKÄS TUTKIMUS. NÄKÖKULMIA SOSIAALITYÖN TUTKIMUKSEN MISSIOIHIN

on teos, jonka läpileikkaavana teemana on sosiaalityön tutkimuksen mielekkyyden, merkityksen ja missioiden pohtiminen. Teoksessa tarkastellaan monimuotoisesti sosiaalityön ja erityisesti lastensuojelun tutkimuksen mielekkyyttä.

